اسرار التوحید

فی مقامات الشیخ ابی سعید

تألیف :

محمدبن المنور بن ابی سعیدبن ابی طاهربن ابی سعیدبن ابی الخیر

بانضمام

رسالهٔ حورائیه

تألیف عبیدالله بن محمود شاشی معروف بخواجهٔ احرار

طهران - ۱۳۱۳

چاپخانهٔ فردین و برادر

اسرار التوحید
فی مقامات الشیخ ابی سعید

طهران ۱۳۱۳ شمسی

چاپخانه فردین و برادر ـ طهران

بنام خداوند بخشایندهٔ مهربان

مقدّمه

کتاب **اسرارالتوحید فی‌مقامات الشیخ ابی‌سعید** بحدی مشهور و مزایا ومحسنات لفظی ومعنوی آن بطوری معلوم ومسلّم است که ما را ازتوصیف مستغنی میدارد. بهترین معرف کتاب مزبور خود کتاب است که ازنظر خوانندگان محترم میگذرد.

این کتاب را مستشرق روسی (والنتین ژوکوفسکی) درسال ۱۸۹۹ میلادی مطابق با ۱۳۱۷ هجری قمری بطبع رسانیده است ، ولی نسخ آن در مدت سی و چند سال تمام و اخیراً بقسمی نادر وکمیاب شده بودکه جز بتفحص و تجسس بسیار و تأدیه قیمت گزاف بدست نمی‌آمد و طالبان آن ، اغلب از وصول بمطلوب محروم وبلکه مأیوس بودند .

بجهات فوق عدهٔ از معارفخواهان که اخیراً درصدد نشر قسمتی ازآثار ادبی وعلمی فارسی برآمده اند ، طبع این کتاب‌را لازم دانسته وآنرا برطبع آثار دیگر که درنظر دارند مقدم داشتند و بطرز و اسلوبی که ملاحظه میشود ، و امید است که مطبوع ومقبول افتد ، بطبع رسانیدند .

مزایا و محسنات کتاب و وصف نسخ خطی آن که مبنای اولین طبع میباشد درمقدمهٔ که ژوکوفسکی بزبان روسی برآن نوشته (و ترجمهٔ فارسی آنرا ملاحظه خواهیدکرد) بیان شده است ومحتاج بتکرار نیست . و در این مقدمه ببیان مزایا ومحسنات طبع جدید و تفاوتهای آن با طبع اول اکتفا می‌شود .

✻✻✻

مقصود از طبع جدید اسرارالتوحید این بوده است که نفع آن عام باشد و هرکس سواد فارسی دارد از هر طبقه و صنف که باشد بتواند ازآن استفاده کند و چون طبع روسیه که مأخذ و مبنای این‌طبع میباشد بطرز و اسلوبی بود که بدین مقصود وفا نمیکرد ، در این طبع طریقه و اسلوبی که وافی بمقصود مزبور میباشد اتخاذ و نکات ذیل رعایت شده است :

۱ ـ ژوکوفسکی از دو نسخه خطی که در دست داشته ، یکی را متن قرار داده و اختلافات نسخهٔ دیگر را در ذیل صفحات بطریق حاشیه ثبت کرده و صفحات کتاب را از اعداد و علامات پر ساخته است . این ترتیب بجهاتی که منظور او بوده و از نظر دانشمندان و متتبعین آثار پسندیده و مستحسن است ، ولی برای عامهٔ مردم بجز تفرق حواس و متأمل ماندن در نظم و معنی جمل و عبارات نتیجهٔ ندارد .

برای رفع این اشکال در این طبع از نسخه بدلهائی که در صحت لفظ و معنی مساوی با متن بود صرف نظر شده و آنچه بطور قطع و وضوح صحیحتر از متن مینمود ، بجای عبارت متن گذارده شده است ، تا خوانندگان از مطالب کتاب بسهولت استفاده کنند و در فهم معنی عبارات دوچار تردید و تأمل نشوند .

و در مورد کلمات و عباراتی که ضبط هر دو نسخه لازم مینمود ، نسخهٔ متن در متن و بدل آن در حاشیه (با علامت حرف خ) قید شده است . و قسمتی از الفاظ و عبارات متن که نادرست و متزلزل مینمود و در نسخه بدلهای حاشیه هم لفظ و عبارتی که جای آنرا بگیرد وجود نداشت ، همچنان بر حال خود گذارده شده و در موارد لزوم و امکان بوجه صحیح احتمالی آن در حاشیه (با علامت حرف ظ) اشاره شده است . و رقم کذا فی‌الاصل که در ذیل بعض الفاظ یا عبارات دیده میشود علامت آنست که لفظ یا عبارت مزبور تحریف شده و وجه صحیح آن معلوم نیست .

۲ ـ در طبع روسیه فواصل بین عبارات و جمل و مطالب رعایت نشده است ، و این طرز کتابت برای عامه که بر قرائت فارسی تسلّط کامل ندارند تولید زحمت و اشکال میکرد ، چه اغلب بواسطه تشخیص ندادن ابتدا و انتهای جمل رشتهٔ مطلب را از دست میدهند و در ربط معانی و مضامین بیکدیگر فرو میمانند .

برای رفع این عیب در این طبع ، فواصل کاملاً رعایت ، و در موارد لزوم بین جمله‌ها و عبارات نقطه یا ضمهٔ معکوس و یا خطی کوچك گذارده شده ، و در حکایات و مطالبی که مشتمل بر قطعات ممتاز میباشند ، ابتدای هر قطعه در اوّل سطر قرار داده شده است .

۳ ـ ژوکوفسکی در طبع کتاب رسم‌الخط قدیم را که امروز متروك و منسوخ است محفوظ داشته ، و در این طبع بملاحظهٔ که سابقاً ذکر شد رسم‌الخط

معمول و متداول که عامه بدان مأنوس میباشند اختیار شده است

برای اطلاع خوانندگان رسم‌الخط اصل کتاب ذیلاً در دو قسم شرح داده میشود .

(**قسم‌اول**) رسم‌الخط هائی که تبدیل شده بقرار ذیل است :

اولاً ب و پ و همچنین ج و چ در نسخهٔ متن و حاشیه در هر جا بیک نقطه و بی‌تفاوت نوشته شده است .

(ثانیاً) کاف و گاف در هر دو نسخه با یك کشیده و بی تفاوت است .

(ثالثاً) در نسخهٔ حاشیه دال و ذال فارسی مطابق قاعدهٔ مشهور رعایت شده

(رابعاً) در بعض جا ها « که » با یاء « کی » نوشته شده است ـ این رسم‌الخط در نسخهٔ حاشیه بسیار و در نسخهٔ متن بطور ندرت دیده میشود .

*. (خامساً) در نسخهٔ متن بطور کلّی ودر نسخهٔ حاشیه غالباً بجای «آنکه» و «آنچه» و «چنانکه» و «بدانکه» ونظائر آن (آنك) و (آنچ) و (چنانك) و (بدانك) نوشته شده است .

(سادساً) در بعض جا ها بکلمات مختوم بالف در حال اضافه و توصیف بجای یاء ، همزه الحاق شده است مانند وادیهاء گوناگون وگرماء گرم .

(سابعاً) ماضی نقلی مفرد غایب ، گاهی بدون ها و متصل به (ست) نوشته شده است ، مانند گرفتست و داشتست .

(ثامناً) همزهٔ (است) بعد از حروف (د ، ذ ، ر ، ز ، و) حذف شده است مانند (بمروست ، استادست و خیرست) .

(تاسعاً) دال در آخر جمع مخاطب از ماضی و امر گاهی بدل به تا شده است مانند : نپداشتیت و بگذاریت .

(**قسم دوم**) رسم‌الخطهائی که نقل وتقلید شده از این قرار است :

(اولا) حذف همزهٔ (است) بعداز الف و بعد از واو ساکن ما قبل مضموم مانند خداست و نکوست .

(ثانیاً) حذف همزهٔ (این) درکلمات برین ، درین ، ازین ، ازیشان و امثال آن .

(ثالثاً) حذف همزهٔ (او) درکلمات درو . ازو و مانندآن .

(رابعاً) حذف مدّ الف در کلمات ازان ، دران ، بران ونظایر آن .
(خامساً) نوشتن یاء بجای همزه درکلمات گوییم و بالایی و امثال آن .
۴ ـ در تصحیح کتاب در حین طبع سعی بسیار بعمل آمده و پس از طبع هم هرصفحه بدقت با نسخهٔ اصل مقابله ، و غلطهائی که بواسطهٔ نواقص کار یا غفلت و سهوکارکنان باقی مانده بود (و اغلب جزئی و بی اهمیت است) در جدولی ثبت و بآخرکتاب ملحق شده است ، تا هرکس مایل باشدکتاب خود را از روی آن تصحیح کند .

۵ ـ دو نسخه خطی که ژوکوفسکی در دست داشته است ، هردو ناقص بوده و مشارالیه از مجموع آن دو ، نسخهٔ کاملی از اسرارالتوحید تنظیم کرده است . و علامت قسمتهائی که بدین طریق تکمیل شده (۱) ، اینست که در ذیل صفحات آن ، نسخه بدلهای معمول دیده نمی‌شود . در این قسمتها مخصوصاً عبارات متزلزل و محذوف الروابط بیشتر وجود دارد و بعض آنها بطوری که گفته شد ، بی‌اشاره بوجه صحیح محتمل طبع شده است (۲) . خوانندگان محترم وجود اینگونه عبارات را بر عدم دقت در تصحیح کتاب حمل نکنند . و بعدازآنکه کتاب خود را از روی غلطنامه و از روی فهرستی که ژوکوفسکی در ضمن مقدمهٔ خود آورده است اصلاح کردند ، مطمئن باشند که درکتاب ایشان عبارت یا کلمهٔ مخالف متن یا حواشی طبع روسیه وجود ندارد .

٦ ـ فهرست نامهای اشخاص و امکنه که بآخرکتاب ملحق شده کاملتر و صحیح تراز فهرست اصل است .

و بعض کلمات که ژوکوفسکی از اعلام پنداشته و داخل فهرست کرده است ، مخصوصاً بر جای خود باقی گذارده و در حاشیه توضیح داده شده است ، تا خوانندگان بنوع اشتباهاتی که ممکن است مستشرقین را در مطالعه و تصحیح کتب فارسی روی دهد پی ببرند .

---

(۱) قسمتهای مزبور مطابق‌است با (۱) اواسط صفحهٔ ۵ تا اواسط صفحهٔ ۱۳
(۲) اواسط صفحهٔ ۸٤ تا اواخر صفحهٔ ۹۵ (۳) ابتدای صفحهٔ ۱٤٤ تا آخر صفحهٔ ۱۵۱
(٤) از صفحهٔ ۳۰۰ تا آخر کتاب .

(۲) نمونهٔ اینگونه عبارت ازاین قرار است : ومسلمانی آن بخورند (صفحهٔ ۸۹ سطر ۲۱) بعداز مدتی طبیب بطوس شد چون روزها آنجا بود (صفحهٔ ۳۱۳ سطر ۱۱)

✿*✿

از ملاحظهٔ نکات فوق خوانندگان محترم ، بخوبی ملتفت می‌شوند که مقصود اصلی از طبع اسرارالتوحید استفادهٔ عموم طبقات و اشخاص بوده و ناشرین نظر بصنفی خاص از ادبا و عرفا و دانشمندان نداشته‌اند ، و امیدوارندکه این خدمت ایشان درنظر عموم پسندیده ومقبول آید. وضمناً ازصاحبان ذوق وسلیقه درخواست مینمایندکه هرعیب و نقص‌که در این طبع ملاحظه کنند ، ایشانرا برآن مطلع سازند ، تا در موقع تجدید طبع ، رفع آن در نظرگرفته شود.

(احمد بهمنیار)

مقدمهٔ طبع روسیه

نگارش والنتین ژوکوفسکی

هنگامی که در کتابخانهٔ امپراطوری مشغول مطالعات ومراجعه بفهرستهای کتب بودم ، چشمم بعنوان نسخهٔ خطی افتاد که ذیل نمرهٔ ۸/۱/۳ بنام تذکرةالاولیاء ثبت و نوشته شده بود که مؤلف آن معلوم نیست . این امر نظر دقت مرا بخود متوجه ساخت ، و نسخه را که در مجموعهٔ کتابهای کفمان هم اسم مؤلف آن ذکر نشده بود ، خواستم .

پس از مختصر مطالعه و نظر اجمالی معلوم شد که آنچه در فهرست نوشته‌اند خلاف حقیقت و واقع است . اسم مؤلف کتاب درصفحات اوّل (که مظنهٔ اسم مؤلف است) نبود ، اما بدین جهت که اوراق کتاب را در تجلید مشوّش و پیش و پس کرده و صفحات اول را درآخر قرار داده بودند . خود کتاب هم عبارت بود از اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی‌سعید ، و موضوع آن (چنانکه از نامش مستفاد می‌شود) تاریخ زندگانی وشرح افعال و اقوال ابوسعید پسر ابو-الخیر بود که درسال ۳۷۵ هجری مطابق با ۹۶۸ میلادی درمیهنه (۱) متولد گردیده و در سال ۴۴۰ هجری مطابق با ۱۰۴۹ میلادی در همانجا وفات یافته است .

این کتاب از نسخه های نادر و عزیزالوجود است که نام آن جز در فهرستی که ازطرف کتابخانهٔ سلطنتی کپنهاگ طبع ونشر شده است ، دیده نمیشود . و بچندین جهت حائز کمال اهمیت میباشد .

---

(۱) درولایت تربت حیدریه دهی است موسوم بمیهنه و از قرار مسموع قبری منسوب بابوسعید نیز درآنجا هست ، وبدین جهت بعضی چنین می پندارند که وطن ومدفن شیخ محل مزبور بوده و این اشتباه است ، میهنه مولد و مسکن و مدفن شیخ قصبهٔ بوده است از توابع خابران ، و خابران یا خاوران نام ناحیهٔ بوده است بین ابیورد و سرخس (بمعجم البلدان رجوع شود) در اسرار التوحید هم قرائن این مطلب بسیار است . (بهمنیار)

(اول) یکی از کتب قدیمهٔ نثر فارسی است که از نمونه های آن جز اندکی باقی نمانده است .

(دوم) قدیمترین مأخذ و سند تاریخی است که بزبان فارسی در شرح حال مشایخ تصوّف تألیف شده است .

(سوم) از مندرجات آن تنها شرح حالات ابوسعید مستفاد نمی شود . بلکه اصول زندگانی واخلاق و عادات اهل تصوّف را در قرن ششم از آن میتوان استنباط و معلوم نمود .

(چهارم) مأخذ و منبعی است که تذکره نویسان قرون بعد از قبیل شیخ عطار و جامی از آن استفاده کرده اند .

مؤلف کتاب محمد بن منور بن ابی‌سعید بن ابی‌طاهر بن ابی‌سعید بن ابی الخیر میهنی است که سلسلهٔ نسبش مستقیماً بشیخ ابوسعید می پیوندد . این شخص (چنانکه خود در مقدمهٔ کتاب گوید) از بدایت کودکی و عنفوان جوانی بر جمع آثار و اخبار جدّ خود ابوسعید همت گماشته واز مشایخ معاصر و اقارب خویش که اخلاف ابوسعید بودند در این موضوع سؤالات می‌کرد و هر جواب که می‌شنید می‌نوشت . و در تصحیح اسانید هرخبر و حکایت تا آن حد که ممکن بود میکوشید

اشتغال وی بدین امر درایام واوقاتی بود که بنیاد تصوّف بوجود پیران وائمهٔ طریقت ومریدان صادق‌العقیدهٔ استحکام داشت . ومقامات وکرامات شیخ ابوسعید بواسطهٔ قرب عهد از خاطر ها محو نشده بود . و وی بدین جهت خود را از تنظیم و تدوین اخباریکه جمع کرده بود مستغنی میدانست و درصدد تألیفی بر نمی‌آمد . پس‌از چندی حادثهٔ غز پدید آمد و درسراسر خراسان آتش فتنه و بلا و قتل و غارت مشتعل گردید ، بطوری که در میهنه تنها صد و پانزده تن از اولاد شیخ خرد و بزرگ بانواع شکنجه هلاك ، وگروهی در قحط و وبای این حادثه در اطراف جهان پراکنده ، و جمعی کثیر از ائمهٔ حدیث و رواة اخبار مقتول و یا مفقود الاثر شدند . و در نتیجه باساس تصوّف و تعلیمات طریقت لطمهٔ بسیار شدید وارد آمد . در این وقت محمد بن منور برای زنده داشتن نام وآثار ابوسعید مصمم شد که شرح حالات او را از روی مدارکی که قبلا تهیه کرده بود ، مدون سازد ، تا سالکانرا در سلوك طریق حقیقت راهبری و مقتدائی باشد .

مؤلف در آغاز کتاب بمجموعهٔ که پسر عم وی قبلا در همین موضوع تالیف کرده است اشاره می کند باین مضمون که ، در زمان حیات امام جمال‌الدّین ابو روح لطف‌الله بن ابی‌سعید ، پسرعم این دعاگـوی باستدعای یکی از مریدان جمعی ساخته بود وآنرا پنج باب نهاده ، و در آغاز هرباب خبری باسناد ازپیغمبر روایت کرده و فصلی در تفسیر آن خبر ایراد نموده وتخلّص بحالات وسخنان‌شیخ ابوسعید بازآورده اما طریق اختصار و ایجاز سپرده است .

هرچند محمدبن منور در هیچ موضع ازتألیف خود نام این مجموعه و نام مؤلف(۱) آنرا ذکر نکرده است ، لیکن بقرائن و دلائلی که در دست داشتم معلوم بود که مجموعهٔ مزبور تا عصر ما باقی ، و همان نسخهٔ منحصر بفردی است که درموزهٔ بریتانیا ذیل نمرهٔ ۲٤۹ مضبوط است .

این مجموعه را درهمان حال که بطبع اسرارالتوحید مشغول بودم بدست آوردم وبنام حالات وسخنان شیخ ابوسعید بطبع رسانیدم .

برای اینکه یقین کنیم که مجموعهٔ حالات وسخنان همان جمعی است که محمدبن منور درمقدمهٔ کتاب خود بدان اشاره میکند ،کافی است که دوکتاب را باهم مقایسه و تطبیق نمائیم و ببینیم که عبارت مطالب مشترک که محمدبن منور ازمجموعه نقل کرده است بقسمی بی تفاوت و مساوی است که میتوان یکی را از روی دیگری تصحیح کرد .

دلیل دیگر سبب تألیف مجموعهٔ حالات و سخنان است که در باب اوّل مجموعه و در مقدمهٔ اسرارالتوحید بیك قسم ذکـر شده است .

توصیف مجموعهٔ حالات و سخنان ازموضوع این مقدمه خارج ، و تنها چیزیکه اشاره بدان لازم می باشد اینست کـه بیش از سدس مطـالب مجموعه در اسرارالتوحید دیده نمی‌شود و محتمل است که محمدبن منور از مابقـی ، بواسطهٔ اعتماد نداشتن بر صحت آنها یا بواسطهٔ ناقص بودن آنها صرف نظرکرده باشد .

---

(۱) نام مؤلف حالات و سخنان بطوریکه ژوکوفسکی استنباط کرده ، محمد و او پسر ابی روح لطف‌الله بن ابی سعید بوده است ، و این همان کمال الدین است که محمدبن منور در اواخر اسرارالتوحید (صفحهٔ ۳۱٤) نام برده و تاریخ تألیف وی بین سنوات ۵۵۳ و۵۹۹ است.

✿*✿

محمدبن منور در نقل حکایات و اخبار برعایت اختصار ، سلسلهٔ روات را حذف و بذکر نام اولین راوی خبر اکتفا کرده است ، و رواتی که نام میبرد ، اغلب معاصر شیخ ابوسعید و یا نزدیك بعصر او بوده اند ، و بین ایشان اسامی خویشان و معاشران و مریدان شیخ و اسامی بزرگان و مشایخ که او را ملاقات کرده و یا با او رابطه داشته اند ، دیده می‌شود .

معدودی ازحکایات و اخبار را هم بدون سند نقل کرده و آنها را بعبارت : آورده اند ، یا ازچندین نیکو سیرت شنیده‌ام ، مصدر ساخته است . وبطوریکه ازمندرجات کتاب معلوم می‌شود ، علاوه بر اخباری که مشافهة ازاین وآن اخذ وجمع کرده ، نوشته هائی هم در دست داشته و از آنها نیز درتألیف کتاب استفاده نموده است . دلیل بر این مطلب آنکه در چند موضع از کتاب می گوید : بخط فلان دیدم که نوشته بود .

مؤلف نفسمی که خود مدعی است از نقل و درج اخباری که اسناد کافی و معتبر نداشته وصحت آنها محل تردید و تأمل بوده است ، خود داری و فقط مطالبی راکه صحیح و معتبر میدانسته ، ضبط کرده است . و دلیلی برعدم تصدیق این ادعا نداریم . و بلکه برعکس بمطلبی بر میخوریم که آنرا تأیید می‌نماید ، و آن درحکایتی است که ازکرامات شیخ از زبان سلطان سنجر نقل می‌کند ، که بعد از آن مینویسد : این حکایت را جز از سلطان سنجر نشنیده ام و العهدة علیه (صفحه ۲۹۳ سطر ۱۱)

✿*✿

تاریخ تألیف اسرار التوحید بطور تحقیق معلوم نیست ، ومؤلف درهیچ جا اشارهٔ بدان نکرده است . ولی از روی مندرجات کتاب عصر و زمان تألیف بتقریب معین ومعلوم میشود .

توضیح آنکه مؤلف ، سلطان سنجر راکه در سال ۵۵۲ هجری مطابق با ۱۱۵۷ میلادی وفات یافته است بلقب شهید و باعبارت رحمه الله و نورالله مضجعه که خاص اموات است نام می برد و در مقدمهٔ کتاب نام فرمانروای غور غیاث الدین محمدبن سام را که درسال ۵۹۹ هجری مطابق با ۱۲۰۳ میلادی وفات یافته است ذکر ، و کتاب خود را باو اهداء میکند . و از اینرو معلوم میشود که تألیف

کتاب پیش از سال ۵۵۳ و بعد از سال ۵۹۹ نبوده است . و از آنجا که فتن ومحن خراسان را در هجوم غز ، ازحوادث سی وچهل سال پیش از تألیف میشمرد معلوم میشود که تألیف کتاب بتاریخ ثانی یعنی سال ۵۹۹ نزدیکتر بوده است (۱) و بنا بر این ، اسرار التوحید از مجمل التواریخ که در زمان سنجر نگاشته شده و نسخهٔ منحصر بفرد آن در کتابخانهٔ ملی پاریس مضبوط میباشد ، اندکی قدیمتر است .

***

چون یك نسخهٔ خطی که بعض اغلاط هم داشت برای طبع کتاب کافی نبود ، نسخهٔ خطی کپنهاگ را هم بتوسط مدرسهٔ السنهٔ شرقیه خواستم واینك خصوصیات هریك از دونسخه را مختصراً بیان می کنم .

نسخهٔ کتابخانهٔ سلطنتی بطرز یورغ ، اوراقش بی‌نظم وپس وپیش و بین آنها ورقه ایست بعدد ۲۰۷ که خطاً بسایر اوراق شبیه است ولی بتألیفی که محل توجه ما میباشد مربوط نیست . کتاب بخط نسخ خوب وپارهٔ از صفحات آن بخط شکسته نستعلیق نوشته شده است . تاریخ کتابت آن بعلتی که ذکر شد معلوم نیست ، ولی طرز

(۱) تاریخ تألیف کتاب را نزدیکتر بتحقیق هم میتوان معین کرد ، چه مؤلف در فصل وصیتهای شیخ میگوید ، شیخ در نزدیك وفات خبر داد که بعداز وی تا صدسال که فرزندان وی خادمند مشهد و خانقاه او معمور و دایر خواهد بود و پس از صد سال چنان شود که کس بزیارت او نتواند رفت (صفحه ۲۸۶) و برای اثبات کرامت شیخ تصریح میکند که چون صد سال بانجام رسید آغاز فترت و تشویش پدید آمد . و چند سطر بعد در تأکید این معنی میگوید و این آن وقت بود که صدسال تمام شد که هم در آن ماه ازین همه آثار باقی نماند و از فرزندان و مریدان او الا تنی چند بر سر تربت نماندند و جمله بر دست غزان شهید شدند ، و یکی دو سطر بعد میگوید و اکنون مدت سی سال و چهل سال است (نسخه کپنهاك ، سی و چهار سال است) که برسر روضهٔ غ ا ، ترتیبها نبوده است و هنوز هیچ روشنائی پدید نیست (صفحه ۲۸۷) . از این عبارات بخوبی و وضوح معلوم میشود که تألیف اسرار التوحید ۱۳۰ یا ۱۳٤ یا ۱٤۰ سال بعد از وفات شیخ بوده ، وچون شیخ در سال ٤٤۰ وفات یافته است ، سال تألیف کتاب ۵۷۰ یا ۵۷٤ یا ۵۸۰ و بعبارة اخری بین ۵۷۰ و ۵۸۰ خواهد بود . وازین سه تاریخ بحسب قرائن ۵۷٤ که مطابق با نسخه کپنهاك میباشد صحیح تر بنظر میرسد (بهمنیار) .

و رسم الخط آن ، راجع بقرن هشتم است .

و اما نسخهٔ کتابخانهٔ سلطنتی کپنهاگ ، سیزده ورق از اوایل آن افتاده و ناقص است ، ویکی از این اوراق اتفاقاً درغیر محل خود یعنی درآخر کتاب قرار دارد ، و عدد آن ۴۴۰ است . یك ورق نیزالمثنای ۲۹۳ است که بعدها ضمیمهٔ کتاب شده و عدد آن بحساب تعداد کل نیامده است . درصفحه ۴۰۷ کتاب مزبور عبارت ذیل که حاکی از تاریخ کتابت میباشد دیده می‌شود .

و فرغ فی یوم الاحد التاسع شهرالمبارك صفر ختم الله بالخیر والظفر سنة احدی عشر و سبعمائة و کتب بخطه اضعف عباد الله و اصغر خلق الله مودود بن الفقیه و پس از آن ، خطی است محکوك و محو شده که روی آن بقلم تازه تری نوشته اند محمود بن عثمان العطار ، و بعد از آن چند کلمه است که سیاه شده و خوانده نمیشود .

از مقایسه و تطبیق دو نسخه معلوم شد که هر یك مکمل دیگری است و میتوان از مجموع آن دو ، نسخهٔ مرتب و کاملی از اسرارالتوحید که قابل طبع و نشر باشد بدست آورد .

از حیث صحت ، در نسخهٔ پطرزبورغ قسمتهای فارسی و در نسخهٔ کپنهاگ قسمتهای عربی بهتر و صحیحتر ، و از حیث عبارت بین دونسخه اختلاف بسیاردیده شد ، بطوری که ناچار شدم کتاب را مطابق هر دو نسخه طبع ونشر کنم . وچیزی که بیشتر محرك بر این تصمیم گردید ، اینست که دو نسخه با اینکه در یك زمان نوشته شده ، در املاء ورسم‌الکتابة وجهات صرفی ولغوی متفاوت ، وهریك دارای خصوصیاتی است که بعضی بعبارات مجموعهٔ حالات وسخنان شباهت دارد . برای نمونه بعضی ازآن خصوصیات را بامثال ذکر میکنم .

(اولا) الحاق (را) بآخر مسندالیه و فاعل در نسخهٔ کپنهاگ ، مانند شیخ ما راگفت ، بجای شیخ ما گفت ، در صفحهٔ ٤٢ سطر٨ — و مانند هیچکس را از اهل خانقاه استاد خبرنداشت ، بجای هیچکس از اهل ..... درصفحهٔ ٦٢ سطر٨ این نوع عبارت درنسخهٔ پطرزبورغ هم بندرت دیده می‌شود .

(ثانیا) حذف حروف اضافه درنسخهٔ کپنهاگ ، مانند پدرم وفات رسید ، بجای پدرم را وفات رسید ، درصفحهٔ ٩١ سطر ١١

(ثالثاً) الحاق یاء بآخر ماضی غیر استمراری بقصد تطویل زمان درهر

دو نسخه ، مانند هر محبی دربس سرای خود جماعت خانهٔ ومتوضا ساخته بودندی ، صفحهٔ ۱۳۲ سطر ۱۳

(رابعا) الحاق یاء بآخر مضارع تعلیقی در هر دونسخه ، مانند کس را زهره نبودکه این سخن با شیخ گفتی ، صفحهٔ ٥٥ سطر ۲

(خامساً) الحاق یاء شرطی بآخر ماضی مفرد مخاطب درهر دونسخه ، مانند اگر تو در این سفر نبودیی ویکدم بترك خود بگفتیی هم تو بیاسودیی وهم‌دیگران بیاسودندی ، صفحهٔ ۱٦٩ سطر ۲۰

(سادساً) آوردن باء زینت در اول مصدر در نسخهٔ بطرز بورغ مانـند تن بمرك بنهادن ، صفحه ٥١ سطر ۴

(سابعا) تبدیل دال بتاء درجمع مخاطب ازمضارع و امر درنسخهٔ بطرزبورغ مانند شما بنداریت ، درصفحهٔ ۸۲ سطر ۲۲ ــ ومانند در اوریت و بنهیت ، در صفحه۸۳ سطر ۱٦ ــ این تبدیل درنسخهٔ کپنهاگ هم بندرت دیده می‌شود .

(ثامنا) اتصال که وچه بکلمهٔ مابعد درنسخه کپنهاگ ، مانند کچون وچبودست این رسم الخط درنسخهٔ بطرزبورغ هم بندرت دیده می‌شود .

(تاسعاً) حذف یاء ، ازکلمات تویی و دویی وامثال آن درنسخهٔ بطرزبورغ مانند توی و دوی وامثال آن .

(عاشراً) در هر دو نسخه پ باب و همچنین چ با ج بیك شکل نوشته شده و درنسخهٔ کپنهاگ دال و ذال فارسی رعایت شده است .

❁❁

بالجمله برای انجام مقصود (یعنی طبع کتاب مطابق هردونسخه) نسخهٔ کتابخانهٔ بطرز بورغ را متن قرار دادم و اختلافات نسخهٔ کپنهاك را در ذیل‌صفحات بطریق حاشیه ثبت کردم ، مگر در صفحاتی‌که نسخهٔ بطر زبورغ فاقدآنها بود که بجای آنها صفحات نسخهٔ کپنهاگ را متن قرار دادم . و هرکجا بکلمهٔ معرب رسیدم اعراب آنرا بهمان نحوکه بود باقی‌گذاردم .

❁❁

در ضمن طبع کتاب مجموعهٔ حالات و سخنان بدستم آمد ، و عباراتی را که مؤلف اسرارالتوحید ازآن مجموعه اخذ کرده است با اصل عبارت که در

مجموعه بود مقایسه و مقابله کردم ، و بین آنها تفاوتها و اختلافات قابل ملاحظه یافتم . این اختلافات را که باید اسرارالتوحید از روی آن تصحیح شود (و قسمتی از تصحیحات هم در حین طبع بعمل آمده است) ذیلا می‌نویسم .

غلط	صحیح	صفحه — سطر
١ — انجاز	ایجاز	٥ — ١۴ (١)
٢ — عثاری	عیاری	١٠ — ٢٥
٣ — عبادی	عیاری	١٢ — ۴
۴ — وادیهای	وادیهای	١٧ — ٢۴
٥ — خلق	حلق	٢٥ — ۴
٦ — عبادت بتوان	عبارت نتوان	٢٥ — ٢۴
٧ — حوحی	کرخی	٢٩ — ١٠
٨ — آلت نه	نه آلت	٣٩ — ٨
٩ — امام اعزّ	امام عزّ الدّین	۴٥ — ٧
١٠ — کمال‌الدّین	جمال‌الدّین	۴٥ — ١٧
١١ — شنوی	شبوی	١٣١ درهشت موضع
١٢ — بوعمو	بوعمرو	١۴١ — ١
١٣ — کار گری	کارد گری	١۴٥ — ٢٢
١۴ — روحه	اوجه	٢۴٥ — ٢١
١٥ — خلصتان	خصلتان	٢۴٨ — ١٢
١٦ — قلبه حیلته	قلبة جبلته	٢٦١ — ١٩
١٧ — ونزل	وتنزل	٢٧٢ — ١٥
١٨ — انقصام	انفصام	٢٧٢ — ١٦
١٩ — حللنا	احالنا	٢٧٢ — ٢٢
٢٠ — عثاری	عیاری	٢٨٣ — آخر

✲✲

بطوری که سابقاً اشاره کردیم عطار و جامی در تألیف تذکره‌های خود

---

(١) عدد اول سمت راست نمایندهٔ صفحه و عدد دوم نمایندهٔ سطر است .

از اسرارالتوحید استفاده کرده اند . اما عطار ، اگرچه در هیچ موضع از کتاب خود (تذکرة الاولیاء) اسمی از تألیف محمد بن منور نبرده است ، ولی شك نیست که شرح حالات ابوسعید را از روی اسرارالتوحید نوشته وحتی درنظم وترتیب حکایات و اخبار ، نظم و ترتیب آن کتاب را تقلید کرده است . و تنها تفاوت و اختلافی که بنظر میرسد ، اینست که عطار بعض حکایات ذکر کرده است که در اسرارالتوحید نیست . در اینجا نمیتوانم جزئیات دو کتاب را مقایسه و تفصیل بیان کنم ، زیرا نسخهٔ چاپی تذکرة الاولیاء را در دست ندارم ، و نسخ خطی آن نیز متعدد و مختلف و رجوع بآنها مشکل است . در آینده بموقع خود ، اختلافات دو کتاب و اضافات کتاب عطار را علیحده طبع و نشر خواهم نمود . و عجالةً برای اینکه خوانندگان ادعای مرا واهی و بی دلیل نینگارند ، درخواست میکنم که اشعار ابوسعید را در اسرارالتوحید با اشعار وی در تذکرة الاولیاء مقابله و تطبیق کنند ، تا مطلب بخوبی آشکار گردد .

و اما جامی ، بیش از عطار از کتاب اسرارالتوحید (که مقامات شیخ ابوسعید ابوالخیرش نامیده است) استفاده کرده است ، باین معنی که تنها شرح حال ابوسعید را ازآن نگرفته ، بلکه حالات وسخنان بعض مشایخ دیگر راهم از روی آن کتاب نوشته است . و در این قبیل موارد مطلب را بدین عبارت ابتدا می کند : شیخ ابوسعید گوید یا گفته است .

از کسانی که شرح حالشان را از اسرارالتوحید اخذ کرده است ، اشخاص ذیلند : ابوالعباس قصاب ، شیخ احمد ، ابوعلی‌الشبوئی ، ابوالقاسم بشریاسین ، لقمان سرخسی ، معشوق طوسی ، ابوعبدالله باکو ، بیبیك ساری .

ولی باید دانست که تمام آنچه جامی در تألیف خود (نفحات الانس) از مقامات ابوسعید یا ازگفتار او روایت کرده است ، در اسرارالتوحید نیست . مثلاً در صفحات ۱۸۳ و ۱۸۶ و ۲۰۳ و ۴۰۹ از نفحات‌الانس مطالبی از این قبیل دیده میشود که در اسرار التوحید وجود ندارد . وآنچه بیش‌از همه جالب دقت میباشد مطلب صفحهٔ ۱۸۶ است که بطور وضوح بکتاب مقامات ابوسعید نسبت داده شده است . و از این مطلب و نظائرآن چنین استنباط میشود که نسخهٔ اسرارالتوحید

جامی ، از نسخهٔ ما کاملتر بوده است . ممکن است بعضی تصور کنند که من بخطا رفته‌ام ، و جامی اضافات را از منبعی جز اسرارالتوحید که آن هم راجع بابوسعید بوده و نسخه اش از بین رفته است ، اخذ کرده باشد .

توجه اینگونه معترضین را بدین نکته معطوف میدارم که در مطالب منقوله عبارت نفحات الانس و عبارت اسرارالتوحید یکی است وهیچگونه اختلاف و تفاوتی ندارد . دلیل دیگر بروجود نسخهٔ کاملتری از اسرارالتوحید ، پریشانی و بی‌ترتیب بودن اوراق صفحات نسخهٔ پطر زبورغ است ، از قبیل این که حکایت صفحهٔ ۱۲۸ بعداز حکایت صفحهٔ ۱۲۴ واقعشده ، وحکایت صفحهٔ ۲۵۶ اصلا درنسخهٔ پطرزبورغ نیست . این پریشانی اوراق حاکی از آنست که قسمتی از حکایات کتاب از وسط افتاده و ناقص است .

وبهر تقدیر بعد از این هر کس میخواهد درخصوص تذکرةالاولیا ونفحات‌الانس تحقیقی کند و یا انتقادی بعمل آورد ، باید زحمات محمدبن منور راکه در این دو تألیف مداخلت تام داشته است ، در نظر بگیرد .

❀❀❀

بعد از اسرارالتوحید شرح رباعی ابوسعید راکه درصفحه ۲۲۹ اسرارالتوحید مذکور میباشد قرار دادیم . این شرح منسوب است بعبیدالله (۱) بن محمود شاشی معروف بخواجهٔ احرار متوفی در سال ۸۹۵ هجری . و نسخهٔ آن متعدد و سهل التناول است .

موسیو ریو در صفحه ۸۶۲ از فهرست کتب فارسی خود ، از این شرح نام برده ولی اسم مؤلف آنرا ذکر نکرده است . شپیرنگر صریحاً مدعی است که مؤلف آن معلوم نیست .

و امامتنی که ما بطبع رسانده‌ایم ، از روی دو نسخهٔ خطی است که بکتابخانهٔ دانشگاه (اونیورسیته) پطرزبورغ تعلق دارد . یکی از آن دو نسخه دارای نمرهٔ ۸۹۷ و دیگری دارای نمرهٔ ۳۸۶ است . نسخهٔ ثانی (۳۸۶) از اولی کهنه تر است ولی عبارات دو نسخه اختلاف بسیار باهم ندارد . و تاریخ کتابت آن دوهم معلوم نیست

---

(۱) از خوانندگان متمنی است که در صفحه ۳۲۱ سطر سوم وصفحه ۳۲۴ سطر سیزدهم اسم عبیدالله را که اشتباهاً عبدالله نوشته شده است تصحیح کنند .

کلمهٔ حورائیه که عنوان رساله قرار داده شده ، در متن هیچیك از دو نسخه مذکور نیست و فقط در پشت اولین صفحه از نسخهٔ ۳۸۶ نوشته شده است .

❁❁❁

بعداز رسالهٔ حورائیه ، فهرست اسامی اشخاص وامکنه است . دراین فهرست اسامی نسخهٔ کپنهاگ را که با اسامی نسخهٔ پطرزبورغ متفاوت بود نیز ذکر کرده ، و اسامی لایقرء و نامفهوم را بدون تغییر در وسط قوسین قرار دادهایم .

❁❁❁

درخاتمه تشکرات خودرا به بارون‌روزن وموسیو زالمان که مساعدت وراهنمائی ایشان مرا بانجام طبع این کتاب موفق ساخته است ، تقدیم میدارم .

اسرار التوحید

فی مقامات الشیخ ابی سعید

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی نوّر قلوب اولیائه بلطائف انواره وَ جعل فی نفوس اَحبّائه وَ بواطنهم کنوزَ اَسراره وَ کشف عن قلوب اصفیائه حُجُب الطغیان واستاره وَالصلوةُ وَالسلامُ علی عبده وَ نبیّه وَ خیرته من اَخیاره وَ علی آله وَ اصحابه وَ اعوانه وَ انصاره وَ سلّم علیهم کثیراً

شکر و سپاس و ستایش بی‌قیاس و حمد بی‌نهایت و ثنا و مدح بی‌غایت آفریدگار مصنوعات و صانع مخلوقات را تعالی و تقدّس . آن خداوندی که بی‌غرض و علّت و طلب فایده و خیریت بلکه بمحض کرم و کمال عنایت و لطف و اظهار قدرت بی‌نهایت عالم را بیافرید و بانواع غرائب و بدایع آنرا مخصوص گردانید . و یکی از انجمله آن بود که از مشتی خاك آدم صفی را که پدر آدمیان و مستند عالمیان است بیافرید و سالها میان مکه و طایف قالب سرشتهٔ او را از حمأ مسنون بگذاشت . . . و چون از عالم مشیت اورا استعداد روح و استکمال نفس انسانی حاصل گشت بزیور **ونفخت فیه من روحی** قالب اورا بیاراست و انسانیت بر وی اطلاق فرمود و چون انسان و انس و مؤانست کلماتی‌اند از حروف متناسب مرکب حکمت بالغه اقتضا کرد که اورا بمونسی محتاج گردانید تا وحشت انفراد بمؤانست آن مونس از خویشتن دفع کند . پس حوّا را که ام‌البشر بود از پهلوی چپ او بروجه ابداع و سبیل اختراع پدید آورد و شهوت را که از عوارض نفس حیوانی است در نهاد ایشان مرکب گردانید تا بواسطهٔ آن عارض میان ایشان قاعدهٔ توالد و تناسل مستحکم و مستمر شد و چندین هزار آدمی در حدود زمین و بسیط خاك ظاهر و پیدا و مبین و معین گشت هرصنفی بصفتی مخصوص و هرطایفهٔ بخاصیتی موصوف و هرقومی را لغتی و زبانی

مخالف آن دیگر اصل یکی و فروع و شعب در اختلاف تا متناهی تا بر کمال قدرت آفریدگار دلیلی دال و برهانی باهر باشد .

وَفِی کُلِّ شیئی لَهُ آیَةٌ   تَدُلُّ عَلی اَنَّهُ واحِدٌ

و بهترین و گزیده ترین فرزندان آدم صفی انبیا و رسل را تقدیر کرد چه آن طایفه میان معبود و عابد و خالق و مخلوق وسایط آمدند نفوس ایشانرا در کمال بحدّی و در ترفع بدرجهٔ تقدیر فرمود که بصورت با خلق باشند و بصفت با حق جل جلاله تا آنچه از حقیقت حق است اقتباس کنند و بخاصیت نور نبوت خلایق را بدان ارشاد و هدایت واجب دارند و از غوایت و ضلالت مجتنب فرمودن لازم شمرند تا از غمرات جهل و تیه حیرت ساحل نجات و شط رشد شتابند و از درجهٔ حیوانی بحد نطق و صفت انسانی مخصوص گردند . و پس از طبقهٔ انبیا اولیارا که اصحاب کرامات و ارباب مناجات و مقاماتند و از راه معنی برسل و انبیا نزدیك و فرق میان این طایفه و طایفهٔ انبیا بیش از ان نی که نبی در یك حال بصفت با حق تواند بود و بصورت با خلق و ولی را مشغولی بحق از مشغولی بخلق مانع آید و دیگر آنکه نبی مأمور بود بدعوت و ارشاد و ولی از انجمله معافی بکمال کرم و نهایت حکمت ایجاد فرمود چه بهر وقت و در هر قرن بعثت رسل و قاعدهٔ رسالت تعذری دارد اما بهر وقت وجود اصحاب کرامات و ارباب مقامات متصوّر تواند بود تا خلایق بر احوال و اقوال و حرکات و سکنات ایشان وقوف یابند و از عالم صورت روی بعالم معنی آرند و معلوم رأی ایشان گردد که بیرون این جهان صورت نمای بیمعنی عالمی دیگراست که آدمی را از جهت آن آفریده اند تادرین عالم زاد راه آن عالم بسازد واستعداد اتصال بدان خودرا حاصل کند و اگر بدرجهٔ ملائکه روحانی نتواند رسید از طبقهٔ بهایم و درجهٔ حیوانی ترفع گیرد .

و بعد از حمد و سپاس و شکر بی‌قیاس معبود را عز کبریاؤه فراوان صلوات و تحیات و درود وآفرین از میان جان بواسطهٔ سر زبان ما بر روان مقدس و تربت مطهر و روح پاك و روضهٔ معطر سید انبیا و قدوهٔ اصفیا محمد مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه متصل باد اتصالی که انقطاع آن بی‌سکون اجرام سماوی وحرکت اوتاد زمینی صورت نبندد .

و بعد از درود بر سید عالم علیه الصلوة و السلام هزاران تحیت و درود وآفرین فراوان بروان پاك صحابهٔ طیبین و اهل بیت او که نجوم آسمان هدایت و شموع انجم عنایت بودند علی مرور الایام و تعاقب الشهور والاعوام واصل و متواصل باد آمین رب العلمین .

چنین گوید مؤلف این کتاب بندهٔ گناه کار محمد بن المنوّر بن ابی سعید بن ابی طاهر بن الشیخ الکبیر سلطان الطریقة و برهان الحقیقة ابی سعید فضل الله بن ابی الخیر المیهنی قدس الله روحه العزیز و نوّر مضجعه که از بدایت کودکی و عنفوان جوانی همت این بیچاره مقصور بوده است بر طلب فواید انفاس میمون وآثار و مقامات همایون جدّ خویش سلطان الطریقه و برهان الحقیقه ابوسعید فضل الله بن ابی الخیر المیهنی قه (۱) . و از مشایخ اولاد او واکابر احفاد او نورالله مضاجعهم استخبار آن میکرد و در تصحیح اسانید آن باقصی الامکان میکوشید و چون آن عهد عهد دولت دین و آن روزگار روزگار طراوت شریعت وطریقت بود و عالم آراسته بوجود ائمهٔ کبار که شموس آسمان دین و نجوم فلك یقین بودند و زمین مزین بمکان مشایخ بزرگوار که اوتاد زمین طریقت و اقطاب عالم حقیقت بودند و مریدان صادق و محبان متفق همتها مقصور بر طلب شریعت و نهمتها موقوف بر رفتن طریقت همگنان از جهت تبرك و تیمن روزگار خویش و از جهت آن تا در سلوك نهج حقیقت ایشانرا دلیلی و معینی باشد که بوسیلت آن بحضرت حق راه جویند و بدلالت آن میان خواطر نفسانی و الهام‌های رحمانی فرق کنند احوال و مقامات شیخ ما و فواید انفاس و آثار او را (قه) بیشتر یاد داشتندی و روزگار در مذاکرهٔ آن گذاشتندی و بدین سبب مشایخ ما نورالله مضاجعهم در جمع آن خوضی نکردند و چون همه خاطرها بدان فواید منوّر بود و همه سمعها از ذکر آن مطیب و همه زبانها بذکر و نشر آن معطر بجمعی که منبی باشد از جمل و تفصیل آن و مشحون بکلیات و جزویات آن محتاج نگشتند چه شهرت آن مقامات و مقالات در میان خاص و عام خلق و اقرار کلی فرق مذاهب بدان حالات و کرامات باانکار ایشان این حدیث را ایشانرا از آن تألیف مستغنی گردانیده بود . تا اکنون که حادثهٔ غز وفتنهٔ خراسان بدید آمد و در خراسان علی العموم رفت آنچه رفت و در میهنه علی الخصوص دیدیم آنچه دیدیم و کشیدیم آنچه کشیدیم و بحقیقت در جملهٔ بلاد خراسان هیچ موضع را درین

(۱) برای اختصار بجای جمله قدس‌الله روحه‌العزیز در همه جا علامت (قه) گذارده شده است

حادثهآن بلا و محنت وآن خرابی و مشقت نبود که میهنه را و اهل میهنه را و حقیقت این خبر که اشدالبلایا للانبیاء ثم للاولیاء ثم‌للامثل فالأمثل ما را و همه اهل خراسان‌را در بلاهای اهل میهنه مشاهد و معاین گشت و قصیرة عن طویلة اینست که در نفس میهنه صدو پانزده تن از فرزندان شیخ خرد و بزرگ که نسب‌ایشان بشیخ متصل بود بانواع شکنجه از آتش و خاك و غیرآن هلاك کردند و بشمشیر شهید گردانیدند بیرون از آنکه بشهرهای دیگر شهید گشتند و در قحط و وبای این‌حادثه نماندند رحمةالله علیهم اجمعین و مریدان صادق و محبان عاشق‌را حال برین قیاس باید کرد .

بزرگان دین و پیشوایان حقیقت و طریقت بنقاب خاك محتجب شدند و روزگار قحط مسلمانی و عزت دین پدید آمد و کار دین تراجعی تمام گرفت و اختلالی هرچه عظیم‌تر درکار طریقت راه یافت و زمان انقراض ائمهٔ دین و انقطاع پیران طریقت فراز رسید و حق‌سبحانه وتعالی‌وعدهٔ **اولم یروا اناناتی‌الارض‌ننقصها من اطرافها** بانجاز رسانید و حقیقت نص ان‌الله تعالی لاینتزع‌العلم انتزاعاً ینتزعه ولکن یقبض‌العلم بقبض‌العلماء مبین و مبرهن گشت طلبها در باقی شد و اعتقاد ها فسادی تمام گرفت و بیشتر اهل اسلام ازمسلمانی و شریعت باسمی واز طریقت وحقیقت برسمی مجرد قانع شدند ، جاذبهٔ فضل ربانی در درون این بیچاره پدیدآمد وداعیهٔ استدعاء مریدان بر آن باعث و محرض گشت که جمعی ساخته شود در مقامات و احوال و آثار جدّ خویش سلطان طریقت و برهان حقیقت شیخ ابوسعید ابوالخیر (قه) تا راغبانرا در دخول راه طریقت رغبت زیادت گردد و سالکانرا در سلوك طریق حقیقت راهبری و مقتدایی باشد که **و انا علی آثارهم مهتدون** و جای دیگر که ذکر جماعت اصفیا می‌فرماید که بنظر عنایت از حضرت عزت بی علت مخصوص بوده اند می فرماید که **اولئك‌الذین هدی‌الله فبهدیهم اقتده** .

و چون بسبب اختلاف روزگار و حدوث غارت و تاراج مرة بعد اولی و کرة بعد اخری احوال میهنه چنان گشته بود که از آثار شیخ ما (قه) جز تربتی و مشهدی قایم نبود بجدّ و جهد فراوان از ان مطلوب بدست می‌آمد و از هرجایی پراکنده چیزی یافته میشد و ازآنچه در خاطر بود بسبب طول عهد و تراخی مدّت و اندیشهٔ اطفال و ماندگان و غم فراق‌گذشتگان و انواع بلیات و مشقات از شکنجهای سخت غزان و بیماریهای مخوف بسبب آن و آوارگی از خان و مان

بیشتر مذهوب شده و بر خاطر فراموش گشته و در حجاب شغلنی‌الشمیر عن‌الشعر مانده و نیز مدّت عمر شیخ ما (قه) هزار ماه بوده است که مبلغ آن هشتاد و سه سال و چهار ماه باشد چنانکه بر لفظ مبارك او رفته است در مجلس وداع که اکنون ایشانرا هزار تمام شد و ورای هزار شمار نباشد و چگونه این مدّت‌را ضبط توان کرد یا مراقبت آن چگونه صورت بندد و این حود محال باشد و از نا ممکنات که جملگی اقوال و افعال و حرکات و سکنات شخصی را در مدت عمر او نقل توان کردن اما آنچه در حیز امکان این دعاگوی آمد و توانایی‌را دران مجال بود بجای آورد و غایت مجهود دران بذل کرد و در تصحیح اسانید آن باقصی‌الامکان بکوشید و هرچه در روایت آن خللی و یا در اسناد آن ریبتی و شبهتی بود حذف کرد و ازایراد آن تحاشی نمود . و پیش ازین در عهد استقامت اجل امام جمال‌الدّین ابورَوح لطف‌الله بن ابی‌سٔعید پسر عم این دعاگوی جمعی ساخته بود باستدعاء مریدی و آنرا پنج باب نهاده و در هربابی چیزی باسناد روایت کرده و فصلی در معنی آن چیز ایراد کرده چنانکه از ان کمال فضل و فصاحت و بلاغت معهود بوده است و تخلّص بحالات و سخنان شیخ ما (قه) باز آورده اما طریق اختصار و ایجاز سپرده و این دعاگوی نخواست که با آن جواهر نفیس شبه خسیس خویش عرضه کند یا این بضاعت مزجاة در مقابلهٔ آن نصاب فضل و بلاغت آرد جون خود را اهلیت آن صورت نمیکند که چنگ در دوال فتراك فضل و بزرگواری او تواند زد و یا در هیچ فن از فنون هنر درگرد موکب او تواند رسید اما گفته‌اند «در رشته کشند با جواهر شبهی» این قدر آرزو بود که بر آنچه آن بزرگ آورده است از احوال و مقامات شیخ ما (قه) بیفزاید و آنچه بدین دعاگوی رسیده است و بنزدیك او دوست گشته از آثار وکلمات مبارك او نورالله ضریحه در قلم آرد تا آثار و احوال و مقامات او (قه) در میان خلق و اهل روزگار بماند و بعضی از آنچه سبب این فتنها و تشویشها مذهوب و مندرس گشته است تازه گردد و پس از ما یادگار ماند چه معلوم و مقرراست که هرچند آدمیانرا روزگار دور تر در انجامد در همتها قصور زیادت بود و سالك راه کمتر یافته شود و علم هرکس را دست ندهد و معامله خود کبریت احمراست کم از آن نباشد که بسخن آن بزرگ دین و یگانهٔ عهد اسماع معتقدان خوش گردد و دل و جان مدّعیان طریقت را استرواحی باشد و چنان باشد که گفته اند :

گر تنگ شکر خرید می نتوانم　　　　باری مگس از تنگ شکر می‌رانم

و نیز گفته بزرگانست عند ذکرالصالحین تنزل‌الرحمه .

و چون احوال جملهٔ آدمیان و کارها از سه مرتبه بیرون نیست ابتدا و وسط و انتهاء این مجموع بر سه باب نهاده آمد .

باب اول در ابتداء حالت شیخ ما از ایام طفولیت تا چهل سالگی آنچه درین مدت از تعلّم و ریاضات و مجاهدات او بما رسیده است و ذکر پیران ومشایخ او و نسبت علم و خرقهٔ او تا مصطفی علیه‌السلام .

باب دوم در وسط حالت شیخ ما (قه) و این باب سه فصل است .

فصل اول در حکایاتی که از کرامات او ظاهر شده است و از روات ثقات نزدیک ما ثابت و درست گشته .

فصل دوم در حکایاتی که متضمن فواید باشد و بعضی از حکایات و سخنان مشایخ که برای فایده بر لفظ مبارک او رفته است .

فصل سیوم در فواید و نکت پراکنده از سخنان او و بعضی از دعوات او و اشارات متفرق که بر لفظ عزیز او رفته است و نامهٔ چند که بما رسیده است از ان او .

باب سیوم در انتهاء حالت شیخ ما (قه) وآن سه فصل‌است .

فصل اول در وصیتهای او در وقت وفات .

فصل دوم در کیفیت حالت وفات وی .

فصل سیوم در کراماتی که بعد از وفات وی ظاهر گشته‌است بعضی آنکه در حالت حیات خبر باز داده است و بعضی آنکه بعد از وفات او دیده‌اند .

و این مجموع را **اسرارالتوحید فی‌مقامات‌الشیخ ابی‌سعید** نام نهاده آمد واز حق سبحانه و تعالی در اتمام این مجموع و نمودن راه راست و طریق رشد توفیق خواسته شد و از جهت ایجاز و اختصار و تحاشی و احتراز از سآمت و ملالت اسانید حذف کرده آمد . حق سبحانه و تعالی بکمال فضل وکرم و لطف خویش توفیق رفیق گرداناد تاآنچه مقصود و مطلوبست از سلوك مناهج حقیقت میسر شود و اگر غایت میسر نگردد از بدایت قدم بسیر نگذرد وآنچه بمصالح دین و عقیدت تعلق گیرد در زیادت دارد و از تراجع و نقصان در ضمان امان و نعوذبالله من‌الحور بعدالکور فانه

خیر موفق و معین .

پس این دعاگوی بخیر خواست که حضرت پادشاه اسلام سلطان معظم شاهنشاه اعظم مالك رقاب الامم مولی ملوك العرب والعجم مغیث العباد ظل الله فی البلاد ناصر اولیاء الله قاهر اعداء الله معین خلیفة الله غیاث الدنیا و الدین معز الاسلام و المسلمین عضد الدولة القاهرة تاج الملة الزاهرة جلال الامة الباهرة نظام العالم ابو الفتح محمد بن سام قسیم امیر المؤمنین اعلی الله کلمته و عقد بالخلود دولته را خدمتی کند و تحفهٔ فرستد تا چنانکه در هیچ حالت این دعاگوی ابوالخیر از اقامت رسم دعاء دولت و اداء شکر نعمت آن پادشاه عالم عادل فارغ و خالی نیست حضرت جلال و بسیط رفیع او که سجده گاه ملوك و بوسه جای سلاطین عالمست از تحفه و خدمت این داعی مخلص خالی نباشد و بهر وقت که لطیفهٔ از ان فراید و دقیقهٔ از ان فواید دینی بر مسامع اشرف اسمعها الله المسار والبشارات عرضه دارند و بمطالعهٔ میمون پادشاهی و بنظر همایون سلطانی منظور و ملحوظ گردد ذکر دعاگوی بخیر دربارگاه اعلی و مجلس اشرف که کعبهٔ آمال و قبلهٔ اقبالست بر رأی عالی لازال عالیا بر وجه تشریف و سبیل تعریف تازه گردد . پس هرچند دست طلب گرد زوایای دل برآوردم بر هرچه رقم آن خدمتی می کشید اگر همه بساط ربع مسکون بود در مقابلهٔ آن بساط همایون صفت نقصان و سمت زیره بکرمان بلکه حقیقت بردن پای ملخ پیش سلیمان داشت . بحکم این مقدمه داعی مخلص گرد خدمتی و تحفهٔ که در دنیا عدیم المثل باشد گشتن اولیتر و بادب نزدیکتر دید چه محقق رای اعلاست که هرچه تحف دنیاویست همچون دنیا فانیست و از مطالعه آن سعادت باقی نتوان یافت و اگر در کل عالم هیچ تحفهٔ بنزدیك این دعاگوی بخیر ازاین تحفهٔ بزرگتر و عزیزتر بودی بدان حضرت که بزرگترین حضرتهاست بر وجه خدمتی آن تحفه فرستادی . و چون جوامع همت سلطان اعظم اظهر الله برهانه و اعظم شأنه بر احراز فواید دینی مقصور بوده است اعتقاد داعی مخلص آنست که این تحفه بموقع و در محل قبول افتد چه هرچه از آن زاد راه سرای باقی توان ساخت متابعت سنت مصطفی صلوات الله علیه ومشایعت سیرت اولیاست پس این متابعت بعداز علم تمام بر کیفیت روش و وقوف بر دقایق آداب و سنن ظاهر و باطن ایشان بحاصل آید . و چون پیرو پدر و پیشوا و مقتدای این داعی ضعیف شیخ ابوسعید ابوالخیراست (قه) و خادم دعاگوی در مدت عمر خویش روزگار مصروف و اوقات موقوف داشته بود بر طلب فواید انفاس و مقالات و مقامات او و کیفیت سلوك او در راه شریعت و طریقت و بقدر وسع وامکان

خویش جمعی ساخته بود از ان فواید برای روندگان این درگاه و مریدان آن بارگاه که پیش ازین خادم جمعی جامع‌تر و با فایده‌تر ازین مجموع هیچ مرید در بیان روش و جمع فواید مقالات و مقامات پیر خویش نساخته بود ، خواست که این تحفه که کاملترین وبزرگترین تحف است بحضرت آن پادشاه فرستد که بهترین و بزرگوارترین حضرتهای ملوك دنیاست ، چه امید بفضل و کرم حق سبحانه و تعالی واثق است بلکه یقین صادق که این سلطان عادل چنانکه در دنیا بزرگترین ملکی است از ملوك دهر و خوبترین پادشاهی است از پادشاهان عصر هم بعدل و هم باعتقاد و هم بمذهب و هم بسیرت در سرای بقا و بهشت عدن بزرگوار ترین پادشاهی خواهد بود بدرجه وقربت در حضرت عزت و با نصیب ترین سلطانی از سلاطین آخرت در عرصهٔ ملك جنت بحکم خبر صاحب شریعت صلوات‌الله وسلامه علیه که او فرموده است که یك ساعته عدل پادشاه عادل فاضلتر از چندین ساله عبادت عابد متقی و چون مصطفی صلی‌الله علیه‌وسلم فرموده است که الدنیا مزرعة‌الآخرة و این پادشاه در دنیا جز تخم عدل و انصاف با رعایا و احسان با ضعفا و زیردستان و سخاوت و مروت با اهل دین و خیر نمی‌کارد هراینه فردا ربیع این تخم جز چنین ثمره می‌نتواند بود که **فی مقعد صدق عند ملیك مقتدر** امید این دعاگوی ملاحظت فرماید و در بارگاه اعلی اعلاه الله تشریف قبول مشرف گردد و این بیچاره را در همه حالتی و هر مقامی دعاگوی خاص آن دولت داند و شاکر انعام و ذاکر اکرام آن حضرت که ملجأ و ملاذ کافهٔ خلایق است شناسد و اگر ازخادم دعاگوی از راه نسیان انسانی عثرتی یا هفوتی در وجود آمده باشد و پادشاه عالم عادل خلدالله سلطانه باصابت رای جهان آرای بر ان مطلع شود بکمال کرم ملکانه بران هفوت رقم عفو و تجاوز کشد و بفضل بی‌نهایت پادشاهانه بپوشد و باز بپوشد . آفریدگار تعالی و تقدس آفتاب دولت آن سایهٔ حق را تا قیام ساعت تابنده داراد و از کسوف زوال مصون و محروس داراد وسایهٔ عدل وانصاف آن آفتاب سلاطین دهر و خرشید ملوك عصر را ابدالدهر بر سر ضعفاء رعیت و کافهٔ زیردستان تابنده و پاینده‌داراد و پادشاهی این سرای فانی بسلطنت و مملکت آن سرای باقی مقرون گرداناد و هرچه صلاح دین و دنیای این سلطان عالم عادل درانست بفضل وکرم خویش میسر و محصل گرداناد . والحمد لله رب‌العالمین والصلوة علی نبیه محمد وآله اجمعین وحسبناالله وحده وهو نعم‌المولی ونعم‌المعین .

باب اوّل

در ابتداء حالت شیخ ما ابوسعید بن ابی‌الخیر قدّس‌الله روحه العزیز

بدانکه شیخ ما (قه) خویشتن را هرگز من وما نگفت و هرکجا که ذکر خویش کرده است گفته است ایشان چنین گفتند و ایشان چنین کردند و اگر این دعا گوی درین مجموع سخن شیخ برین‌منوال راند که بر لفظ مبارك او رفته‌است و سیاقت سخن از برای تبرك هم بر ان قرار نگاه دارد از فهم عوام دور افتد و بعضی از خوانندگان بلکه بیشتر در نظم سخن و ترتیب معانی مغلط افتند و پیوسته این معنی که شیخ بلفظ ایشان خویشتن را خواسته است در پیش خاطر و حفظ نتوانند داشت وبرایشان دشوار باشد و خاصه کسی که ابتداء کتاب مطالعه نکرده باشد و این معنی ندانسته و چون این کتاب برداود خواهد که حکایتی مطالعه کند پس این دعاگوی بحکم این اعذار هرکجا که لفظ شیخ ایشان فرموده است دعاگوی بلفظ ما یادکرد چون این لفظ در میان خلق معهود و متداولست و بفهم خوانندگان نزدیکتر اما این معنی می‌باید دانست که هرکجا که لفظ ما یادکرده‌ایم از زبان شیخ بر لفظ مبارك او ایشان رفته است والحرّ یکفیه‌الاشارة .

و بدانکه پدر شیخ ما ابوسعید (قه) ابوالخیر بوده است و او را در میهنه بابو بوالخیر گفتندی و او عطار بوده‌است و مردی با ورع و دیانت بوده است واز شریعت و طریقت باگاهی و پیوسته نشست و خاست او باصحاب صفه و اهل طریقت بوده است و ولادت شیخ ما ابوسعید (قه) روز یکشنبه غرهٔ ماه محرم سنهٔ سبع و خمسین و ثلثمایه بوده است .

و پدر شیخ با جمعی عزیزان این طایفه در میهنه نشستی داشتندی که در هفتهٔ هرشب بخانهٔ یکی از ان جمع حاضرآمدندی و اگر عزیزی و غریبی رسیده بودی اورا حاضرکردندی و چون چیزی بکار بردندی و از نمازها و اورادها فارغ شدندی سماع کردندی . یك شب بابو بوالخیر بدعوت درویشان می‌شد والدهٔ شیخ

رحمةالله علیها از وی التماس کرد که بوسعید را با خویشتن ببر تا نظر درویشان بر وی افتد بابو والخیر شیخ را با خویشتن برد چون بسماع مشغول شدند قوال این بیت بگفت .

این عشق بلی عطاه درویشانست	خود کشتنشان ولایت ایشانست
جان کرد فدا کار جوانمردانست	دنیا (۱) و درم نه زینت مردانست

چون قوال این بیت بگفت درویشانرا حالتی پدیدآمد وآن شب تا روز برین بیت رقص می‌کردند و درین حالت بودند و از بسیاری که قوال این بیت بگفت شیخ یادگرفت چون بخانه بازآمدند شیخ پدر را گفت تا این بیت که قوال میگفت و درویشانرا از استماع آن وقت خوش گشته بود چه معنی دارد ، پدر شیخ گفت خاموش که تو معنی آن در نیابی وندانی ترا با آن چکار . بعد ازان چون شیخ را حالت بدان درجه رسید و پدر شیخ بابو بوالخیر برحمت خدای رسیده بود شیخ در میان سخن بسیار گفتی امروز بابو بوالخیر می باید تا ما باو بگوییم که تو خود نمیدانستهٔ که چه می‌شنیدهٔ آن وقت .

و گفته‌اند که پدر شیخ ما بابو بوالخیر سلطان محمود را عظیم دوست داشتی و او در میهنه سرایی بنا کرده که اکنون معروف است بسرای شیخ و بر دیوار و سقفهای آن بنا نام سلطان محمود و ذکر خدم و حشم و پیلان و مراکب او نقش کردند . شیخ ما کودك بود پدررا گفت مرا درین سرای یك خانه بنا کن چنانکه آن خانه خاصهٔ من باشد و هیچ کس را درآن تصرفی نبود ، پدرش او را خانهٔ بنا کرد بربالای خانه که صومعهٔ شیخ آنست چون خانه تمام شد و درگل میگرفتند شیخ فرمود تا بر در و دیوار و سقف آن جمله بنوشتند که الله الله پدرش گفت ای پسر این چیست شیخ گفت هر کسی بر دیوار خانهٔ خویش نام امیر خویش بنویسد پدرش را وقت خوش گشت و ازآنچه کرده بود پشیمان شد و بفرمود تاآن همه که نوشته بودند از دیوار سرای او دور کردند و ازان ساعت باز در شیخ بچشمی دیگر نگریست و دل برکار شیخ نهاد .

و شیخ ما ابوسعید (قه) قرآن را ازخواجه امام ابومحمد عناری آموخته است و او امامی متورع و متدین بوده است و از مشاهیر قراء خراسان و خاکش

(۱) دینار ظ

رحمةالله علیه بشهر نساست . و شیخ ما گفت (قه) که در کودکی بدان وقت که قرآن می‌آموختم پدرم استاد ابوالخیر ما را بنماز آدینه میبرد در راه مسجد پیر ابوالقاسم بشریاسین می‌آمد بنماز و او از مشاهیر علماء عصر وکبار مشایخ دهر بوده است و نشست او در میهنه . شیخ گفت چون نظر او بر ما افتاد گفت یا اباالخیر این کودک از آن کیست پدرم گفت از آن ماست فرا تر ما آمد و بر سر پای نشست و روی برروی ما باز نهاد و چشمهای وی پرآب گشت پس گفت یا اباالخیر ما می‌نتوانستیم رفت ازین جهان که ولایت خالی میدیدیم و این درویشان ضایع میماندند اکنون که این فرزند ترا بدیدیم ایمن گشتیم که ولایتها را ازین کودك نصیب خواهد بود پس پدرم را گفت چون از نماز بیرون آیی او را بنزدیك ما آری . چون از نماز فارغ شدیم پدرم مرا بنزدیك ابوالقاسم بشریاسین برد چون در صومعه وی شدیم و پیش وی بنشستیم طاقی بود نیك بلند دران صومعه ابوالقاسم بشر گفت پدرمرا که بوسعید را بردوش گیر تا قرصی بر ان طاقست فروگیرد پدرم مرا برگرفت ما دست برپازیدیم و آن قرص از ان طاق فروگرفتیم قرصی بود جوین گرم چنانکه دست ما را ازگرمی آن خبر میشد ابوالقاسم آن‌قرص از ما بستد و چشم پرآب کرد وآن قرص بدونیم کرد و یك نیمه بمن داد وگفت بخور و یك نیمه او بخورد و پدرم را هیچ نصیب نداد ، پدرم گفت یا شیخ سبب چه بود که ما را ازین تبرك هیچ نصیب نکردی ابوالقاسم بشر گفت یا اباالخیر مدت سی سال‌است تا ما این قرص برین‌طاق نهاده ایم و مارا وعده کرده‌اند که این قرص در دست‌آنکس گرم خواهدگشت که جهانی بوی زنده خواهد شد و ختم این حدیث بر وی خواهد بود اکنون ترا این بشارت تمام باشدکه آن کس این پسر تو خواهد بود ، پس ابوالقاسم بشر ما را گفت یا اباسعید این کلمات یادگیر و پیوسته می‌گوی **سبحانك و بحمدك علی حلمك بعد علمك سبحانك و بحمدك علی عفوك بعد قدرتك** ما این‌کلمات یادگرفتیم و پیوسته میگفتیم .

شیخ ما گفت ما از پیش او بیرون آمدیم و ندانستیم که آن پیر آنروز چه‌گفت بعد ازان پیررا عمر بآخر نرسید تا شیخ ما بزرگ شد و از وی فواید بسیار گرفت .

شیخ ما گفت چون قرآن بیاموختیم پدرم گفت مبارك باد و مارا دعاگفت و

گفت این لفظ از ما یاد دار **لان تجمع همتك علی الله طرفة عین خیر لك مماطلعت علیه الشمس** میگوید که یك طرفةالعین همت با حق داری ترا بهتر از آنکه روی زمین ملك تو باشد ما این فایده یاد گرفتیم و استاد گفت مارا بحل کن گفتیم کردیم گفت خدای بر علمت برکت کناد . دیگر روز پدرم مرا پیش خواجه امام ابوسعید عمادی(۱) برد و او امام ومفتی و ادیب بود مدتی پیش وی بودیم و در اثناءآن احوال که پیش ابوالقاسم بشر یاسین میرسیدیم و مسلمانی از وی میدرآموختیم شیخ ما گفت (قه) روزی ابوالقاسم بشر یاسین (قه) مارا گفت یا اباسعید جهد کن تا طمع از معامله بیرون کنی که اخلاص با طمع گرد نیاید و عمل با طمع مزدوری بود وباخلاص بندگی پس گفت این خبر یادگیر که رسول صلی‌الله علیه و سلم گفت خداوندتعالی شب معراج با ما گفت یا محمد **مایتقرب المتقربون الیّ بمثل اداء ماافترضت علیهم ولا یزال یتقرب الیّ العبد بالنوافل حتی احبه فاذا احببته کنت له سمعاً وبصراً ویداً ومؤیداً فبی یسمع وبی یبصر وبی یأخذ** آنگاه گفت فریضه گزاردن بندگی کردنست ونوافل گزاردن دوستی نمودن پس آنگاه این بیت بگفت .

کمال دوستی آمد ز دوست بی‌طمعی — چه همت آرد آن چیز کش بها باشد
عطا دهنده ترا بهتر از عطا بیقین — عطا چه باید چون عین کیمیا باشد

شیخ ما گفت (قه) که روزی پیش ابوالقاسم بشر یاسین بودیم مارا گفت ای پسر خواهی که با خدا سخن گویی گفتیم خواهیم چرا نخواهیم گفت هر وقت که در خلوت باشی این بگوی و بیش از این مگوی .

بی تو جانا قرار نتوانم کرد — احسان ترا شمار نتوانم کرد
گر بر تن من زبان شود هر مویی — یك شکر تو از هزار نتوانم کرد

ما این همه همی گفتیم تا ببرکهٔ این در کودکی راه حق بر ما گشاده گشت . و ابوالقاسم بشر یاسین را وفات رسید در میهنه در سنهٔ ثمانین و ثلثمایه و شیخ ما (قه) هر وقت که بگورستان میهنه شدی ابتدا بزیارت وی کردی .

شیخ ماگفت روزی درمیان سخن که بود پیری بود نابینا و مسن بدین مسجد آمدی و بمسجد خود اشارت کرد که بر در مشهد شیخ است بنشستی و عصای خویش

---

(۱) کذا فی‌الاصل

در پس پشت نهادی روزی ما بنزدیك وی در رسیدیم با خریطه بهم که از ادیب می‌آمدیم بران پیر سلام گفتیم جواب داد و گفت تو پسر بابو بوالخیر هستی گفتیم آری گفت چه همی خوانی گفتم فلان و فلان کتاب آن پیر گفت که مشایخ گفته‌اند **حقیقة العلم ما کشف علی السرایر** و ما نمیدانستیم امروز که حقیقت را معنی چیست و کشف چه باشد تابعد از شست سال حق سبحانه وتعالی معنی آن مارا معلوم گردانید و روشن کرد .

و چون شیخ ما ابوسعید (قه) از لغت فارغ شد و اندیشه تفقه داشت عزم مرو کرد و روزی شیخ ما در اثناء سخن گفت آن روز که ما از میهنه بمرو می‌شدیم بتفقه سی هزار بیت از شعر جاهلی یاد داشتم پس شیخ ما بمرو شد پیش امام ابو عبدالله الحصری و او امام وقت بود و مفتی عصر و از علم طریقت با آگاهی تمام و از جملهٔ ائمه معتبر و اصحاب ما در مسایل وجوه او بسیار آرند و او شاگرد ابن‌سریج بوده است وابن سریج شاگرد مزنی و مزنی شاگرد شافعی مطلبی رضی‌الله عنهم اجمعین و شیخ و اصحاب طریقت که بعداز شافعی رضی‌الله عنه بوده‌اند همه بمذهب شافعی انتما کرده‌اند و کسی که پیش از آن که قدم در این راه نهاده است بمذهبی دیگر تمسك نموده است چون حق سبحانه وتعالی بکمال فضل و عنایت ازلی بی‌علت خویش او را سعادت محبت خویش و اختصاص که این طایفه را بر درگاه عزت او هست روزی کرده است بمذهب شافعی باز آمده‌اند چون شیخ حصری که در بغداد بوده است و غیر او از مشایخ که اگر ذکر ایشان و کیفیت آن حال کرده شود بتطویل انجامد ، و مقصود ما ذکر این حدیث نیست ، و از مشایخ هر که پیش از شافعی بوده‌اند بر مذهب سلف و بر مذهب پیر خویش بوده اند و جمعی برانند که شیخ کبیر با یزید بسطامی (قه) مذهب امام بزرگوار ابوحنیفه کوفی رضی‌الله‌عنه داشته است و نه چنانست بسبب آنکه با یزید (قه) مرید جعفر صادق رضی‌الله‌عنه بوده است و سقای او ، جعفر رضی الله عنه او را با یزید سقا گفته است و با یزید مذهب جعفر رضی‌الله عنه داشته است که پیر او بوده است و امام خاندان مبارك مصطفی صلوات‌الله وسلامه علیه و خود بهیچ صفت روا نباشد در طریقت که مرید جز بر مذهب پیر خویش باشد و یا بهیچ چیز و هیچ نوع از اعتقاد و حرکات و سکنات مخالفت پیر خویش روا دارد و تا گمان نبرد کسی که این کلمات که در قلم آمد که مشایخ مذهب امام بزرگوار شافعی داشته‌اند ازین سبب نقصانی بود مذهب امام بزرگوار ابوحنیفهٔ کوفی را رضی‌الله‌عنه کلا و

حاشا هرگز این تصور نباید کرد و نعوذ بالله که هرگز این اندیشه بخاطر کسی درآید و معاذالله که این شیوه براعتقاد شخصی بگذرد چه بزرگواری و علم و زهد او بیش از آنست که زبان وقلم این دعاگوی شرح تواند داد که او سراج امت و مقتدای ملت نبویست صلوات الله و سلامه علیه و هردو مذهب در حق برابر و هردو امام در آنچه فرموده اند وگفته متابعت کلام مجید حق سبحانه و تعالی و متابعت نص حدیث مصطفی صلوات الله و سلامه علیه کرده‌اند و اگر کسی بحقیقت نگرد خود هردو مذهب یکیست وچون بی‌تعصبی نظر کند بداند که در اصول مذهب میان هردو امام بزرگوار رضی‌الله عنهما هیچ خلاف نیست و اگر درفروع مذهب خلافی هست آنرا بچشم «اختلاف امتی رحمة» باید دید و اگر یکی ازهردو امام درمذهب تساهلی فرموده باشد آنرا بچشم **ما جعل علیکم فی‌الدین من حرج** مطالعه باید کرد و بنظر **بعثت بالحنیفیة السمحة السهلة** دران نگریست نه از راه تعصبی که أغلب مردمان بدان مبتلا اند و یقین باید دانست که هرچه ایشان فرمایند الاحق نتواند بود و این ائمة بزرگوار ازین چنین تعصب که در نهادهای ما هست محفوظ و معافی اند چنانکه باسناد درست آمده است از ابوالدراوردی که گفت «رأیت ملك بن انس و ابا حنیفة رضی‌الله عنهما فی مسجد رسول‌الله صلی‌الله علیه و سلّم بعد صلوة العشاء الاخیرة و هما یتذاکران ویتدارسان حتی اذاوقف احدهما علی القول الذی قال به و عمل علیه امسك احدهما عن صاحبه من غیر تعنت ولا تعسف ولاتخطئة لواحد منهما حتی صلیا الغداة فی مجلسهما ذلك» اما چنین باید دانست که چون راه این طایفه احتیاط است و مشایخ در ابتداء مجاهدت برای ریاضت چیزها برخویشتن واجب کرده‌اند که بعضی ازآن سنتست و بعضی نافله چنانکه شیخ ابوعمرو بشخوانی (۱) گفته است که حکم این خبررا که مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه گفته است **الیدالیمنی لاعلی‌البدن و الیدالیسری لاسفل البدن** سی سالست تا دست راست من زیر ناف نرسیده است و دست چپ من زبر ناف نرسیده است مگر بشب، و بشرحافی هرگز کفش و پای افزار در پای نکرد و گفت حق سبحانه و تعالی می‌گوید **الله‌الذی جعل لکم‌الارض بساطا** زمین بساط حقست سبحانه و تعالی و من رو اندارم که بر بساط خدای تعالی باکفش و پای افزار روم

(۱) نخشوانی خ

و همه عمر پای برهنه رفت و بدین سبب اورا بشرحافی لقب گفتند .

و شیخ ما ابوسعید (قه) گفته است که هرچه ما خوانده بودیم یا نبشته یا شنوده که مصطفی صلّی‌الله علیه و سلّم آن کرده است یا فرموده است آن بجای آوردیم وهرچه شنوده بودیم ودر کتابها خوانده که فرشتگان آن کنند یا دانند آن بکردیم و شرح آن خود بجای خویش آورده شود و همچنین سیرت جملهٔ مشایخ همین بوده است و همه عمر سنن مصطفی صلوات‌الله علیه و نوافلی که ورد ایشان بوده است برخویشتن واجب داشته اند، و در جمله هرچه بمذلت نفس و احتیاط در راه دین تعلّق داشته است اختیار ایشان آن بوده است وچون در مذهب شافعی ضیقی هست و اوکار دین را تنگتر فرا گرفته است اختیار این طایفه مذهب شافعی را برای مذلت نفس و مالش او بوده است نه آنکه میان هردو مذهب در حقیقت فرق است و یا یکیْ را از هردو امام از راه اعتقاد بردیگر فضیلتی و بنزدیك ما حال ایشان چون خلفاء راشدین است رضی‌الله عنهم اجمعین که همه را حق گوییم و از میان دل و جان هرچهار را دوست داریم و بفضایلی که ایشانرا بوده است و هست اقرار کنیم و مسلّم داریم و هیچ انکار نکنیم و دعاگوییم و جمعی را متابعت کنیم که از سر هوای نفس و عناد و تعصب در صحابهٔ مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه و ائمهٔ سلف رضی الله عنهم و بزرگان و مشایخ دین رحم الله الماضین منهم و کثرالباقین و ادام ایامهم طعن نکنند و وقیعت روانداراند و همه را حق دانند و در جمله هرکسی را بهتر از خویشتن دانستن نیکوست ودرهمه احوال بترك اعتراض گفتن طریقی عظیم پسندیده و آنچه بعثرات دیگری مشغول خواهی گشت باصلاح نفس خویش مشغول بودن بصواب نیك نزدیك، حق سبحانه و تعالی راهی که برضای اونزدیك گرداند ما را و جملهٔ خلق را کرامت کناد بمنه و فضله .

بازآمدیم بمقصود . پس شیخ ما ابوسعید (قه) متفق و مختلف در مدت پنج سال بر امام ابوعبدالله حصری رحمة‌الله علیه خواند چون شیخ تعلیق تمام کرد امام ابوعبدالله برحمت حق سبحانه وتعالی پیوست رحمة‌الله علیه و تربتش بمرو است چون وی درگذشت شیخ ما پیش امام ابوبکر قفال مروزی آمد رحمة‌الله علیه و پنج سال دیگر پیش وی فقه خواند و شرکاء او در درس قفال شیخ ناصر مروزی و

شیخ بو محمد جوینی و شیخ بو علی سنجی بودند که هریك مقتدای جهانی بودند و درین مدّت درس تعلیق برقفال تمام کرد. پس از مرو قصد سرخس کرد و چون بسرخس آمد پیش امام ابوعلی زاهر بن احمدالفقیه شد که محدّث و مفسر و فقیه بود و مذهب شافعی درسرخس او ظاهر کرد و از وی پدید آمد و این چند امام بودند که از برکات انفاس ایشان اهل این ولایت از بدعت اعتزال خلاص یافتند و بمذهب شافعی باز آمدند حمید زنجویه در شهرستانه و فراوه و نسا و بوعمرو فرابی در استوا و خبوشان و بولبابهٔ میهنی در باورد و خابران و بوعلی فقیه در سرخس رحمةالله علیهم اجمعین پس شیخ ما بامداد بر بوعلی فقیه تفسیر خواندی و نماز پیشین علم اصول و نماز دیگر اخبار رسول صلّی‌الله علیه وسلّم و درین هرسه علم شاگرد بوعلی فقیه بود و تربت این امام بسرخس است .

چون مدّتی برین ترتیب پیش وی تحصیل کرد روزی لقمانرا دید چنانکه شیخ ما گفت ابوسعید (قه) که ما بوقت طالب علمی بسرخس بودیم بنزد بوعلی فقیه روزی بشارستان می درشدیم لقمان سرخسی را دیدیم برتلّی خاکستر نشسته و پاره بر پوستین می‌دوخت و لقمان ازعقلاء مجانین بوده است و در ابتداء حالت مجاهدات بسیار داشته و معاملتی با احتیاط آنگاه ناگاه کشفی ببودش که عقلش بشد چنانکه شیخ ما گفت (قه) که درابتدا لقمان مردی مجتهد و با ورع بود بعدازان جنونی در وی پدید آمد و ازان ترتیب بیفتاد گفتند لقمان آن چه بود و این چیست گفت هرچه بندگی بیش میکردم بیش می‌بایست کرد درماندم گفتم الهی پادشاهانرا چون بندهٔ پیر شود آزادش کنند تو پادشاهی عزیزی در بندگی تو پیر گشتم آزادم کن گفت ندا شنیدم که یا لقمان آزادت کردم، و نشان آزادی این بود که عقل ازوی باز گرفت شیخ ما (قه) بسیار گفتی که لقمان آزادکردهٔ خدایست از امر و نهی خویش، شیخ ما گفت ما نزد وی شدیم ووی پاره بر پوستین می‌دوخت و ما بوی نگریستیم و شیخ ما چنان ایستاده بود که سایهٔ وی بر بوستین لقمان افتاده بود چون پاره برآن پوستین دوخت گفت یا با سعید ما ترا با این پاره برین پوستین دوختیم پس برخاست و دست ما بگرفت ومی برد تا بخانقاه پیر شهرستان و پیر بوالفضل حسن درین خانقاه بود . بدراین خانقاه آواز داد ابوالفضل فراز آمد و وی دست ما بگرفته بود دست ما بدست پیرابوالفضل

حسن داد و گفت یا اباالحسن این‌را نگاه دار که وی از شماست و پیر ابوالفضل‌حسن سخت بزرگوار بوده است چنانکه از شیخ ما (قه) سئوال کردند دران وقت که حالت شیخ بکمال رسیده بود و پیر ابوالفضل حسن نمانده که ای شیخ روزگار این روزگار تو ازکجا پدید آمد گفت ازنظر پیر ابوالفضل حسن ما طالب علمی بودیم بنزدیك بوعلی فقیه روزی بر کنار جویی میرفتیم ازین‌جانب و پیر ابوالفضل ازان‌جانب می‌آمد بگوشهٔ چشم بما در نگریست ازان روز باز تا امروز هرچه داریم ازان داریم و شیخ ما گفت (قه) پیر ابوالفضل حسن دست ما بگرفت و در خانقاه برد دران صفه چون بنشستیم پیرابوالفضل جزوی برگرفت و درآن نظر می‌کرد برخاطر ما بگذشت چنانکه عادت دانشمندان باشد که آیا این چه‌کتابست پیر بدانست گفت یا اباسعید صد و بیست و چهار هزار پیغامبر که آمدند خود مقصود یك سخن بود گفتند فرا خلق که گویید الله واین را باشید کسانی را که سمعی دارند این‌کلمه را همی گفتند همی گفتند تا همه این‌کلمه گشتند چون بهمگی این‌را گشتند درین‌کلمه مستغرق شدند آنگاه پاك شدند کلمه بردل ایشان پدید آمد و ازگفتنش مستغنی شدند ، شیخ ما گفت که این سخن ما را صید کرد وآن شب درخواب نگذاشت بامداد چون از نماز و اوراد فارغ شدیم پیش‌ازآفتاب برآمدن از پیر دستوری خواستیم و بدرس تفسیرآمدیم پیش بوعلی فقیه چون بنشستیم اول درس دران روز این آیت بود که **قل‌الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون** شیخ ما گفت دران ساعت دری در سینهٔ ما گشادند بسماع این کلمه و ما را از ما بستدند و امام بوعلی آن تغیر در ما بدید گفت دوش کجا بودی گفتم بنزدیك پیر ابوالفضل حسن گفت برخیز و بازآنجا شو که حرام بود ترا ازان معنی با این‌سخن آمدن و ما بنزدیك پیر شدیم واله و متحیر و همه این‌کلمه گشته چون پیرابوالفضل ما را بدید گفت بوسعید « مستك شدهٔ همی ندانی پس و پیش » گفتم یا شیخ چه فرمایی گفت درآی و بنشین و این‌کلمه را باش که این‌کلمه با توکارها دارد شیخ ما گفت در پیش او مدتی بگفتار حق‌گزار این‌کلمه بودیم روزی گفت یا باسعید درهای حروف این کلمه برتو بگشادند اکنون لشکرها بسینهٔ تو تاختن آرد وادیهای گوناگون بینی پس گفت ترا بردند ترا بردند ترا بردند برخیز و خلوتی طلب کن و چنانکه از خود معرضی از خلق معرض باش و درکار با نظاره و تسلیم باش شیخ

ما گفت ماآن علمها و طلبها فروگذاشتیم وآمدیم بمیهنه و دران کنج خانه شدیم در محراب آن زاویه و اشارت بخانهٔ خود میکرد و هفت سال بنشستیم ومیگفتیم الله الله الله ، هروقت که نستی و یا غفلتی از بشریت بما در آمدی سیاهی با حربهٔ آتشین از آن پیش محراب ما پدید آمدی با هیبتی و سیاستی هرچه تمامتر و بانگ بر ما زدی وگفتی یا اباسعید قل الله ما شبانروزی از هول و سهم آن سوزان و لرزان بودیمی و نیز بخواب وغفلت نرسیدیمی تاآنگاه که درهای ما بانگ درگرفت که الله الله الله ، پس ما باز بنزدیك پیر ابوالفضل حسن آمدیم .

وپیر ابوالفضل حسن پیر صحبت شیخ ما بوده است ، و پیر ابوالفضل بونصر سراج بوده است که او را طاوس‌الفقرا گفته‌انــد واورا تصانیف است در علم طریقت وحقیقت و مسکن وی در طاوس بوده است وخاکش آنجاست واو مرید ابو محمد عبـدالله بن محمـد المرتعش بوده است و او سخت بزرگوار بوده‌است و اتفاق وفات او ببغداد افتاده است واو مرید جنید بن محمد بغدادی بود وجنید مرید سری‌سقطی و سری سقطی مرید معروف کرخی و او مرید داود طایی و او مرید حبیب عجمی واو مرید حسن بصری واو مرید امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب کـرم‌الله و جهه و او مرید و ابن عم و داماد مصطفی صلی‌الله علیه و سلّم ، پیران شیخ ما (قه) تا بمصطفی صلوت‌الله و سلامه علیه این بودند .

پس چون شیخ ما (قه) با پیش پیر ابوالفضــل حسن رحمةالله علیه شد پیر ابوالفضل او را در مقابلهٔ صومعهٔ خویش خانهٔ داد و پیوسته مراقب احوال او می‌بود و آنچــه شرایط تهذیب اخلاق و ریاضت بود میفرمود شیخ گفت یك شب جماعت خفته بودند ودر خانقاه بسته بود ودرهای شارسان بسته و ما با پیر ابوالفضل بر سر صفه نشسته و سخنی میرفت در معرفت مسئلهٔ مشکل شد اقمانرا دیدیم کـه از بالای خانقاه در پرید و در پیش ما بنشست وآن مسئله بگفت و جواب بداد چنانکه ما را روشن شد وآن اشکال برخاست و باز بر پرید و ببام بیرون شد پیر ابوالفضل گفت یا باسعید منزلت این مرد میبینی برین درگاه گفتم میبینم گفت اقتدا را نشاید گفتم چرا گفت ازآنکه علم ندارد . چون شیخ‌ما مدتی درآن خانقاه ریاضت کشید پیرابوالفضل بفرمود شیخ مارا تا زاویهٔ خویش در صومعهٔ پیر ابوالفضل درآورد و مـدتی با پیر بهم در یك‌صومعه بودند و روز مراقبت احوال شیخ ما میکرد و او را بانواع ریاضات

میفرمود . پس پیر ابوالفضل شیخ ما را بمیهنه باز فرستاد و گفت بخدمت والده مشغول
باش پس شیخ ما بمیهنه آمد و در آن صومعه که نشست او بودی بنشست و قاعدهٔ زهد
ورزیدن گرفت و پیوسته در و دیوار می‌شستی و او را وسواسی عظیم پدید آمد چنانکه
بهر وضوئی چند آفتابهٔ آب بریختی و بهر نمازی غسلی کردی و هرگز بر هیچ در
و دیوار و چوب و درخت و بالش تکیه نکردی و پهلو بر هیچ فراش ننهادی و درین
مدت جامهٔ او پیراهنی بود که بهر وقت که بدریدی پارهٔ بروی دوختی تا چنان شد
که آن پیراهن بیست من گشته بود و هرگز با هیچکس خصومت نکرد الا بوقت
ضرورت و با کس سخن نگفت و درین مدت بروز هیچ چیز نخورد و جز بیك
پای نان روزه نگشاد و بشب و روز نخفت و در صومعهٔ خویش در میان دیوار
بمقدار درازا و پهنای خویش جایگاهی ساخت و دری بر وی نهاد و چون درآنجا
شدی در سرای، و در آن جبه و در آن موضع بنشستی و بذکر مشغول شدی و گوشهای
خویش بپنبه سخت استوار کردی تا هیچ آواز نشنود که خاطر او بشورد و برهم زند
و همت او جمع بماند و بپیوسته مراقبت سر خویش میکرد تا جز حق سبحانه وتعالی
بر خاطر او نگذرد و بکلی از خلق اعراض کرد .

و چون مدتی برین بگذشت طاقت صحبت خلق نداشت و دیدار خلق بر
زحمت راه او میآمد پیوسته بصحرا میشدی و تنها در بیابان وکوه میگشتی و از مباحات
صحرا میخوردی و یك ماه و بیست روز در صحرا گم شدی که کس او را ندیدی و
پدرش پیوسته طلب او میکردی تا ناگاه بدو باز افتادی یا کسی از مردمان میهنه که
بزراعت و هیزم شدندی او را دیدندی و یا کاروانی که می‌آمدندی شیخ ما را در راه
بجائی دیده بودندی پدرش را خبر دادندی تا برفتی و شیخ را باز آوردی و شیخ
از برای رضای پدر باز آمدی چون روزی چند مقام کردی طاقت زحمت خلق نداشتی
بگریختی و بکوه و بیابان با پیری سپید جامهٔ مهیب اورا بدیدندی ، بعد از انکه شیخ ما
را حالت بدان درجه رسید از وی سؤال کردند که ای شیخ ما ترا دران وقت
با پیری مهیب می‌دیدیم آن پیر که بود شیخ ما گفت آن خضر بود علیه الصلوة والسلام

بخط شیخ ابوالقاسم بن علی الشرمغانی دیدم که نوشته بود که من با شیخ
بوسعید (قد) می شدم در راه میهنه و در بر او میرفتم بیابان چاره که یا اباالقاسم

این کوه آنست که خداوند عز و جل ادریس را علیه السلام از اینجا بآسمان برد **و رفعناه مکاناً علیا** این کوهست واشارت بکوه هزارمسجد میکرد که در باروی طوس است(۱) . پس شیخ گفت دراین کوه کسانی باشند که ازشرق و غرب بیایند و بشب اینجا باشند و بسیاری مسجدهاست کرده ، و ما نیز هم بسی اینجا بوده‌ایم و شبی ما برین کوه بودیم تلی است چنانکه پارهٔ ازکوه بیرون دارد چنانکه اگر کسی برآنجا شود و فرو نگرد بترسد از بیم دوری که باشد آنگاه ما سجاده بران تل فرو کردیم بشب و گفتیم با نفس که اگر در خواب شوی فرو افتی و پاره پاره گردی . سجاده برآنجا فرو انداختیم و قرآن ابتدا کردیم گفتیم بود که در دو رکعت نماز بتوفیق ختم کنیم چون پارهٔ قرآن برخواندیم و بسجود رفتیم خواب بر ما غلبه کرد و بخواب رفتیم و در وقت فرو افتادیم چون از خواب بیدار شدیم خود را دیدیم در هوا زینهار خواستیم خداوند عز وجل بفضل کامل و قدرت شامل خویش مارا از میان هوا برسر کوه بازآورد .

و بیشتر نشست شیخ ما برباط کهن بودی وآن رباطی‌است برکنار میهنه برسر راه مرو و بدروازهٔ میهنه نزدیك آنرا زعقل گویند ، و رباطی دیگر است بر راه طوس از میهنه تا آنجا دوفرسنگ باشد بر دامن کوه آنرا رباط سرگله گویند ، و بر در دروازهٔ میهنه که بگورستان شوند رباطی دیگر است که شیخ ما گفت یك روز گلی بود به نیرو و بقوت و ما را دل تنگی بود و وقت تنگ بود ما بیامدیم و بر در سرای بنشستیم والدهٔ ما درآمد و میگفت باز درآی و از در بایدآمد و ما جوابی نیکو باز میدادیم چون دانستیم که او بنشست ما برخاستیم و کفش در دست گرفتیم و می‌رفتیم تا بدان رباط گورستان چون آنجا رسیدیم آبکی بود که می‌رفت پای بشستیم و کفش در پای کردیم و در بزدیم رباط‌بان فرازآمد ودر بگشاد و بدان کفش ما می‌نگریست و میگفت این چنین روزی با این گل و وحل و کفش وی خشك‌است ویرا عجب می‌آمد ازان ما در شدیم خانگکی بودی درآنجا شدیم و چوبکی فرازآن بس در نهادیم و میگفتیم یا بار خدای یا خداوند بحق تو و ببار خدایی تو و بخداوندی

---

(۱) و اشارت بکوهی کرد که معروفست بصومعه ادریس بدو فرسنگی جرو وتاران (ظاهراً چناران) است خ

تو و بحق‌تو بر تو و بعظمت تو و جلال‌تو و کبریایی‌تو و سلطانی‌تو و سبحانی‌تو و بکامرانی تو که هرچه ایشان خواسته‌اند و تو ایشانرا بدادهٔ و هرچه نخواسته‌اند و فهم ایشان بدان نرسیده است و تو ایشانرا بدان مخصوص کردهٔ و هرچه در علم مخزون و مکنون تست که کس را بران اطلاع نیست و کس را بدان راه نیست و کس آنرا نشناخته است و ندانسته است مگر تو که آن ازین بنده دریغ نداری و مقصود ما حاصل کنی چون این دعا بکردیم باز بیرون آمدیم و با سرای آمدیم .

این مواضع که یاد کرده آمد عبادتگاه شیخ ما بوده است که چون در میهنه بودی بیشتر درین مواضع بودی و آنجا قرار گرفتی و بسیار مواضع دیگر هست که ذکر آن کرده شود دراز گردد و از ذکر آن فایده بیش ازین نبود که اگر حق سبحانه و تعالی کسی را توفیق رسیدن بدان مواضع ارزانی دارد از زیارت آن بقاع متبرك محروم نماند و داند که آن مواضع قدمگاه و متعبد آن بزرگ دین و یگانهٔ جهان بوده است .

پس شیخ ما پیوسته از خلق میگریختی و دران مواضع تنها بعبادت و مجاهدت و ریاضت مشغول می‌بودی ، و پدر شیخ ما پیوسته اورا می‌جستی تا بمداز یك ماه یا بیشتر اورا باز یافتی و بلطف اورا بمیهنه باز آوردی و در میهنه پیوسته مراقبت او می‌کردی و چشم بر وی می‌داشتی تا ناگاه بنگریزد .

و پدر شیخ ما حکایت کرد که هرشب چون از نماز خفتن فارغ شدیمی و بسرای آمدیمی من در سرای زنجیر کردمی و گوش می‌داشتمی تا بوسعید بخسبد چون او سر باز نهادی گمان بردمی که او در خواب شد من بخفتمی شبی در نیمهٔ شب از خواب درآمدم نگاه کردم بوسعید را بر جامهٔ خواب ندیدم برخاستم و در سرای طلب کردم نیافتم بدر سرای شدم زنجیر نبود باز آمدم وبخفتم و گوش می‌داشتم بوقت بانگ نماز از در سرای آهسته درآمد و در سرای زنجیر کرد و بجامهٔ خواب شد و بخفت . همچنین شبی چند گوش داشتم هرشب همچنین می‌کرد و من آن حدیث بروی پدید نکردم و خویشتن را از آن غافل می‌نمودم اما هر شب او را گوش می داشتم . چون هر شب همچنان بیرون می‌شد مرا چنانکه شفقت پدران باشد دل باندیشهای مختلف سفر میکرد که **الصدیق مولع بسوء الظن** ، با خود میگفتم که او

جوانست نباید که بحکم **الشباب شعبة من الجنون** از شیاطین انس یا جن یکی راه او بزنند . خاطر من بران قرار گرفت که یك شب اورا گوش دارم تا کجا میرود و در چه کار است .

یك شب چون بر خاست و بیرون شد من برخاستم و بر اثر او بیرون شدم و چندانکه او میرفت من از دور براثر او میرفتم و چشم بر وی میداشتم چنانکه اورا از من خبر نبود بوسعید میرفت تا برباط کهن رسید و در رباط شد و در از پس ببست من بر بام رباط شدم و او در مسجد خانهٔ شد که دران رباط بود و در فراز کرد و چوبی در پس آن در نهاد و من بروزن آن خانه مراقبت احوال او میکردم او فراز شد و در گوشهٔ آن مسجد چوبی نهاده بود و رسنی در وی بسته آن چوب برگرفت و در گوشهٔ آن مسجد چاهی بود بسر آن چاه شد و آن رسن بر پای خود ببست و آن چوب که رسن بر وی بسته بود بر سر چاه فراز نهاد و خویشتن را در آن چاه بیاویخت سرزیر و قرار گرفت و قرآن ابتدا کرد و من گوش می داشتم سحرگاه را قرآن ختم کرده بود چون قرآن را بآخر رسانید خویشتن از چاه برکشید و چوب را هم برآن قرار بنهاد و در خانه باز کرد و بیرون آمد و در میان رباط بوضو مشغول گشت .

من از بام فرود آمدم و بتعجیل بخانه باز آمدم و بر قرار بخفتم تا او درآمد و چنانکه هر شب بود سر باز نهاد ، وقت آن بود که هرشب برخاستمی من برخاستم و خویشتن ازان دور داشتم و چنانکه پیوسته معهود بود اورا بیدار کردم و بجماعت رفتیم . بعد ازان چند شب اورا نگاه داشتم هرشب همچنین می کرد مدّتی برین ریاضت مواظبت می نمود .

و پیوسته جاروبی برگرفته بود و مساجد میروفت و ضعفا را برکارها معونت میکرد و بیشتر شبها درمیان آن درخت شدی که بر در مسجد مقدّس است و خویشتن برشاخی ازان درخت افکندی و بذکر مشغول بودی درکل احوال و در سرما های سخت بآب سرد غسل کردی و خدمت درویشان بتن خویش کردی .

ودر میان سخن روزی برلفظ شیخ ما رفته است که روزی با خود میگفتم که علم و عمل و مراقبت حاصل آمد اکنون غیبتی میباید ازین همه در نگریستم این

معنی در هیچ چیز نیافتم مگر در خدمت درویشان که **اذا اراداللّه بعبد خیراً دله علی ذل نفسه** پس بخدمت درویشان مشغول شدیم وجایگاه نشست و مبرز ومتوضاء ایشان پاك می‌کردیم (۱) .

چون مدتی برین مواظبت کردیم و این ملکه گشت از جهت درویشان بسؤال مشغول شدیم که هیچ چیز سخت‌تر ازین ندیدیم بر نفس هرکه ما را میدید بابتدا دیناری می‌داد چون مدّتی برآمد کمتر می‌شد تا بدانگی بازآمد و فروتر می‌آمد تا بیك مویز و یك جوز بازآمد چنان شدکه بیش ازین نمی‌دادند تا چنان شدکه این نیزنمی‌دادند . پس روزی جمعی بودند و هیچ چیزگشاده نمی‌شد ما دستارکی بر سر داشتیم در راه ایشان نهادیم و بعد ازان کفش بفروختیم پس آستر جبه خرج کردیم پس ابره پس پنبه . پدر مارا روزی بدید سر برهنه و پای برهنه اورا طاقت نماند گفت ای پسر آخر این را چه گویند گفتیم این را تو ندان میهنگی .

پس شیخ ما پیوسته مساجد بدست خویش می‌رُفت وجاه خویش برای درویشان و برای همه خلق بذل می‌کرد و اگر همه بگردهٔ نان و یا لقمهٔ بود و چون چیزی بروی مشکل شدی پای برهنه بنزدیك پیر ابوالفضل حسن شدی بسرخس و واقعه عرض کردی و اشکال برداشتی و بازآمدی .

و از شیخ عبدالصمدکه از بزرگان مریدان شیخ بود بروایتی درست آمده است که بیشتر اوقات که شیخ ما درین حالت بود و بسرخس می‌شدی در هوا معلق می‌رفتی میان‌آسمان و زمین و لیکن جز ارباب بصیرت ندیدندی . پیرابوالفضل حسن مریدی داشت احمد نام روزی شیخ ما را دید که در هوا می‌آمد بنزدیك پیر ابوالفضل حسن در شد و گفت بوسعید میهنی می آید و در میان آسمان و زمین بر هوا معلق می‌رود پیر ابوالفضل گفت تو آن دیدی گفت دیدم گفت از دنیا بیرون نشوی تا نابینا نگردی شیخ عبدالصمد گفت احمد درآخر عمر نابینا شد چنانکه پیر ابوالفضل اشارت کرده بود .

چون شیخ ما مدتی برین صفت مجاهدت کرد پیش شیخ ابوالفضل حسن شد

(۱) و زنبیلی برگرفتیم و بدین مهمات قیام مینمودیم و خاك و خاشاك بدان زنبیل برون می بردیم خ

بسرخس و یکسال دیگر پیش او بود ویرا بانواع ریاضتها فرمود. پس پیر ابوالفضل حسن شیخ ما را اشارت فرمود تا بنزدیك شیخ ابوعبدالرحمن سلمی شد (۱) و خرقه از وی گرفت و شیخ ما (۱) خرقه از دست ابوعبدالرحمن سلمی دارد و او از دست ابوالقاسم نصرابادی و او از دست شبلی و شبلی از دست جنید و او از دست سری‌سقطی و او از دست معروف کرخی و او از دست جعفر صادق و او از دست پدر خویش محمد باقر و او از دست پدر خویش علی بن‌الحسین زین‌العابدین و او از دست پدر خویش امیرالمؤمنین حسین و او از دست پدر خویش امیرالمؤمنین علی بن‌ابی‌طالب رضی‌الله عنهم اجمعین و او از دست مبارك مصطفی صلوات‌الله وسلامه علیه . چون شیخ ما خرقه فراگرفت تا پیش پیر ابوالفضل حسن آمد ابوالفضل گفت اکنون تمام شد با میهنه باید شد و خلق را بخدای خواندن و پند دادن و براه حق دلالت کردن . شیخ ما بحکم اشارت پیر بمیهنه آمد و دران ریاضتها و مجاهدتها بیفزود و بدانکه پیر گفته بود تمام شد بسنده نکرد و هر روز درمجاهدت وعبادت می‌افزود و درین کرت شیخ را قبول خلق پدیدآمد چنانکه بر لفظ مبارك او رفته است ذکر بعضی ازآن در مجلسی وآن اینست که :

روزی شیخ ما را (قه) سئوال کردند از این آیت که **ثم ردّوا الی‌الله مولیهم‌الحق** شیخ ما گفت (قه) این آیت روحانیان را درست آید و آن مقام بـاز پسین است پس آن همه جهد ها و طاعتها و عبادتها و سفر ها و خطرها ورنجها ورسواییها ومذلتهااین‌همه‌یگان‌یگان پدید می‌آید وبدان گذرش می‌دهند ، اول بدر توبه اش درآرند تا توبه کند و خصم را خشنودگرداند و بمذلت نفس مشغول شود همه رنجها در پذیرد و بدان قدرکه می‌تواند راحتی بخلق می‌رساند پس بانواع طاعات مشغول شود شب بیدار و روزگرسنه حق‌گزار شریعت‌گردد و هر روز جهدی دیگر پیش‌گیرد و برخود چیزها واجب‌کند و ما این همه کردیم

(۱) شیخ را خرقه پوشید. واین روایت ضعیف است وروایت درست آنست که شیخ (قه) در مدت حیات پیر ابوالفضل بریاضت و مجاهدت مشغول بود و خرقه فرا نگرفت چون پیرابوالفضل برحمت حق تعالی پیوست شیخ ما پیش عبدالرحمن سلمی شد و خرقه از وی فرا گرفت پس شیخ ما.خ

و در ابتدای کار هژده چیز برخود واجب کردیم و بدان هژده و ضیعت هژده هزار عالم از خود بجستیم . روزهٔ بردوام داشتیم و از لقمهٔ حرام پرهیز کردیم ذکر بردوام گفتیم شب بیدار بودیم و پهلو برزمین ننهادیم خواب جز نشسته نکردیم وروی بقبله نشستیم وتکیه نزدیم و درهیچ کودك امرد ننگریستیم و در محرمات ننگریستیم (۱) خلق انسان بستدیم (۱) وگدایی نکردیم قانع بودیم و در تسلیم و نظاره بودیم پیوسته درمسجد نشستیم و در بازارها نشدیم که رسول صلی‌الله علیه و سلم گفته بود پلیدترین مواضع بازاراست وپاکترین جایها مسجد است و هرچه می‌کردیم دران متابع رسول صلی‌الله علیه و سلم بودیم و هر شبانروزی ختمی کردیم در بینائی کور بودیم و در شنوائی کر بودیم و درگویایی گنگ بودیم یکسال باکس سخن نگفتیم نام دیوانگی برما نهادند و ما روا داشتیم حکم این خبررا که **لا یکمل ایمان‌العبد حتی یظن الناس انه مجنون** ، هرچه نبشته بودیم یا شنوده که مصطفی صلی‌الله علیه وسلم آن کرده است یا فرموده همه بجای‌آوردیم تا آنجا که نبشته بود که در حرب اُحد مصطفی را صلی الله علیه و سلم بر پای جراحتی رسیده بود و وی بر سر انگشتان پای بایستاد واوراد بگزارد که قدم برزمین نتوانست نهاد مابحکم متابعت برسر انگشتان پای بایستادیم و چهار صد رکعت نماز بگزاردیم و حرکات ظاهر و باطن را برحکم سنت راست کردیم چنانکه عادت طبیعت گشت ، وهرچه شنیده بودیم و درکتابها دیده که فرشتگان آن کنند وبا درانند جمله بکردیم تا شنیده بودیم و درکتب یافته که خدای تعالی‌را فرشتگانند که سرنگون عبادت کنند ما نیز موافقت ایشان را سر برزمین نهادیم وآن موفقه ما در ابوطاهر را گفتیم تا برشتهٔ انگشت پای ما بمیخی باز بست و در خانه بر ما ببست ما میگفتیم بارخدایا ما را ما نمی‌باید ما را از ما نجات ده وختمی ابتدا کردیم چون بدین آیت رسیدیم که **فسیکفیکهم‌الله وهو السمیع العلیم** خون از چشمهای ما بیرون آمد و نیز از خود خبرنداشتیم . پس کارها بدل گشت و ازین جنس ریاضتها که ازان عبادت بتوان کرد بر ما گذر کرد و دران تأییدها و توفیقها بود از حق تعالی ولیکن پنداشتیم که آن جمله ما می‌کنیم فضل او آشکارا گشت و بما نمود که آن نه چنانست وآن همه توفیق حقست و فضل او وازان توبه کردیم

---

(۱) کذا فی‌الاصل .

و معلوم ما گشت که آن همه محض پندار بوده است . اکنون اگر تو گویی که من این راه را نروم که پندار است گوییم این ناکردنت پندار است تا این همه برتو گذر نکند آن پندار بتو ننمایند تا شرع را سپری نکنی پنداشت پدید نیاید که پنداشت در دین بود و دین از شرع بود . ناکردن کفر است و کردن ودیدن شرك ، تو هست واو هست دو هست شرك بود خود را از میان بر باید گرفت ما را نشستی بود و ازان نشست عاشق فناء خود بودیم نوری پدید آمد که ظلمت هستی ما را ناچیز کرد خدای عزوجل ما را بما نمود که آن نه تو بودی و این نه تویی آن توفیق ما بود و این فضل ماست همه خداوندی و نظر عنایت ماست تا چنان شدیم که می گفتیم :

همه جمال تو بینم چو دیده باز کنم	همه تنم دل گردد چو با تو راز کنم
حرام دارم با دیگران سخن گفتن	کجا حدیث تو آمد سخن دراز کنم

پس چندان قبول پدید آمد از خلق که مریدان می آمدند و توبه می کردند و همسایگان نیز از حرمت ما خمر نمی‌خوردند وکار بجایی رسید که پوست خربزهٔ که از دست بیفکندیمی به بیست دینار می‌خریدند . و یکروز ما می‌رفتیم بر ستور نشسته آن ستور نجاست افکند مردمان از راه تبرك فرازآمدند وآن برداشتند و بر سر و روی می مالیدند . پس ازان بما نمودند که آن ما نبودیم آواز آمد از گوشهٔ مسجد که **اولم یکف بربك** ، نوری درسینهٔ ما پدید آمد و بیشتر حجابها برخاست هر که ما را قبول کرده بود از خلق ردّ کرد تا بدانجا که بقاضی شدند وبکافری بر ما گواهی دادند و بهر زمین که ما در شدیمی گفتندی از شومی این مرد است که درین زمین نبات نمی‌روید . تا روزی درمسجد نشسته بودیم زنان بر بام آمدند و نجاست برما پاشیدند و آواز می‌آمد که «اولم یکف بربك» وتاجماعتیان ازجماعت بازایستادند که تا این مرد دیوانه درمسجد باشد ما بجماعت نشویم .

و ما می گفتیم .

تا شیر بدم شکار من بود پلنگ	پیروز بدم بهرچه کردم آهنگ
تا عشق ترا ببر در آوردم تنگ	از بیشه برون کرد مرا روبه لنگ

با این همه ازان حالت قبضی بما درآمد برآن نیت جامع قرآن باز کردیم این آیت برآمد که **و نبلوکم بالشر و الخیر فتنة و الینا ترجعون** گفت این

همه بلاست که در راه تو می آریم اگــر خیر است بلاست و اگر شراست بلاست بخیر و شر فرومیای و با ماگرد پس ازان ما نیز در میان نبودیم همه فضل او بود .

امروز بهر حال که بغداد بخاراست　　　کجا میر خراسانست پیروزی آنجاست

وصلی‌الله‌علی‌محمد و آله اجمعین .

این فصل در اثنای مجلسی بر لفظ مبارك شیخ ما رفت و در اثنای آن احوال پدر و مادر شیخ ما بجوار رحمت حق سبحانه و تعالی انتقال کردند و شیخ را بندی که از جهت رضای ایشان بر راه بود برخاست روی بیبانانی که میان میهنه و باورد و مـرو و سرخس است فرو نهـاد و مدّت هفت سال دران بمجاهدت و ریاضت مشغول بود که هیچ کس او را ندید الاماشاءالله‌تعالی و هیچ کس ندانست که درین هفت سال طعام او چه بود وما از پیران خویش شنیده‌ایم ودر افواه خاص وعام ولایت ما معروف گشته بودکه درین هفت سال شیخ ما (قه) دران بیابان سرگز و طاق و خار می‌خورده است .

وآورده‌اندکه روزی شیخ ما (قه) بعد ازآنکه حالت او بدان درجه رسیده بودکه مشهور است بر در مشهد مقدس عمره‌الله نشسته بود و مریدی از مریدان شیخ سر خربزهٔ شیرین بکارد بر می‌گرفت و در شکر سوده می گردانید تا شیخ می‌خورد یکی ازمنکران این حدیث برآنجا بگذشت گفت ای شیخ این که این ساعت می‌خوری چه طعم می‌دارد وآن سرگز و طاق و خار که می‌خوردی هفت سال دران بیابان چه طعم داشت وکدام خوشتر است شیخ ما گفت (قه)که هر دو طعم وقت دارد یعنی که اگر وقت را صفت بسط بود آن سرگز و خار ازین خوشتر باشد و اگر حالت را صورت قبض باشدکه **الله یقبض و یبسط** وآنچه مطلوبست در حجاب این شکر ناخوشتر از آن خار بود .

شیخ ما (قه) ازینجا گفته است که هرکه باوّل ما را دید صدیقی گشت و هرکه بآخر دید زندیقی گشت یعنی که در اوّل حالت مجاهدت و ریاضت بود و چون مردمان بیشتر ظاهر بین و صورت پرستندآن زندگانی می‌دیدند وآن جهدها در راه حق مشاهده می کردند صدقشان درین راه زیادت می گشت و درجهٔ صدیقان می‌یافتند و درآخر روزگار مشاهده بود و وقت آنکه ثمرهٔ آن مجاهدتها حاصل آمده

باشد و کشف تمام روی نموده که بزرگان گفته‌اند **المشاهدات مواریث المجاهدات** و هرآینه اینجا حالت رفاهیت و تنعم بود هرکه این حالت می‌دید و ازان حالت اول بی خبر بود انکار می کرد بر آنچه حق بود و هر که حق را منکر بود زندیق باشد .

و در شاهد این را دلایل بسیار است و ازان جمله یکی آنست که کسی قصد خدمت پادشاهی کند واز وی (۱) قربت وهمنشینی وصاحب سری آن پادشاه در دل او متمکن گردد هرآینه تا بدان مرتبه رسد انواع مشقتها تحمل باید کرد و برآن درگاه بلاها و رنجها باید دید وگرسنگیها و سرما وگرمای سفر و حضر کشید و ازکس و از ناکس ایذاها و جفاها شنید و برین همه صبر باید کرد و ثبات نمود و این همه مشقتها و رنجها بروی تازه و طبع خوش فراستد و در برابر هرجفائی خدمتی کرد و دشنامی را ده دعا و ثنا بگفت تا وقتی که بدان مرتبهٔ بزرگ وآن منصب رفیع رسد و چون بتشریف قبول پادشاه مشرف گشت و شرف و قربت دران حضرت حاصل آمد بسیار خدمتهای پسندیده باید کرد و خطر جان ارتکاب نمود تا پادشاه را بر وی اعتماد افتد چون پادشاه بر وی اعتماد فرمود و محل قربت و منزلت صاحب سری ارزانی داشت اکنون آن همه خدمتهای سخت و خطرهای جان در باقی شد اکنون همه کرامت و نعمت و قربت وآسایش بود و انواع لذت وراحت روی نماید و این شخص را هیچ خدمت نماند الا ملازمت حضرت پادشاه که البته یك طرفة‌العین بشب و روز از درگاه غایب نتواند بود تا بهر وقت که پادشاه اورا طلب فرماید یا سری گوید یا شرف محاوره ارزانی دارد او حاضر باشد و این مراتب سخت روشن است و قیاس برین عظیم ظاهر .

و شیخ ما (قه) گفت بهر وقت که ما را اشکالی بودی در شب بنزدیك پیر ابوالفضل حسن شدیمی وآن اشکال حل کردیمی و هم در شب بجایگاه خویش آمدیمی چون هفت سال برین صفت دران بیابان مقام کرد بعد از آن بمیهنه آمد .

شیخ ما گفت (قه) بعد از آن مارا تقاضای شیخ ابوالعباس قصاب پدید آمد که بقیت مشایخ بود و پیر ابوالفضل حسن رحمة‌الله علیه برحمت خدای رسیده بود ومارا در مدت حیات پیر هر اشکالی که بودی باوی رجوع کردیمی چون وی در نقاب

(۱) وازوی ظ

خاك شد اشکال ما را هیچ کس معین نبود الا شیخ ابوالعباس قصاب و شیخ ما ابوسعید (قه) هیچ کس را از مشایخ مطلق نخواندی الا شیخ ابوالعباس قصاب را و ابوالفضل حسن را پیر خواندی چه او پیر صحبت شیخ ما بوده است .

و شیخ ما گفت پس ما قصد آمل کردیم بجانب باورد ونسا بیرون شدیم که اندیشهٔ زیارت تربت مشایخ میبود و احمد نجار و محمد فضل با ما بودند و محمد فضل از اول تاآخر مرید و رفیق شیخ ما بوده است و در صحبت وی و خاکش نزدیك خاك پیر ابوالفضل حسن است بسرخس . شیخ ما گفت هر سه رفتیم تا بباورد و از آنجا از سوی درهٔ گز قصد شاه میهنه کردیم ، و آن دیهی است از روستای درهٔ گز باوردیان آنرا شامینه گفتندی پیش ازین ، چون شیخ ما آنجا رسید و زیارت پیر ابوعلی حوحی که خاکش آنجاست بجای آورد پرسید که این ده را چه گویند گفتند شامینهٔ شیخ گفت این ده را شاه میهنه باید خواند ازآن وقت باز آن ده را شاه میهنه خوانند تبرك لفظ شیخ را و اشارت شریف او را . و شیخ ما گفت (قه) قصد زیارت تربت پیر بوعلی کردیم و اندیشهٔ در پیش بود چون بنزدیك تربت وی رسیدیم جویی آب بود و سنگی لب آن جوی بران سنگ وضو ساختیم و دو رکعت نماز بگزاردیم کودکی دیدیم که گاو میراند و زمین همی شورید و پیری ماکناری ارزن تخم میپاشید چون مدهوشی و هر ساعتی روی سوی این تربت کردی ونعرهٔ بزدی ، ما را در سینه اضطرابی پدیدآمد ازآن پیر پس آن پیر بیامد و بر ما سلام کرد و گفت باری ازین بر بتوانی داشت گفتیم انشاالله تعالی گفت این ساعت بر دل ما گذرد که اگرخداوند تعالی این دنیاراکه بیافرید در وی هیچ خلق نیافریدی آنگاه این دنیا را پر ارزن کردی بجملگی از شرق تا غرب و ازآسمان تا بزمین وآنگاه مرغی بیافریدی وگفتی هر هزار سال ازین یکدانه رزق تست و یك کسی بیافریدی و سوز این معنی در سینهٔ وی نهادی و باوی خطاب کردی که تا این مرغ این ارزن ازین عالم پاك نکند تو بمقصود نخواهی رسید و درین سوز و درد خواهی بود هنوز زود کاری بودی . شیخ ما گفت (قه) واقعهٔ ما ازآن پیرحل شد وکار برما گشاده گشت چون فراتر خاك بوعلی شدیم خلعتها یافتیم پس قصد نسا کردیم .

چون شیخ ما (قه) بولایت نسا رسید برکنار شهر دیهیست که آنرا اندرمان

گویند خواست که آنجا منزل کند پرسید که این دیه را چه گویند گفتند اندرمان گفت اندر نرویم تا در نمانیم و دران دیه نرفت و منزل نکرد و در شهر نسا نشد وبزیر شهر بران دیهها بگذشت وبده ردان منزل کرد و روی بیسمه نهاد .

ودر آن وقت شیخ احمد نصر که از کبار مشایخ بوده است در شهر نسا بود در خانقاه سراوی که بر بالای شهراست بر کنار گورستان بر ان کوه که خاك مشایخ و تربت بزرگان آنجاست و استاد ابوعلی دقاق (قه) بنا کرده است باشارت مصطفی صلی‌الله علیه که چون استاد علی بنسا آمد زیارت تربت مشایخ صوفیان را بقعه نبود شب بخفت مصطفی را علیه الصلوة والسلام بخواب دید که او را بفرمود از جهة صوفیان آنجا بقعهٔ ساز وبدان موضع که اکنون خانقاه است اشارت فرمود وخطی گرد آن درکشید که چندین باید ساخت دیگر روز بامداد استاد بوعلی بر خاست و بدان موضع آمد آن خط که مصطفی صلوات‌الله علیه در کشیده بود بر زمین همچنان ظاهر بود و همگنان بدیدند و استاد هم بر آن خط که مصطفی صلوات‌الله علیه در کشیده بود دیوار خانقاه وآن بقعهٔ متبرك بنا نهاد و تمام کرد . و بعد از آن اقدام مبارك بسیار مشایخ و عزیزان بدان بقعه رسید و اساس آن امروز باقی است و ظاهر و در گورستان بر آن کوه که پهلوی آن خانقاه است تربت چهار صد پیر است که از کبار مشایخ بوده اند و مشاهیر اولیا و بدین سبب صوفیان نسا را شام کوچك گویند یعنی چندانکه بشام تربت انبیاست صلوات‌الله علیهم اجمعین بنسا تربت اولیاست قدس‌الله ارواحهم . و خاك نسا خاکی سخت عزیز است و بزرگوار و پیوسته بوجود مشایخ کبار و اصحاب کرامات و ارباب مقامات آراسته و مشایخ گفته‌اند می‌باید که هر کجا که در خراسان بلایی و فتنهٔ باشد و خواهد بود روی بنسا نهد و چون بنسا رسد هرآینه مندفع شود . و در عهد ما بکرات برأی‌العین این معنی مشاهده کردیم که درین مدت سی واند سال که این فتنه‌ها و غارات و تاراج وکشتن وسوختن بوده است در خراسان وهست هربلاو فتنه که روی بنسا نهاده است چون آنجا رسیده است حق سبحانه و تعالی بکمال فضل وکرم خویش و ببرکات تربتهای مشایخ ماضی قدس‌الله ارواحهم و بهمتهای مشایخ و عزیزان مانده کثرهم‌الله و ادام برکاتهم آن بلا دفع کرده است . هنوز درین خاك درین عهد که قحط دین و نایافت مسلمانی است

خاصه در خراسان و از تصوّف و طریقت نه اسم مانده است و نه رسم و نه حال و نه قال اینجا مشایخ نیکو روزگار و صوفیان آراسته باوقات و حالات سخت بسیار باقی‌اند که باقی مانند انشاءالله سالهای بسیار لاجرم اثر « بهم‌یرزقون وبهم‌یمطرون » هرچه ظاهر تر پدید می‌آید . و بسیار عزیزان پوشیده درین ولایت مقیم‌اندکه در بسیار ولایتها یکی ازان یافته نشود اگرچه بیشتر (۱) «اولیائی تحت قبابی لایعرفهم غیری» محتجب‌انـد از ابصار عوام اما آثار روزگار و بـرکات انفاس ایشان سخت بسیار است و ظاهر .

پس شیخ احمد نصر که در خانقاه سراوی بود و صومعهٔ داشت درین خانقاه که آنرا امروز خانهٔ شیخ میگویند سر از آن صومعه بیرون کرد وجمع متصوّفه در صفهٔ که درین صومعه است نشسته بودند گفت هر که را میباید که شاهباز طریقت را در یابد اینك میگذرد بیسمه باید شد تا او را آنجا در یابد .

شیخ ما گـفت (قه) که چون بنسا رسیدیم قصد بیسمه کردیم که زیارت تربت احمد علی بود برپیش واین بیسمه دیهی‌است بردوفرسنگی‌شهرنسا واین تربت شیخ‌احمدعلی نسوی آنجـاست و او ازمشایخ خـراسان بوده است و مـرید شیخ ابو عثمان حیری و شیخ ابو عبـدالرحمن سلمی درکـتاب طبقات ائمة الصوفیة نـام او محمد علیـان نسوی مـی آرد اما در ولایت نسا بـاحمد علی معروف است و او را حالات شریف و کرامات ظاهر بوده‌است . و از آن جمله یکی آنست‌که چون شیخ ما (قه) ازان سفر باز آمد و او را آن کار ها پدید آمد بعـد از آن بمدّتی خواجه ابوطاهررا که مهین اولاد شیخ ما بود ازجهت فام صوفیان بنسا فرستاد چون خواجه ابوطاهر بنسا رسید دردی در پای او پدیدآمد چنانکه حرکت نمی‌توانست کرد وشیخ مارا در غیبت او درمیهنه پسری در وجودآمد شیخ اورا مظفر نام‌کرد و بحکم فراست وکرامت از درد پای خواجه ابوطاهر بـاخبر بود درویشی را بخواند و گفت بنسا میباید شد نزدیك ابوطاهر و شیخ بخواجه ابوطاهر نامـهٔ نبشت چنین «بسم‌الله الرحمن الرحیم سنشد عضدك باخیك بما رسیده است‌که ویرا رنجی میباشد از درد پای سرخاك احمد علی بـاید شد بیسمه تا آن رنج زایل گردد انشاءالله تعالی والسلام» چون نامهٔ شیخ بخواجه ابوطاهر رسید قصد زیارت

(۱) بیستر ظ .

پیسمه کرد و اورا از شهر نسا بمحفه بردند تا پیسمه و یك شب برسرخاك احمد علی مقام کرد ودیگر روز را حق‌تعالی شفا داده بود وآنچه رنج بود اروی بکل زایل گشته بود چنانکه در راه شهر بپای خویش بسیار رفت و بشهرآمد . شیخ ما گفت زیارت تربت احمد علی بکردیم واقعهٔ درپیش بود بدیه در شدیم تابدیگر سوی بیرون شویم پیری قصاب بر دوکان خود نشسته بود با پوستینی وگوشت پیش وی آویخته پیش ما بازآمد و ما را سلام گفت وشاگردی بر اثر ما بفرستاد تا بدید که کجا منزل کردیم ، برکنارآب مسجدی بودآنجا نزول کردیم و وضو ساختیم و دو رکعت نماز کردیم آن پیرآمد و طعامی آورد بکار بردیم چون فارغ شدیم آن پیر قصاب گفت کسی هست که مسئلهٔ را جواب گوید بما اشارت کردند پرسید که شرط بندگی چیست و شرط مزدوری چیست ما ازعلم جواب دادیم گفت هیچ چیزدیگر هست ما خاموش می‌نگریستیم آن پیر بهیبت در ما نظر کرد وگفت با مطلقه صحبت مدار یعنی که علم ظاهررا طلاق دادهٔ و چون از تو سؤالی کردم نخست از شرع جواب دادی چون آن علم را طلاق دادهٔ بازگرد آن مگرد .

و ان حال چنان بود که چون شیخ ما رالقمان پیش پیر ابوالفضل حسن برد و پیر ابوالفضل حسن شیخ را آن مجاهدتها و ریاضتها فرمود و شیخ را از علم قال روی سوی حال آورد در اثناءآن مجاهدات و ریاضات چون شیخ را آن حالت روی نمود و لذت حالت بیافت هرچه ازکتب خوانده بود و نبشته و جمع کرده جمله در زیر زمین کرد و بر زبرآن دوکانی ساخت و شاخی مورد بدست مبارك خویش باز کرد و برآن دوکان بر زبرآن کتابها فرو برد و آن شاخ بمدتی اندك بگرفت و سبزگشت و درختی بزرگ شد با شاخهای بسیار . واز جهت تبرك دست مبارك شیخ اهل ولایت ما ازجهت اطفال بوقت ولادت و ازجهت گذشتگان بوقت تجهیز وتکفین بکار داشتندی و بولایتهای دور بردندی و بزرگان عالم که بحکم زیارت بمیهنه‌آمدندی ازان تبرك زله کردندی و درعهد ما همچنان سبز و نیکو بود و تا بوقت این حادثه خراسان و فترت غز برجای بود و چون این واقعه بیفتاد و سی(۱) واندسال شد که هر روز بتر است و هنوز تا کی بخواهد ماند آن نیز چون دیگرآثار مبارك او نماند و مندرس گشت .

---

(۱) سی و هفت سال شد خ .

و شیخ ما را در اثناء مجلس درین معنی کلمهٔ رفته است ، شیخ گفت بابتدا که این حالت مارا روی نمود و این حدیث برما گشاده گشت کتابها داشتیم وجزوها داشتیم و یك یك می گردانیدیم و می‌خواندیم و هیچ راحت نمی‌یافتیم از خدای عز و جل در خواستیم که یارب ما را از خواندن این علمها و کتابها گشادگی نباشد در باطن و بخواندن این از تو خداوند باز می‌مانم مرا مستغنی کن بچیزی که دران چیز ترا باز یابم تا ازین همه بیاسایم ، با ما فضلی کرد و آن کتابها از پیش برگرفتیم و فراغتی یافتیم تا بتفسیر حقایق رسیدیم آن زمان آنچه می‌خواندیم از فاتحةالکتاب درآمدیم بالبقره و آل عمران والنساء والمآئده والانعام رسیدیم اینجا که **قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون** اینجا کتاب از دست بنهادیم هرچند کوشیدیم تا یك آیت دیگر پیش رویم راه نیافتیم آن نیز از پیش برگرفتیم .

ودران وقت که شیخ ما (قه) کتابها دفن می کرد وآن دوکان برآورده بود وکتب درآنجا نهاده وخاك بر زبرآن کتابها می کرد پدر شیخ بابو ابوالخیررا خبر دادند که بیا که ابوسعید هرچه ازکتب تا این غایت نبشته بود و حاصل کرده و تعلیقها و هرچه آموخته است همه درزیر زمین می کند وآب بر زبرآن می‌راند پدر شیخ بیامد وگفت ای‌ا بوسعید آخر این چیست که تو می کنی شیخ گفت یادداری که آن روز دردوکان توآمدیم وسؤال کردیم که درین خریطها چیست و درین انبانها چه درکردهٔ توگفتی این تومدان بلخی ، شیخ گفت این تو مباش میهنکی است . ودرآن حال که کتابها را در زیر خاك می کرد روی بکتابها کرد وگفت «نعم الدّلیل انت والاشتغال بالدّلیل بعدالوصول محال» . ودر میان سخن بعدازان مدّتی برزبان مبارک شیخ رفته است « رأس هذاالامر کبس المحابر وخرق الدفاتر ونسیان العلوم» . وچون شیخ ما آن کتب دفن کرد و آن شاخ مورد بوی فرو برد وآب داد ، جمعی ازبزرگان شیخ ما را گفتند ای شیخ اگر این کتاب ها بکسی دادی که او ازان فایدهٔ میگرفتی همانا بهتربودی شیخ ما گفت «اردنا فراغةالقلب بالکلّیة من رؤیةالمنة و ذکرالهبة عندالرؤیة»

وهم برزبان مبارك شیخ ما (قه) رفته است که روزی بجزوی ازآن خواجه امام مظفر حمدان فرو می‌نگریستم ما را گفتند که با سر جزو می‌شوی خواهی که با سر جزوت فرستیم ما توبه کردیم و بسیار استغفار بجای‌آوردیم تا از ما درگذشتند .

و از اصحاب شیخ ما کسی روایت کند که یك شب شیخ ما (قه) در صومعهٔ خویش مینالید تا بامداد و من همه شب ازان سبب رنجور و گرفته بودم و ازان تفکر تا بامداد در خواب نشدم دیگر روز چون شیخ بیرون آمد من از وی سؤال کردم که ای شیخ سبب نالهٔ دوشینه چه بود گفت دی در دست دانشمندی جزوی دیدم از وی بستدم و فرو نگریستم دوش همه شب بدرد دندان ما را عقوبت میکردند و میگفتند چرا آنچه طلاق دادهٔ بازآن میگردی .

شیخ ما گفت که آن پیر قصاب گفت تاآزاد نباشی بنده نگردی و تا مزدوری ناصح و مصلح نباشی بهشت نیابی **جزاءً بما کانوا یعملون** شیخ ما گفت اشکال واقعه ما از گفت آن پیر حل شد .

پس شیخ ما از آنجا بآمل شد پیش شیخ ابوالعباس قصاب و یك سال پیش وی بود بیك روایت و این روایت درست تر است و بروایتی دیگر دو سال و نیم آنجا مقام کرده و ایـن روایت ضعیف تر است و شیخ ابوالعباس قصاب در خانقاه او در جماعت خانه در میان صوفیان زاویه گاهی بوده است چون حظیرهٔ چهل و یك سال درآنجا نشسته بود در میان جمع و اگر بشب درویشی نماز افزونی کردی گفتی ای پسر تو بخسب که این هرچه میکند برای شما میکند چه اورا این بهیچ کار نیست و بدین حاجتی ندارد و هرگز درآن مدت که شیخ ما پیش او بود او را این نگفت و شیخ هر شب تا روز نماز کردی و بروز پیوسته روزه داشتی و شیخ ما گفت هرگز مارا این نگفت که بخسب و نماز مکن چنانکه دیگران را گفتی . و چون شیخ ما پیش شیخ ابوالعباس رسید شیخ ابوالعباس شیخ ما را زاویه خانهٔ داد برابر حظیرهٔ خویش و شیخ شب در آنجا بودی و بمجاهدت مشغول بودی و همواره چشم برشکاف در می داشتی و مراقبت احوال شیخ ابوالعباس میکردی .

یك روز شیخ ابوالعباس فصد کرده بود آن شب رگ بند از دستش باز شد ورگش گشاده گشت و دست و جامه ابوالعباس آلوده شد ازآن حظیره بیرون آمد و چون شیخ ما ابوسعید پیوسته مترصد بودی خدمت شیخ ابوالعباس را و متفحص احوال و مراقب اوقات او بود حالی بیرون دوید و پیش شیخ ابوالعباس آمد و دست

او بشست و ببست و جامهٔ شیخ ابوالعباس از وی ستد و جامهٔ خویش پیش شیخ ابـوالعباس داشت شیخ در پوشید و با سر زاویه آمد و شیخ ابوسعید خشنی داشت در پوشید و جامهٔ شیخ ابوالعباس را بشست و نمازی کرد و بر حبل افکند و هم در شب خشك شد بمالید و در نور دید و پیش شیخ ابوالعباس برد شیخ ابوالعباس اشارت کرد که ترا در باید پوشیـد شیخ ابوسعیـد گفت بدست مبارك خویش در ما پوشید شیخ ابوالعباس پیراهن خویش بدست مبارك خود در شیخ ما پوشید و این دوم خرقه بود که شیخ ما فراگرفت .

و تا کسی راگمان نیفتد که چـون از پیری خرقه پوشیدی از پیری دیگر خرقه نشایدگرفت چه سر خرقه پوشیدن آنست که چون پیری از مشایخ طریقت که او را دست خرقه باشد اعنی اقتدا را شاید که هم علم شریعت داند و هم علم حقیقت و هم علم طریقت و عمل این هرسه علم بتمام و کمال بجای آورده باشد و کیفیت آن مقامات و چگونگی منازل و مراحل این راهها دیـده وآزموده و از صفات بشریت پاك گشته و از نفس باوی هیچ چیز نمانده [چنانکه شیخ ابوالحسن خرقانی رحمةالله علیه درحق شیخ ما فرمود بوقتی که شیخ آنجا رسید گفت اینجا بشریت نماندهٔ اینجا نفس نماندهٔ اینجا همه حقی اینجا همه حقی این خود بجای خویش آورده شود غرض استشهادی بود] چون چنین پیری بر احوال مریدی یا محبی واقف گشت و سر و علانیهٔ او از راه تجربت و اختیار(۱) معلوم گردانید و بدیدهٔ بصیرت شایستگی این شخص بدید و بدانست که او را استحقاق آن پدید آمد که از مقام خدمت قدمش فراتر آرد تا در میان این طایفه بتواند نشست و بدید که آن استعداد حاصل کرد که ازدرجهٔ ریاضت و مجاهدت پیشترش آرد تا یکی ازین جمع باشد و این اهلیت یا سبب پرورش این پیر باشد یا سبب پرورش و ارشاد و هدایت پیری دیگر که استحقاق مرید پروردن دارد پس آن پیر بدانکه دست بر سر او نهد و خرقه در وی پوشد بخلق مینماید که استحقاق این شخص صحبت و مرافقت این طایفه را معلوم و محقق من گشته است و چون آن پیر در میان این طایفه مقبول‌القول و مشار الیه باشد همگنان بر آن اعتبار کنند همچون شهادت گواه عدل و حکم قاضی ثابت حکم در شریعت .

(۱) اختبار ظ

و از اینجاست که صوفیان درویشی را که ندانند چون در خانقاهی آید یا خواهد که با جمعی از درویشان هم صحبت شود از وی بپرسند که پیر صحبت تو که بوده است و خرقه از دست که داری و این دو نسب در میان این‌طایفه نیك معتبر بود وخود درطریقت نسب این هردو بیش نیست و هر کرا این دو نسب بپیری که مقتدا بود درست نشود او را از خویشتن برانند و بخود راه ندهند .

و مراتب پیری و مریدی و خرقه و صحبت را شرایط و دقایق بسیاراست که این مجموع تحمل شرح آن نکند و ما را غرض از این تألیف ذکر آن نیست و اگر کسی از راه زندگانی و ریاضت بدرجهٔ بلند و مرتبهٔ شگرف رسیده باشد که اورا پیری و مقتدایی نباشد این طایفه اورا از خود ندانند چه گفتهٔ شیخ ماست : **من لم یتأدب باستاذ فهو بطال ولو ان رجلا بلغ اعلی المراتب والمقامات حتی ینکشف له من الغیب اشیاء ولا یکون له مقدم و استاذ فلا یجئی البتة منه شیئی :** ومدار طریقت برپیراست که **الشیخ فی قومه کالنبی فی امته** و محقق و مبرهن است که بخویشتن بهیچ جای نتوان رسید و مشایخ را درین کلمات بسیار است و در هر یکی ازان کلمات فواید بی‌شمار خاصه شیخ ما ابوسعید را (قه) چنانکه بعضی ازان بجای خود آورده شود انشاء الله .

و اگر کسی را گرفت آن پدید آید و سوز این حدیث دامن‌گیر او شود آن درد او را بران دارد که درگاه مشایخ را ملازم باشد و عتبهٔ پیرانرا معتکف گردد تا آن فواید کسب کند چون این علم جز از راه عشق حاصل نشود **لیس الدین بالتمنی ولا بالتحلی ولکن بشیئی وقر فی القلب وصدقه العمل .**

ای بی‌خبر از سوخته و سوختنی عشق آمدنی بود نه آموختنی

و تا کسی خویشتن را باین کلمه عذر ننهد و بهانه نجوید که درین عهد چنین پیری که شرط است و از مشایخ چنان مقتدایانی که بیش ازین بوده اند کسی معین نه که این سخن تسویل نفس‌است و بهانهٔ کاهلی هر کرا برگ این‌حدیث وعشق این راه بود چنان بود که شیخ ابوالحسن خرقانی می‌گوید قدس‌الله روحه که در ابتدا دوچیز بایست کرد یکی سفر یکی استادی بایست گرفت در این‌اندیشه میگردیدم و برمن سخت بود خدای تعالی چنان کرد که هرگاه که من بمسئلهٔ در ماندمی عالمی از مذهب

شافعی مطلبی بیاوردی تا بامن آن مسئله بگفتی و گفت هفتاد وسه سال با حق زندگانی کردم که یك سجده در مخالفت شرع از من در وجود نیامد و یك نفس در موافقت نفس نزدم و سفر چنان کردم که هرچه از عرش تا ثری هست مرا یکی قدم کردند چون عشق صادق بود و ارادت خالص ثمرهٔ زندگانی چنین بود .

و در میان مشایخ این طایفه اصلی بزرگ است که این طایفه همه یکی باشند و یکی همه میان جملهٔ صوفیان عالم هیچ مضادت و مباینت نیست و خود دویی در میان نباشد هر که صوفی است که صوفی نمای بی‌معنی درین داخل نباشد و اگر صور الفاظ مشایخ از راه عبارت تفاوتی نماید معانی همه یکی باشد پس چون چنین باشد اگر کسی از پیری خرقه پوشید آنرا خرقهٔ اصل دانند و دیگرانرا خرقهٔ تبرك نام کنند و چون از راه معنی نگری چون همه یکی‌اند همه دستها یك دست بود و همه نظرها یکی بود و خرقه ها همین حکم دارد و هر که مقبول یکی بود مقبول جمله بود و آنکه مردود یکی آمد والعیاذ بالله همچنین بود و آنکس که دو خرقه میپوشد گوئی چنانستی که براهلیت خویش ازخرقهٔ مشایخ و تبرك دست ایشان دوگواه عدل میآرد و درین معنی تحقیقی نیکو بشنو که چون آن تحقیق تمام ادراك کنی هیچ شبهت نماند که پیران عالم و همه صوفیان حقیقی یکی‌اند که هیچ صفت ایشانرا دویی نیست .

بدانکه اتفاق همه ادیان و مذاهب و بنزدیك همه عقلا معلوم و محقق است که معبود و مقصود یکی است و آن حق جل جلاله و تقدست اسماؤه است که واحد من کل وجه است که هیچ تأویل دویی را آنجا مجال نیست و اگر در رونده یا در راه تفاوتی یا اختلافی هست از راه صورت چون بمقصود رسند آن اختلاف وتفاوت برخاست و همه بوحدت بدل شد که تا هیچ چیز از صفات بشریت با رونده باقیست هنوز بمقصد نرسیده است وتلون حالات راه رونده را در رفتن پدید آید چون بمطلوب و بمقصود رسید از ان همه باوی هیچ چیز نماند همه وحدت مجرد گردد و از اینجاست که از مشایخ یکی میگوید سبحانی و دیگری میگوید اناالحق و شیخ‌ما میگوید لیس فی‌جبتی سوی‌الله چون محقق شد که رونده چون بمقصد رسید همه وحدت گشت اکنون بدانکه تا رونده در راه است و بمقصد نرسیده است پیری را نشاید زیراکه او هنوز محتاج پیری است که او را بر راه دلالت کند و بمقصد رساند او

درین حالت پیری دیگری نتواند کرد و چون بمقصد رسید و شایسته پیری شد بعالم وحدت رسید و از دویی باوی هیچ چیز نماند . پس سخن مشایخ ببرهان درست گشت که آنچه ایشان گفته‌اند همه یکی و یکی همه از وصول بمقصد خبر باز داده‌اند و درین هیچ شبهت نماند که چون همه یکی باشند و یکی همه دستها و خرقه‌های ایشان همه یکی باشد و همین حکم دارد وآنکه میگوید از دو پیر خرقه نشاید پوشید او از حالت حود خبر باز میدهد او هنوز در عالم دویی است تا ایشان را دو میبیند و می‌داند و همچون احول است و از مقام مشایخ و حالت ایشان هیچ خبر ندارد و چون چشمش باز شود و نظرش برین عالم او فتد این سخنش محقق گردد مگر کسی که بدین سخن آن خواهد که نشاید خرقهٔ دوم گرفتن نیت بطلان خرقهٔ اول را که این سخن راست باشد و بدین نیت البته نشاید که هر که چنین کند خرقهٔ اول که بوشیده دارد باطل گردد و دوم حرام گردد پوشیدن واز هر دو خرقه در میان جمع محروم و مهجور گردد بدین سبب و العیاذ بالله من ذلك والله اعلم .

و شیخ ابوالعباس قصاب خرقه از دست محمد بن عبدالله الطبری داشت و او از دست ابومحمد جریری و او از دست سیدالطایفه جنید و او از دست سری سقطی و او از دست معروف کرخی و او از دست داود طایی و او از دست حبیب عجمی و او ار دست حسن بصری و او از دست امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب رضی‌الله عنهم اجمعین و او از مصطفی صلوات‌الله وسلامه علیه .

پس شیخ ما ابوسعید با زاویهٔ حویش شد چون نمار بامداد سلام دادند جماعت می نگریستند شیخ ابوالعباس را دیدند جامهٔ شیخ ابو سعید پوشیده و شیخ ابوسعید جامهٔ شیخ ابوالعباس پوشیده همه جمع تعجب میکردند و می‌اندیشیدند که این چه حالت تواند بود شیخ ابوالعباس بفراست بر اندیشهٔ جمع وقوف یافت گفت آری دوش نثارها جمله نصیب این‌جوان میهنی آمد مبارکش باد پس شیخ ابوالعباس روی بشیخ ما کرد وگفت بازگرد و با میهنه شو که تا روزی چند این علم بدر سرای تو زنند . شیخ ما گفت (قه) ما بحکم اشارت او باز آمدیم با صد هزار خلعت و فتوح و مریدان جمع آمدند وکارها پدید آمد ، و چون با میهنه رسید شیخ ابوالعباس را وفات رسید .

و شیخ ما گفت دران وقت که ما بآمل بودیم یك روز پیش شیخ ابوالعباس نشسته بودیم دوشخص در آمدند و پیش وی بنشستند و گفتند یا شیخ ما را با یکدیگر سخنی رفته است یکی می گوید اندوه ازل و ابد تمامتر و دیگری می گوید شادی ازل و ابد تمامتر اکنون شیخ چه میگوید شیخ ابوالعباس دست بر روی فرود آورد و گفت الحمدلله که منزلگاه پسرقصاب نه اندوه است و نه شادی **لیس عند ربکم صباح ولامساء** اندوه و شادی صفت تست وهرچه صفت تست محدث است ومحدث را بقدیم راه نیست پس گفت پسرقصاب بندهٔ خدای است و رهی مصطفی است در متابعت سنت و اگر کسی دعوی راه جوانمردان کند گواهش این است و اینکه گفتم آلت نه (۱) پیرزنان است ولیکن مصافگاه جوانمردان است چون هر دو بیرون شدند پرسیدم که این هر دو کی بودند گفتند یکی ابوالحسن حرقانی بود و دیگر ابوعبدالله داستانی .

و شیخ ما گفت روزی پیش شیخ ابوالعباس قصاب بودیم او در میان سخن گفت اشارت و عبارت نصیب تست از توحید تو و وجود حق تعالی را اشارت و عبارت نیست پس روی بما کرد و گفت یا اباسعید اگر ترا پرسند که خدایرا شناسی مگوی شناسم که آن شرك است و مگوی که نشناسم که آن کفر است ولیکن بگوی **عرفنا الله ذاته و الهیته بفضله .**

و شیخ ما گفت که یك روز شیخ ابوالعباس درمیان جمع میگفت که ابوسعید نازنین ملك است .

و شیخ الاسلام ابوسعید جد این دعاگوی چنین آورده است که کشف این معنی شیخ را بچهل سالگی افتاده است و خود جز چنین نتواند بود چه اولیا که نواب انبیا اند پیش از چهل سالگی بدرجهٔ ولایت وکرامت نرسیده اند و همچنین از صد و بیست و چهار هزار پیغامبر که بلوغ نبوت ایشان چهل سالگی بوده است **حتی اذا بلغ اشده و بلغ اربعین سنة** الا یحیی بن زکریا و عیسی بن مریم را صلوات الله علیهما وعلیهم اجمعین پیش از چهل سالگی وحی آمده است چنانکه درحق یحیی فرمود **یا یحیی خذالکتاب بقوة و اتیناه الحکم صبیاً** و درحق عیسی فرمود **قالوا کیف نکلم من کان فی المهد صبیاً قال انی عبدالله آتانی الکتاب و جعلنی نبیاً و جعلنی مبارکا اینما کنت .**

(۱) نه آلت ظ

و شیخ ما (قه) چهل سال تمام ریاضت و مجاهدت کرده است و اگر چه حالت و کشف پیش‌ازان پدیدآمده بود ولیکن برای تمام و دوام‌آن‌حالت بجای‌آورده است چنانکه بر زبان مبارك او رفته است در مجلسی که از وی بپرسیدند ازین‌آیت که **بسم‌الله الرحمن الرحیم هل اتی علی‌الانسان حین من‌الدّهر لم یکن شیئاً مذکوراً** شیخ ما گفت قالب‌آدم چهل سال میان مکه و طایف افکنده بود **اناخلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتلیه** اخلاط دروِ نهادیم اخلاطها ابتلا و بلای این شرکها و شکها و منیها و داوری و انکار و خصومت و وحشت و حدیث خلق و من و تو در سینهٔ او نهادیم حین من‌الدّهر بچهل‌سال نهادیم اکنون بلغ اشده وبلغ اربعین سنة بچهل سالگی بیرون کنیم از سینهٔ دوستان خویش تا ایشانرا پاك گردانیم و این معاملات خود بچهل سال تمام شود و هر بیانی که جز چنین باشد که گفتم درست نباشد و هر که کم از چهل سال مجاهدت کند این‌معنی ویرا تمام نباشد بدان قدر که ریاضت میکند حجاب برمی‌خیزد و ابن حدیث روی می‌نماید اما باز در حجاب می‌شود و هرچه باز در حجاب شد هنوز تمام نبود و ما این‌سخن نه از شنوده میگوییم یا از دیده از آزموده میگوییم .

و در حکایت شیخ ما درست گشته است که در آن وقت که شیخ ما ابوسعید استاد ابوعلی دقاق را بدید نورالله ضریحهما یك روز باهم نشسته بودند شیخ ما از استاد ابوعلی سؤال کرد که ای استاد این حدیث بر دوام بود استاد گفت نه ، شیخ ما سر در پیش افکند ساعتی بود سر برآورد و دیگر بار گفت ای استاد این حدیث بردوام بود استاد گفت نه ، شیخ ما دیگر بار سر در پیش افکند چون ساعتی بگذشت باز سر برآورد و سه دیگر بار سؤال کرد که ای استاد این حدیث بر دوام بود استاد ابوعلی گفت اگر بود نادر بود ، شیخ ما دست برهم زد و میگفت این ازان نادرهاست این ازان نادرهاست .

و گاه‌گاه که شیخ ما را بعدازین حالت قبضی بودی نه از راه حجاب بلکه از راه قبض بشریت هرکسی را طلب همی‌کردی و از هریك سخنی میپرسیدی تا برکدام سخن آن بسط پدیدآمدی چنانکه آورده‌اند که وقتی شیخ مارا (قه) قبضی بود هرکس را طلب میفرمود و سخن میپرسید وگشایشی نمی نمود خادم خود را

فرمود بابن در بیرون شو هرکرا بینی درآور خادم بیرون شد یکی میگذشت گفت ترا شیخ می‌خواند آن مرد پیش شیخ درآمد و سلام گفت شیخ ما گفت ما را سخنی بگوی گفت ای شیخ سخن من سمع مبارك شما را نشاید و من سخنی ندانم که شما را توانم گفت شیخ ما گفت هرچه فراز آید بگوی آن مرد گفت از حالت خود حکایتی بگویم وقتی مرا در خاطر افتاد که این شیخ بوسعید همچون ما آدمی است این کشف و حالت که او را پدید آمده است نتیجهٔ مجاهدت و عبادت است اکنون من نیز روی بعبادت و ریاضت آرم تا مرا نیز آن حالت و وقت پدید آید مدتی عبادت میکردم و انواع ریاضت و مجاهدت بجای می‌آوردم پس در خیال من متمکن شد که من بمقامی رسیده‌ام که هرآینه هرآینه دعای من اجابت باشد و هیچ نوع ردّ نگردد با خود اندیشه کردم که ازحق جل‌وعلا درخواهم تا از جهت من سنگ را زرگرداند تا من باقی عمر درفراغت و رفاهیت بگذرانم و مرادها ومقاصد باتمام رسانم برفتم و مبلغی سنگ بیاوردم درگوشهٔ خانه که دران عبادت می‌کردم فرو ریختم و شبی بزرگوار اختیار کردم و غسلی بجای آوردم و همه شب تا سحرگاه نماز گزاردم بوقت اسفار که هنگام اجابت دعا باشد دست برداشتم و باعتقادی و یقینی هر چه صادق‌تر گفتم خداوندا این سنگها را زرگردان چون چند بار بگفتم ازگوشهٔ خانه آوازی شنیدم که « نهمار(۱) بروتش ری » . چون آن مرد این کلمه بگفت شیخ ما را بسطی پدید آمد و وقت خوش گشت و بر پای خاست و آستین می جنبانید و می گفت نهمار بروتش ری ، نهمار بروتش ری ، نهمار بروتش ری . حالتی خوش پدید آمد و آن قبض با بسط بدل شد ، و هر وقت که قبض زیادت بودی قصد خاك پیر ابوالفضل حسن کردی سرخس .

خواجه ابوطاهر پسر مهین شیخ ما (ق‌ه) گفت روزی شیخ ما مجلس میگفت و آن روز دراو قبضی بود شیخ در میان مجلس گریان شد و جملهٔ جمع گریان گشتند شیخ ما گفت که هرگاه که ما را قبضی باشد بخاك پیر ابوالفضل حسن تمسك نماییم تا ببسط بدل گردد ستور زین بکنید ، اسب شیخ بیاوردند و شیخ ما بر نشست

---

(۱) نهمار بر وزن رهوار بزرگ و بسیار و یکبارگی و چیز عجیب و بمعنی دشوار و عجب نیز آمده است (برهان قاطع)

و جملهٔ جمع با وی برفتند. چون بصحرا شدند شیخ را بسطی پدیدآمد و وقت را صفت بدل شد و شیخ را سخن می رفت و جمع بیك بار بنعره در آمدند و فریاد می‌کردند چون بسرخس رسیدند شیخ از راه بسر خاك پیر ابوالفضل حسن شد و از قوال این بیت درخواست .

معدن شادیست این معدن جود وکرم　　　قبلهٔ ما روی دوست قبلهٔ هرکس حرم

قوال این بیت می‌گفت وشیخ را دست فروگرفته بودند و اوگرد خاك پیرابوالفضل طواف می‌کرد و نعره می زد و درویشان سر و پای برهنه در خاك می‌گشتند . چون آرامی پدید آمد شیخ ما گفت این روز را تاریخی سازیدکه نیز(۱) این‌روز را بنبینید و بعد از آن هر مریدکه ازان شیخ ما بود چون اندیشهٔ حج کردی شیخ ما او را بسر خاك پیر ابوالفضل حسن فرستادی و گفتی آنرا زیارت باید کرد و هفت بار گرد آن خاك طواف بجای آور تا مقصود حاصل شود .

و بعد از آنکه شیخ ما ازین ریاضتها و مجاهدتها فارغ گشته بود و حالت وکشف بتمامی حاصل آمده اصحاب وی‌گفتندکه هرگز هیچ سنت از سنن وهیچ ادب از آداب مصطفی صلوات الله و سلامه علیه درسفر وحضر از وی فوت نشدی و همگی وی عبادت گشته بود چنانکه اگر بخفتی از اقصی حلق او آواز آمدی که الله الله و خلق را بر ریاضت و مجاهدت شیخ ما (قه) کمتر اطلاع بوده است و شیخ آن حال از خلق پوشیده داشته است و نگفته و روا نداشته که ظاهر گردد مگر آنچه در میان مجلس بوجه استشهاد یا در اثناء سخن از جهت هدایت و ترغیب مریدان بر زبان مبارك وی رفته است ، و روزی در میان مجلس بر زبان شیخ ما رفت که هر چه بباید گفت ما آن همه کرده باشیم . و جملهٔ اولیا قدس الله ارواحهم همچنین حالات و کرامات خویش از خلق پوشیده داشته اند مگر آنچه بی قصد ایشان ظاهر شده باشد و از ایشان‌کس بوده است که چون چیزی ازکرامت او بی قصد او ظاهرگشته باشد او از حق سبحانه و تعالی درخواسته است‌که خداوند چون آنچه میان من و تست خلق را بران اطلاع افتاد جان من بردارکه من سر زحمت خلق ندارم‌که مرا از تو مشغول‌گردانند و

(۱) بمعنی بعدازین (برهان قاطع)

حالی بجوار رحمت حق سبحانه و تعالی نقل کرده است . اما این طایفهٔ باشند که مقتدای این قوم نباشند آن طایفه که مقتدایان باشند دراظهار کرامت نکوشند اما اگر ظاهر شود بی‌قصد ایشان ازان نیز متأثر نشوند چه ایشان‌را زحمت خلق حجاب راه نیاید بلکه مامور باشند بوعظ خلق و هدایت و ارشاد و تهذیب اخلاق مریدان و این طایفه پخته تر باشند .

و این راه را مقامات بسیار است و مشایخ این طایفه هزار و یك مقام تعیین کرده اند و شرح آن طول و عرضی دارد مقصود ما آنست که تقریر کرده آید که مشایخ در اظهار کرامت نکوشیده اند بلکه در کتمان و اخفاء آن سعی نموده اند و یك فرق میان نبی و ولی آنست که انبیا باظهار معجزات مأمورند و اولیا بکتمان کرامات مأمور .

پس بسبب این مقدمات مجاهدات و ریاضات او بیشتر پوشیده بوده است و کس بران مطلع نه ، آنچه از ثقات و عدول بما رسید در تصحیح آن مبالغت رفت و بعد از آن آورده شد وآنچه بینه وبین‌الله بوده است دران سخن نتوان گفت

و شیخ ما را هزار ماه عمر بوده است که هشتاد و سه سال و چهار ماه باشد و روز پنجشنبه نماز پیشین چهارم شعبان سنهٔ اربعین و اربعمائه وفاتش رسید در میهنه در صومعهٔ او که در سرای وی‌است . روز آدینه چاشت گاه دفنش کردند در مشهد مقدس که در برابر سرای وی‌است آنجا که اشارت عزیز او بود . حق سبحانه و تعالی برکات همت و انفاس او از ما و ازکافهٔ خلایق منقطع مگردانا وقدم جملهٔ خلایق برجادهٔ متابعت انبیا و اولیا ثابت ومستقیم داراد بحرمت محمد وآله‌الطیبین‌الطاهرین

باب دوم

در وسط حالت شیخ ما قدس‌الله روحه‌العزیز

و این مشتمل بر سه فصل است

فصل اول

درحکایاتی که از کرامات شیخ ما (قه) مشهور است ودرست شده بنزدیک ما

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) از ریاضت ومجاهدت فارغ شد و بمیهنه باز آمد وآن حالت وکشف بکمال رسید عزیمت نشابور کرد چون بدیه باز طوس رسید ، دیهیست بردوفرسنگی شهرطابران ، درویشی را پیش فرستاد وگفت بشهر باید شد بنزدیك معشوق وگفتن دستوری هست تا در ولایت تو آییم . و شیخ ما هرگز هیچ کس را نگفته است که چنین بکن یا چنان مکن ، گفته است چنین باید کرد وچنان نباید کرد . و این معشوق از عقلاء مجانین بوده است وسخت بزرگوار و صاحب حالتی بکمال و نشست او در شهر طوس بوده است و خاکش آنجاست . چون درویش برفت شیخ فرمود تا اسب زین کردند و بر اثر برفت و جمع صوفیان در خدمت شیخ رفتند چون بیك فرسنگی شهر رسیدند بموضعی که آنرا دو برادران گویند دوبالاییست که ازآنجا شهر بتوان دید اسب شیخ ایستاد و جمع جمله ایستادند . چون آن درویش پیش معشوق رسید وآنچه شیخ فرموده بود بگفت معشوق تبسمی بکرد وگفت برو و بگوی تا درآید ، چون معشوق در شهر این سخن بگفت شیخ هم ازآنجا اسب براند جمع برفتند تا در راه آن درویش بشیخ رسید و سخن معشوق بگفت و شیخ هم از راه پیش معشوق آمد و او شیخ ما را استقبال کرد

و در بر گرفت و گفت فارغ باش که این نوبت که اینجا می‌زنند و جایهای دیگر روزی چندرا همه بدرگاه تو خواهند آورد . شیخ از اینجا باز گشت و بخانقاه استاد ابو احمد که قدمگاه شیخ بونصر سراج بود فرود آمد و استاد بو احمد شیخ ما را مراعاتها کرد و چند روز اورا بطوس نگاه داشت و شیخ را در خانقاه خویش مجلس نهاد و اهل طوس چون سخن شیخ بشنیدند وآن کرامات ظاهر او بدیدند بیکبار مرید شیخ ما گشتند و قبولها یافت و مریدان بسیار پدید آمدند .

(**الحکایة**) از امیر امام اعز (۱) محمود ایلباشی (۲) طوّل‌الله عمره شنودم که گفت از امیر سید بوعلی عرضی شنیدم که گفت در ان وقت که شیخ ما ابوسعید(قه) بطوس آمد و در خانهٔ استاد ابو احمد مجلس میگفت و من هنوز جوان و کودك بودم با پدر بهم بمجلس شیخ شدم و خلق بسیار جمع آمـده بودند چنانکه بر در و بر بام جای نبود در میان مجلس که شیخ را سخن می‌رفت و خلق بیکبار گریـان شده از زحمت زنان کودکی خرد از بام ازکنار مادر بیفتاد . شیخ ما را چشم بروی افتاد گفت بگیرش ، دو دست از هوا پدید آمد وآن کودك را بگرفت و بر زمین نهاد چنانکه هیچ المی بوی نرسید و جملهٔ اهل مجلس بدیدند و فریاد از خلق برآمد و حالتها رفت . سید ابوعلی سوگند خورد که من بچشم خویش دیدم و اگر بخلاف اینست و بچشم خویش ندیدم هر دو چشمم کور باد .

(**الحکایة**) کمال الدین بوسعید عمم گفت که بـا پدرم خواجه بوسعید و جدّم خواجه ابوطاهر رحمة‌الله علیهم بسرخس شدیم پیش نظام‌الملك رحمة‌الله علیه بسلام . گفت در ان وقت که شیخ ابوسعید (قه) بطوس آمد من کودك بودم با جمعی کودکان برسرکوی ترسایان ایستاده بودیم شیخ می‌آمد با جمعی بسیار چون فرا نزدیك ما رسید روی فرا جمع خویش کرد و گفت هر کرا می باید که خواجهٔ جهانرا بیند اینك ایستاده‌است و اشارت بماکرد ما بیکدیگر مینگریستیم بتعجب تا این سخن کرا می‌گوید که ما همه کودکان بودیم و ندانستیم امروز از ان تاریخ چهل سالست اکنون معلوم شد که این اشارت بما می‌کرده است .

(**الحکایة**) خواجه ابوالقاسم هاشمی حکایت کرد که من هفده ساله بودم

(۱) عزالدین خ (۲) ایلیاشی خ .

که شیخ بوسعید (قه) بطوس آمد و پدرم رئیس طوس بود و مرید شیخ هر روز بخانقاه استاد ابواحمد آمدی بمجلس شیخ و مرا با خویشتن آوردی و من در پیش پدر از پای ننشستمی ، و مرا چنانکه باشد جوانانرا دل بسر پوشیدهٔ باز مینگریست پس شبی آن زن بمن پیغامی فرستاد که من بعروسی میشوم توگوش دار تا من باز میآیم ترا ببینم من بنشستم وشب درازکشید و مرا خواب گرفت من با خود آهسته این بیت میگفتم تا در خواب نشوم .

در دیده بجای خواب آبست مرا	زیرا کـه بدیدنت شتابست مرا
گویند بخسب تا بخوابش بینی	ای بی‌خبران چه جای خوابست مرا

این بیت میگفتم که خوابم ببرد و در خواب ماندم .

تا آن ساعت که مؤذن بانگ گفت چون بیدار شدم هیچکس را ندیدم که خفته مانده بودم . دیگر روز با پدر بمجلس شیخ شدم و بر زبر سر پدر بایستادم . شیخ را از محبت و راه حق سؤال کرده بودند و او درین معنی سخن میگفت که در راه جست و جوی آدمی بنگر که تا چه مایه رنج بری و چند حیله کنی تا بمقصود رسی یا نرسی دامی (۱) نا رفته در راه حق چون توانی رسید که اینك دوش مقصودی وعدهٔ داد این جوانرا یك نیمشب بی‌خواب بود و میگفت « در دیده بجای خواب آبست مرا » دیگر چه ای پسر ، من هیچ نگفتم ، شیخ گفت خواجه بوالقاسم من همی بمردم دیگر بار گفت من بیفتادم و از دست بشدم چون بهوش بازآمدم شیخ گفت چون در دیده بجای خواب آب بود چرا خفتی تا از مقصود باز ماندی و بیت جمله بگفت . خلق بیکبار در فریاد آمدند و من مدهوش و بیهوش بیفتادم و از دست بشدم ، شیخ مرا گفت ترا این قدر بس بود ، حالتها رفت و خرقها افتاد پدرم خرقها بدعوتی باز خرید . پس چون شیخ بسرای ماآمد پدرم از شیخ درخواست کرد که اگر آب خوری از دست بوالقاسم حور و من زبر سر شیخ ایستاده بودم کوزهٔ آب در دست ، شیخ دوکرت از دست من آب خورد و مرا گفت نیك مردی خواهی بود . در هشتاد و یك سال عمر من هرگز بر من هیچ حرام نرفت از حرمت گفت شیخ ، هرگز خمر نخوردم و خدمت هیچ مخلوق نکردم و در حق هیچکس بد نکردم صاحب واقعهٔ این دوکرامت شیخ من بود .

(۱) گامی ظاهراً .

(الحکایة) آورده‌اندکه روزی شیخ ما بوسعید و شیخ بوالقاسم گرگانی قدس‌الله روحهما در شهر طوس بهم نشسته بودند بر یك تخت و جمعی درویشان ایستاده ، بدل درویشی بگذشت که آیا منزلت این هر دو بزرگ چیست شیخ ما ابوسعید حالی روی بدان درویش کرد و گفت هر که خواهد که دو پادشاه بهم بیند در یکجای بیکوقت در یك‌حال بر یك‌تخت بیکدل گو در نگر ، آن‌درویش چون این‌سخن بشنید دران هر دو بزرگ نگریست حق سبحانه و تعالی حجاب از پیش چشم دل آن درویش برگرفت تا صدق سخن شیخ بر دل او کشف گشت و بزرگواری ایشان بدانست . بدلش بگذشت که آیا خداوند را تبارك و تعالی امروز در زمین هیچ بندهٔ هست بزرگتر ازین دوکس ، شیخ ما ابوسعید حالی روی بدان درویش کرد و گفت مختصر ملکی بود که هر روز دران ملك چون بوسعید و بوالقاسم هفتاد هزار فرا نرسد و هفتاد هزار بنرسد این میگفت و می گمارید (۱) .

(الحکایة) چون شیخ ما ابوسعید (قه) چند روز بطوس مقام کرد قصد نشابور کرد خواجه محمود مرید که در نشابور بوده است مردی سخت بزرگوار و خادم صوفیان بوده‌است چنانکه بعدازآن که شیخ بنشابور شد و او را بدید مریدانرا پیش‌وی فرستادی و گفتی محمود راهبری نیکست . یکروز بامداد این‌محمود مرید نماز بگزارد و گفت دوش بخواب دیدم که این کوه که از سوی طوس است بدو نیمه شدی وماه ازمیان آن بیرون آمدی گفت ای اصحاب صلای استقبال دردهید که شیخ‌ابوسعید می‌آید جمع درهم‌آمدند وباستقبال شیخ ما بیرون شدند شیخ می‌آمد وجمعی نیکو در خدمت شیخ ، چون بیکدیگر رسیدند شیخ فرود آمد (۲) . خواجه‌محمود باجمع خویش گفت چون بخواب چنین دیده ام که ماه بکوی عدنی کوبان بزمین آمد اورا آنجا فرود آریم شیخ را بکوی عدنی کوبان بخانقاه بوعلی طرسوسی فرودآوردند . خواجه محمود گفت تا ما ترتیب طبخی کنیم دراز شود حالی از بازارسربریان باید آورد ، سربریان آوردند وسفره بنهادند وسر بریان پیش شیخ نهادند ، شیخ گفت مبارك باد از سردر گرفتیم . چون فارغ شدند خواجه محمود مرید گفت که ای شیخ حمام را چه گویی

(۱) میخندید .
(۲) وخواجه محمود و جمع را در برگرفت وبپرسید وبرنشست و بشهر درآمدند خ .

شیخ گفت بباید رفت ، شیخ و جمع بحمام شدند . چون سجادهٔ شیخ بازافکندند حمامی اراری که پاکیزه تر بود پیش شیخ آورد خواجه محمود زود دستارخویش از سر فروگرفت و بوسی داد و پیش شیخ داشت شیخ گفت مبارك باد چون محمود کلاه بنهاد دیگرانرا خطری نباشد ازوی بستد و بر میان بست وبحمام فرو شد و چون آن روز حمام کردند و بیاسودند دیگر روز شیخ را در خانقاه عدنی کوبان مجلس نهادند در اوّل مجلس از شیخ سؤال کردند که اینجا بزرگیست استاد امام ابوالقاسم قشیری ، می گوید که بنده بدو قدم بخدای رسد شیخ چه می گوید شیخ گفت نه ، ایشان چنین می گویند که بنده بیك قدم بخدای رسد . پس مریدان استاد امام پیش امام آمدند و این سخن بگفتند استاد امام گفت نپرسیدی که چگونه ، دیگر روز شیخ را سؤال کردند که دی گفتی که مرد بیك قدم بخدای رسد شیخ گفت بلی امروز همین گویم و تا قیامت گویم گفتند چگونه ای شیخ ، گفت میان بنده و حق یك قدم است وآن قدم آنست که یك قدم ازخود بیرون نهی تا بحق رسی در جمله تویی تو در میان است . چون شیخ این سخن بگفت بر در خانقاه طوافی آواز داد که ما و همه نعمتی ، شیخ گفت از ان مرد غافل بشنوید وکار بندید کم آیید و همه شمایید پس گفت :

فا ساختن (۱) وخوی خوش و صفرا هیچ   تـا عهـد میان مـا بماند بـی پیـچ

مریدان باز پیش استاد شدند و این سخن حکایت کردند استاد گفت چنانست که او می گوید .

شیخ هر روز مجلس می گفت وهر کرا چیزی بدل بر می گذشتی شیخ در میان سخن روی بوی می کردی و جواب آن سخن که او را در دل بودی برمزی یا بیتی یا حکایتی برون می‌دادی چنانکه آن کس را مفهوم شدی و با سر سخن افتادی و اهل نشابور بیکبار بر شیخ اقبال کردند و روی بوی نهادند و شیخ در میان سخن شعر و بیت می گفتی ودعوتهای با تکلّف می کردی وپیوسته سماع می کردند در پیش وی و جملهٔ ائمهٔ فرق با شیخ ما با نکار بودند .

(۱) در ساختن خ . ـ فا کلمه‌ایست که گاهی بجای با و گاهی بجای به استعمال میشود (برهان‌قاطع)

(الحکایة) خواجه حسن مؤدب گوید رحمه‌الله که چون آوازهٔ شیخ در نشابور منتشر شد که پیر صوفیان آمده است از میهنه و در کوی عدنی کوبان مجلس میگوید و از اسرار بندگان خدای تعالی خبر بازمیدهد ، و من صوفیانرا عظیم دشمن داشتمی گفتم صوفی علم نداند چگونه مجلس گوید وعلم‌غیب‌را خدای تعالی هیچ پیغامبر وبهیچکس نداد وندهد او از اسرار بندگان حق تعالی چگونه خبر باز میدهد روزی برسبیل امتحان بمجلس شیخ در آمدم و در پیش تخت او بنشستم جامهای فاخر پوشیده و دستاری فوطهٔ طبری برسر بسته با دلی پر انکار و داوری . شیخ مجلس میگفت چون مجلس بآخر آورد ازجهت درویشی جامهٔ خواست هرکسی چیزی میدادند دستاری خواست مرا در دل افتاد که دستار خویش ندهم باز گفتم مرا این دستار ازآمل بهدیه آورده‌اند و ده دینار نشابوری قیمت این دستار است ندهم ، دیگر باره شیخ حدیث دستار کرد مرا دیگر باره در دل افتاد که دستار را بدهم باز اندیشه را ردّ کردم و همان اندیشهٔ اول در دلم آمده بود . پیری در پهلوی من نشسته بود سؤال کرد که ای شیخ حق سبحانه وتعالی با بنده سخن گوید گفت گوید از بهر دستار طبری و بار (۱) بیش سخن نگوید باآن مرد که در پهلوی تو نشسته است دو بار گفت که این دستار که در سر داری باین درویش ده او میگوید که ندهم که قیمت این دستار ده دینار است ومرا ازآمل بهدیه آورده‌اند . حسن مؤدب گفت که چون من این سخن بشنیدم لرزه برمن افتاد برخاستم و فرا پیش شیخ شدم و بوسهٔ بر پای شیخ دادم و دستار وجامه جمله بدان درویش دادم و هیچ انکار و داوری دردل من نماند بنومسلمان شدم و هر مال و نعمت که داشتم در راه شیخ فدا کردم و بخدمت شیخ بیستادم . و او خادم حرص شیخ ما بوده است و باقی عمر درخدمت شیخ ما بماند و خاکش در میهنه است رحمه‌الله .

(الحکایة) از خادم شیخ که در کوی عدنی کوبان بود در نشابور پیر محمد شوکانی و از برادر او زین‌الطایفه عمر شوکانی شنودم که ایشان هر دو گفتند که ما از پدر خویش شنودیم که او گفت من جوان بودم که فرزندان شیخ بوسعید(قه) مرا از میهنه بخدمت خانقاه شیخ فرستادند بنشابور و من بخدمت درویشان مشغول شدم مدتی . یك روز بگرمابهٔ که درین خانقاه بود و شیخ در آنجا بسیار در

(۱) دوبار ظ

آمده بود فرو شدم چون بنشستم و موی برداشتم پیری فراز آمد و خواست که دست بر پشت من نهد و مرا مغمزی و خدمتی کند من رها نکردم و گفتم تو مردی بزرگی و پیر و من جوان واجب باشد که ترا خدمت کنم گفت بگذار تا ترا مغمزی بکنم و حکایتی است برگویم . من بگذاشتم او دستی بر پشت من می نهاد و این حکایت می‌گفت : که من جوان بودم و بر سر چهارسوی این شهر دوکانی داشتم و حلوایی کردمی چون یك چندی آن کار کردم و سرمایهٔ نیك بدست آوردم هوس بازرگانی در دل من افتاد از دوکان برخاستم و آنچه ببایست فروخت بفروختم و متاعی که لایق بخارا بود بخریدم و من هرگز از شهر پنج فرسنگ زمین بهیچ روستا نرسیده بودم و هیچ سفر نکرده .کاروانی بزرگ ببخارا میشد من نیز اشتر بکرا بگرفتم و با ایشان بهم برفتم بسرخس آمدیم و روزی دو سه آنجا مقام کردیم و از آنجا روی بمرو نهادیم. من هرشبی چنانکه عادت پیاده روان کاروان باشد پارهٔ پیش شتر کاروان برفتمی و بخفتمی تا کاروان در رسیدی پس برخاستمی و با کاروان برفتمی ، یك شب برین ترتیب میرفتم و شب بیگاه گشته بود و من عظیم مانده شده بودم و خواب برمن غلبه کرده پارهٔ نیك بیشتر شدم و از راه یکسوی شدم و بخفتم .درخواب بماندم کاروان در رسیده بود و برفته و من بی خبر تا آنگاه که گرمای آفتاب مرا از خواب بیدار کرد برخاستم و هیچ جای اثر کاروان ندیدم و ریگ بود و هیچ راه ندیدم پارهٔ گرد بردویدم راه گم کردم و چون مدهوشی پارهٔ از هر سوی دویدم تا باشد که راه باز یابم سرگردان تر شدم ، پس با خود اندیشه کردم که چنین که من پارهٔ ازین سوی می‌دوم و پارهٔ ازان سو هرگز بهیچ جای نرسم مصلحت آنست که من با خود اجتهادی کنم و دل با خویشتن آرم و اندیشه بکنم بر هرسویی که دل من قرار گیرد روی بدان جانب نهم و می‌روم آخر بآبادانی رسم . این خاطر با خویشتن مقرر کردم و اجتهاد بجای آوردم و یك طرف اختیار کردم و روی بدان طرف نهادم و می‌رفتم تا شب درآمد گرسنگی و تشنگی در من اثری عظیم کرده بود و گرمای گرم بود ، چون هوا خنك تر شد من اندکی قوت گرفتم و با خود گفتم که شب روم بهتر باشد ازآنکه بروز بگرما و آن شب همه‌شب می‌دویدم تابامداد چون روزشد نگریستم جملهٔ صحرا ریگ دیدم و خار و خاشاك و هیچ جای اثر آبادانی و آب و

حیوان ندیدم شکسته دل شدم و بران تشنگی وگرسنگی و ماندگی همچنان میرفتم تاآفتاب گرم شد و تشنگی بحدّی رسید که نیز طاقت حرکت نداشتم ، بیفتادم و تن بمرگ بنهادم . پس باخویشتن اندیشه کردم که در چنین جایگاه الا جهد و جدّ هیچ سود ندارد و تن بمرگ بنهادن بعد از همه جهد ها باشد ، مرا یك چارهٔ دیگر مانده است وآن آنست که ازین بالایهای ریگ بالایی که بلند تر است طلب کنم و خویشتن بحیله بر سر بالایی افکنم وگرد این صحرا در نگرم باشدکه جایی آبادانی یا خانهٔ عرب یا ترکمان بینم اگر دیدم فهوالمراد و الا بر سر آن بالایی ریگ پشت باز دهم وگور فرو برم و خاشاك گرد خویشتن فرا نهم تا ددهٔ بعد از مرگ من مرا نخورد و تن مرگ را دهم و تسلیم کنم . پس بنگریستم تلّی بزرگ دیدم جهد کردم و ببسیار حیله خویشتن بر سرآن بالایی افکندم و بدان بیابان فرو نگریستم از دور سیاهیی بچشم من آمد نیك بنگریستم سبزیی بود قوی دل شدم وبا خود گفتم که هرکجاکه سبزی باشدآب بود و هرکجاکه آب بود ممکن بود که آدمی باشد بدین سبب قوتی در من پدیدآمد و ازان بالایی فرودآمدم و روی بدان سبزی نهادم چون آنجا رسیدم پارهٔ زمین دیدم چند تیر پر تابی در میان آن ریگها وچشمهٔ آب صافی ازان زمین بیرون می آمد و می رفت وگرد برگرد آن چشمه چندان ازان زمین پاره آب می رسید که گیاه رسته بود و سبزگشته من فراز شدم و پارهٔ ازان آب بخوردم و وضو ساختم و دورکعت نماز بگزاردم و سجدهٔ شکر کردم که حق سبحانه و تعالی جان بمن باز داد و با خود گفتم که مرا اینجا مقام باید کرد و ازینجا روی رفتن نیست ، باشد که کسی اینجا بیاید بآب طلب کردن و اگر نیاید یك شبا روز اینجا مقام کنم که اینجا آبست وآنگاه بروم . پارهٔ ازان بیخ گیاه بخوردم و ازان سرچشمه دورتر شدم وبر بالایی ریگ شدم بلند و سر بالای آن ریگ باز دادم چنانکه گوی شد و درآن گو شدم و خاشاك گرد خویش درنهادم چنانکه کسی مرا نتواند دید و من از میان خاشاك بهمه جوانب می نگریستم ، گفتم نباید حیوانی موذی یا خدای ناترسی پدیدآید ومرا بیم هلاك باشد درمیان آن خاشاك پنهان شده بودم و باطراف آن بیابان نظاره می کردم تا وقت زوال بود از دور ازان بیابان سیاهی پدید آمد روی بدین آب نهاده چون نزدیك آمد آدمی بود

با خویشتن گفتم الله اکبر خلاص مرا رویی پدید آمد چون نزدیک آمد مردی دیدم بلندبالا سپید پوست ضخم فراخ چشم محاسنی تاناف مرقعی صوفیانه پوشیده و عصایی و ابریقی در دست وسجادهٔ بردوش افکنده و روستره بامسواك بردوش و کلاهی صوفیانه برسر نهاده و چمچمی (۱) در پای کرده و نور از روی او می تافت بکنار آب آمد وسجاده بیفکند بشرط متصوفه وابریقی آب برکشید وبدان پس بالایی فرو شد واستنجایی بجای آورد و باز آمد و برکنار چشمه بنشست و وضویی صوفیانه بکرد و دو رکعت بگزارد و محاسن شانه کرد وبانگ نماز گفت و سنت کرد و قامت گفت و فریضه بگزارد و دست برداشت و دعایی بگفت و سنت بگزارد و برخاست و سجاده بر دوش افکند و عصا و ابریق برداشت و روی ببیابان فرو نهاد و برفت و تا او از پیش چشم من غایب نگشت مرا از خویشتن خبر نبود از هیبت او و از مشغولی بدیدار او ونیکویی طاعت او . چون او از پیش من غایب شد ومن با خویشتن آمدم خود را بسیار ملامت کردم که این چه بود که از من در وجود آمد همه جهان آدمی طلب میکردم که مرا ازین بیابان مهلك برهاند و براهبری دلالت کند مردی مصلح نیکوزندگانی و صوفی که همه جهان بدعا و زندگانی ایشان بر پایست و همه گمرهان بدیشان هدایت و از ایشان راه راست می طلبند یافتم و چنین غافل بماندم و او برفت . ازین جنس خود را بسیار ملامت کردم چون دانستم که آن مفید نیست با خود گفتم اکنون جز صبر روی نیست که هم امروز یا امشب یا فردا باز آید و خلاص من جز از وی نیاید منتظر میبودم تا اول وقت نماز دیگر در آمد . همان سیاهی از دور پدید آمد دانستم که همان شخص است چون نزدیک آمد همان کس بود بر قرار آن کرت سجاده بیفکند و وضو تازه کرد و دوی بگزارد و بانگ نماز گفت و سنت نماز دیگر بگذارد وقامت گفت وبفریضه مشغول گشت . من این نوبت گستاخ تر شده بودم آهسته از میان آن خاشاك بیرون آمدم و ازان بالایی فرود آمدم ودر پس پشت او بنشستم چون نماز سلام باز داد ودست برداشت و دعا بگفت و برخاست تا برود من دامنش بگرفتم و بگفتم ای شیخ از بهر لله را مرا فریاد رس مردی ام کاروانی از نشابور باکاروان بودم و روی ببخارا داشتم امروز دو روز است که راه گم کرده ام وکاروان برفته است و من در این بیابان منقطع شده ام و راه

---

(۱) بضم هردو (چ) بمعنی گیوه است (برهان قاطع)

نمی‌دانم . او سر دربیش افکند یك نفس پس سر برآورد و برخاست و دست من بگرفت من بنگریستم شیری را دیدم که از بیابان آمد و او را خدمت کرد وبایستاد و او دهان برگوش شیر نهاد و چیزی بگوش او فروگفت پس مرا بدان شیر نشاند و موی گردن او بدست من داد و مرا گفت هر دو پای را در زیر شکم او محکم کن و چشم فراز کن و هیچ باز مکن ودست محکم دار هرکجا که وی ایستاد تو از وی فرود آی و ازان سوی که روی تو ازان طرف باشد برو . من چشم فراز کردم و شیر میرفت یکساعت بود شیر بایستاد من از وی فرود آمدم و چشم باز کردم شیر برفت من راهی دیدم بدان راه قدمی چند برفتم کاروانرا دیدم آنجا فرودآمده سخت شاد شدم و ایشان نیز بدیدار من شاد شدند باآن جماعت ببخارا شدم و متاعی که بود بفروختم و سودی نیك بکردم و ازانجا چیزی که لایق نشابور بود بخریدم و بنشابور بازآمدم و راحتی سره یافتم و دیگر بار بدوکان بنشستم و با سرحلواگری شدم و چند سال برین بگذشت . یکروز بکاری بکوی عدنی‌کوبان فرو شدم بردر خانقاه انبوهی دیدم برسیدم که اینجا چه بوده است گفتند کسی آمده است از میهنه بوسعید بوالخیرش گویند که پیر و مقتدای صوفیانست و اورا کرامات ظاهر درین خانقاه نزول کرده است و مجلس میگوید و این مردمان بمجلس او رغبت می‌نمایند و این ازدحام ازانست ، گفتم من نیز درشوم که تا ببینم که این چه مردیست چون از در خانقاه درشدم ستونی بود برکنار رواق انجا بایستادم واو برتخت نشسته بود وسخن میگفت من در وی نگریستم آن مرد را دیدم که دران بیابان مرا بران شیر نشانده بود . او روی از سوی دیگر داشت که سخن میگفت چون من اورا باز بشناختم خواستم که این حال بازگویم او حالی روی سوی من کرد و گفت های نشنیدستی هرآنچه بینند در ویرانی نگویند درآبادانی . چون این سخن بگفت نعرهٔ از من برآمد ونیز ازخود بشدم وخبر نداشتم و بیهوش بیفتادم شیخ با سر سخن شده بود و مجلس تمام کرده چون من بهوش بازآمدم شیخ از مجلس دست باز داشته بود و مردم رفته ودرویشی نشسته و سرمن برکنار نهاده ، چون من بخویشتن باز آمدم برخاستم آن درویش گفت شیخ فرموده است که نزدیك ما درآیی من دربیش شدم و دربای شیخ افتادم وبای وی را بوسه دادم ، شیخ مرا بسیار مراعات کرد و تبرکی

ازان خویش بمن داد و حسن مؤدب را گفت تا مرا جامهای نوآورد و آن جامهٔ حلواگرانه از من بیرون کرد وآن جامها را درمن پوشانید و طبقی شکر درآستین من کرد و گفت این‌را بنزدیك کودکان بر وبا ما عهد کن که تا ما زنده باشیم این سخن باکس نگویی . من سخن شیخ را قبول کردم و با او قول کردم و تا او زنده بود من این‌حکایت پیش کس نگفتم چون او بداربقا رحلت کرد من این‌حکایت پیش‌تو بگفتم.

(**الحکایة**) خواجه حسن مؤدب که خادم خاص شیخ بود حکایت کرد چون شیخ ما (قه) بابتدا بنشابور آمد و مجلس می‌گفت و مردمان بیکبار روی بوی نهادند مریدان بسیار پدید آمدند و مالها فرا می کردند و دران وقت در نشابور مقدم کرامیان استاد ابوبکراسحق کرامی بود . ورئیس اصحاب رای وروافض قاضی صاعد وهریك را ازیشان تبع بسیار و شیخ ما را عظیم منکر بودند و جملگی صوفیانرا دشمن داشتندی . و شیخ ما پیوسته بر سر منبر بیت می‌گفت و دعوتهای با تکلف می‌کرد چنانکه هزار دینار زیادت در یك دعوت خرج میکرد و پیوسته رسم سماع می‌آورد و ایشان بران انکارهای بلیغ می‌کردند و شیخ فارغ بود و برسرکار خویش ایشان بنشستند و محضری بنوشتند و ائمهٔ اصحاب رای و کرامیان خط نبشتند و محضری بنوشتند که اینجا مردی آمده است از میهنه و دعوی صوفیی می کند و مجلس می دارد و در اثناء مجلس برسر منبر بیت می‌گوید تفسیر و اخبار نمی‌گوید و پیوسته دعوتهای با تکلف می‌کند و سماع می‌فرماید و جوانان رقص می‌کنند و لوزینه وگوزینه و مرغ بریان و فواکه الوان می‌خورند ومی‌گوید من زاهدم این نه سیرت زاهدان و نه شعار صوفیانست و خلق بیکبار روی بوی نهاده‌اند وگمراه می‌گردند و بیشتر عوام در فتنه افتاده‌اند اگر تدارك این نفرمایند زود خواهد بودکه فتنهٔ عام ظاهر شود . و این محضررا بغزنین فرستادند پیش سلطان و از غزنین جواب نوشتند بر پشت محضر که ائمهٔ فریقین شافعی و ابوحنیفه بنشینندوتفحص حال او بجای آرند وآنچه ازمقتضای شرع بروی متوجه گردد از حکم سیاست بروجه مصلحت بروی برانند .

این مثال روز پنجشنبه دررسیدآنها که منکران بودند شادمان‌شدند وبحکم بنشستند وگفتند فردا روز آدینه است روز شنبه مجمعی سازیم وشیخ را با جملهٔ صوفیان بر دار کنیم بر سر چهار سو و برین جمله متفق شدند و قرار نهادند و این‌آوازه در

شهر منتشر گشت. وآن طایفهٔ که معتقدان بودند رنجور شدند و صوفیان اندوهگین گشتند وکسی را زهره نبود که این سخن با شیخ گفتی ودرهیچ واقعه با شیخ هیچ نبایستی گفت که او خود هرچه رفتی بفراست وکرامت می‌دیدی ومیدانستی.

خواجه حسن مؤدب گفت چون آن روز نماز دیگر بگزاردیم شیخ مرا بخواند وگفت ای حسن صوفیان چندتن اند گفتم صد و بیست کسند هشتاد مسافر و چهل مقیم گفت فردا چاشتشان چه خواهی داد گفتم آنچه اشارت شیخ ما باشد گفت فردا باید که هرکسی را سر برهٔ پیش نهی وشکر کوفته بسیار بیاری تا بران مغز سر بره می‌پاشند و هرکسی را رطلی حلوای خلیفتی وگلاب پیش نهی و عود وگلاب بسیار بیاری تا عودی می‌سوزیم وگلاب برایشان میریزیم وکرباسها برگازر شست بیاری واین سفره در مسجد جامع بنهی تاآن کسانی که ما را در غیبت غیبت میکنند برأی‌العین ببینند که حق سبحانه و تعالی عزیزان درگاه عزت را از پردهٔ غیب چه میخوراند. حسن گفت که چون شیخ این اشارت بکرد در جملهٔ خزینه و خانقاه یك تای نان معلوم نبود و درجملهٔ نشابور یك کس را نمی‌دانستم که بیك درم سیم باوی گستاخی کنم که همگنان ازین آوازه بشولیده از اعتقاد بگشته بودند و زهرهٔ آن نبود که شیخ را گویم که وجه این ازکجا سازم. از پیش شیخ بیرون آمدم آفتاب فرو میشد بر سرکوی عدنی کوبان بایستادم متحیر و نمی‌دانستم که چکار کنم تا روز بیگاه شد وآفتاب نیك زردگشت و فرو میشد و مردمان درهای دوکان در میبستند و روی بخانها مینهادند تا نماز شام درآمد و تاریك شد مردی از پایان بازار میدوید تا بخانه شود که بیگاه گشته بود مرا دید متحیر ایستاده گفت ای حسن چه بوده است که چنین متحیر ایستادهٔ من قصه باوی بگفتم که شیخ چنین اشارتی فرموده است و حال چنین است و هیچ معلوم نیست واگر تا بامداد بباید ایستاده بایستم که روی بازگشتن نیست، آن جوان آستین بازداشت وگفت دست درآستین من کن دست درآستین وی کردم و از آنچه درآستین وی بود یك کف برداشتم نیك بنگریستم زر بود بازگشتم خوش دل و روی بکار آوردم وآنچه شیخ فرموده بود جمله راست کردم وگفتی کف من میزان گفت شیخ بود که این جمله ساخته شد که یك درم نه دربایست و نه زیادت آمد. آن شب آن کار ساخته شد بامداد بگاه برفتم وکرباسها بستدم و بمسجد جامع سفره بکشیدم

برانجمله که شیخ اشارت کرده بود شیخ با جملهٔ اصحاب حاضر آمده و خلایق بسیار بنظاره بر زبر سر ایشان بایستاده بودند ، و این خبر بقاضی صاعـد و استاد ابوبکر کرامی بردند که شیخ صوفیانرا در مسجد جامع چنین دعوتی ساختـه است قاضی صاعد گفت بگذارید تا امروز شادی بکنند و سر بریان بخو رند که فردا سر ایشانرا کلاغان خواهند خورد و ابوبکر اسحق گفت بگذارید تا امروز شکمی چرب کنند که فردا چوب دار چرب خواهند کردن ، این خبر بگوش صوفیان رسید همـه غمناك شدند و رنجور گشتند .

چون از سفره فارغ شدند و دست بشستند شیخ گفت ای حسن باید که سجاده های صوفیان را بمقصوره بری از پس قـاضی صاعد که ما امروز از پس او نماز خواهیم کرد که ما را آرزوی و یست و قاضی صاعد خطیب بود . حسن گـفت سجاده‌ها بمقصوره بردم درپس پشت قاضی صاعد و بیست (۱) سجاده دو رسته فرو کردم چنانکه هیچ کس دیگر را جای نبود ، قاضی صاعد درآمد و بر منبر شد و خطبهٔ بانکار بگفت و فرودآمد و نماز بگزارد چون سلام دادشیخ بر خاست و سنت را توقف نکرد و برفت . چون شیخ بـرفت قاضی صاعد روی باز پس کرد شیخ بدنبال چشم بدو نظر کرد او حالی سر در پیش افکند و شیخ برفت و جمع در خـدمت شیخ بـرفتند . چـون بخانقاه بـاز آمـدند شیخ مرا گفت ای حسن برو بسر چهارسوی کرمانیان کاك پزیست آنجـا کاك نیکو نهاده ده من کاك بستان کنجد سپید و پسته مغز در روی او نشانده وفراتر شوی منقا فروشیست ده من منقا بستان و پاك کن ودر دو ازار فوطهٔ کافوری بند و بر سر نه و بنزدیك استاد ابوبکر اسحق برو بگو امشب باید که روزه بدین گشایی . حسن گفت برخاستم و بسر چهارسوی کرمانیان شدم و آنچه شیخ فرموده بود همچنان یافتم بر موجب اشارت شیخ ازان دو موضع کاك و منقا بستدم و بدرسرای ابوبکر اسحق شدم و بار خواستم ، چون در رفتم سلام گفتم و سلام شیخ برسانیدم و گفتم شیخ می گوید امشب باید که روزه بدین گشایی . چون اوآن بدید رنگ از رویش برفت و ساعتی انگشت دردندان گرفت و تعجب کرد ومرا بنشاند و گفت حاجب بوالقاسمك را

---

(۱) صد و بیست ظ

آواز دهید حاجب بیامد گفت برو بنزدیك قاضی‌صاعد شو وبگوی ازمیعادی که میان ما بود که فردا با این شیخ و صوفیان مناظره کنیم و او را برنجانیم من ازان قرار برگشتم ، تودانی . اگر گوید چرا تقریر کن که من دوش نیت روزه کردم امروز بر خر نشسته بودم و بمسجد جامع میشدم بسرچهارسوی کرمانیان رسیدم بر دوکان کاك پزی کاك نیکو دیدم نهاده آرزوم کرد و بدلم برگذشت که چون از نماز باز آیم بگویم تا از دو کان آن کاك پز کاك بخرند وامشب روزه بدین گشایم ، وچون فراتر شدم منقا دیدم گفتم این‌منقا باکاك سخت نیکو بود ازین نیز پارهٔ ببایدستدن . چون بخانه آمدم فراموش‌شد واین‌حال بدل من بگذشته بود وباکس نگفته بودم وهیچکس ازین حال خبر نداشت این ساعت این هر دو می بینیم ازآن هر دو جای که مرا آرزو کرده بود شیخ فرستاده است که امشب روزه بدین گشای ، کسی راکه اشراف خاطر او بر ضمایر بندگان خدای تعالی بدین درجه بود مرا با وی جز ترك مناظره نبود . حاجب بوالقاسمك برفت و پیغام بداد و بازآمد و گفت قاضی صاعد می‌گوید من این ساعت هم بدین مهم بنزدیك شما کس می‌فرستادم که امروز از پس‌من نماز کرد چون سلام بداد برخاست و سنت نگزارد من روی باز پس کردم و خواستم که او را برنجانم وگویم این چه سیرت زاهدان و شعار صوفیانست که روز آدینه سنت نگزاری و بر اینجا ایذایی بنیاد کنم و سفاهتی نمایم . شیخ بدنبال چشم بمن باز نگریست خواست که زهرهٔ من‌آب شود پنداشتم که بازیست و من گنجشکی که همین ساعت مرا هلاك خواهد کرد هرچند کوشیدم سخن نتوانستم گفت او امروز مهابت و سلطنت خویش بمن نموده است مرا باوی هیچ‌کار نیست صاحب خطاب سلطان تو بودهٔ تو دانی باوی ما تبع تو بوده‌ایم اصل تو بودهٔ . چون حاجب بوالقاسمك این سخن بگفت ابوبکر اسحق روی بمن کرد و گفت برو واین شیخ شما را بگوی که ابوبکراسحق کرامی با بیست هزار مرد تبع ، قاضی صاعد باسی هزار مرد و سلطان باصد هزار مرد و هفتصد وپنجاه پیل جنگی مصاف برکشیدند و میمنه و میسره و قلب و جناح راست کردند و خواستند تا ترا قهر کنند تو بده من کاك و مویز این جملهٔ مصاف ایشان بشکستی و میمنه و میسره و قلب و جناح برهم زدی اکنون تو دانی با دین خویش وما دانیم با دین خویش **لکم دینکم ولی‌دین** .

حسن مؤدب گفت من بازگشتم و باز پیش شیخ آمدم و ماجرا بگفتم شیخ روی باصحاب کرد و گفت از دی باز لرزه برشما افتاده است پنداشتید که چوبی بشما چرب خواهند کرد ، چون حسین منصور حلاج باید که در علوم حالت در مشرق و مغرب کس چون او نبود در عهد وی تا چوبی بوی چرب کنند چوب بعیاران چرب کنند بنامردان چرب نکنند . پس روی بقوال کرد و گفت دف بیار واین بیت بگوی

در میدان با اسپر و باترکش باش　　　سرهیچ بخود مکش بماسر کش باش

توخواه زمانه آب وخواه آتش باش　　　توشاد بزی و در میانه خوش باش

قوالان این بیت بگفتند و جملهٔ اصحاب در خروش آمدند وهژده کس احرام گرفتند و لبیك زدند و خرقها در میان افتاد .

دیگر روز قاضی صاعد با جملهٔ قوم خویش بسلام شیخ آمد و عذرها خواست وگفت ای شیخ توبه کردم و ازان بازگشتم و قاضی صاعد را از نکورویی که بود ماه نشابور گفتندی شیخ این بیت بگفت :

گفتی که منم ماه نشابور سرا　　　ای ماه نشابور نشابور تـرا

آن تو ترا و آن ما نیز ترا　　　باما بنگویی که خصومت زچرا

چون این بیت بر زبان شیخ برفت قاضی صاعد در پای شیخ افتاد و استغفار کرد وجملهٔ جمع صافی گشتند ازداوری و خوش دل بر حاستند وبعدازآن کس را زهره نبودی درجملهٔ نشاور که بنقص صوفیان سخن گفتی .

(الحکایة) زنی بوده است در نشابور او را ایشی‌نیلی گفته‌اند سخت عزیزه و زاهده و از خاندان بزرگ و اهل نشابور بدو تقرب کردندی و بزهد و تقوای او تبرك نمودندی ، ومدت چهل سال بود تا از سرای خویش پای بیرون ننهاده بود و بگرما به نشده دایهٔ داشت که پیش وی خدمت کردی .

چون شیخ ما بوسعید (قه) بنشابور شد وآوازهٔ او در شهر منتشر گشت که از میهنه شیخی آمده است و او راکرامات ظاهر است و مجلس میگوید وهرکرا در میان جمع اندیشهٔ بخاطر میآید او جواب آن میگوید ، روزی ایشی دایه را گفت برخیز وبمجلس شیخ شو و سخنی که اوگویـد یادگیر تا بازآیی وبا من تقریر کنی دایه بمجلس شیخ آمد شیخ سخن میگفت دایه آن سخن یاد نتوانست گرفت شیخ

این بیت بگفت :

من دانگی و نیم داشتم حبهٔ کم　　　دو کوزه می‌خریده‌ام پارهٔ کم
بر بربط من نه زیر ماند و نه بم　　　تا کی گویی قلندری و غم غم

چون دایه باز آمد ایشی برسید که شیخ چه گفت او این بیت یاد گرفته بود باز گفت ایشی گفت برخیز و دهان بشوی این چه سخن زاهدان و دانشمندان باشد ، دایه بر خاست و دهان بشست .

و این ایشی را عادت بودی که از برای مردمان داروی چشم ساختی وهمه مردمان را بدادی آن شب بخفت چیزی سهمناك بخواب دید بر جست و هر دو چشم ایشی درد خاست هر چند دارو ساخت بهتر نشد بهمه اطبا التجا کرد هیچ شفا نیافت بیست شباروز ازین درد فریاد میکرد یك شب بخواب شد در خواب دید که اگر میخواهی که چشم تو بهتر شود برو ورضای شیخ میهنه بدست آور ودل عزیز او را در یاب .

دیگر روز ایشی هزار درم فتحی در کیسه کرد و بدایه داد و گفت پیش شیخ بر چون شیخ از مجلس فارغ شود پیش شیخ نـه و هیچ مگوی و بازگرد دایه پیش شیخ آمد و سلام گفت وسیم پیش شیخ بنهاد وشیخ را سنت چنان بودی که چون از مجلس فارغ شدی مریدی خشك نانهٔ پیش شیخ نهادی و خلالی ، شیخ آن نان بخوردی و خلال کردی شیخ خلال میکرد دایه آن سیم پیش وی بنهاد چون خواست که بازگردد شیخ گفت یا دایه بیا و این خلال بگیر و کدبانو را بده و بگوی که این خلال را در آب بجنبان و بدان آب چشم خویش را بشوی تا چشم ظاهرت شفا یابد و انکار و داوری این طایفه ازدل وسینه بیرون کن تاچشم باطنت نیز شفا یابد .

دایه آمد و با ایشی بگفت ایشی اشارت شیخ نگاه داشت و خلال بـآب بشست و بدان چشم بشست در حال شفا یافت دیگر روز برخاست و هرچه داشت از جواهر و پیرایه و جامه برگرفت و پیش شیخ آورد وگفت ای شیخ توبه کردم و انکار و داوری از سینه بیرون کـردم . شیخ گـفت مبارك باشد اورا پیش والده بوطاهر برید تا او را خرقه پوشاند و شیخ او را فرمود که خدمت این طایفه اختیار کن تا عزیز هردوسرای گردی و ایشی برموجب اشارت شیخ برفت و خرقه پوشید؛

و بخدمت پوشیدگان این طایفه مشغول گشت و هرچه داشت از پیرایه و اسباب و غیرآن در باخت و درین راه بدرجهٔ بزرگ رسید و پیشوای صوفیان گشت .

(الحکایة) آورده‌اند که چون شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور شد مدت یکسال شیخ ما در نشابور بود و مجلس میگفت و کارها می‌رفت درین مدت استاد امام ابوالقاسم قشیری (قه) شیخ ما را بدید و باوی بانکار بود و درین مدت هفتاد کس ازمریدان استاد بنزدیك شیخ‌ما آمده بودند ، هرکه بمجلس شیخ آمدی و آن حالت وکرامت شیخ بدیدی بخدمت او بیستادی و ازآن یکی بونصر حرضی بودکه پیوسته استاد امام را گفتی‌آخر یکبار بیا و این مرد را یك نظر ببین وسخن او بشنو ، تا بعداز یکسال استاد امام اجابت‌کرد وگفت فردا بیایم .

آن شب سحرگاه استاد امام (قه) بقراری‌که اورا بود برخاست وبمتوضا شد چون فارغ آمد خود را از بیرون جامه بدست بگرفت و در میان حجره استبرا می‌کرد و قدمی چند برمیگرفت چنانکه سنت است ، اما خویشتن را از بیرون جامه بگرفتن سنت نیست‌که چون دست بدامن درکمی آنکه عورتست برهنه‌گردد و سنت چنانست‌که دست در اندرون پیرهن خویش بگیری تا هیچ موضع از عورت برهنه نگردد و اگرچه تنها باشی بحکم این‌خبرکه مصطفی علیه‌السلام دروصیتی‌که معروف است و درست فرموده است **و استحیوا من‌الذین یرونکم و انتم لاترونهم** . پس فراز شد وکنیزك را بیدارکرد وگفت برخیز ولگام وطرفهای زین بمال چون این سخن بگفت با سروضو ساختن شد پس بامداد بمجلس شیخ آمد .

شیخ درسخن آمد چنانکه معهود بود استاد امام نگریست وآن سلطنت شیخ و اشراف او برخاطرها می‌دید بدلش بگذشت که این مرد بفضل از من بیش نیست و بمعامله برابر باشیم او این منزلت ازکجا یافت . شیخ روی با اوکرد حالی و در میان سخن‌گفت ای استاد این حدیث آن وقت جویند که خواجه نه بسنت خویشتن‌را گرفته درمیان حجره فرا وا می‌شود وکنیزك را بیدار می‌کندکه برخیز ولگام وطرف‌زین بمال ، آن ساعت دل پاك بایدکرد نه لگام وطرف زین این‌حدیث آن وقت جویندکه خواجه بدین‌مقالت مشغول بود . استاد از دست بیفتاد و وقتش خوش‌گشت و بیهوش شد . چون شیخ از منبر فرودآمد بنزدیك استاد امام شد و

هردو یکدیگر را در برگرفتند و استاد امام را آن انکار برخاست و میان ایشان کارها رفت .

(الحکایة) آورده‌اند که چون انکار از میان استاد و شیخ ما قدس‌الله روحهما برخاست در درون استاد امام از سماع که شیخ پیوسته خواستی داوری میبود که استاد امام را در ابتدا بسماع اعتقاد نبودی . یك روز استاد امام بدر خانقاه برمی‌گذشت در خانقاه سماع میکردند و صوفیانرا وقت خوش گشته بود و حالتی پدید آمده و رقص می‌کردند و شیخ با ایشان موافقت میکرد . استاد بدانجا در نگریست بخاطر استاد امام بگذشت که درمذهب چنین است که هر که در رقص کردن گرد در گردد گواهی او نشنوند و عدالت را باطل گرداند این اندیشه بخاطر استاد امام بگذشت و برفت . دیگر روز شیخ را بدعوتی می‌بردند و استاد امام جایی می‌رفت برسرچهارسو بیکدیگر رسیدند وسلام گفتند شیخ گفت یا استاد متی‌رأیتنا فی‌صف‌الشهود؟ یعنی مارا کی دیدی درصف گواهان بنشسته بودیم و گواهی می‌دادیم استاد امام دانست که این کلمه جواب آن اندیشه است که دیروز برخاطر اوگذشته بود آن داوری نیز از درون استاد امام برخاست .

(الحکایة) آورده‌اند که یکروز دیگر استاد امام بدر خانقاه شیخ ما برمیگذشت شیخ ما فرموده بود تاسماع میکردند و شیخ‌را حالتی بود و جمع را وقت خوش گشته و قوال این بیت میگفت :

از بهر بتی گبرشوی عار نبو . تا گبر نشی ترا بتی یار نبو .

از ان بیت انکاری بدل استاد امام درآمد و با خودگفت اگر همه بیتها را بوجهی تفسیر توان کرد و عذری توان نهاد این بیت باری از ان جمله است که این را هیچ وجه نتوان نهاد و شیخ بدین بیت خوش گشته بود این انکار بدلش درآمد اظهار نکرد و برفت . بعد از ان بروزی دو استاد امام بنزدیك شیخ ما درآمد چون بنشستند شیخ روی باستاد امام کرد وگفت ای استاد :

از بهر بتی گبرشوی عار نبو ؟ تا گبر نشی ترا بتی یار نبو؟

بروجه استفهام چنانکه سیاقت سخن از راه معنی برین وجه بودکه خود عارت نباید که از بهر بتی گبر شوی و تا گبر نگردی بتی یار تو نتواند بود . چون استاد امام

وجه تفسیر این بیت بشنید که با چنان خاطری و علمی که اورا اندرین راه بود و او بسیار درین بیت تفکر کرده بود تا این را هیچ وجه توان نهاد و هیچ چیز بخاطرش درنیامده بود اقرار داد که سماع شیخ را مباحست و مسلّم ودر سرّ توبه کرد که بعدازین برهیچ حرکت شیخ انکار نکند بعد از ان هر روز یا او بنزدیك شیخ آمدی یا شیخ نزدیك او شدی .

(**الحکایة**) پیر بواحمد صاحب سر استاد امام بوده است قدس‌الله ارواحهما ومردی بزرگ بود گفت یك شب سحرگاه استاد امام‌را پسری‌دروجودآمد استادرا درسر خبرآوردند و هنوز هیچ‌کس از اهل خانقاه استاد خبر نداشت و استاد امام هیچ نام بروی ننهاده بود و از خویشان و نزدیکان او هیچ کس خبر نیافته بود . کسی دست برحلقهٔ درخانقاه باز نهاد استاد امام گفت شیخ بوسعید باشد در باز کردند شیخ بود درآمد و استاد امام را گفت ما را آگاهی دادند که شما را پسری آمد و ما را نامی مانده بود بوی ایثار کردیم اورا ابوسعید بوسعید نام‌نهاد . وبدین شکرانه استادامام سه دعوت بکرد ، و خواجه عمرو که داماد استاد امام بود و مردی بزرگ بود و با نعمت چهل دعوت بکرد بشکرانهٔ این .

(**الحکایة**) خواجه ابوبکر مؤدّب رحمةالله علیه گفت که روزی شیخ ما ابوسعید (قه) درنیشابور مجلس میگفت در میان سخن گفت استاد امام دیر می‌رسد ، وبازگفت عجب عجب ، ساعتی سخن گفت دیگر بارگفت دل باستاد امام باز مینگرد که دوش رنجور بود چون شیخ این‌سخن بگفت استاد امام از درآمد خروش از خلق برآمد ، شیخ روی باستاد امام کرد وگفت یا استاد امام دوش از تو غافل نبوده ایم عیادت تو بحکایتی بخواهم گفت :

روزی دهقانی نشسته بود برزگری اورا خیاری نوباوه‌آورد دهقان حساب خانه برگرفت هرکسی را یکی بداد و یکی فرا غلام داد که برپای ایستاده بود دهقان را هیچ نماند . غلام خدمت کرد و بایستاد و می‌خورد ، خواجه را نیرآرزو آمد گفت پارهٔ بمن ده غلام پاره کرد و پارهٔ بخداوند داد دهقان چون بدهان برد تلخ بود گفت ای غلام خیاری بدین تلخی وتو بدین خوشی می‌خوری گفت از دست خداوندی که چندین‌سال شیرین خورده‌ام بیك تلخی چه‌عذر آرم که ردّ کنم . ای‌استاد

از دوست بهر چیز چرا بایدت آزرد	کین عشق چنین باشد گه عادی و گه درد
گر خوار کند مهتر خواری نبود عیب	گر باز نوازد شود آن داغ جفا سرد
صد نیك بیك بد نتوان کرد فراموش	گر خار بیندیشی خرما نتوان خورد
او خشم همی گیرد تو عذر همی خواه	هر روز بنو یار دگر می نتوان کرد

استاد چون این سخن بشنید نعرهٔ بزد و بپهلو می گشت و فریاد میکرد تا از هوش بشد چون شیخ مجلس تمام کرد و عوام بپراگندند و شیخ در خانه شد مشایخ متصوفه نزدیك استاد شدند که دوش چه بوده است . استاد گفت عجب کاریست دوش در وردی که مرا بود کسلی میرفت و ازان جهت مشوش بودم گفتم بمسجد آدینه شوم دران حوض غسلی بیارم و بسر خاك مشایخ شوم و ورد بگزارم چون بمسجد جامع درآمدم و بحوض فرو شدم و سجاده بر طاق نهادم و جامه‌ها دران میان کردم و بآب فرو شدم ، یکی فرود آمد و فراز شد و جامه و کفشم بر گرفت و برفت رنجی و اندوهی ازان سبب بمن درآمد و بزبان در داوری افتادم ازآب بر آمدم و برهنه بخانقاه شدم و جامهٔ دیگر در پوشیدم و گفتم همان قصد تمام باید کرد بر اندیشهٔ زیارت بیرون شدم چون بدر مسجد جامع رسیدم پایم در سنگ آمد و بروی در افتادم پایم افگار شد و دستارم بیفتاد کسی درآمد و دستارم در ربود و برفت . من متحیر بماندم سر سوی آسمان کردم و گفتم ای بار خدای اگر ترا ابوالقاسم نمی‌باید او طاقت سیلی و زخم تو ندارد که ابوالقاسم را این ورد و زیارت از برای تو بود چون ترا نمی‌باید در باقی کرد و در همه جهان هیچ کس از حال من خبر نداشت ، امروز شیخ میگوید ما دوش باتو بوده‌ایم تا اگر او را برین سر اطلاعست ای سیار رسوایی که او از ما میداند .

(**الحکایة**) از خواجه ابوالفتح غضایری و شیخ حانارو (۱) شنیدم که گفتند هر روز نماز دیگر بر در خانقاه شیخ در نشابور درکوی عدنی کوبان دوکانی بودی که آنرا آب زدندی و برفتندی و فرش افکندندی و شیخ آنجا بنشستی و پیران پیش شیخ بنشستندی و جوانان صف زدندی و بایستادندی و موضعی بانزهت و گشاده و خوش بودی . یك روز شیخ هم برین قرار نشسته بود سر از پیش برآورد

(۱) ابوبکر جانباز ، خ

وگفت خواهید تا جاسوس درگاه خدای را ببینید اینك می‌آیـد درین مرد نگرید جمع باز نگریستند کسی را ندیدند در حال استاد امام از سرکوی در آمـد چون فراز آمد سلام کرد و برگذشت شیخ از پس او در نگریست وگفت استاد استاد است .

(**الحکایة**) آورده‌اند کـه استاد امام ابوالقاسم قشیری رحمة‌الله علیه یك شب باخود اندیشه کرد وگفت فردا بمجلس شیخ بوسعید شوم وازاو بپرسم که شریعت چیست و طریقت چیست تا چه گوید . دیگر روز بمجلس شیخ آمد و بنشست شیخ درسخن آمد پیش از آنکه استاد امام سؤال کند شیخ گفت ای کسی که میخواهی که از شریعت و طریقت بپرسی بدانکه ما جملهٔ علوم شریعت و طریقت را بیك بیت آورده‌ایم وآن اینست :

از دوست پیام آمد کاراسته کن کار	اینك شریعت
مهردل پیش آر و فضول از ره بردار	اینك طریقت

امام‌الحرمین ابوالمعالی جوینی رحمة‌الله علیه گفته است که هرچه مادر کتابها بخواندیم و بنوشتیم و تصنیف کردیم و بسیاری رنج بما رسید آن سلطان طریقت و شریعت شیخ بوسعید درین یك بیت بیان کرده است .

(**الحکایة**) خواجه ابوالفتح غضایری رحمه‌الله روایت کرده است که دختر استاد بوعلی دقاق کدبانو فاطمه که در حکم استاد امام ابوالقاسم قشیری بود از استاد امام ابوالقاسم دستوری خواست تا بمجلس شیخ ما بوسعید رود استاد امام دران ایستادگی مینمود و اجازت نمی کرد چون بکرات بگفت استاد گفت دستوری دادم امـا متنکر وار وپوشیده شو و نـاونهٔ ، بـزبان نشابوریان یعنی چـادر شب کهنه ، بر سر افکن تا کسی ظن نبرد که تو کیستی . کد بانو فاطمه چنان کرد وچادری کهنه برسر گرفت وپوشیده بمجلس شیخ ما آمد و در میان زنان بر بام بنشست وآن روز استاد امام بمجلس نیامد چون شیخ در سخن آمد در میان سخن حکایتی ازآن بوعلی دقاق بگفت وگفت اینك جزوی از اجزای او درینجاست و شطیة (۱) از آن او حاضر است میشنود . چون کدبانو فاطمه این سخن بشنید حالتی در وی پیدا شد و بیهوش گشت و از بام درگشت ، شیخ گفت خداونـدا نه بدین باز پوشی

---

(۱) شظیة ظ

همانجا که بود در هوا معلق بایستاد تا زنان دست فروکردند و باز بربامش کشیدند چون بخانه باز آمد با استاد امام حکایت کرد .

(الحکایة) از شیخ زین‌الطایفه عمرشوکانی شنودم که گفت از امام احمد مالکان شنودم که گفت روزی شیخ ما ابوسعید با استاد امام ابوالقاسم قشیری وجمع بسیار ازمتصوفه قدس‌الله ارواحهم در بازار نشابور می‌شدند بردر دوکانی‌شلغم جوشیده بود نهاده ، درویشی‌را نظر بران افتاد مگر دلش بدان میلی کرد شیخ ما بفراست بدانست هم آنجا که بود عنان باز کشید و حسن را گفت که بدوکان‌آن مرد شو و چندانکه آنجا شلغم و چگندر است بخر و بیار و همانجا مسجدی بود و شیخ دران مسجد با استاد امام و با جمع متصوفه درآمد و حسن بدان دوکان شد و چندانکه شلغم و چگندر بود بخرید و بیاورد والصلا آواز دادند و درویشان بکار می بردند و شیخ موافقت می‌کرد و استاد امام موافقت نمی‌کرد و بدل انکار می‌کرد که مسجد درمیان بازار بود و پیش‌گشاده با خود میگفت در شارع چیزی می‌خورند ، استاد امام دست بیرون نکرد و چنانکه معهود شیخ بود هیچ اعتراض نمی کرد و روا نمی‌داشت . بعدازان بروزی دو سه شیخ با استاد امام بهم و جمع متصوفه بدعوتی رفتند و دران دعوت تکلف بسیار کرده بودند و الوان طعام ساخته چون سفره بنهادند مگر طعامی بود که استادرا بدان اشتها بود و از وی دور بود و دست استاد بدان طعام نمی‌رسید وشرم می‌داشت که بخواهد وعظیم ازین مشوّش می بود ودران رنج بود ، شیخ روی باوکرد و گفت ای استاد آن وقت کت دهند نخوری و آن‌وقت کت باید ندهند استاد ازآنچه رفته بود بدل استغفار کرد و منتبه گشت .

(الحکایة) شیخ ابونصر روایت‌کرد از حسن مؤدب که گفت در نشابور روزی استاد امام ابوالقاسم قشیری رحمة‌الله علیه درویشی را خرقه برکشید و بسیار برنجانید و از شهر بیرون کرد بسبب آنکه مگرآن درویش را بخواجه اسماعیلك دقاق نظری می‌بود و این اسماعیلك برادر قوم استاد امام بود ، مگرآن درویش از محبی درخواست کرده بود که امشب می‌باید که دعوتی سازی و قوّالانرا بخوانی و اسماعیلك را بیاری تا با ما امشب صحبت دارد و امشب برجمال وی نعرهٔ چند بزنیم که درکار او سوخته‌ایم . آن محب آن شب آرزوی آن درویش را بجای آورد و

سماع کردند ، دیگرروز خبر باستاد امام رسیدآن درویش‌را برنجانید وخرقه برکشید و مهجورکرد و از شهر بیرون کرد .

و چون این خبر بخانقاه شیخ ما آوردند درویشان رنجور شدند وهرگز درهیچ واقعه با شیخ هیچ نگفتندی و از هیچ حال اورا خبر ندادندی و نبایستی دادکه او خود بفراست وکرامت می‌دیدی و می‌دانستی . پس شیخ حسن مؤدب‌را آواز داد وگفت‌که امشب بایدکه دعوتی نیکو سازی بـا همه تکلف و برهٔ بسیار بریان کنی و لوزینهٔ بسیار بیاری و جملهٔ جمع شهر را بخوانی و استاد امام را بخوانی و شمعهای بسیار درگیرانی . حسن مؤدب گفت برفتم وآنچه شیخ فرموده بود همه راست کردم و استاد امام را خبر دادم و جملهٔ جمع‌شهررا حاضرآوردم و استاد امام چون شبانگاه بیامد شیخ اورا با خویشتن بهم بر تخت نشاند و صوفیـان سه صف بنشستند در پیش تخت شیخ هرصفی صد مرد . وما سفره بنهادیم وصاحب سفره خواجه‌ابوطاهر بود واو سخت باجمال بود نیم جبهٔ پوشیده بود وبرسرسفره می‌ـ گشت چون شمعی، چون وقت شیرینی رسید جامی لوزینهٔ بزرگ در پیش شیخ واستاد امام بنهادم چون پاسی چند بکار بردند دست بازکشیدند . شیخ گفت یا باطاهر بیا و این جام بردار و پیش آن درویش شو بوعلی ترشیزی و این لوزینه بردار و یك نیمه می‌خور و یك نیمه در دهان آن درویش می‌نه ، خواجه بوطاهر آن جام لوزینه برداشت و بر دست خود بنهاد و پیش آن درویش شد و بحرمت بدو زانو در پیش او بنشست و یك لقمهٔ لوزینه برداشت نیمهٔ بخورد و نیمهٔ دیگر در دهـان آن درویش نهاد و دیگری همچنین کرد ،آن درویش فریاد برآورد و جامه خرقه کرد و لبیك زنان از خانقاه بیرون شد و می‌دوید و نعره می‌زد . شیخ خواجه بوطاهر را گـفت یا باطاهر ما ترا برخدمت آن درویش وقف‌کردیم برو و عصا و ابریق او بردار واز پس او بشو و خدمت او می‌کن وهرکجا که فرودآید مغامزیش می‌کن تا بکعبه برسد . ابوطـاهر عصا و ابریق آن درویش برداشت و از پس او می‌رفت بوعلی باز پس نگریست خواجه بوطـاهر را دید از پس او می‌دوید و در پی او میرفت بایستاد و چون خواجه بوطاهر بدو رسیدگفت‌کجا می‌آیی‌گفت پدرم مرا بخدمت تو فرستاده است و احوال بگفت بوعلی بازگشت و باز پیش شیخ‌آمد و

گفت ای شیخ از برای خدای بوطاهر را از من بازگردان ، شیخ خواجه بوطاهر را باز خواند آن درویش خدمت کرد و برفت .

چون بوعلی برفت شیخ روی بسوی استاد امام کرد و گفت که ای استاد درویشی را که بنیمهٔ لقمهٔ لوزینه از شهر بیرون توان کرد و بحجاز افکند چرا باید رنجانید و خرقه بر کشید و رسوا کرد ، و این ما را از برای تو پیش آمد و الا چهار سال بود که آن درویش درکار بوطاهر ما بود و ما برو آشکار نمی‌کردیم و اگرنه بسبب تو بودی هم باکس نگفتیمی . استاد امام برخاست و استغفار کرد و گفت خطا رفت و ما را هرروز بنوصوفیی از تو می‌باید آموخت و جملهٔ صوفیانرا وقت خوش گشت و حالتها پدید آمد .

(الحکایة) آورده‌اند که چون استاد امام را باشیخ ما (قه) آن انکار و داوری با الفت و یگانگی بدل شد از شیخ ما در خواست کرد که می‌باید که هر هفتهٔ یکبار در خانقاه من مجلس گویی شیخ اجابت کرد و در هر هفتهٔ یکروز آنجا مجلس گفتی . یکروز نوبت مجلس شیخ بود در خانقاه استاد امام کرسی جامه کرده بودند و مردم می‌آمدند و مینشستند شیخ بوعبدالله باکو درآمد بپرسیدن استاد امام چون بنشستند و یکدیگر را بپرسیدند بوعبدالله باکو گفت این چیست استاد امام گفت که شیخ بوسعید مجلس خواهد گفت بنشین تا بشنوی بوعبدالله گفت من اورا منکرم یعنی معتقد نیستم استاد امام گفت که من هم بودم تاآنچه حقیقت بود مشاهده کردم تو نیز بنشین تا ببینی شیخ بوعبدالله بنشست استاد امام گفت گوش دار که این مرد مشرفست برخواطر تا هیچ حرکتی نکنی و هیچ چیز نیندیشی که او حالی باز نماید . پس شیخ ما ابوسعید درآمد و بر کرسی برآمد و مقریان قرآن برخواندند و شیخ دعا بگفت چون در سخن آمد بوعبدالله باکو پنهان دهن برباد کرد و آهسته باخود گفت «بس باد که در باد است» او هنوز این سخن نیندیشیده بود که شیخ ما بوسعید روی بسوی او کرد وگفت آری در باد معدن باد است این کلمه بگفت و با سر سخن شد . استاد امام شیخ بو عبدالله را گفت چه کردی او گفت چنین کردم استاد امام گفت من ترا نگفتم که هیچ مکن که این مرد مشرفست بر همه حرکتها و اندیشها .

چون شیخ در سخن آمد و گرم شد شیخ بوعبدالله آن حالت شیخ بدید

وآن سلطنت او و اشراف او بر خواطر باخود اندیشه کرد که چندین موقف بتجرید بیستادم و چندین مشایخ را دیدم و خـدمت ایشان کردم و نود و اند سالست تا در خدمت مشایخم و از کودکی باز خدمت ایشان کرده‌ام سبب چیست که این همه برین مرد اظهار میشود و برما هیچ چیز اظهار نمیشود ، شیخ ما در حال روی بوی کرد و گفت ای خواجه :

تو چنانی که ترا بخت چنانست و چنان　　من چنینم که مرابخت چنین است‌وچنین

وصلی‌الله علی محمد وآله اجمعین و دست بر وی فرود آورد و از کرسی فرود آمد و بنزدیك استاد امام و شیخ بوعبدالله باکو شد ، چون بنشستند شیخ ما ابوسعید (قه) استاد امام را گفت که این خواجه را بگوی که دل خوش کن . شیخ بوعبدالله گفت که آنگاه دل خوش کنم که هر پنجشنبه تو بخانقاه من آیی بسلام من بعدازآن دل خوش کنم ، شیخ ابوسعید گفت این نتوانم کرد آرزویی دیگر بخواه شیخ بوعبـدالله گفت مرا آرزو اینست . شیخ بوسعید گفت بسیار مشایخ و بزرگان را چشم بر تو افتاده است ما بدان نظرها می‌آییم نه بنزدیك تو . چون شیخ ما این سخن بگفت گریستن وخروش از جمع برآمد و شیخ بوعبدالله نیز بسیار بگریست وآن انکار و داوری با شیخ ما از درون او برخاست و صافی شد و جملهٔ جمع خوش دل برخاستند .

و حالت ایشان چنین بوده است که از سر راستی رفته‌انـد و این مراعات بریا و نفاق در ایشانرا نبوده است لاجرم آن کامهٔ درشت که ایشان میگفته‌اند چندین خوش دلی و صفا پدید می‌آمده است بسبب صدق و بی مداهنتی در راه دین . و در عهد ما از هزار کامه که بمراعات و لطف میگوییم یك ذره‌آسایش روی نمینماید زیراکه بریا و نفاق و مداهنت آمیخته است و خود همـه اینست که حق‌تعالی ما را پیش از مرگ از خواب غفلت بیدار گرداناد و متابعت بصـدق و متابعت بشرط مشایخ متقدم ما را کرامت کناد .

(**الحکایة**) آورده‌اند که چون شیخ بوعبدالله باکو را آن داوری از باطن باشیخ ما برخاست هر وقت بسلام شیخ ماآمدی و بسیار بنشستی و کلمها گفتندی اما شیخ بوعبـدالله را بر سماع و رقص شیخ ما انکاری عظیم میبود در درون وگاه گاه اظهار میکرد با مردمان . شبی شیخ بخفت بخواب دید که هاتفی اوراگفتی که

« قوموا و ارقصوا لله» یعنی که برخیزید و رقص کنید برای خدای تعالی او بیدارشد و گفت لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم این خواب شوریده بود که مرا شیطان نمود ، دیگر بار بخفت همچنین بخواب دید که هاتفی میگوید که « قوموا و ارقصوا لله» باز بیدار شد ولاحول کرد ودکری بگفت و سورهٔ دو سه قرآن بخواند و سیوم بار بخفت و همان خواب بدید چون سه بار شد دانست که جز حق نتواند بود. بامداد برخاست و دانست که این خواب سبب آن انکار دیده است که بر رقص شیخ ما میکرده بود بخانقاه شیخ ما آمد تا شیخ را زیارت کند چون بدر خانه شیخ رسید شیخ ما در اندرون خانه می گفت قوموا و ارقصوا لله ، شیخ بوعبدالله باکو را وقت خوش گشت وآن انکار که از رقص وسماع شیخ در اندرون او بود بر خاست .

(**الحكاية**) و هم درین وقت یکروز شیخ وعبدالله باکو بزیارت بنزدیك شیخ ما ابوسعید (قه) آمد در چهار بالش نشسته بود و تکیه زده چنانکه سلطانی ، ازان انکاری درباطن شیخ بوعبدالله باکو پدید آمد چون این داوری برخاطر شیخ بوعبدالله بگذشت شیخ روی سوی وی کرد وگفت تو بچهار بالش منگر بخلق وخوی نگر . چون شیخ ما این دقیقه با او بنمود که اعتبار بباطن مرد است نه بظاهر که **ان الله تعالی لا ینظر الی صورکم ولا الی اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونیاتکم** بدین لفظ موجز شیخ بوعبدالله ازان انکار بیر توبه کرد و با خود عهد کرد که بعد ازان بهیچ چیز بر شیخ ما اعتراض نکند .

(**الحكاية**) امام الحرمین ابوالمعالی جوینی گفت (قه) که چون شیخ بوسعید بنشابور آمد و پدر من اورا عظیم منکر بود چنانکه کسی پیش وی سخن شیخ ما نتوانستی گفت ، یکروز بامداد چون از نماز و اوراد فارغ شدم پدرم مرا گفت جامه در پوش تا بزیارت بوسعید بوالخیر رویم . مرا آن سخن از وی عجب آمد هردو برفتیم تا بخانقاه شیخ چون از در خانقاه درآمدیم شیخ بوسعید گفت در آی یا خلیل خدای بنزدیك حبیب خدای مرا آن سخن عجب آمد پدرم در شد .

شیخ در صومعه تنها بود مریدانرا آواز داد که بیایید و ما را برگیرید و شیخ ما درآخر عمر دشوار توانستی برخاست دوکس بایستی که بازوی او بگیرند و اورا بردارند تا برخیزد که در حالت ریاضت و مجاهدت بسیار خویشتن را بپای

درآویخته بود در چاهها و بدین عذر بیشتر برتخت نشستی تا هروقت که خواهد برخیزد هردو پای از تخت فروگذارد و بدست برتخت قوت کند و برخیزد بی مدد کسی دیگر ، دوکس ازمریدان او بدویدند وشیخ را برگرفتند . شیخ پدرم را در برگرفت و بنشستند و ساعتی سخن گفتند چون یك زمان بگذشت استاد امام ابوالقاسم قشیری درآمد وساعتی نیك حدیث کردند و استاد امام برخاست و برفت . پدرم از پس پشت استاد امام ابوالقاسم در می نگریست شیخ بوسعید دهان برگوش پدرم نهاد وچیزی بگوش پدرم درگفت پدرم بوسی بر ران شیخ داد .

مرا از ان حرکت تعجب زیادت گشت پس پدرم برخاست و ما بیرون آمدیم چون بخانه رسیدیم من از پدر سؤال کردم که مرا امروز ازسه حالت تعجب آمد یکی آنکه تو شیخ بوسعید را چنان منکر بودی و امروز بامداد بی‌موجبی مرافرمودی که برخیز تابزیارت شیخ بوسعید شویم و دوّم چون نزدیك او رفتیم اوگفت درآی ای خلیل خدای بنزدیك حبیب خدای سیوم چون استاد امام بیرون شد تو از پس او می‌نگریستی شیخ چیزی بگوش تو درگفت تو بوسی بر ران او دادی . پدرم گفت بدانکه من دوش بخواب بدیدم که بموضعی عظیم متبرك و جایی بانزهت خوش میگذشتم شیخ بوسعید را دیدم درآن موضع که مجلس میگفت خلایق بسیار بنشسته من از غایت انکاری که مرا ازو دردل بود روی ازآن موضع بگردانیدم هاتفی آواز داد که روی ازکسی میگردانی که او بمنزلت حبیب خداست درزمین ، چون این سخن بشنودم مرا غیرت بشریت دامن گرفت با خود گفتم که اگر او بمنزلت حبیب خدایست من بمنزلت که باشم آواز آمد که توبمنزلت خلیل خدای ، من بیدار شدم از ان انکاری که در دل من با شیخ بود هیچ چیز نمانده بود بلکه بعوض هر داوری هزار دوستی پدید آمده بود **والف بین قلوبهم لوانفقت ما فی‌الارض جمیعاً ما الفت بین قلوبهم ولکن‌الله الف بینهم** . امروز ترا گفتم بیا تابزیارت اوشویم چون درشدیم اوگفت درآی ای‌خلیل خدای بنزدیك حبیب خدای ، باز نمود که من بفراست و کرامت برآنچه تو دوش بخواب دیدهٔ اطلاع دارم چون استاد امام برخاست بر اثر او می‌نگریستم و برخاطرم میگذشت که اگر شیخ درجهٔ حبیب دارد و من درجهٔ خلیل آیا درجهٔ استاد امام چیست شیخ دهان برگوش‌من نهاد وگفت درجهٔ کلیم خدای

تعالی . من ازان گفت شیخ و ازان اشراف او برخاطر و اطلاع او برضمایر بندگان خدای تعالی بی خویشتن شدم فرو دویدم و بوسی بر ران مبارك شیخ دادم . من پدر را گفتم که حالت این منزلتها را چگونه توانم دانست پـدرم این خبر باسناد مرا روایت کرد که رسول صلّی‌الله علیه وسلّم میگوید که **علماء امتی کانبیـاء بنی‌اسرائیل** و بعدازان هرروز با پدر بسلام شیخ شدیمی یا مرا بفرستادی .

(الحکایة) از عمید خراسانی نقل کرده اند که او گفت سبب ارادت من درحق شیخ بوسعید و فرزندان اوآن بود که درابتدا که من بنشابور آمدم یك سواره بودم بدر عزره فرودآمدم و مرا حاجب محمد گفتندی . هرروز بامدادبردر خانقاه شیخ بوسعید بوالخیر برگذشتمی و بدانجا در نگریستمی و اورا بدیدمی آن روز بر من مبارك آمدی و بفال گرفته بودم . یك شب اندیشه کردم که فردا بسلام شیخ شوم و او را چیزی برم ، هزار درم سیم بگرفتم ازان سیم که آن وقت نو زده بودند سی‌درم بدیناری و این هزاردرم را در تایی کاغذ بپیچیدم تا چون روز شود بسلام شیخ شوم و این سیم پیش شیخ نهم . و درین خانه من بودم تنها و هیچ کس با من نبود کـه این اندیشه کردم ومن باهیچ کس نگفتم ، پس بخاطرم درآمد که این سیم‌بسیاراست‌پانصد درم تمام باشد سیم بدونیمه کردموکاغذ بدونیمه کردم وپانصد درم درپس بالش نهادم و پانصد درم دیگر آنجا بنهادم . بامداد برخاستم و نماز بگزاردم وآن سیم برگرفتم و پیش شیخ شدم و سلام گفتم و آن سیم بخواجـه حسن مؤدب دادم حسن برفقی تمام بگوش شیخ فرو گفت که حاجب محمد شکستهٔ آورده است ، شیخ گفت مبارك باد اما تمام نیاورده است و یك نیمه در پس بالش نهاده است و حسن را هزار درم فامست تمامت بحسن دهـد تا حسن دل از فام خواه فارغ کند . عمید گفت چون این سخن بشنودم متغیر شدم وحالی چاکری را بفرستادم تا باقی را بیاورد و بحسن دادپس گفتم ای شیخ مرا قبول کن شیخ دست من بگرفت وگفت تمام شد برو بسلامت .

عمید گفت بعدازان هیچ کس را برمن هیچ دست نبود و بسلامت بودم اگرچه خرجی می‌افتاد باختیار من بود و هرگز هیچ رنج ندیدم و هرروز کارم در زیادت بود و چون بازگشتم شیخ از پس پشت من در نگریست وگفت ای بسا کاراکه در پس قفای این مرد هست .

(الحکایة) بوسعید خشاب گفت، که خادم خاص شیخ ما بوسعید بود (قه) ، کەروزی شیخ ما از خانقاه کوی عدنی کوبان بیرون آمد تا بگرمابه شود عمید خراسان می‌آمد وساقی دوالین براسب افکنده بود و قبایی و ردایی پوشیده و هنوز عمید خراسان نشده بود و حاجب محمدش گفتندی . چون چشم او بر شیخ ما افتاد حالی‌از اسب فرود آمد و شیخ هم بر دوکانچهٔ از خانقاه بنشست عمید فراز آمد و خدمت کرد و گفت بدستوری شما سخنی بگویم شیخ گفت بگوی عمید گفت مرا می‌باید که شیخ مرا در دل خود جای کند شیخ گفت کردیم او خدمت کرد و برفت . و شیخ بگرمابه رفت وحدیث‌بامن بنصیحت میداشت خویشتن نگاه نتوانستم داشت گفتم ای شیخ آن مرد چنان سخن بگفت تو اجابت کردی او را چه محل داشت گفت او را با حق تعالی سری بوده است عجب نباشد که آنچه بجوید بیابد .

از آن روز کار او بالا گرفت تا بعدازان بمدتی نزدیك خواجه ابوالفتح شیخ شدیم گفت روزی پیش شیخ ایستاده بودم وعمید خراسان آن وقت احمد دهستانی بود واین حاجب‌محمد حاجب‌او بود ایشان بزیارت شیخ ما درآمدند حاجب‌محمد در پیش می‌آمد جوانی ظریف بود پیش شیخ آمد وخدمت کرد شیخ گفت درآی خواجه‌عمیدخراسان . حاجب‌محمد گفت عمید خراسان اینك می‌آید واحمد دهستانی که عمید خراسان او بود بر اثر حاجب محمد می‌آمد شیخ گفت نه‌عمید خراسان تویی او سگی است سگانش بدرند و شیخ باحمد دهستانی هیچ التفات نکرد او بازگشت و بیرون شد . هم دران هفته احمد دهستانی را بکشتند و پاره پاره کردند وحاجب محمد عمید خراسان گشت وبنشست و خراج خراسان ستد و پیوسته بتفاخر این معنی بازگفتی که من نصب کردهٔ شیخ بوسعیدم در عمیدی خراسان .

(الحکایة) خواجه‌امام‌ابوالفتح عباس گفت که من باپدر باصفهان شدم پیش نظام‌الملك رحمه‌الله چون نزدیك نظام الملك در رفتم اورا دعایی بگفتم نظام‌الملك گفت ای خواجه امام من هرچه یافتم از شیخ ابوسعید ابوالخیر یافتم . پدرم پرسید که چگونه گفت من یکروز در نشابور بودم براسب بدلگامی برنشسته بکوی عدنی کوبان فرو شدم یکی از پس بیامد وگفت ترا می‌خوانند گفتم که می‌خواند گفت اینجا می‌خوانند من بازگشتم و بخانقاه در رفتم شیخ بوسعید ابوالخیررا دیدم مرا بپرسید

ومن پیشتر ازان بمیهنه بخدمت اورسیده بودم چنانکه آن حکایت بجای خویش آورده شود و او دست من بگرفت و گفت نیك مردی خواهی بود من خدمت کردم و باز گشتم دیگر روز بمجلس شیخ آمدم و در پس ستونی متواری بنشستم چنانکه شیخ مرا نمی‌دید شیخ سخن میگفت چون مجلس بآخر آورد گفت حسن را وامی هست و من کمر کی ساخته بودم شاهد چنانکه رعنایی جوانان باشد آن کمر باز کردم و بدادم شیخ حسن مؤدب را گفت آن کمر بیار حسن کمر پیش شیخ برد شیخ بستد و حلقهٔ کمر درانگشت افکند وچند بارانگشت گرد اوبر آورد و گفت نه‌دیر باشد که درپیش تو چهارهزار کمر ببندند ازان جمله چهارصد کمر بزر بود . امروز عرض داده‌ام چهارهزار مردند درخدمت من و ازین جمله چهارصد کمر بزر دارند که یك نه کمست و نه بیش و من هرچه یافته ام ازو یافته ام و بدین سبب غلام صوفیان همه عالمم .

(**الحکایة**) پیری در مرو بود که اورا محمد بونصر حمی (۱) گفتندی و از جملهٔ مشایخ ماوراء النهر بود و دران وقت که بغراخان قصد کشتن صوفیان ماوراءالنهر کرد جماعتی ازمشایخ ایشان متواری بمرو آمدند واین محمد بونصر ازان جمله بود و شیخ ما ابوسعید را ندیده بود که دران وقت که او بمرو آمد شیخ بنشابور بود . و در مرو امامی بود و اورا ابوبکر خطیب گفتندی و از شاگردان امام قفال بود وشیخ را درپیش قفال دیده‌بود و بشغلی قصد نشابور کرد . پس محمد بونصر بنزدیك وی آمد و گفت می‌شنوم که قصد نشابور داری و مرا حاجتی هست گفت چیست گفت سؤالیست که از شیخ ابوسعید بپرسی وجواب بازآری ولیکن باید که او نداند که این سؤال من کرده‌ام وازحدیث من هیچ باوی مگوی امام ابوبکر گفت آن سؤال چیست گفت ازوی سؤال کن که آثار محو بود گفتم این یاد نتوانم داشت برکاغذی نویس بنوشت و بمن داد و وصیتها کرد که حدیث من با شیخ مگوی .

ابوبکر خطیب گفت بنشابور آمدم و در کاروان سرایی نزول کردم در حال دو صوفی درآمدند که خواجه امام ابوبکر خطیب در کاروان کدام است من آواز دادم که منم ایشان نزدیك من آمدند و گفتند شیخ ابوسعید سلام میرساند ومی گوید که ما آسوده نیستیم که تو درکاروان سرای نزول کردهٔ باید که نزدیك ما آیی گفتم

(۱) کذا فی المتن

تا بگرمابه روم و غسلی کنم و آنگه بیایم و از ان سلام و پیام مرا حالتی درآمد چه یقین می‌دانستم که بدین زودی کسی اورا خبر نداده است از من و حال من الا بمحض فراست و کرامت خود دانست . حالی بگرمابه شدم و غسل بکردم و چون بدر آمدم همین دودرویش دیدم بدر گرمابه ایستاده باعود و گلاب گفتند شیخ ما را بخدمت تو فرستاده است من با ایشان بهم روی بخدمت شیخ نهادم چون شیخ مرا بدید گفت :

اهـلاً بسعدی والرسول وحبـذا وجه‌الرسول کحب(۱) وجه‌المرسل

سلام کردم جواب داد گفت تو اگر رسالت آن پیر سبك میداری سخن او بنزد ما عزیز است وتاتو از مرو بدرآمدهٔ ما منزل بمنزل می‌شماریم .

امام ابوبکر خطیب گفت من بشکستم پس شیخ گفت بیار تاچه‌داری وآن پیر چه گفته است ابوبکر خطیب گـفت دران ساعت مرا جملهٔ علوم فراموش شـد از هیبت شیخ گفتم ای شیخ بر یادم نیست برکاغذی نوشته بودم ودرجیب جامه است . شیخ گفت متفق و مختلف یاد داشتی و سؤال پیری یاد نـداشتی از ان سخن نیز شکسته تر شدم . شیخ گفت اگر با تو بگویم سؤال او یادت آید گفتم فرمان شیخ را باشد شیخ گفت سؤال اینست که محو آثار ممکن است گفتم بلی همچنین است که بر زبان شیخ می‌رود ، شیخ گفت اگر جواب اکنون بگویم برتولازم شود که بازگردی اکـنون شغلی که هست بگزار وچون می‌روی جواب بگویم . و تـا در نشابور بودم هرشبی پیش شیخ آمدمی و اعزازها می‌فرمود وکـرمها می‌کرد چون بازخواستم گشت پیش شیخ آمـدم وگـفتم جواب سؤال آن پیر بگوی شیخ گـفت آن پیر را بگوی که **لاتبقی ولا تذر** عین می‌نماند اثر ازکجـا ماند . ابوبکر خطیب گفت سر در پیش افکندم که مفهومم نشد گفتم شیخ بیان فرمـاید شیخ گفت این در بیان دانشمندی نیاید این بیت یادگیر و باوی بگوی .

ماشك گشت وچشم‌بگریست	درعشق تو بی‌جسم همی باید زیست
ازمن اثری نماند این عشق زچیست	چون من‌همه معشوق‌شدم عاشق کیست

گفتم ای شیخ بفرما تا برجایی ثبت کنند حسن مؤدب را فرمود تا بنوشت و بمن‌داد .

(۱) لحب ظ

چون بمرو رسیدم در حال پیر محمد حببی (۱) می آمد گـفتم ای پیر ما را بنزدیك سلطانی فرستادی که اسرار همه عالم در پیش وی برطبقی نهاده بودند و قصه آنچه رفته بود همه باوی بگفتم وجواب مسئلة وی بگفتم چون این بیت بشنید نعرهٔ بزد و بیهوش بیفتاد ازانجا دو کس او را برداشتند و بخانه بردند وهفتم روز را در خاك رفت رحمةالله علیه .

(**الحکایة**) آورده‌اند که دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشـابور بود آنجا امامی بود ازاصحاب ابوعبدالله کرام واورا ابوالحسن تونی گفتندی و شیخ ما را عظیم منکر بودی و انکار وی بدان درجه بودی که هروقت که پیش او سخن شیخ ما گفتندی او برشیخ لعنت کردی و تـا شیخ ما بنشابور بود او بکوی عدنی کوبان که شیخ ما و خانقاه او در ان محلّه بود نرفته بود از غایت انکار .

روزی شیخ ما ابوسعید (قه) گـفت اسب زین کنید تا بزیارت خواجه امام ابوالحسن تونی رویم جمع صوفیان و مریدان بدل برشیخ اعتراض می کردند کـه بزیارت کسی می‌رود که پیش او سخن‌او نمی‌توان گفت واگر نام او بشنود برو لعنت کند شیخ برنشست و برفت و جملهٔ مریدان در خدمت شیخ برفتند .

درراه رافضیی ازخانه‌برون آمدوشیخ‌را باجمع‌بدید برشیخ‌لعنت کرد جماعت قصد اوکردند شیخ گفت آرام گیرید باشد که بدان لعنت بر وی رحمت کنند جمع گفتند چگونه رحمت کنند برکسی که برچون تویی لعنت کند ، شیخ گفت معاذالله او لعنت برما نمی کند چنان می‌داند که ما بر باطلیم و او برحق او لعنت بران باطل می کند ازبرای‌خدای وآن مرد ایستاده بود آن سخن که‌شیخ گفت می‌شنود حالی در پای اسب شیخ افتاد وگفت ای شیخ توبه کردم برحق تویی و بر بـاطل من اسلام عرضه کن تا بنو اسلام آرم شیخ مریدان و اصحاب را گفت دیدید که لعنتی که برای خدای تعالی کنی چه اثر دارد .

چون فراتر شدند حسن مؤدّب درویشی را پیشتر فرستاد تا امام بوالحسن را خبر دهد که شیخ بوسعید بسلام تو می‌آید آن درویش برفت و او را خبر داد امام ابوالحسن برشیخ نفرین کرد وگفت او بنزدیك ما چه کار دارد او را بکلیسیای

(۱) کـذا فی‌المتن .

ترسایان باید رفت که جای او آن بود . اتفاقاً روز یکشنبه بود چون آن درویش بنزدیك حسن مؤدب آمد وآنچه رفته بود بگفت شیخ را خود آگاهی بود ازانچه رفته بود گفت یاحسن چه می‌رود وآن درویش کجا بوده است حسن آنچه رفته بود بگفت ، شیخ گفت اکنون پیر چگفت گفت او میگوید که اورا بکلیسای ترسایان باید رفت شیخ عنان بگردانید وگفت بسم‌الله الرحمن الرحیم چنان باید کرد که پیر می‌فرماید و روی بکلیسیای ترسایان نهاد . چون بکلیسیا رسید ترسایان جمع بودند و بکار خود مشغول چون شیخ را بدیدند همه گرد وی درآمدند و در وی نظاره می‌کردند تا بچه کار آمده است و ایشان در پیش کلیسیا صفهٔ کرده بودند وصورت عیسی و مریم را در پیش آن صفه انگیخته و بران دیوار نقش کرده و روی بدان آورده وآنرا میپرستیدند و سجده می‌کردند . شیخ بدنبالهٔ چشم بدان صورتها باز نگریست وگفت **أ انت قلت للناس اتخذونی و امی الهین من دون‌الله** تویی که میگویی که مرا و مادر مرا بخدایی بگیرید اگر محمد و دین محمد حق‌است درین لحظه حق را سبحانه و تعالی سجده کنید ، چون شیخ این سخن بگفت آن هردو صورت در حال بر زمین افتادند چنانکه رویهاایشان از سوی کعبه بود بر زمین . ترسایان چون آن بدیدند فریاد ازیشان برآمد در حال چهل تن زنار ببریدند و مسلمان شدند و مرقعها درپوشیدند وآن جماعت که درخدمت شیخ بودند جامه‌ها ایثار می‌کردند بایشان چون مسلمان می شدند و غسل اسلام می‌آوردند آن مرقعها درمی‌پوشیدند . شیخ روی بجمع کرد و گفت هرکه براشارت پیران رود چنین باشد و این همه از برکهٔ اشارت آن پیر بود ،

شیخ بخانقاه آمد وآن جمع که مسلمان شده بودندجمله باشیخ بهم برفتند و این خبر را بنزدیك امام ابوالحسن تونی بردند که شیخ را چه رفت و چه گفت امام ابوالحسن را حالتی پدید آمد وگفت آن چوب پاره بیارید یعنی محفه و مرا درانجا نهید و بخانقاه شیخ بوسعید برید . شیخ ابوالحسن را درآنجا نشاندند وآوردند چون بدر خانقاه شیخ رسیدگفت مرا از محفه بیرون آرید او را ازمحفه بیرون آوردند او بر در خانقاه شیخ بپهلو میگشت و نعره میزد تا پیش تخت شیخ رسید در دست و پای شیخ افتاد و نعرها زد و جمع را حالتها پدید آمد و او جامه خرقه کرد وشیخ

و جمع موافقت کردند و او ازان انکار و داوری توبه کرد و از گذشته استغفار نمود و از مریدان و معتقدان شیخ ما گشت .

(الحکایة) آورده‌اند که دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود روزی جماعتی درویشان از مریدان شیخ ما ببازار میگذشتند وجماعتی قوالان ازطوس آمده بودند ودربازار سماع میکردند چون آن جماعت بدرخانقاه رسیدند پیش(۱) شیخ آمدند و گفتند ای شیخ مقریان و قوالان طوس آمده‌اند وسماع میکنند ما را میباید که آواز ایشان بشنویم . چون باز خانقاه آمدند شیخ حسن مؤدب را گفت برو در بازار نشابور بنگرتا کیست نیکو روی و اورا بگوی که مقریان رسیده‌اند و درویشان میخواهند که آواز ایشان بشنوند اسباب سفرهٔ ایشان بساز تا امشب اصحابنا باآن مقریان بیاسایند حسن مؤدب بیرون آمد وگرد بازار نشابوربگشت و باز پیش شیخ آمد شیخ گفت چه کردی گفت همـه نشابور بگشتم هیچ کس را نیکوتر از تو ندیدم چون شیخ این سخن بشنید فرجی از پشت برداشت و گفت ای حسن این بدوکان بوجعفر ما بر و بگوی که ایشان میگویندکـه پنجاه دینار بده تا جماعت را امشب نوایی سازیم تا مقریان طوس بیایند و جماعت آواز ایشان بشنوند تا وقتی مجاهزی پدیدآید که دل ایشان از قرض تو فارغ شود . حسن گفت بحکم اشارت شیخ بدوکان بوجعفر شدم وآنچه فرموده بود بگفتم بوجعفر گفت ای حسن تو گواهی میدهی که بر زمان شیخ رفته است که بوجعفر ما من گفتم که فردای قیامت از عهده بیرون آیم که برزبان شیخ رفت که بو جعفر ما ، بوجعفر پنجاه دینار بیرون کرد و درکاغذ پیچید و بمن داد وفرجی شیخ بمن داد و گفت پیش شیخ بر چون من برفتم وآنچه داده بود پیش شیخ آوردم بوجعفر بر اثر من درآمـد و پنجاه دینار دیـگر و تختی فوطه بر سر غلام نهاده درآورد و پیش شیخ بنهاد و گفت آنچه بدست حسن فرستادم باشارت شما بود وآنچه من آورده‌ام شکرانهٔ آنست که بر زبان شما رفته است که بوجعفرما تا جماعت شما بدین زر دعوتی دیگر بسازند وفوطها پاره کنند که دستگیرما در قیامت این کلمه خواهد بود .

(الحکایة) هم دران وقت که شیخ ما ابوسعیـد (قه) بنشابور بود حسن مؤدب کـه خادم شیخ ما بود از هرکسی چیزی فام کرده بود و بر درویشان خرج کرده و چیزی دیر تر پدید میآمد و غنیمان تقاضا میکردند . یکروز جمله بدرخانقاه

(۱) درویشان پیش ظ

آمدند شیخ حسن مؤدب را گفت بگو تا درآیند حسن بیرون شد وایشانرا درآورد چون درآمدند در پیش شیخ خدمت کردند و بنشستند. کودکی طوّاف بر در خانقاه بگذشت و ناطف آواز میداد شیخ گفت آن طوّاف را درآرید او را در آوردند، شیخ گفت آنچه دارد جمله برکش جمله را برکشید و پیش شیخ و صوفیان نهاد تا بکار بردند آن کودك طوّاف گفت زر می‌باید شیخ گفت پدید آید یك ساعت بود دیگر بار تقاضا کرد شیخ گفت پدید آید سیوم بارتقاضا کرد شیخ‌همان جواب داد. آن کودك گفت‌استاد مرا بزند این بگفت وبگریستن ایستاد درحال کسی ازدرخانقاه درآمد وصرهٔ زردر پیش شیخ بنهاد و گفت فلان کس فرستاده است و میگوید که مرا بدعا یاد دار، شیخ‌حسن مؤدب را گفت برگیر وبر غنیمان تفرقه کن و بر متقاضیان. حسن زر برگرفت و همه را بداد وزر ناطف آن کودك بداد که هیچ چیز باقی نماند وهیچ چیز در نبایست و برابر آمد شیخ گفت این زر در بند اشك این کودك بوده است.

(الحکایة) خواجه حسن مؤدب گفت که محبی بود شیخ ما ابوسعید را در نشابور نام وی بوعمروحسکی (۱) مردی بود منعم وبیاع نشابور او بودی مرا بخواند و گفت من از سر تا قدم مرید شیخ شده‌ام ازتو درخواست میکنم که هرچه شیخ را بکار آید همه رجوع با من کنی اگرچه بسیار باشد باك نداری حسن گفت یکروز مرا شیخ هفت بار بنزدیك وی فرستاده بود بهر شغلی و او همه را راست کرده بود بار هشتم آفتاب فرو میشد گفت یا حسن بنزدیك بوعمروحسکی برو و گلاب و عود و کافور بیار رفتم و شرم داشتم که پیش او شدمی و او دردوکان می‌بست چشمش بر من افتاد گفت یا حسن چیست که بیگاه ایستادهٔ گفتم ای استاد شرم میدارم از بسیاری که امروز آمده‌ام گفت شیخ چه فرموده است که من غلام فرمان شیخم گفتم گلاب و عود وکافور میباید دردوکان بگشاد و هر چیزکه خواستم بداد و مرا گفت چون بدین محقرات شرم میداری که با من رجوع کنی فردا بهزار دینار کاروان سرای و گرمابه گروستانم تا تو خرج میکنی و بدانچه معظم تر باشد با من رجوع مینمایی. حسن گفت من شاد شدم و باخود گفتم برستم ازین مذلت گدایی و سؤال کردن باشادیی هرچه تمام‌تر پیش شیخ آمدم و عود و گلاب وکافور پیش او بنهادم. شیخ بنظر

---

(۱) حسنکو خ

انکار در من نگریست و گفت ای حسن بیرون شو و اندرون خود از دوستی حطام دنیا پاک کن تا بگذاریمت که نزدیک صوفیان بنشینی ، حسن گفت بیرون رفتم و بردر خانقاه بیستادم و سر و پای برهنه کردم و توبه و استغفار کردم و بسیار بگریستم و روی برخاك مالیدم و باز درآمدم . آن شب شیخ با من سخن نگفت دیگر روز بمجلس بیرون آمد هر روز در میان سخن روی ببوعمرو حسکی کردی این روز در وی ننگریست چون شیخ از مجلس فارغ شد بوعمرو حسکی نزدیك من آمد و گفت ای حسن شیخ را چه بوده‌است که امروز در من ننگریست گفتم ندانم وآنچه دی رفته بود باوی بگفتم بوعمرو بیش تخت شیخ آمـد و تخت شیخ را بوسه داد و گفت ای عزیز روزگار حیات و زندگانی ما بنظر تست امروز هیچ بما ننگریستی برما چه‌رفته است تا استغفار کنیم و عذر آن بخواهیم . شیخ گفت مارا از اعلی‌العلی بارضین میآری و بهزار دینار می بازبندی اگر میخواهی که دل ما باتو خوش گردد آن هزار دینار نقد کن تا ترا معلوم گردد که آنقدر در میزان همت ما چه سنجد . استاد بوعمرو برفت و هم درآن ساعت دو صره بیاورد و از هر یکی پانصد دینار نشابوری بیرون آورد و پیش شیخ نهاد . شیخ گفت یا حسن این را بردار و گاوان و گوسپندان بخر گاوان را هریسه ساز و گوسپندانرا زیربای مزعفر معطر ساز و لوزینهٔ بسیار و هزار شمع بروز برافروز و عود و گلاب بسیار بیار و فردا ببوشنگان سفره نه (و این بوشنگ دیهیست برکنار نشابور بغایت خوش و نزه تماشاگاه اهل نشابور باشد) و در شهر صلا در ده و بگوی که هرکرا طعامی باید که نه بدین سرای منت بود و نه بدان سرای خصومت بیایید . حسن گفت که این جمله ساختم و منادی بشهر در فرستادم دوهزار مرد و زیادت ببوشنگان بیامدند و شیخ با جمع بیامد و خاص و عام را بر سفره بنشاند و بدست مبارك خویش گلاب بـر ایشان می‌ریخت و عـود می‌سوخت و خلق طعام میخوردند . یکی از جملهٔ منکران شیخ ما در میان خلق مگر با خـود اندیشه کرده بود که این چیست که این مرد میکند این هزار شمع بروز بر افروخته است اسراف بود شیخ از میان‌جمع نزدیك وی شد و گفت ای‌جوانمرد انکار و داوری از سینه بیرون کن که هرچه در راه حق کنی هیچ اسراف نبود واگر یك درم سیم در حق نفس خود صرف کنی اسراف بود ، آن مرد در پای شیخ افتاد وتوبه کرد و مرید شیخ شد و هر مال که داشت فدا کرد .

حسن گفت چون فارغ شدند و شیخ بـازگشت و هرچه بود همه خرج

شد من سفره‌ها و کرباسها برگرفتم و بشهر آمدم چون شب درآمد شیخ سر باز نهاد و مرا آواز داد و گفت ای حسن در خزینه بنگر تا چه باقی مانده است که ما در خواب نمی‌شویم من جملهٔ خزینه را بجستم هیچ‌چیز نیافتم باز آمدم و گفتم هیچ‌چیز نمی بینم گفت بهتر بنگر و در کرباسها نیز بنگر درشدم و در کرباسها می‌نگریستم و می‌افشاندم یك تای نان خشك از میان کرباسی فرو افتاد پیش شیخ بردم شیخ گفت برو و خرج کن تا ما در خواب شویم رفتم و خرج کردم تا شیخ درخواب شد .

و سنت جملهٔ مشایخ همچنین بوده است که آنچه پدیـد آمده است هم در ان روز خرج کرده‌اند و اندك و بسیار هیچ چیز فردا را باز ننهاده‌اند بحکم سنت مصطفی صلی‌الله علیه وسلّم که بروایهٔ بلال حبشی رضی‌الله عنه درشد نیم تای نان خشك دید برسر کوزهٔ شکسته نهاده گفت یا بلال این چیست گفت یا رسول‌الله یك تای نان خشك بوده است که یك نیمه را دوش بدان روزه گشاده ام و یك نیمه امشب را نهاده‌ام ، رسول صلّی‌الله علیه وسلم گفت **انفق بلال ولاتخش من ذی‌العرش اقلالا .**

(الحکایة) هم دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود مریدان بسیار می آمدند ازهرجنسی بعضی مهذب و بعضی نا مهذب وقتی یکی توبه کرد روستایی عظیم ناهموار بود جفتی کفش کوهیانه برقطری برزده و در پای کرده چنانکه هروقت که در خانقاه رفتی آوازی ناخوش می‌آمدی و پیوسته در بر دیوار می زدی و حرکات ناهموار از او در وجود می‌آمد که صوفیان ازان می‌رنجیدند و از غلبه و مشغلهٔ او کوفته می‌شدند .

روزی شیخ آن درویش‌را بخواند و گفت بدرمیون باید شد وآن دره‌ایست در میان کوه نشابور و طوس و چون از نشابـور بطوس شوند راه بر سر این دره بود وآبی ازان دره فرو می‌آید و در رود حرو نشابور می‌شود . شیخ گفت چون درشوی پارهٔ بروی سنگی بزرگ آنجاست برلب آب وضو باید ساخت و بران سنگ دور کعت نماز بگزار و منتظر باش تا دوستی از ما بنزدیك توآیـد سلام ما بوی برسان و سخنی چند با آن درویش بگفت که باوی بگوی که او دوست عزیز ماست و هفت سال با ما صحبت داشته است .

آن درویش برغبتی هر چه تمامتر روی براه نهـاد و همـه راه با خود

اندیشه می‌کرد که می‌روم تاولیی از اولیا را ببینم وزیارت کنم یا یکی از چهل مردان را که مدار عالم و نظام و قوام کار بنی‌آدم ایشانند تا نظر مبارك او برمن افتد و کار دین و دنیای من ببرکهٔ آن ساخته گردد . چون بدان موضع رسید که شیخ اشارت کرده بود آنچه شیخ فرموده بود بجای آورد وساعتی توقف کرد طراقی دران کوه افتاد چنانکه کوه از هیبت آن آواز بلرزید آن درویش باز نگریست اژدهایی دیدسیاه چنانکه هرگز ازان عظیم تر ندیده بود و نشنیده و جملهٔ میان دوکوه از شخص او پر شده بود . چون آن درویش را نظر بروی افتاد روح با وی بنماند و جملهٔ اعضاء او چنان سست گشت که هر چند خواست هیچ حرکت نتوانست کرد و هوش از وی برفت و بیفتاد آن مار می‌آمد آهسته تا بنزدیك آن سنگ وروی سوی آن درویش کرد و سر برسنگی نهاد بتواضع و بایستاد .

چون ساعتی برآمد و درویش اندکی با خویشتن آمد و دید که او مقام کرد و هیچ حرکت نمی‌کند از سر بی‌خویشی و غایت ترس گفت شیخ سلام گفته است آن اژدها روی درخاك می‌مالید وتواضع مینمود وآب ازچشم او می‌دوید . آن درویش چون آن گریستن و تواضع او مشاهده کرد و دید که قصد او نمیکند دانست که شیخ آن پیغام بنزدیك وی فرستاده است و او را بدو فرستاده آنچه شیخ گفته بود با او بگفت او بسیار تواضع کرد و روی بر زمین میمالید و چندان بگریست که آن موضع که او سر برآنجا نهاده بود ترگشت . چون درویش سخن تمام کرد آن اژدها باز گشت چون از نظر او غایب گشت آن درویش بخویشتن آمد و دیگر بار بیفتاد و بیهوش گشت و ساعتی نیك ببایست تا بهوش بازآمد و برخاست و شکسته بسته آهسته ازان کوه فرود آمد چون اندکی برفت بنشست و سنگی برگرفت وآن آهنها که بر کفش او بود جمله بشکست و برکشید و آهسته می‌آمد تا بخانقاه و چنان درخانقاه درآمد که کس را ازدرآمدن او خبر نبود وسلام چنان گفت که آواز او بحیله اصحاب بشنودند .

چون مشایخ آن حال او بدیدند خواستند که بدانند که آن کدام پیر بوده است که شیخ آن درویش را بنزدیك او فرستاده است که نیم روز صحبت و خدمت او چندان اثر کرده است بمجالست که چندان بعمرها ریاضت و مجاهدت و نصیحت

پیران مشفق و زاهدان و راهبران شکستگی و تهذیب و تأدیب حاصل نتواندآمدن . از وی سؤال کردند که شیخ ترا بنزدیك کی فرستاده بود او قصه بگفت جمع متعجب شدند و مشایخ آن حدیث از شیخ ما سؤال کردند شیخ گفت آری او هفت سال رفیق ما بوده است و مارا از صحبت یکدیگر گشایشها و راحتها بوده . در جملـه بعدازان روز هرگز هیچ کس ازان درویش حرکتی عنیف ندید وآوازی بلنـد نشنید و ازان حرکات با او هیچ نماند و بیك نظر شیخ مهذب شد و بیك التفات او مؤدب گشت .

(**الحکایة**) استاد عبدالرحمن گفت (که مقری شیخ ما بود) که یك روز شیخ مـا در نشابور مجلس میـگفت علوبی بود در مجلس شیخ مـگر بـدل آن علوی بگذشت که نسب ما داریم و دولت و عزت شیخ دارد . شیخ در حال روی بآن علوی کرد و گفت یا سید بهتر ازین باید و بهتر ازین باید ، آنگاه روی بجمع کرد و گفت میدانید که این سید چه میگوید میگوید که نسب ما داریم ودولت وعزت آنجاست بدان که محمد رسول الله علیه افضل الصلوة والتحیه آنچـه یافت از نسبت یافت نه از نسب که بوجهـل و بولهب هم ازان نسب بودند شما بنسب ازان مهتر قناعت کرده اید و ما همگی خویش در نسبت بـدان مهتر بپرداخته ایم و هنوز قناعت نمیکنیم لاجرم ازان دولت وعزت که آن مهتر داشت مارا نصیب کرد وبنمود که راه بحضرت ما بنسبت است نه بنسب .

(**الحکایة**) جدم شیخ الاسلام ابوسعید رحمة الله علیه گفت که روزی شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور مجلس میگفت دانشمندی فاضل حاضر بود با خود می اندیشید که این سخن کـه این شیخ میگوید در هفت سبع قرآن نیست شیخ حالی روی بدان دانشمند کرد و گفت ای دانشمند بر ما پوشیده نیست اندیشهٔ تو این سخن که ما میگوییم در سبع هشتم است آن دانشمند گفت که ای شیخ سبع هشتم کدامست شیخ گفت سبع هفتم آنست که **یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك** و سبع هشتم آنست که **فاوحی الی عبده ما اوحی** . شما پندارید که سخن خدای معدود و محدود است آن کلام الله لانهایت که منزلست بر محمد صلی الله علیه این هفت سبع است اما آنچه بدلهای بندگان میرساند در حصر وعد نیایـد و منقطع نـگردد و هر لحظـه ازو رسولی بدل بندگان میرسد چنانکه رسول صلی الله علیه خبر داد که اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله پس گفت .

مرا تو راحت جانی معاینه نه خبر   کرا معاینه باشد خبر چه سود کند

آنگاه گفت در خبری می‌آید که بهنای لوح محفوظ چندانست که بچهار سال آزاد اسبی نیك رو تازی را بتازی هنوز بآن سر نرسد باریکتر از موی نبشتهٔ یك خطست ازان همه که بدین خلق داده است تابرستخیز همه دران مانده اند ازان دیگر کس خود خبر ندارد .

(**الحكاية**) هم دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود او را منکران بودند و ازان جمله یکی قاضی صاعد بود که ذکر او رفته است و اگر چه او بر شیخ ما هیچ انکار نمیکرد بظاهر اما چون اصحاب رای کرامت اولیا را منکر باشند و او رئیس و مقدم ایشان بود انکار او بر کرامت اولیا زیادت بود و از باطنش بیرون نمی‌رفت و با او میگفتند که شیخ بوسعید میگوید اگر همه عالم خون طلق گیرد ما جز حلال نخوریم .

یکروز قاضی صاعد باخود گفت که من امروز این مرد را بیازمایم بفرمود تا دو برهٔ فربه یکسان بیارند چنانکه ازهم فرق نتوانستی کرد یکی را از وجهی حلال بها داد و یکی را از وجه حرام و هردو را بیك شکل بیاراستند و بیك رنگ بریان کردند و بر دو طبق بنهادند و بپوشیدند و گفت من بسلام شیخ میشوم چون من در شوم و ساعتی بنشینم شما این بریانها را درآورید و پیش شیخ ابوسعید بنهید تا ببینم که او بکرامات حلال را از حرام میشناسد یانه . چون قاضی صاعد پیش شیخ ما آمد کسان او چنانکه فرموده بود بریانها را بر سر نهاده می‌آوردند چون بسر چهار سو رسیدند غلامان ترك مست بایشان باز خوردند تازیانه در نهادند و کسان قاضی صاعد را بسیار بزدند وآن برهٔ که حرام بود در ربودند و ببردند و کسان او از در خانقاه درآمدند و یك بریان درآوردند و پیش شیخ بنهادند . قاضی صاعد بخشم در ایشان مینگریست و در اندرون او صفرا بشوریده بود شیخ روی بقاضی صاعد کرد و گفت ای قاضی مردار سگانرا و سگان مردار را حرام را حرام خوار ببرد و حلال بحلال خوار رسید تو صفرا مکن . قاضی صاعد از حال بگشت و ازان انکار که در باطن داشت بر کرامت شیخ ما توبه کرد و از شیخ عذر خواست و از حضرت شیخ معتقد بازگشت .

(الحكاية) شیخ ما بنشابور بود بازرگانی شیخ را تنگی عود آورد و هزار دینار نشابوری . شیخ فرمود حسن مؤدب را تا دعوتی بساخت وآن هزار دینار را چنانکه معهود بود شیخ را دران دعوت بکار برد و تنورهٔ بنهادند و شیخ بفرمود تاآن تنگ عود را بیکبار دران تنور نهادند و می‌سوختند و شیخ میگفت از بهرآن این چنین میکنم تا همسایگان ما رااز بوی آن نصیب باشد و شمع بسیار بفرمود تا بروز درگرفتند .

و محتسبی بود دران عهد سخت مستولی و صاحب رای وشیخ را و صوفیان را عظیم منکر بخانقاه درآمد و شیخ را گفت که این چیست که تو می کنی این اسرافست شمع بروز درگرفتن و تنگی عود بیکبار سوختن در تنور این که کرده است و این روا نیست درشرع شیخ گفت ما ندانستیم که این روا نیست برو وآن شمعها بنشان . محتسب برفت تا شمع بنشاند تفی بکرد وآتش در روی و موی و جامهٔ محتسب افتاد و بیشتر اعضای او بسوخت شیخ گفت تو ندانستی

هران شمعی که ایزد بر فروزد کسی کش تف کند سبلت بسوزد

محتسب در پای شیخ افتاد و توبه کرد .

(الحكاية) شیخ بلقاسمی روباهی بوده‌است در نشابور از بزرگان متصوفه و پیش‌رو ده کس بود از صوفیان معروف و ایشان مریدان استاد امام ابوالقاسم قشیری بودند چون شیخ بنشابورآمد ایشان بمجلس شیخ آمدند و هر ده پیش شیخ بایستادند و از جملهٔ مریدان شیخ گشتند . این شیخ بوالقاسم روباهی گفت که مدتها از حق‌تعالی می‌خواستم که یا رب درجهٔ شیخ ابوسعید بمن نمایی . شبها درین کردم وتضرع وزاری نمودم تا یك شب رسول را علیه الصلوة والسلام بخواب دیدم انگشترین در انگشت راست ونگینی پیروزه در وی مرا گفت درجهٔ شیخ ابوسعید میخواهی گفتم بلی یا رسول‌الله انگشت بمن نمود وگفت چون نگین‌است درانگشترین . بانگ برمن افتاد و ازخواب درآمدم دیگر روز بمجلس شیخ آمدم برکناره نشستم ، شیخ در میان سخن روی بمن کرد وگفت حدیث آن انگشترین چون بود فریاد از من برآمد و بیهوش گشتم و حالتی خوش برفت .

(الحكاية) درویشی بود در نشابور و اورا میلی عظیم بدنیا بود و

پیوسته چیزی جمع می‌کردی و برجمع اذخار حرصی عظیم داشت یك شب دزد در شد و هرچه در خانه داشت جمله ببرد مگرمرقع که آن درویش پوشیده داشت و نقدی که داشت درآنجا دوخته بود بماند دیگر روز برخاست عظیم رنجور و با کس نگفت وبمجلس شیخ آمد شیخ درمیان سخن روی بدان درویش کرد و گفت :

آری جانا دوش بسامت بودم　　گفتی دزد است دزد نبد من بودم

آن درویش فریاد درگرفت وآن نقد که مانده بود پیش شیخ بنهاد شیخ گفت چنین باید درویشی شما را بهیچ ندهند .

(**الحکایة**) بخط خواجه ابوالبرکات دیدم که او گفت از خواجه اسمعیل عیاش شنیدم که گفت بوعثمان حیری از جملهٔ بزرگان نشاور بوده است و نشست او در محلّهٔ بلقا بود (۱) ، چون شیخ ابوسعید خانقاه خویش در بلقا باد مجلس نهاد و از وی درخواست (۱) تا هرهفته یك نوبت در خانقاه او مجلس گوید شیخ اجابت کرد . پس‌ازآنکه شیخ مجلس میگفت بوعثمان گفت شبی بخواب دیدم که شیخ در خانقاه من مجلس میگفتی و صاحب شرع صلوات‌الله علیه درمجلس وی نشسته بودی بدیگر جانب راست منبر و شیخ بوی نمی‌نگریست ، بخاطرمن درآمد که عجب است که شیخ بصاحب شرع نمی‌نگرد شیخ در حال روی بمن کرد وگفت لیس هذا وقت‌النظر الی‌الاغیار هذا وقت‌الکشف والمکاشفة چون مجلس تمام کرد و بآخر رسانید روی سوی صاحب شرع کرد صلوات الله علیه و بوی اشارت کرد وگفت **ولقد اوحی الیك والی‌الذین من‌قبلك لئن اشرکت لیحبطن عملك** و صلی‌الله علی محمد وآله اجمعین و دست بر روی فرو آورد و از منبر فرود آمد من بیدار گشتم

(**الحکایة**) ابوبکر محمدبن احمدالواعظ‌السرخسی گفت که من بعداز وفات شیخ ما ابوسعید (قه) قصیدهٔ گفتم وشیخ را وآن واقعهٔ بزرگوار ومشهد مقدس‌را بستودم و دران قصیده این دو بیت گفته بودم :

زان گفت آنکه گفت که حق را مکان بود　　شبهت بدش که تو بمکان و مکین دری

از بهر خلق ایزدت اندر مکان نمود　　زیرا که خلق‌را ز برون نیست قادری

---

(۱) قا : چون خانقاه‌خویش دربلقاباد نهاد واز شیخ ابوسعید درخواست ،

چون من این قصیده برسر تربت شیخ برخواندم بحضور فرزندان و مریدان شیخ ، شیخ عبدالصمدبن‌الحسن‌القلانسی‌السرخسی‌الصوفی که از مریدان خاص شیخ بود و از اصحاب عشرة او حاضر بود مرا گفت صدق‌آن دو بیت خویش را حکایتی بشنو.

پس برسر تربت شیخ ما بحضور جمع گفت‌که من بنشابور بودم در خدمت شیخ شبی بخواب دیدم‌که شیخ در جایی نشسته بود که معهود او نبود درمثل آن جایگاه نشستن من شیخ را گفتم‌که ای شیخ چیست‌که برجایگاه خویش ننشستهٔ شیخ میگوید که من برجایگاه خویشم دیگر بار من بـا شیخ مراجعت می‌کنم که ای شیخ تو برجایگاه خویش‌ننشستهٔ خیراست شیخ‌گفت‌که مرا مکان نیست نه تحت ونه فوق ونه یمین ونه شمال ونه جهت و آنکه ما در مکان می‌نشینیم از برای مصلحت مردمانست و از بهرآن تا حوایـج خلق از ما روا شود وکار ایشان بسبب ما برآید ، من از خواب بیدارگشتم و برخاستم و باوراد مشغول‌گشتم . بامداد در مجلس نشسته بودم که شیخ ازصومعه بیرون‌آمد و برتخت بنشست وچنانکه شیخ را معهود بود ساعتی سر در پیش افکند پس سر برآورد وگفت یا عبدالصمد بیا وآن خواب‌که دوش دیدهٔ با ما حکایت‌کن همچنانـکه دیدهٔ . من ازان حال در تعجب بماندم کـه من آن خواب با هیچکس نگفته بودم سر سوی‌گوش شیخ بردم وآغاز‌کردم‌آن خواب را آهسته درگوش شیخ‌گفتن ومی‌کوشیدم تا کسی نشنود من هنوز خواب را آغاز نکرده بودم که شیخ آواز بلندکرد وگفت بآواز بلند بگو تا مردمان بشنوندکه ما را مکان نیست از برای ایشان و از برای قضـاء حوایج خلق می‌نشینیم و الا ما را مکان نیست فریاد وگریستن بر من افتاد و آواز بلندکردم وآن خواب را با مردم حکایت‌کردم چون بشنودند گریستن برجمع افتاد و حالتی خوش برفت اکنون‌این دو بیت بعداز وفات شیخ برزبان تو رانده است .

(الحکایة) حسن مؤدب‌گفت‌که روزی شیخ در نشابور ازمجلس فارغ شده بود و مردم رفته بودند و من در خدمت شیخ ایستاده بودم چنانکه معهود بود و مرا وام بسیار جمع‌آمده بود ودلم بدان مشغول بود که تقاضا می‌کردند وهیچ معلوم نبود و مرا می‌بایست که شیخ دران سخن‌گویـد و نمیگفت شیخ اشارت‌کرد که واپس نگر بنگریستم پیر زنی دیدم از در خانقاه می‌آمد من بنزدیك وی شدم

صرهٔ بمن دادگران سنگ وگفت صد دینار زراست پیش شیخ بر و بگوی تادعایی درکار من کند . من ستدم و شاد شدم وگفتم هم اکنون وامها باز دهم پیش شیخ بردم ونهادم . شیخ گفت اینجا منه بردار ومی‌رو تا بگورستان حیره آنجاچهارطاقیست نیمی افتاده و درآنجا شو پیری آنجا خفته سلام ما بدو برسان و این زر بوی ده و بگوی که چون این نماند بازنمای تا بگوییم دیگر بدهند و ما آنجاییم تا تو بازآیی .

حسن گفت من بآنجا رفتم که شیخ اشارت کرده بود در شدم پیری را دیدم سخت ضعیف طنبوری در زیر سر نهاده و خفته او را بیدار کردم و سلام شیخ بدو رسانیدم وآن زر بدو دادم آن مرد فریاد درگرفت وگفت مرا پیش شیخ بر پرسیدم که حال تو چیست پیر گفت من مردی‌ام چنین که میبینی و پیشهٔ من طنبور زدن است چون جوان بودم بنزدیك خلق قبولی عظیم داشتم و دربن شهر هیچ جای دو تن بهم نبودندی که من سوم ایشان نبودمی و بسیار شاگردان دارم اکنون چون پیر شدم حال من چنان شد کـه هیچ کس مرا نخواندی تا اکنون که دست تنگ شدم و من هیچ شغلی دیگر ندانم و مرا از خانه برون کردند و گفتند ما ترا نمیتوانیم داشت و مارا در کار خدای کن راه فرا هیچ ندانستم بدین گورستان آمدم و بدرد بگریستم و باحق تعالی مناجات کردم که خداوندا هیچ پیشهٔ ندانم وجوانی و قوت ندارم همه خلقم ردّ کردند اکنون زن و فرزند نیز مرا بیرون کردند اکنون من وتو وتو ومن امشب ترا مطربی خواهم کرد تا نانم دهی تا بوقت صبح دم چیزی میزدم و میگریستم چون بانگ نماز آمد مانده شدم بیفتادم ودر خواب شدم تا اکنون که توآمدی .

حسن گفت باهم بنزدیك شیخ آمدیم و شیخ هم آنجا نشسته بود آن پیر در دست و پای شیخ افتاد و توبه کرد شیخ گفت ای جوانمرد از سرکمی ونیستی و بی‌کسی در خرابه نفسی بزدی ضایع نگذاشت برو وهم باا و میگویی و این سیم میخور پس روی بمن کرد وگفت ای حسن هرگز هیچ کس در کار خدای تعالی زیان نکرده است این اورا پدید آمده بود ازان تو نیز پدید آید . حسن گفت دیگر روز که شیخ از مجلس فارغ شد کسی بیامد و دویست دینار زر بمن داد که پیش شیخ بر شیخ فرمود که در وجه وام صرف کن پس دلم از وام فارغ گشت .

(الحکایة) هم حسن مؤدب گوید که وقتی مرا ازجهت صوفیان درنشابور

اوام بسیار گرد آمده بود و صبر می‌کردیم تا شیخ چه فرماید که با او خود هیچ نبایستی گفت که او خود مطلع بودی برخاطرها . یك روز نماز بامداد بگزاردیم شیخ گفت ای حسن دوات وکاغذ بیار گفتم الله اکبر دوات و پارهٔ کاغذ پیش شیخ بردم شیخ بنوشت .

هرجا که روی‌دو گاو کارند وخری خواهی‌تو بمرو باش وخواهی‌بهری

مرا گفت این بستان و بدرخانقاه برون شو و بدست راست می‌رو و هرکت پیش آید بوی ده . چنانکه شیخ فرموده بود بکردم جوانی پیش من‌آمد وسلام‌کرد جواب سلام شیخ برسانیدم وآن‌کاغذ بوی دادم بوسه بروی داد و برچشم نهاد و تاریك بود و نتوانست خواند و آمدیم تا بدرگرمابه رسیدیم آن جوان در آنجا شد و برخواند و واقعهٔ بود مرا گفت ای حسن توانی‌که مرا پیش شیخ بری من اورا پیش شیخ بردم سلام گفت و صد دینار زر و نافهٔ مشك و پارهٔ عود پیش شیخ بنهاد گفت دل فارغ دار که مقصود هم‌آنجا حاصل شود وآن جوان برون آمد مرا گفت بیا با وی برفتم درکاروان سرایی شدیم و صد دینار دیگر بمن داد وگفت در وجه اوام شیخ کن واگر مقصود اینجاحاصل شود صددینار دیگر بدهم . من سؤال کردم‌که واقعهٔ توچیست گفت مرایك انباز ببلغار بوده‌است ویك انباز بنهر واله سه‌سالست مرا دوش قاصدی رسید از مرو که یك انباز بمرو آمده است من عزم کردم که بمرو روم ودرشب قاصدی دیگر رسید که آن دیگر بهری آمد من همه شب اندیشه می‌کردم که بمرو روم یا بهری سحرگاه مرا در دل آمد که بامداد پیش شیخ ابوسعید روم و اورا صد دینار زر و قدری بوی خوش برم و از وی سؤال کنم که بمرو روم یا بهری و بهرچه اشارت کند بران روم بامداد می‌آمدم تو مرا پیش‌آمدی وکاغذ بمن دادی اکنون چون برلفظ شیخ رفت که هم‌آنجا مقصود حاصل شود و فراغت پدید آید منتظرم تا چه پدید آید . نماز پیشین بود که در بازار بودم و آن جوان را دیدم و گفت آن انباز که بهری بود رسید و نماز دیگر بگزاردیم . از جهت صوفیان ببازار رفتم تا سفره بخرم آن جوانرا دیدم که می‌دوید گفت ای حسن آن انباز که بمرو بود رسید بیا که من بطلب توآمدم و زر صد دینار دیگر بمن داد و پیش شیخ آمدم و حال بگفتم شیخ فرمود که آن سیصد دینار بوام باز ده و

بعدازین هیچ داوری مکن که هرچه این قوم خورند آنرا داوری نباشد که گزارندهٔ آن حق تعالی بود .

(الحکایة) حسن مؤدب گفت چند روز بود که در خانقاه هیچ گوشت نیاورده بودند که وجه آن نداشتم وجمع را تقاضای گوشت می‌بود . یك روز شیخ مجلس میگفت مرا گفت ای حسن برخیز و بر آن برنا شو و بانگشت اشارت کرد من فرا نزدیك آن برنا شدم شیخ گفت ای جوان آن درست که در بند داری دیناری و حبه ایست بدو ده آن جوان گریان شد و دست ببند کرد ودرست بمن داد ومن ستدم و باز بخدمت شیخ آمدم .

شیخ فرمود که برو ببازار آهنگران و جوانی قصاب برهٔ شیر مست بر دست دارد و تکلفها بدان کرده آنرا بدین زر بخر و با او باهم فرو شو تا بشوله وآن بره را دران گوانداز تا سگان محلّت دهن بران چرب کنند . من برفتم و همه را باندرون داوری میکردم که روزهاست تا در خانقاه هیچ گوشت نبوده و شیخ برهٔ شیر مست برورده بسگان میفرستد چون بسر آهنگران آمدم همچنان دیدم که شیخ گفته بود وآن بره را خریداری کردم گفتم به پنج دانگ و نیم میخواهم گفت بیك دینار کم نخواهم داد آن درست بوی دادم وآن بره بخریدم وآن جوان باخود ببردم و پیش سگان انداختم . خلقی بانکار بنظاره بایستادندآن جوان بگریستن ایستاد و گفت مرا پیش شیخ بر اورا پیش شیخ بردم در پای شیخ افتاد ومیگفت توبه کردم و من پیش شیخ ایستاده بودم .

شیخ مرا گفت ای حسن چهار ماه است که این جوان دران بره رنج میبرد دوش بمرد واین مرد را دریغ آمد که بیندازد ما روا نداشتیم که آن مردار بخلقی رسد و مسلمانی آن بخورند این مرد بمقصود رسید وآن سگان نیز شکمی چرب کردند ، تو باری چرا انکار و داوری میکنی این جماعت پاکانند و جز پاك نخورند و ازان ایشان نیز پدید آید آن جوان که درست زر داده بود هنوز نشسته بود و گوسفند بسیار داشتی بر پای خاست و گفت ای شیخ مرا گوسفند حلال است بیست بخته بدهم از جهت صوفیان . شیخ گفت این همه می‌بایست تا نخست سگان دهن چرب کنند و این مرد بمقصود رسد و شما بگوشت حلال رسید .

(الحکایة) و دران وقت که شیخ ابوسعید بنشابور بود مؤذن مسجد مطرز یك شب سحرگاه بر مناره قرآن میخواند و دران همسایکی ترك بیمار بود آن ترك را بآواز مؤذن خوش ببود و بسیار بگریست ، وچون روز شد کس فرستاد و مؤذن را بخواند وگفت دوش تو بودی که بر مناره چیزی میخواندی گفت آری گفت دیگر بار بخوان مؤذن پنج آیتی بر خواند ترك بگریست وآن مؤذن را دو درست زر داد چون مؤذن از نزدیك ترك بیرون آمد بمجلس شیخ آمد . شیخ سخن میگفت از در مسجد دو سگ بان درآمدند و از شیخ چیزی خواستند شیخ روی بمؤذن کرد وگفت آن درست زرکه این ساعت ترك بتو داد باین هر دو شخص ده مؤذن در تفکر بماند که ترك زر تنها بمن داد اینجا هیچکس نبود شیخ چگونه بدانست و او درین تفکر بود شیخ گفت بسیار تفکر مکن که آب گرمابه پارگین را شاید مؤذن را وقت خوش گشت و زر بایشان داد والسلام .

(الحکایة) حسن مؤدب گفت که در نشابور روزی شیخ مرا گفت بیرون شو بدست راست بازگرد و هرکت پیش آید دست فرا پیش دار و بگوی هرچه داری بر اینجا نه . من بحکم اشارت شیخ برون آمدم و برفتم گبری دیدم بنزدیك وی شدم و دست فرا پیش وی داشتم وی سر باحق تعالی راست داشت وگفت آری مسلمان شوم مرا پیش شیخ بر اورا بر شیخ بردم گفت ای شیخ اسلام من عرضه کن ایمان آورد و هرچه داشت در راه شیخ نهاد و صوفیان خرج کردند .

(الحکایة) روزی شیخ ابوسعید در نشابور حسن مؤدب را بخواند و گفت پیش نقیب باید رفت و بگوی تا درویشان را سفرهٔ ترتیب کند و او شحنه بود و عظیم ظالم و دشمن شیخ و منکر صوفیان بود . حسن گفت من برفتم و همه راه بادل خود میگفتم که در نشابور هیچ کس ظالمتر از وی نیست این چگونه خواهد بود من بنزدیك او رفتم او را دیدم که یکی را چوب میزد و خلقی از دور نظاره میکردند . من متحیر بایستادم ناگاه چشم نقیب برمن افتاد گفت آن صوفی اینجا چه کار میکند یکی بیامد و از من سؤال کرد من فرا نزدیك او رفتم و سلام شیخ برسانیدم وگفتم شیخ میگوید که ترا سفرهٔ صوفیان میباید کرد او بطریق استهزا سخنی چند بگفت پس دست فراز کرد و کیسهٔ سیم داشت و بمن انداخت وگفت مگر

شیخ میخواهد که سفره بسیم حرام نهد شیخت را بگوی که این سیم بزخم چوب ازین مرد ستده‌ام . من سیم برداشتم و پیش شیخ آمدم شیخ گفت برو و گوشت و ترتیب و آنچه اسباب سفره باید بساز و درویشان تعجب میکردند و انکار مینمودند من برفتم و آنچه بایست بخریدم چون وقت سفره بود سفره بنهادم شیخ دست فراز کرد و بکار برد و جمع نیز بانکار موافقتی بکردند .

دیگر روز شیخ مجلس میگفت در میان مجلس جوانی برخاست و بخدمت شیخ آمد و میگریست و پای شیخ بوسه داد و گفت ای شیخ تو به کردم و مرا بحل کن که من شمارا خیانت کردم و قفای آن بخوردم و کیسهٔ سیم پیش شیخ بنهاد . شیخ گفت بایشان بگوی که چه خیانت کردی گفت پدرم بوقت وفات مرا بخوانـد و کیسهٔ سیم بمن داد و مرا وصیت کرد که بعداز وفات من این سیم بنزدیك شیخ بر تا در وجه درویشان صرف کند چون پدرم را وفات رسید ابلیس برمن راه بزد گفتم من در وجه خود صرف کنم اولیتر که بشیخ دهم که میراث حلال من است ، شحنه بتهمتی دروغ مرا بگرفت وصد چوب بزد ویك کیسهٔ سیم از من بستد و من هنوز آنجا بودم که خادم تو بیامد و پیغام توآورد و شحنه آن سیم بوی داد وآن سیم از شما بود و اینك کیسهٔ دیگر من آوردم و مرا بدانچه کردم بحل کن شیخ گفت ای جوانمرد دل مشغول مدار که آن سیم بما رسید و ترا آن در راه بود . بعد ازان روی بجمع کرد و گفت هر چه باین جماعت رسد جز حلال نبود و این خبر بنقیب رسید پیش شیخ آمد و در پای شیخ افتاد وتوبه کرد و ترك ظلم بگفت ومرید و معتقد شیخ و این طایفه شد و مردم از ظلم وی برستند .

(**الحکایة**)آورده‌اند که دران وقت که شیخ بنشابور بود دو مرد معروف با یکدیگر گفتند ما را بر شیخ امتحانی باید کرد تا بکرامات بجای آورند یا نه بنزدیك شیخ رویم و از وی چیزی بستانیم و بهریسه دهیم با یکدیگر حکایت راست کردند و پیش شیخ آمدند وگفتند ای شیخ در همسایگی ما دختری هست بی‌پدر و مادر و اورا بشوهر داده‌ایم و هرچه که اورا فریضه بکار میبایست از هر کسی چیزی بر سبیل تبرك بخواسته‌ایم و امروز آن شغلك وی راست شد و امشب اورا بخانهٔ شوهر میبریم وازخدمت شیخ شمعی میباید تااورا بروشنایی شیخ بخانهٔ شوهر بریم تاآن تبرك

بروزگار ایشان فرا رسد ، شیخ حسن مؤدب را بخواند وگفت ای حسن دو شمع بزرگ بیاور و بدیشان ده که هریسه گران می دهند . ایشان چون این سخن بشنودند از دست بشدند و روی درپای شیخ مالیدند و ازان انکار توبه کردند و پیش شیخ بخدمت بایستادند و در میان متصوفه بماندند و ازنیك مردان گشتند .

(**الحکایة**) آورده اند که شیخ در نشابور ناتوان شده بود طبیبی را بیاوردند تا شیخ را ببینند ، مگرآن طبیب گبر بود . چون بشیخ آمد و بنشست خواست تا دست برنبض شیخ نهد شیخ حسن مؤدب را بخواند وگفت یا حسن ناخن پیرا بیار و ناخن او بازکن و موی لبش برگیر و درکاغذی پیچ بوی ده که ایشانرا عادت نباشد که بیندازند وآبی بیاور تا دست بشورد وآن گبر متحیر می‌بود وزهره نداشت که خلاف کردی چون آنچه شیخ فرموده بود بجای آوردند طبیب دست بر دست شیخ نهاد روی نگردانید (۱) ودست وی بگرفت و یك ساعت نگاه داشت پس رها کرد طبیب خواست که برود برخاست ومی‌رفت تا بدر خانقاه که می‌شد و بازپس می‌نگریست شیخ آواز داد که صدبار باز پس نگری ترا بنگذارند که بروی گبر بازگشت وپیش شیخ آمد ومسلمان‌شد و جملهٔ پیوستگان او ایمان آوردند ببرکت نظر شیخ رحمة‌الله علیه .

(**الحکایة**) پیر ابوصالح دندانی مرید شیخ ابوسعید بوده است و پیوسته پیش شیخ ما بودی ایستاده با ناخن پیرایی در دست تا هرگاه که شیخ را نظر بر جامهٔ خود افتادی چون برزی بدیدی بروی بانگشت از جای برگرفتی تا ابو صالح بناخن پیراه آن برز حالی ازآنجا برداشتی ، که شیخ چند استغراق داشتی دران حضرت که نخواستی که بدان نظر مکدر شود بجامهٔ او عیب افتد ازان حضرت . و موی لب شیخ همواره راست می‌کرد. درویشی گفت ، پیر بوصالح را گفتم که موی لب راست‌کردن بمن آموز بخندید وگفت ای درویش هفتاد دانشمند عالم باید تاموی لب درویشی تواند راست‌کردن این‌کار بدین آسانی نیست .

این پیر بوصالح گفت شیخ را درآخر عمر بیش‌از یك‌دندان نمانده بود و هرشب چون‌ازطعام‌خوردن فارغ‌شدی برسفره خلال ازمن بستدی‌وگرد دهان برآوردی و بوقت دست شستن آبی بران فرو گذاشتی و بنهادی . یك شب چون شیخ خلال

(۱) کذا فی‌المتن

بستد دردل من آمد که شیخ دندان ندارد و بخلالش حاجت نیست هرشب خلال‌ازمن چرا می‌ستاند شیخ سر برآورد و بمن باز نگریست وگفت استعمال سنت را و طلب رحمت را که رسول فرموده است علیه‌السلام **رحم‌الله المخللین من امتی فی الوضوء والطعام** من شرم زده شدم وگریه برمن افتاد .

(الحکایة) آورده‌اند که درآن وقت که شیخ درنشابور بود خواجه علیك در عزره را (که از مریدان شیخ بود و شیخ نظری تمام بروی داشت) وخواجه حسن مؤدب را بمیهنه فرستاد بمهمی ·

خواجه علیك گفت چون بنوقان رسیدیم حسن گفت بیا تا پیش خواجه امام مظفر شویم و این خواجه امام مظفر مردی بزرگ بوده است ، خواجه علیك گفت ما گفتیم که شیخ ما را بمیهنه فرستاده است و از راه بجایی دیگر نتوان رفت و باز گشتیم . چون بنوقان رسیدیم حسن گفت من پیش خواجه امام مظفر می‌روم و ترا موافقت باید کردن واگر نکنی من تنها بروم واورابینم من موافقت‌وی کردم ، وچون بنشستیم خواجه امام مظفر در سخن آمـد خواجه حسن مؤدب آن سخن نیك می‌شنود و دلش بسخن او مایل شد خواجه امام مظفر سخن تمام کرد و سخنی دیگر برداشت حسن با دل اندیشه کرد که اینجا مقام کنم چون خواجه امام مظفر سخن تمام کرد من گفتم اینکه انتها می‌کنی شیخ ما ابتدا نهاده است خواجه امام مظفر بشکست و حسن با خویشتن آمد برخاستیم و از پیش او برون آمدیم . چون با جایگاه خویش آمدیم حسن با من درمیان نهاد که مرا چه اندیشه افتاده بود تا توآن سخن بگفتی مرا آن اندیشه در باقی شد و دانستم که خطا کردم . چون بنشابور رسیدیم و بدر خانقاه در شدیم شیخ را چشم بر ما افتـاد روی بحسن مؤدب کرد وگفت آن مرد انبان حدیث تو پر کرده بود اگر علیك نگون سار نکردی ، حسن در زمین افتاد و استغفار کرد .

(الحکایة) دران وقت که شیخ بنشابور بود و خواجه ابومنصور ورقانی که وزیر سلطان طغرل بود بیمارشد چون کارش تنگ درآمـد شیخ ما را و استـاد امام ابوالقاسم قشیری رحمة‌الله علیهما بخواند وگفت من شمـا را دوست داشته‌ام و بسیار سیم در راه شما بکار برده ام اکـنون من بشما یك حاجت دارم چون من

تمام شوم شما هردو بزرگ بجنازهٔ من حاضرآییـد و بر سر خاکم چندان مقـام کنیدکه من از عهدهٔ سؤال بیرون‌آیم بقوت شما . هردو ازوی قبول‌کردند چون وی برحمت خدای تعالی رسید شیخ‌ما واستاد امـام در پیش‌آن کار ایستادند چون بگورستان آمدند هنوز خـاك تمام نشده بود ، استاد امام شیخ را گـفت که هنوز خاك تمام نشده است وآفتاب گرم است و تو مقام‌کن تا من مردمانرا باز گردانم . شیخ برسر خاك سجاده باز افکند و شیخ بنشست چون خاك تمـام شد و خواجـه ابومنصوررا دفن‌کردند و خاك راست‌کردند شیخ برخاست وگفت تمام شد و برفت . چون باستاد امام رسید استاد امام گفت پس‌آن وصیت که کرده بود ، شیخ گـفت بهیچ چیز حاجت نبود ، و مردمان درگفت وگوی رفتنـد که آن وصیت چه بود استاد امام گفت ای شیخ چگونه بود . شیخ گفت رسولان بیامدند و سؤال کردند آن یکی مرا آن یکدیگرگفت نمی‌بینی‌که برسرخاك او کیست این بگفتند و برفتند ما نیز برفتیم .

(الحکایة) ابرهیم ینال برادرکهین سلطان طغرل بود وشحنهٔ نشابوربود وعظیم بدبود و سخت بیدادگر بود وشیخ ما بنشابور بود ، و درآن مدت که شیخ در نشابور بود اهل نشابور در هر مجلس از شیخ درحق‌او دعا خواستندی و شیخ دعا نگفتی وگفتی نیکو شود . تا یك روز شیخ مجلس می‌گفت ابرهیم درمجلس شیخ‌آمد وبسیار بگریست وچون شیخ مجلس تمام‌کرد ابرهیم ینال پیش تخت شیخ آمد و بایستاد ، شیخ‌گفت چیست گفت مرا بپذیر شیخ‌گفت نتوان گفت بپذیرم(۱) گفت نتوان و سه بار بگفت پس شیخ نیز (۲) در وی نگریست گـفت نعمت برود گفت شایدگفت جانت بروگفت شایدگفت امیریت برود گفت شایدگفت دوات وکاغذ پارهٔ بیارند حسن مؤدب کاغذ ودوات بیاورد شیخ بران کاغذ بنوشت که **ابرهیم منا کتبه فضل‌الله** . ابرهیم‌ینال آن‌کاغذ پاره بستد وبوسه داد ودر میان نهاد و از در برون رفت .

و هم آن شب از سوی عراق برفت وبهمـدان بنشست و عاصی شد و سلطان برفت و با او جنك‌کرد و اورا بگرفت و برادر خردتر بود و پیغام فرستاد

(۱) ط بپذیرم (۲) ط ، تیز .

که دانم که مرا بخواهی کشتن حاجتم بتو آنست که چون مرا هلاك کنی خطیست ازآن شیخ ابوسعید ابوالخیر و درکیسهٔ منست در دست من نهید و مرا درگور کنید که شیخ این هرسه واقعه با من گفته است و من گفتم شاید چون خط وی با من باشد فردا دست در وی زنم .

(الحکایة) آورده‌اند که شیخ روزی از جایی می‌آمد با جمع صوفیان چنانکه معهود اوبود وبسر کوی عدنی کوبان رسید قصابی بود برسر آن کوی چون شیخ با جمع بروی بگذشتند آن پیرقصاب با خود گفت ای مادر و زن اینها ، مشتی افسوس خواران سر و گردن ایشان نگر چون دنبه ' ودشنامی زشت بداد شیخ را و صوفیانرا و هیچ کس نشنود . شیخ را از راه فراست بران اطلاع بود حسن مؤدب راگفت ای حسن آن پیر مرد را بیار حسن بازگشت وآن مرد را گفت بیا که شیخ ترا می‌خواند آن پیر مرد بترسید ترسان و لرزان می‌آمد شیخ صوفیی پیش حسن باز فرستاد وگفت که اورا بگرمابه برید حسن اورا بگرمابه فرستاد وحسن پیش شیخ آمد ، شیخ گفت برو ببازار وکرباسی باریك و جفتی کفش و دستاری طبری کتان بدر گرمابه بر و دوصوفی ببر تا آن پیر را مغمزی کنند در حمام ، حسن در حال دوصوفی بگرمابه فرستاد تا آن پیر را خدمتها کردند و حالی خود ببازار شد وآنچه شیخ اشارت کرده بود بیاورد وشیخ صوفیانرا گفت زود بدوزید پیراهن وازار پای صوفیان جمله گرد آمدند وبیك ساعت دوختند شیخ گفت برو و دران پیر پوش و صد درم بوی ده وگو همان که میگفتی میگوی چون سیمت بنماند و همه خرج کنی دیگر بیای و بستان حسن بیامد و هم چنانکه شیخ فرموده بود بکرد آن پیر بگریستن ایستاد و پیش شیخ آمد و توبه کرد و مرید و معتقد صوفیان گشت .

(الحکایة) دانشمند بوبکر شوکانی گفت که پدرم دانشمندمحمد گفت که دران وقت که من بطالب علمی بنشابور بودم دران تاریخ شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود و من هرروز که ازدرس فارغ شدمی بخدمت شیخ آمدمی وتا نماز دیگر پیش شیخ بودمی چون نماز دیگر بگزاردیمی بمدرسه آمدمی یکروز پیش شیخ آمدم وسلام کردم و بنشستم شیخ گوشهٔ سجاده برداشت و مشتی مویز طایفی از زیر سجاده بیرون آورد وگفت صوفیان را فتوحی بوده است طرسوس کرده اند ما حصهٔ شما

اینجا نهاده ام مگر یکی را هفت هفت هفت و ما در مدرسه در یك خانه دوشریك بیش نبودیم و شیخ سه هفت گفت من خدمت کردم و از پیش شیخ بیرون آمدم و در راه مدرسه موزها را شمردم بیست ویك موز بود همچنان سه هفت که شیخ اشارت کرده بود چون بمدرسه شدم شریکم را برادری از عراق رسیده بود و در خانه من نشسته در آمدم و بپرسیدم و موزها را حصه کردیم چنانکه شیخ فرموده بود هریکی را هفت رسید .

(**الحکایة**) خواجه امام بوعلی فارمدی رحمه‌الله گفت که من در ابتداء جوانی بنشابور بودم بطلب علم در مدرسهٔ سراجان مدتی برآمد خبر در شهر افتاد که بوسعید بوالخیر از میهنه آمده است و مجلس میگوید و کرامات او در میان مردم ظاهر شده است و اهل نشابور و ائمهٔ همه مذاهب او را معتقد شده‌اند من برفتم تا اورا ببینم چون چشم من بروی افتاد عاشق وی شدم و محبت او و از آن این طایفه در دل من زیادت گشت و همه روزگوش میداشتم تا شیخ بیرون آید و مجلس گوید نامی اورا ببینم و ازجملهٔ ملازمان حضرت شیخ گشتم و پوشیده میداشتم که شیخ مرا نداند . تا یك روز در مدرسه در حجرهٔ خویش نشسته بودم آرزوی دیدار شیخ اندر دل من پدید آمد و وقت آن نبود که معهود شیخ بیرون آید خواستم که صبر کنم نتوانستم برخاستم و بیرون آمدم چون بسر چهارسو رسیدم شیخ را دیدم با جماعتی انبوه می رفت من بر اثر ایشان برفتم بی‌خویشتن ، اتفاقا شیخ را بدعوتی میبردند چون بدر سرای مضیف رسیدند شیخ در رفت و جمع در رفتند و من نیز در رفتم و درگوشهٔ بنشستم چنانکه مرا نمی‌دید چون بسماع مشغول شدند شیخ را وقت خوش گشت وجدی بروی ظاهر شد و جامه ضرب (۱) کرد . چون فارغ شدند از سماع شیخ جامه برکشید و پیش جمع پاره میکردند شیخ یکی آستین با تیریز (۲) جداکرد و بنهاد وگفت که یا بوعلی طوسی کجایی من جواب ندادم دیگر بار آواز داد هم جواب ندادم وگفتم شیخ مرا نمیداند و نمی بیند مگر از مریدان شیخ یکی را بوعلی طوسی نامست شیخ دیگر بار آواز داد هم جواب ندادم بار دیگر گفت جمع گفتند مگر ترا آواز می‌دهد من برخاستم و پیش شیخ شدم شیخ آن

(۱) معروق ح (۲) شاخ جامه‌را گویند (برهان قاطع)

آستین وتیریز بر داشت و بمن داد و گفت تو ما را همچون آستین وتیریزی از جامه، من ستدم و خدمت کردم و جایی عزیز بنهادم و پیوسته بخدمت شیخ می آمدم و مرا در خدمت شیخ بسیار روشناییها پدید آمد و حالها روی نمود .

چون شیخ از نشابور برفت من بنزدیك استاد امام ابوالقاسم قشیری می‌شدم وحالتی که پیدا میآمد با وی میگفتم و حکایت میکردم واو میگفت برو ای پسر بعلم آموختن مشغول باش و هر روز آن روشنایی در زیادت بود سالی دو سه دیگر بتحصیل علم مشغول بودم . تا یکروز قلم از محبره برکشیدم سپید برآمد دیگر باره همچنان تا سه بار قلم بمحبره فرو بردم و سپید بر می آمد بر خاستم و پیش استاد امام رفتم و حال با وی بگفتم استاد امام گفت چون علم دست از تو بداشت تو نیز دست از وی بدار و کار را باش و بمعامله مشغول گرد من برفتم و رختهاو کتب از مدرسه باز خانقاه آوردم و بخدمت استاد امام مشغول شدم روزی استاد امام درگرمابه شد تنها من برفتم و دلوی چند آب درگرمابه ریختم چون استاد امام از حمام برآمد ونماز بگزارد گفت آن که بود که آب درگرمابه ریخت من باخود گفتم مگر بی‌خردی کرده‌ام خاموش بودم دیگر بار بگفت هم جواب ندادم چون سه بار بگفت گفتم من بودم ، استاد امام گفت ای بوعلی هرچه بوالقاسم بهفتاد سال بیافت تو بیك دلو آب بیافتی . پس من مدتی بمجاهدت مشغول بودم و پیش امام بنشستم یك روز حالتی در من پیدا شد که دران حالت گم شدم دیگر روز آن واقعه با استاد بگفتم گفت ای بوعلی حد دانش ما از ینجا فراتر نیست هرچه ازین مقام فراتر بود ما راه فراآن ندانیم .

من باخود اندیشه کردم که مرا پیری بایستی که مرا ازین مقام فراتر بردی وآن حالت زیادت میشد ومن نام شیخ بوالقاسم گرگانی شنیده بودم بر خاستم وروی بطوس نهادم و جایگاه وی نمیدانستم چون بشهر رسیدم جایگاه او بپرسیدم گفتند که بمحلهٔ کنار (۱) نشیند در مسجدی با جماعتی از مریدان خویش من برفتم تا بدان مسجد در شدم شیخ ابوالقاسم نشسته بود من دو رکعت تحیت مسجد بگزاردم وبنزدیك شیخ ابوالقاسم شدم او سر در پیش افکنده بود سر برآورد وگفت بیا ای بوعلی تا چه داری سلام کردم و بنشستم و وقایع خویش بگفتم شیخ ابوالقاسم گفت آری ای

(۱) کنار رود ، خ

ابتداء تو مبارك هنوز بدرجهٔ نرسیدهٔ اما اگر تربیت یابی بمقامی بزرگ برسی من با خویشتن بگفتم که پیر من اینست مدتی دراز پیش او مقام کردم پس شیخ ابوالقاسم بعداز آنکه درین مدت مرا بانواع ریاضات و مجاهدات فرموده بود بر من اقبالها کرد و عقد مجلس فرمود و عجوزهٔ خویش را در حکم من کرد وکار من بالا گرفت .

و اگر چه این شرح از مقصود کتاب دور بود چه مقصود ما جز واقعهٔ او با شیخ ما و حدیث آن خرقه بوی دادن نبود اما چون در ابتداء حالت او خوض کرده شد نخواستیم که آن حدیث را وآن سخن را بگذاریم ، و خواجه امام بوعلی فارمدی گفت که دران وقت که من پیش شیخ بوالقاسم بودم و بریاضت و مجاهدت مشغول بودم هنوز شیخ ابوالقاسم مرا عقد مجلس نفرموده بود و شیخ ابوسعید از میهنه بطوس آمده بود و من بخدمت او رفتم چون خدمت کردم و سلام گفتم شیخ جواب داد وگفت ای بوعلی زود باشد که چون طوطیت در سخن آرند بسی برنیامد که شیخ ابوالقاسم مرا عقد مجلس فرمود و بمدتی اندك سخن بر من گشاده گشت چنانکه مشهور شدم .

(الحکایة) خواجه امام بونصر عیاضی گفت من بنشابور بودم بتفقه پیش خواجه امام بومحمد جوینی مدتی مدید و بسیار در فنون علم رنج برده بودم وخلافی و مذهب تعلیق آموخته ، بشنودم که شیخ بوسعید بوالخیر از میهنه آمده است وسخنهای نیکو میگوید وکرامات بیشمار ازو ظاهر میگردد . من بطریق نظاره واختیار(۱) بمجلس او در شدم چون چشم من بر وی افتاد از سیاست نظر او و پاکی خرقه و چهرهٔ او حرمتی در دل من آمد وچون در سخن آمد سخن او در من چنان اثر کرد که با خود گفتم که اگر چه در علم بدرجهٔ بزرگ رسیده‌ام مرا از خدای تعالی چاره نیست و راه خدای تعالی اینست که این مرد میگوید مرا هم بدین طریق در باید آمد و در خدمت و صحبت شیخ شد ، حالی شیخ از منبر آواز داد که در باید من از سخن شیخ بشگفت بماندم تا ازکجا گفت پس در دل خویش شبهتی درآوردم که باتفاق چنین رفت . چون شیخ بسخن دیگر مشغول شد دیگر بار همچنین بخاطر من درآمد و این اندیشه مستولی شد دیگر بار شیخ گفت این حدیث تأخیر برندارد چون کرامت مکرر شد شبهت برخاست .

---

(۱) و اختبار ظ

چون مجلس تمام‌کرد من برخاستم و بمدرسه شدم تا رختها بردارم وپیش شیخ آیم من رخت در هم آوردم‌کسی خبر بخواجه امام ابومحمد جوینی بردکه چنین حالیست او در حال نزدیك من‌آمد وگفت‌کجا می‌شوی من حال با وی بگفتم اوگفت من ترا از خدمت و صحبت شیخ باز ندارم و از مجالست با درویشان منع نکنم ولیکن تو در مجلس شیخ شده باشی و مردی دیده محتشم و نیکو لهجه و صاحب‌کرامات آن‌کرامات ظاهر او ترا در دل آمده باشد آن حال را از علم خویش زیادت یافته باشی اگر میپنداری‌که توشیخ بوسعید توانی شدن غلط‌کردهٔ‌که آنچه او ریاضت و مجاهدت‌کرده است تو خبر نداری ما دانیم‌که او چه‌کرده است تاآن درجه یافته است و اگر صدکس همان ریاضت بکشند‌که اوکشیده است حق تعالی بدیشان آن ندهد‌که باو داده است بدین طمع کار علم خود فروگذاری از علم بیفتی‌وباحوال او نرسی . چون بانصاف دران سخن نظرکردم چنان بود‌که او میگفت آن اعتقاد در حق شیخ بماند و من برسر تحصیل میبودم و پیوسته بخدمت شیخ میرسیدم و ازو فایده میگرفتم ودر حق من کرمها میفرمود و بخدمت او آسوده میگشتم٠

(الحکایة) استاد اسماعیل صابونی‌گفت‌که شبی خفته بودم چون وقت برخاستن شد بمعهود هرشب بوردی‌که معتاد بود برخاستم تاگزارده شود نفسم‌دران کاهلی میکرد و چشمم بخواب میشدگربهٔ برسر بالین من دوید وکوزهٔ آبی بر سر بالین من نهاده بود بریخت من لاحولی بکردم و هم کاهلی‌کردم وبرنخاستم چشمم فرا خواب شد دیگر بار سنگی بیامد از بام و بر طشتی‌آمد‌که در میان سرای بود اهل سرای بر جستند‌که دزد است خواب برمن مشوش شد و بورد مشغول‌گشتم دیگر روز بمجلس شیخ درآمدم شیخ سخن میگفت در میان سخن روی بمن‌کرد وگفت بنده چون همه شب بخسبد و دیرترك برخیزد موشی وگربهٔ را بفرمایند تا بیایند و در یکدیگر آویزند سر بالین او وکوزهٔ‌آبش بیفکنند تا او از خواب بیدار گرددگوید لاحول و دزدی را بفرمایند تا سنگی در سرایش اندازد و بر طشتی آید گویددزداست‌گویند نبود فرستادهٔ ما بود تاازخوابت بیدارکند تاساعتی باما حدیث‌کنی

مه روی منا دوش بسلامت بودم   گفتی دزدست دزد نبد من بودم

هوش از من برفت و دانستم‌که در هیچ حالت شیخ از ما غافل نیست ،

(الحکایة) خواجه ابوالفتح شیخ گفت که پیر بوموسی گفت که یکروز شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور مرا گفت درپیش رو ودو رکعت نماز کن تا ما بتو اقتدا کنیم و هر حمد که در قرآنست برخوان پیرموسی گفت فرو ماندم که چگونه توانم گزارد بحکم اشارت شیخ فرا پیش شدم چون تکبیر بگفتم هر حمد که در قرآن بود برزبان من روان گشت چون نماز بگزاردم شیخ گفت ای موسی ما ازگزارد شکرهای خدای تعالی عاجز بودیم شما را بنیابت بداشتیم خدای تعالی نیکوییها دهاد .

(الحکایة) بوبکر مکرم گفت که کیایی بودی در نشابور که پیوسته شیخ را احتساب کردی گفت روزی شیخ ما را سفطی عود آورده بودند و هزار دینار زر شیخ حسن مؤدب را گفت که صوفیان را زیره‌بایی و حلوایی بساز وسنت شیخ چنان بود که هر که شیخ را چیزی آوردی هم در پیش او خرج کردی و بحضور او بکار بردندی شیخ بفرمود تاآن سفط عود را بیکبار برآتش نهادند وبوی عظیم برخاست و شیخ گفت که تا همسایگان ما را از بوی این عود نصیب بود آن عود برآتش نهادند و سفرهٔ عظیم نیکو بنهادند با چندان تکلف و بوی عظیم بر خاست . این کیا در آمد تا بر شیخ احتساب کند گفت در چنین وقت و تنگسال و سختی که میبینی این چه اسرافست چون نزدیك تخت شیخ رسید سفاهت و زجر می‌کرد و بر شیخ جفا میگفت و شیخ خاموش میبود و اصحاب می‌رنجیدند . شیخ سربرآورد و درو نگریست و گفت درآ ای کیا بدو تا درآمد شیخ گفت نیز فروترآی نیك دو تاگشت و همچنان بماند بحیرتی هر چه تمامتر بازگشت و در مسجدی که بر در خانقاه بود بنشست و شیخ درویشی را بفرمود تا تیمار او میداشت دو سال‌ونیم همچنان بزیست دران شدت و بعدازان فرمان یافت . و از اینجاست که علما وبزرگان گفته‌اند که با مشایخ و اصحاب حالات دلیری وگستاخی نباید کرد و جز بوقت و بحرمت نزدیك ایشان نباید شد که ایشانرا حالات باشد اگر در قبضی باشند که نظری بقهر برکسی افکنند دمار ازان کس برآید نعوذ بالله من‌ذلك .

(الحکایة) خواجه اسماعیل مکرم گفت که روزی در راهی میرفتم شیخ بوسعید پیشم آمد در نشابور سلام کردم جواب داد چون درگذشت من از پس او میرفتم و در پای و رکاب او می‌نگریستم در خاطر من آمد که کاشکی شیخ مرا

دستوری دادی تا بوسهٔ بر پای او دهم چون این اندیشه برخاطر من بگذشت در حال شیخ اسب را باز داشت تا من در وی رسیدم شیخ پای از رکاب بیرون کرد و پیش من داشت من بوسهٔ بر پای شیخ دادم شیخ اسب براند من نیز برفتم .

(**الحکایة**) رشیدالطایفه عبدالجلیل گفت که محبی بود شیخ ابوسعیدرا (قه) در نشابور مردی درویش از گنج رود پیوسته نزدیك شیخ آمدی و از مال دنیایی رزکی داشت که قوت او و فرزندانش از آنجا بود وقتی پیش شیخ آمـد وگفت می‌بایدکه شیخ و اصحابنا بدین رزك درآیند بکرات می‌آمـد و این درخواست میکـرد و این سخن میگفت و شیخ اجابت نمیکرد و بگفت او التفات نمیکرد وراه باز نمیداد . تا وقتی بنزدیك شیخ‌آمد وگفت ای شیخ مرا آرزو میکندکه یکبار شیخ و اصحاب‌بدین رزك درآیندکه انگور بارخواهندکرد شیخ بسیار عذر خواست سود نداشت بر نشست و اصحاب در خدمت او برفتند رزك خرد بود و انگور اندك و مردم بسیار درویشان انگور بخوردند درویشی دو خوشه‌که نیکوتر بود با برگهای سبز در میان سجاده در رباطی نهاد و بدان برگ رز پوشید و بنهاد چنانکه هیچ کس ندید چون انگور بخوردند و برفتنـد آن مردگرد رز در می‌نگریست هیچ انگور نمیدید یکی‌گفت خدای برکت‌کناد آن مردگفت‌کـه برکت امسالین باری رفت . چون شیخ و جماعت برفتند آن مرد رز در شد هیچ انگور ندید ازجای بشد و از رز بیرون آمد و در رزببست و از رز خشم‌گرفت وآن زمستان در رز نشد و نزدیك شیخ نیامد سال دیگر چون وقت کار درآمد و مردمان بعمارت رزهای خویش بر میگشتند این مرد با خود اندیشه‌کردکه این هیچ نیست‌که من میکنم این رز را عمارت بایدکرد و بدانکه من با رز خشم‌گیرم هیچ مقصود حاصل نیاید اگر گناهی‌کرده‌ام من‌کرده‌ام بر خاست و برز در شد وگرد رزبرمی‌آمد درگوشهٔ رز در رباطی سجادهٔ دید نهاده برگرفت و بازکرد دوخوشه انگور دید تازه دران میان نهاده و برگهای سبز و تازه بر وی پوشیده سخت شادگشت و برداشت بر طبقی نهاد و پیش سلطان سوری بردکه سلطان او بود در نشابور سلطانرا خوش‌آمد بفرمود تا طبقش پر زرکردند آن درویش سخت شادگشت و دانست‌که‌آن از برکات قدم مبارك شیخ و اصحابست و ازان خشم که‌گرفته بود پشیمان‌گشت بخانه آمد و ده دینار زر برگرفت ازان زر و پیش شیخ آمد تا استغفارکند ازان خشم که‌گرفته بود چون

از در خانقاه در آمد چشم شیخ بروی افتاد گفت اگر سوری بر تو باز نخوردی بهین چیزیت رفته بود آن درویش در پای شیخ افتاد و از آنچه رفته بود توبه کرد و بسر ارادت باز رفت .

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود وآن دعوتهای شگرف و سماعها می‌کرد و شیخ جمع را پیوسته طعامهای باتکلف چون مرغ مسمن و لوزینه و حلوای بشکر می‌داد قرایی مدعی پیش شیخ آمد و گفت ای شیخ من آمده‌ام تا با تو چهلهٔ برآرم . آن بیچاره از ابتداء حالت شیخ وآن چهل ساله ریاضت شیخ خبر نداشت می پنداشت که همه عمر همچنین بوده است با خود اندیشه کرد که شیخ را بگرسنگی بمالم و در پیش خلق فضیحت کنم و من پدید آیم . چون آن مدعی این سخن بگفت شیخ گفت مبارك باشد سجاده بیفکند وآن مدعی هم سجاده در پهلوی شیخ بیفکند و هردو بنشستند وآن مدعی بقراری که چهله داران طعام خوردندی می‌خورد و شیخ اندك و بسیار هیچ نمی‌خورد و افطار نمی کرد و هرروز بامداد که روشن شدی شیخ بقوت تر بودی و فربه تر و سرخ روی تر می‌بود و پیوسته در نظر خود دعوتهای با تکلف می‌فرمودی جمع را همچنان طعامهای لذیذ می‌داد و سماع می کردندی و شیخ همچنان رقص می کردی و حالت او ازآنچه بود اندك و بسیار هیچ تغیر نپذیرفته بود وآن مدعی هرروز ضعیفتر و نحیفتر می‌بود و زرد روی‌تر و بی‌قوت تر میگشت . وهر باری که شیخ بفرمودی که تا پیش او سفرهٔ صوفیان بنهند وآن مدعی‌آن طعامهای با لذت بدیدی بچهلهٔ (۱) دیگر بروی کار کردی تا چنان شد از ضعیفی که بنماز فریضه دشوار می‌توانست خاست ازان دعوی بشیمان گشت و بدانست که او هیچ نمی‌دانسته است . چون چهل روز تمام شد شیخ گفت اکنون آنچه درخواست تو بود ما کردیم اکنون ترا نیز آنچه ما گوییم بباید کرد ؛ آن مدعی بدانست و گفت فرمان شیخ راست شیخ گفت چهل روز نشستیم وطعام نخوردیم و بمتوضا رفتیم اکنون چهل روز بنشینیم وطعام خوریم و بمتوضا نرویم . آن مدعی را هیچ روی نبود الا آنکه گفت فرمان شیخ راست و با خود اندیشید که این محال باشد و هیچ آدمی این نتواند کرد ، شیخ بفرمود تا

(۱) بحیله خ .

طعامهای شاهد آوردند و شیخ بکار می‌برد و آن مدعی نیز اشتهاء چهل روزه داشت اکلی مستوفی بکرد یك ساعت برآمد بول درحرکت آمد ساعتی صبرکرد و شیخ درمی‌نگریست وساکن و فارغ بود او را طاقت نماند در پای شیخ افتاد و توبه‌کرد از هر دعوی‌که کرده بود شیخ گفت بسم‌الله اکنون تو می‌رو بمتوضا آن مدعی برفت چون باز آمد شیخ گفت اکنون تو با ما بنشین و چنانکه خواهی زندگانی می‌کن تا ما آنچه گفته‌ایم بجای آریم آن مدعی همچنان در پهلوی شیخ بنشست و شیخ چهل شبانه روز برآن قرارکه گفته بود بنشست و با او و با جمع برقرار خود طعام می‌خورد و سماع می‌کرد و شیخ رقص می‌کرد وهم برقرار معهود زندگانی می‌کرد و بمتوضا نشد . چون آن مدعی آن حالت مشاهده کرد دانست‌که آن از حدّ قدرت چنان مردمان فراتر است ازگذشته استغفـارکرد و مرید شیخ گشت و بخدمت شیخ بایستاد .

(الحکایة) محتسبی بود درنشابور از اصحاب عبدالله‌کرّام و شیخ ما را عظیم منکر بودی یکروز مبلغی جامه برگرفت تابجامه شوی دهد تا بشوید برمجلس شیخ بگذشت شیخ سخن میگفت محتسب با خودگفت هم‌اکنون باز آیم و بگویم که بااینها چه باید کرد برفت و جامه بجامه شوی داد و یکدرم سیم بوی داد ، جامه شوی گفت چندان بده که بهای اشنان و صابون باشد من بترك مزد بگفتم محتسب اورا درهٔ چند سخت بزد پیرگریان شد محتسب بازآمد . اتفاقاً شیخ هنوز سخن میگفت از در خانقاه شیخ درآمد وگفت ای شیخ تا کی ازین نفاق و ناموس ، شیخ گفت خواجه محتسب چه می‌بایدکرد گفت مجلس نمیباید گـفت و بیت نمیباید خواند شیخ‌گفت چنان کنیم‌که دل تو می‌خواهد امـا خواجه محتسب را بامداد آن معامله نمیبایست‌کردکه جامه بردارد وبنزدیك جامه شوی برد ویکدرم‌سیم بوی دهد اوگوید بهای صابون تمام بده من بترك مزد بگفتم‌اورا بدره بزند تاآن پیر بادل رنجور و چشم گریان بصحرا شود کوفته و خسته و او نترسد که از آه سوز سینهٔ آن پیر آسیبی باو رسد ، اکنون اگر جامه بباید شست بیار و بحسن ده تا او بشوید وگلاب و عطرکند و بنزدیك تو فرستد تا مسلمانی از تو نیازارد و معصیتی حاصل نشود . محتسب فریاد درگرفت و در پای شیخ افتاد و ازان انکار و داوری توبه‌کرد .

(**الحکایة**) خواجه ابو الفتح عیاضی گفت که از خواجه حسن عبادی شنیدم گفت در نشابور در مجلس شیخ بوسعید بودم و شیخ سخن میگفت در میان سخن اندیشهٔ سرخس و والده بدلم بگذشت شیخ در حال روی بمن کرد و گفت .

لتعجل علی ام علیك حفیة — تنوح و تبکی من فراقك دائبا

من از مسجد شیخ بیرون آمدم و حالی روی بسرخس نهادم والده را در بیماری وفات یافتم و تنگ درآمده بود من در رسیدم و اورا بدیدم و دیگر روز او وفات کرد دانستم که آنچه شیخ فرموده بود که لتعجل آن تعجیل این بود .

(**الحکایة**) یکروز شیخ ما ابوسعید (قه) مجلس میگفت بازرگانی در مجلس شیخ آمد و اندیشه کرد که چون شیخ مجلس تمام کند ویرا بخانه برد و زیربایی و حلوایی بشکر ساخته بود پیش شیخ آرد شیخ در میان مجلس روی بدان بازرگان کرد و گفت برو ای جوانمرد وآن دیك زیره‌با و حلوا که از برای ما ساختهٔ بحمالی ده تا بردارد و می برد تا انجا که مانده شود آنجا بنهد . بازرگان برفت و دیك را برسر حمال نهاد و می‌برد تا آنجا که مانده شد بنهاد آن مرد بازرگان بدر آن سرای شد که نزدیکتر بود وآواز داد پیری بدر سرای آمد و گفت اگر زیره‌با و حلوای بشکر داری بیا ، آن مرد بازرگان گفت ای عجب این از کرامت شیخ نادرتر است از وی پرسید که تو چه دانستی که ما زیره‌با و حلوای بشکر داریم پیر گفت ما چند روز است که طعام نیافته ایم کودکی در گهواره بهمت دعایی کرد که بار خدایا پدر و مادر و برادرانم را زیره‌بایی و حلوای بشکر بده دعای او مستجاب شد و شیخ بوسعید را ازین حال خبر بود بفرستاد .

(**الحکایة**) شیخ ابوالحسن سنجاری گفت که از شیخ ابومسلم فارسی شنیدم که گفت چون شیخ عبدالرحمن سلمی را وفات رسید بنشابور من قصد میهنه کردم بزیارت شیخ بوسعید (قه) و ابتداء کار او بود . چون بمیهنه رسیدم نزدیك شیخ درآمدم واو در مسجد بود مرا اکرام کرد ودرویشی‌را گفت که بنگر که هیچ چیز هست که او بکار برد آن درویش برفت و باز آمد و گفت چیزی نیافتم شیخ گفت ما افقرك یا فقیر ، پس من بنزدیك او مقام کردم چون چند روز برآمد اندیشهٔ بازگشتن کردم از شیخ ددخواستم که بخط مبارك خویش بجهت من چیزی برجایی

بنویسد وکاغذ وقلم بنزدیك وی بردم شیخ بخط خویش بنوشت :

تقشع غیم الجهر (۱) عن قمر الحب　　و اشرق نور الصبح فی ظلمة الغیب
و جاء نسیم الاعتذار مخففاً　　فصادفه حسن القبول من القلب

وآن کاغذ را بمن داد من بستدم و شیخ را وداع کردم چون بازگشتم شیخ گفت **وتراهم ینظرون الیك وهم لایبصرون .**

من بازگشتم و بپارس بازآمدم ومدتی مدید برین بگذشت وقتی درویشی ازاصحاب ما که اورا محمدکوهیان گفتندی قصد زیارت شیخ بوسعید کرد بخراسان من اورا گفتم چون پیش شیخ رسی سلام من برسان و شیخ را بگوی « وتراهم ینظرون الیك وهم لایبصرون» آن درویش برفت وزیارت بجای آورد چون بازآمد گفت چون من بنشابور رسیدم شیخ بوسعید آنجا بود پیش رفتم و سلام کردم شیخ گفت و علیك السلام «وتراهم ینظرون الیك وهم لایبصرون» .

(**الحکایة**) استاد امام اسماعیل صابونی گفت دران وقت که شیخ ابوسعید(قه) بنشابور بود یکروز می‌رفتم تا بزیارت شیخ درشوم با خود اندیشه می‌کردم که دران وقت که من با شیخ پیش بوعلی زاهر بودیم بسرخس وهر روز هردو بر وی اخبار می‌خواندیم کدامست از ان اخبار که من یاد دارم و در کدام جزو است و چند جزو نبشته ایم این معانی می اندیشیدم چون بنزدیك شیخ در شدم وسلام کردم شیخ برخاست و مرا در برگرفت چون بنشستم شیخ گفت یا استاد آن احادیث که از بوعلی زاهر یاد و سماع داریم بسرخس اول خبر درجزو اول کدامست گفتم تا جزو مطالعه نکنم ندانم شیخ گفت اول حدیث آنست که **حب الدّنیا رأس کل خطیئة** پس شیخ گفت حدیث دوم کدامست من گفتم یاد ندارم شیخ گفت حدیث دوم اینست که **دع مایریبك الی مالا یریبك** . پس شیخ گفت سیوم کدامست گفتم یاد ندارم شیخ گفت حدیث سیوم اینست که **کان رسول الله علیه السلام لا یدّخر شیئاً لغد** . استاد اسماعیل گفت که چون شیخ این احادیث بگفت مرا یاد آمد که همچنین است که شیخ گفت و بدانستم که شیخ آن اندیشهٔ که من در راه کرده بودم بکرامت با من نمود که تو در راه که بنزدیك من می‌آمدی چه چیز اندیشه

(۱) الهجر ظ .

می‌کردی و یقین بدانستم که شیخ را بر اسرار ما وقوفی تمامست .

(الحکایة) شیخ اسماعیل ساوی گفت که شیخ‌ما بنشابور بود ومن هرگز مجلس شیخ بنگذاشتمی وشیخ در میان مجلس سیار بیت گفتی ودردل من پیوسته ازان سبب انکار بودی روزی در من نگریست وگفت **قد عشقنا و عشقنا یفنی** این‌ستیزه ترا میگویم مراآن انکار برخاست . روز دیگر بمجلس شیخ در شدم مقری برخواند که **وکذلك اوحینا الیك روحاً من امرنا ماکنت تدری ماالکتاب ولاالایمان** شیخ این‌کلمه را باز می‌گردانید و میگفت ماکنت تدری از ان کلمه حالتی در من پیدا شد بحیلها خویشتن نگاه داشتم که برشیخ اعتراض نکردم چون بخانه شدم تبم گرفت در دلم آمد که چیزی بنزدیك شیخ فرستم دیگر روز تبم رها کرد پشیمان شدم . چون روزی چند برآمد بمجلس شیخ در آمدم وگلیمی پوشیده داشتم درویشی در مجلس شیخ جامهٔ خواست شیخ در من نگریست وگفت برکت تو میباید وپشیمان‌نشوی چنانکه آن روز شدی فریاد برمن افتاد وجامها را جمله بدرویش دادم .

(الحکایة) هم دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود روز شنبه بامداد با جمع متصوفه بیرون آمد و در راهی رفت جهودی در راه می‌آمد طیلسانی برافکنده وجامهای خوب پوشیده وسکنشت می‌شد از دور شیخ را بدید که با جمع می‌آمد آن جهود را حق سبحانه و تعالی بینایی داد تا عزت شیخ و خواری خویش بدید ازپیش شیخ بگریخت ازخجالت .وشیخ‌بر اثر او می‌رفت چندانکه آن جهود میرفت شیخ در پی او میرفت تا آن جهود بپای کوهی رسید که راه نیافت که برود بضرورت بایستاد روی بدیوار کرد تا شیخ اورا نبیند و او شیخ را شیخ بـاو رسید و دست مبارك برسر او نهاد و گفت .

المقترب‌لمرا سرد نبلید گفتن کوراخوبست‌غربتی(۱)وشب‌رفتن

ای‌بیچاره لطال‌الله بقلك چگونهٔ و حال تو چیست بی‌او زندگانی می‌توانی‌کرد .

شیخ این سخن بگفت و بازگشت چون شیخ برفت جهود فریاد برآورد و در پی شیخ می‌دوید و بآوازی بلند می‌گفت **اشهد ان لا آله الاالله و اشهد ان محمداً**

---

(۱) کذا فی‌المتن .

رسول‌الله و چون بشیخ رسید در پای شیخ افتاد و با شیخ بخانقاه آمد و مسلمانی نیك شد ببرکهٔ نظر مبارك شیخ .

(الحکایة) آورده‌اند که چون شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور آمد بسیار جهودان وترسایان بردست شیخ مسلمان می‌شدند ، وهمگنانرا از ائمهٔ نشابور میبایست که بردست ایشان نیز کسی مسلمان شود خاصه شیخ امام ابومحمد جوینی را که اورا این آرزو زیادت بود و او وکیلی جهود داشت و پیوسته او را باسلام دعوت میکرد و میگفت که می باید که تو بردست من مسلمان شوی تا من همه عمر مصالح خود بتو گذارم و مصالح تو تکفل کنم و جهود اورا اجابت نمی‌کرد . روزی در سر اورا گفت که اگر تو مسلمان شوی من سه یك از مال خویش بتو دهم آن جهود گفت معاذالله که من دین خویش بدنیا نفروشم بعدازان الحاح کرد وگفت اگر مسلمان شوی یك نیمهٔ مال خویش بتو دهم گفت من دین بدنیا نفروشم سیوم بار بگفت اگر تومسلمان شوی دوسه یك مال خویش بتو دهم هم اجابت نکرد شیخ بومحمد از وی نومید شد .

اتفاقاً یکروز بو محمد بکوی عدنی‌کوبان می‌گذشت و این وکیل در خدمت او بود و آن روز نوبت مجلس شیخ بود و ازدحامی عظیم بود بر در خانقاه شیخ ابو محمد بمجلس شیخ در آمد آن وکیل نیز با خویشتن گفت بیا تا من نیز در اندرون مسجد شوم وسخن این مرد بشنوم تا خود چه میگوید که ازجهت استماع سخن او چندین ازدحام است وسبب قبول او درمیان خلق چیست و من علامتی ندارم که شیخ مرا بشناسد که من جهودم تا من نیز ببینم که این مرد چه کسست . چون شیخ بومحمد درآمد آن وکیل نیز پوشیده بر اثر او دررفت و در پس ستونی پنهان بنشست چون شیخ در سخن آمد روی بدان ستون کرد که آن وکیل در پس او بود وگفت ای مرد ازان پس ستون بیرون آی و برخیز آن جهود هرچند کوشید خویشتن نتوانست نگاه داشت بی خویشتن برپای خاست و پیش شیخ آمد شیخ او را گفت بگوی گفت چگویم گفت بگوی

من گبر بدم کنون مسلمان گشتم   بد عهد بدم کنون بفرمان گشتم

آن جهود این سخن بگفت شیخ گفت پیش خواجه امام ابومحمد جوینی شو تا ترا

مسلمانی درآموزد واورا بگوی که تو ندانستهٔ که ان‌الامور موقوفة باوقاتها فاذا دخل‌الوقت لا یحتاج الی ثلث‌المال و لا الی نصفه ولا الی ثلثیه یعنی کارها موقوف وقتست چون وقت درآمد بدان حاجت نباید که سه یك مال بدو دهی یا نیمی یا دوبهر چون شیخ بومحمد این سخن بشنید وقتش خوش گشت و ازانکه در خاطر داشت توبه کرد وپشیمان گشت .

(**الحکایة**) بو نصر شروانی مردی منعم بود و از معارف بازرگانان و نعمتی وافر داشت و بنشابور مقام ساخته بود چون کار شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور بالا گرفت و جملگی اهل نشابور شیخ را معتقد گشتند بونصر شروانی نیز ازان جمله بود و شیخ را معتقد گشته بود و دعوی ارادت می‌کرد و بهر وقت بخدمت شیخ می‌رسید وکرامات او ظاهر می‌دید و آن ارادت او زیادت میگشت . روزی شیخ ما با جمع متصوفه بحمام کوی عدنی‌کوبان شد که بیشتر معهود او آن بود که بدان حمام شدی وآن روز شیخ صوفی رومی شاهد پوشیده بود ودستاری قیمتی بر سر بسته که او را مریدی آورده بود چون شیخ از در حمام در آمد موی‌ستر آنجا ایستاده بود استاد حمامی فرو دوید و ازاری که پاکیزه تر بود پیش شیخ برد و شیخ را خدمتها کرد و تواضعها نمود و بر پای بود تاشیخ بحمام فرو شد . آن موی ستر چون مشاهده شیخ بدید و خدمتهای حمامی و جمعی بدان آراستگی مشاهده کرد و شیخ و جمع بحمام فرو شدند از استاد پرسید که این که بود استاد گفت که اورا شیخ ابوسعید ابوالخیر گویند ونیز صوفیست وصاحب کرامت و بزرگوار آن موی‌ستر از جملهٔ منکران این طایفه بود گفت اگر اورا کرامت باشد این جبهٔ صوف که پوشیده است و این دستار بمن دهد که من عروسی خواسته ام و ازمن دسپیمان (۱) می خواهند و برگ عروسی تا زن بمن دهند ومن هیچ‌چیز ندارم . چون ساعتی بود و وقت آن آمد که شیخ موی بردارد موی‌ستر پیش شیخ آمد شیخ گفت ای جوان سه چیز از ما یاد دار اول آنکه چون یکی را موی برخواهی داشت دست واستره نمازی کن و دیگر ابتدا در موی برگرفتن بجانب راست کن و دیگر موی و شوخ که باستره از سر برداری نگاه دار تا چشم کس بران نیوفتد . آن موی‌ستر آنچه شیخ فرموده بود بجای آورد چون شیخ را موی برداشت شیخ حسن مؤدب را گفت آن جبهٔ

---

(۱) مخفف دست پیمان است ودست پیمان بمعنی اسبابی است که داماد بخانه عروس میفرستد و مهر مؤجل را که بوقت عقد قرار دهند نیز گویند (برهان قاطع)

صوف و دستار ما را بدین جوان ده تا در مرگ عروسی کند . آن جوان در پای شیخ افتاد و بسیار بگریست .

حسن مؤدب گفت که من می‌آمدم تا جامه بوی دهم و در راه اندیشه میکردم که شیخ جامهٔ دیگر ندارد و این نیز بداد و برهنه در حمام بماند چون جامه بوی دادم و باز بحمام فروشدم دل مشغول و متردد ، شیخ گفت ای‌حسن تا با ما نگویند ما با شما نگوییم برو و برسر حمام شو که بونصر شروانی منتظر تست حسن گفت من برآمدم بونصر شروانی را دیدم که از درگرمابه درآمد و دستی جامه نیکو در مصلای نمازی نهاده می‌آورد مرا گفت ای حسن شیخ در اینجاست گفتم بلی در اینجاست و جامه ها بموی‌ستر داده‌است و برهنه در حمام بمانده بونصر گفت سبحان‌الله من این‌ساعت قرآن می‌خواندم وحلی در پیش نهاده مرا خواب گرفت شخصی درخواب بنزدیك من‌آمد و مرا گفت بر خیز ای بونصر که شیخ بوسعید در حمام عدنی‌کوبانست و جامه‌ها بداده است و برهنه بمانده برو و او را جامهٔ ببر من چشم بازکردم وگفتم این خیالی تواند بود با سر قرآن خواندن شدم دیگر بار چشمم در خواب شد همان شخص را بخواب دیدم که دیگر بار همان سخن بگفت هم قبول نکردم خواب برمن غلبه کرد بالش فراکشیدم و سر باز نهادم چون درخواب شدم همان شخص فرازآمد و بانگ بر من زد که ای بونصر تو دعوی ارادت شیخ کنی و سه بار با تو گفتیم که شیخ را جامه ببر که او درحمام برهنه بمانده است و تو تغافل می کنی اگرتوقف کنی دمار از نهاد تو برآید من ازان هول از خواب برجستم و ترتیب این جامه کردم و بیاوردم بونصر بر درگرمابه بنشست و من فرو شدم شیخ وضو می‌ساخت وضو تمام‌کرد و بیرون می آمد در خدمت او من بازگشتم شیخ از حمام برآمد و جامه درپوشید بونصر مهری زر صد دینار پیش شیخ بنهاد شیخ گفت این باستاد حمامی باید داد که چون شاگرد عروسی می کند کم ازان نباشد که استاد نیز بشیرینی سازد زر بحمامی دادیم و شیخ برفت و بونصر با شیخ بهم برفت و بخانقاه آمد و بخدمت شیخ بایستاد و هرچه داشت از مال وملك جمله در راه صوفیان نهاد و خرج کرد و تا شیخ در نشابور بود او در خدمت شیخ بود .

چون شیخ از نشابور بمیهنه آمد لباچهٔ (۱) صوف سبز ازان خویش بشیخ

(۱) لباچه بر وزن سراچه بالاپوش و فرجی را گویند (برهان قاطع)

بونصرداد و گفت بولایت خویش باید شد وعلما آنجا بباید زد شیخ بونصر برخاست و باشارت شیخ بشروان آمد و خانقاهی بنا کرد که امروز آن خانقاه هنوز هست و بدو معروفست وآن جامهٔ شیخ را در آنجا بنهاد و پیر و مقدم صوفیان آن‌ولایت گشت و اکنون همچنان آن جامهٔ شیخ بر جایست دران خانقاه نهاده و هر آدینه چون نماز بگزارند خادم بقعه آن جامهٔ شیخ را از جایی بلند بیاویزد دران خانقاه و جملهٔ مردمان از مسجد آدینه میآیند بدان خانقاه و زیارت آن جامه می‌کنند و آنگاه بخانه میشوند .

و این زیارت هیچکس از اهل شهر فرو نگذارد و اگر وقتی قحطی و وبایی یا بلایی روی نماید دران ولایت آن جامهٔ شیخ را بر سر نهاده بصحرا برند و جملهٔ خلایق بیرون شوند وآن جامه را شفیع آرند و دعاگویند بحرمت آن جامه حق سبحانه و تعالی بکمال فضل خویش و بحرمت شیخ آن بلا را ازیشان دفع گرداند و مقاصد ایشانرا بحصول رساند و اهل آن ولایت آن جامه را تریاك مجرب گویند و بفرزندان شیخ تقربها کنند از حد بیرون و اکنون از برکات همت شیخ و اعتقاد نیکوی مردمان بدین طایفه چهار صدواند خانقاه معروف درآن‌ولایت پدید آمده است و درویشان آنجاآسایشها می‌یابند ببرکت همت و نظر شیخ ما (قه) .

(**الحکایة**) این حکایت بروایتهای بسیار ازمشایخ جمع کرده آمد بعضی بروایت خواجه ابوطاهر و بعضی بروایت خواجه حسن مؤدب و بعضی بروایت خواجه ابوالفتح رحمة‌الله علیهم اجمعین که گفتند یکروز در خانقاه شیخ ما در نشابور در پیش شیخ ما ابوسعید (قه) سماع میکردند خواجه ابوطاهر در سماع خوش گشت و دران ساعت پیش شیخ لبیك زد و احرام حج گرفت چون از سماع فارغ شدند خواجه ابوطاهر قصد سفر حجاز کرد و از شیخ اجازت خواست شیخ با جماعت گفت تا ما نیز موافقت کنیم بزرگان و مشایخ که حاضر بودند گفتند که شیخ را بدین چه حاجتست شیخ گفت که بدان جانب کششی می‌بود . صوفیان و مریدان شیخ جمعی بسیار با شیخ برفتند چون از نشابور بیرون آمدند شیخ گفت اگر نه حضور ما بود آن عزیز این رنج نتواند کشید ، جماعت همه بایکدیگر گفتند که این سخن کرا می گوید و ندانستند وبرفتند چون بخرقان رسیدند کسی شیخ ابوالحسن خرقانی را (قده) خبر

داد که فردا شیخ ابوسعید اینجا خواهد بود شیخ ابوالحسن بدان سخن شادیها نمود .

و شیخ ابوالحسن را پسری بود احمد نام که پدر را بوی نظری بودی هر چه تمامتر و یوسف پدر بود احمد دختری را بخواست بعقد نکاح دران شب که شیخابوسعید بخرقان میرسید شب زفاف بود احمد را ناگاه بگرفتند و سرش از تن جدا کردند وبر در صومعهٔ پدر انداختند . وقت بانگ نماز شیخ ابوالحسن از صومعه بیرون آمد پایش بران سر آمد ، مادر پسر راآواز داد که چراغی بیاور مادر پسر چراغ آورد سر پسر دید شیخابوالحسن گفت ای دوست پدر این چه بود که تو کردی و چه کردیی که نکردیی پس تنی چند را بیاورد تا احمد را بشستند و کفن کردند و همچنان بنهاد تا شیخ بوسعید در رسید و شیخ دیر میرسید .

وقت چاشتگاه درویشی درآمد شیخبوالحسن گفت که شیخ بوسعید کجاست آن درویش گفت که دوش راه گم کردند و اگر بشب خواست آمد ، شیخ بوالحسن بانگ بروی زد و گفت که خاموش که ایشان راه گم نکنند . زمینی بود از همه دولتها بی نصیب تشنهٔ قدم ایشان بخدای بنالیده باشد که بار خدایا قدم دوستی از دوستان خود بر من بران تامن فردا برزمینهای دیگر فخر کنم حاجت این زمین رواکردند و عزیزان فرستادند تا عنان آن بزرگ بگرفتند و سوی آن زمین بردند تا بحضور وی آن زمین را خلعت دادند و بهیبت او سر پسر ما ببریدند .

چون آن درویش این سخن بشنید بازگشت و با شیخ بگفت شیخ گفت الله اکبر مشایخ و صوفیان بدانستند که این آن سخن است که بر در نشابور می گفت . چون شیخ ما ابوسعید بخرقان رسید در خانقاه شد و در خانقاه شیخبوالحسن مسجد خانهٔ بود که شیخ بوالحسن درآنجا بودی شیخ بوالحسن بر پای خاست وتابمیان مسجد پیش شیخ ما بازآمد و آنجا دست بگردن یکدیگر فراز کردند شیخ بوالحسن رحمةالله علیه می گفت که چنین داغ را چنین مرهم نهند و چنین قدم را قربان چنان احمد شاید پس شیخ بوالحسن شیخبوسعید را دست بگرفت که برجای من نشین شیخ ما ننشست وهر دو در میان خانه بنشستند و هر دو می گریستند . شیخ بوالحسن شیخبوسعید راگفت که مرا نصیحتی بکن شیخبوسعید گفت که او را باید گفتن ، پس

مقریان بودند با شیخ بوسعید اشارت کرد که قرآن بر خوانید قرآن برخواندند و صوفیان بسیار بگریستند و نعرها زدند و هر دو شیخ بسیار بگریستند شیخ‌بوالحسن خرقه از سر زاویهٔ خویش بمقریان انداخت .

پس شیخ‌بوالحسن گفت که فرضی در پیش است و عزیزان منتظرند جنازه بیرون آوردند و نماز کردند و دفن کردند و وقتها و حالها رفت و صوفیان بسر زاویها رفتند . وصوفیان معارضه کردند با مقریان که این خرقه بما باید داد تا پاره‌سازیم خادم شیخ بوالحسن این سخن با وی بگفت او گفت که این خرقه ایشانرا مسلّم کنید تا من شما را خرقه دیگر دهم تا پاره سازید ، پس ایشان را خرقه دیگر فرستاد تا پاره کردند .

پس خانهٔ جدا راست کردند از برای شیخ بوسعید تا وی زاویه درآنجا بنهاد و بخلوت درآنجا می‌بود ، و شیخ بوالحسن جماعت خویش یك یك‌را نصیحت می‌کرد که گوش دارید که این مرد معشوق مملکت است و بر همه سینها اطلاع دارد تا فضیحت نگردید . و شیخ بوسعید درین کرت سه شباروز در پیش شیخ‌بوالحسن بود و درین سه شباروز هیچ سخن نگفت ، شیخ بوالحسن او را معارضهٔ سخن می‌کرد و شیخ بوسعید می‌گفت که ما را بدان‌آورده‌اند تا سخن بشنویم او را باید گفت . پس شیخ بوالحسن گفت تو حاجت مابی از خدای تعالی ما از خدای‌تعالی بحاجت خواسته‌ایم که دوستی از دوستان خویشتن بفرست تا ما این سر ها را باو بگوییم توآن حاجت مابی . من پیر بودم و ضعیف بودم بنزدیك تو نتوانستم‌آمدن و ترا قوّت بود و عزت بود ترا بنزدیك ماآوردند . ترا بمکه نگذارند که تو عزیزتر ازانی که ترا بمکه برند کعبه را بنزدیك توآرند تا ترا طواف کند ودران شیخ را اختیار نبود .

و درین سفر والدهٔ خواجه مظفر با شیخ بود و در خدمت وی که هر روز بامداد شیخ بوالحسن بردر خانه آمدی و سلام کردی و گفتی فقیره چگونهٔ هشیار باش و بیدار باش که تو صحبت با حق می‌داری ، اینجا بشریت نمانده است اینجا هم نفس نمانده است اینجا همه حقی اینجا همه حقی . و در میان روز وقت خلوت شیخ بوسعید بوالحسن بر در خانه‌آمدی و پرده بازگرفتی و گفتی دستوری

هست تادر آیم شیخ بوسعید گفتی در آی شیخ‌بوالحسن سوگند دادی که سرازبالش برنگیری همچنانکه هستی میباش تا من در آیم او در آمدی. ودرپیش شیخ‌بوسعید بدو زانو بنشستی و گفتی ای شیخ دردها دارم که انبیا از کشیدن آن عاجز آیند واگر یك نفس ازان درد بر آرم آسمان و زمین تحمل آن نتوانند کرد . پس سر تنگ بنزدیك شیخ در آوردی وسخن میگفتند آهسته و هر دو میگریستند و من ندانستمی و نشنیدمی که چه میگویند پس شیخ بوالحسن دست بزیرجامهٔ شیخ بوسعید درکردی و بسینهٔ او فرو می‌آوردی و میگفتی دست بنور باقی می‌آرم .

یکروز قاضی آن جانب در رسید که بتعزیت شیخ بوالحسن آمده بود گفتند شیخ بوسعید اینجاست گفت تا در روم و اورا سلام گویم ، شیخ بوالحسن گفت یا دانشمند گوش دار و هوش دار . قاضی در رفت و سلام گفت شیخ را دید در چهار بالش چون سلطانی خفته و درویشی پای شیخ برکنار نهاده و می‌مالید قاضی گفت باخود اندیشه کردم که اینجا فقر کجاست و این مرد با چندین تنعم نیز از فقرا چون تواند بود این پادشاهی است نه صوفی و درویش . چون این اندیشه بر دل من بگذشت شیخ بوسعید در حال سر از بالش برداشت و در من نگریست و گفت که ای دانشمند « من کان فی مشاهدة‌الحق هل یقع علیه اسم الفقر » قاضی یك نعره بزد و بیهوش افتاد در آمدند و اورا برداشتند و بیرون آوردند . شیخ بوالحسن گفت که من نگفتم که شما طاقت نظر پادشاهان ندارید دانشمند گفت توبه کردم و دیگر بار بیهوش گشت و یك شبا روز همچنان بود ، شیخ بوالحسن بنزدیك شیخ بوسعید درآمد و گفت ای شیخ نظری بهیبت کردی نظری برحمت بکن شیخ بوسعید دست بوی فرود آورد قاضی در حال بهوش باز آمد و بهتر شد .

شیخ بوالحسن گفت یا شیخ ما میبینیم که هر شبی کعبه بر سر تو طواف‌میکند ترا کعبه رفتن چه‌کار آید بازگرد که ترا از برای آن می‌آوردند که ما را در یابی اکنون حج کردی و بادیهٔ اندوه بوالحسن گذاشتی ولبیك نیاز وی شنیدی و در صومعهٔ عرفات وی شدی و رمی جمار نفسهای وی بدیدی بوالحسن را بر جمال خود قربان دیدی وبر یوسف وی نماز عید کردی فریاد اندوه سوختگان شنیدی ، بازگرد که اگر جز چنین بودی بوالحسن نماندی، تو معشوق عالمی ، شیخ بوسعید گفت بجانب بسطام‌شویم و زیارت کنیم و بازگردیم شیخ بوالحسن گفت حج کردی عمره خواهی کرد .

پس شیخ بو سعید بعدازانکه سه روز آنجا مقام کرده بود روی ببسطام نهاد چون ببسطام رسید بالایی است که ازآنجا تربت شیخ بایزید بسطامی را (قه) بینند چون چشم شیخ بوسعید بران تربت افتاد بایستاد و ساعتی نیك سر در پیش افکند پس سر برآورد وگفت هرکه چیزی گم کرده است اینجا بوی دهند پس زیارت بسطام کرد . چون بر سر تربت بایزید بایستاد حسن مؤدب گفت که من در پس پشت شیخ بوسعید بودم ایستاده شیخ ساعتی سر در پیش افکند در پیش تربت شیخ بایزید پس سر برآورد وگفت این جای پاکانست نه جای ناپاکان و یکشبا روز ببسطام مقام کرد . و ازآنجا بدامغان شد و سه روز دیگر بدامغان بود و شغلهای راه بساختند که صد مرد صوفی با شیخ بودند و ستوران بکرا گرفتند که با او پیران بودند تا بدان جانب بروند نماز دیگرگزاردند و سماع می‌کردند تا شبانگاه و قوال این بیت میگفت :

آواز درآمد بنگر یار منست	من خود دانم کرا غم‌کار منست
سیصد گل سرخ بررخ یار منست	خیزم بچنم که گل چدن کار منست

شیخ را دو اسب بود یکی مرکب او بود و دیگر زاویهٔ شیخ را بار کردندی و درویشی بر سرآن نشستی شیخ کس بنزدیك قوال فرستاد وگفت آن یك اسب بحکم تست که پالانی است و نماز شام بکردند کفش خواست و ستور خواست و بدرخانقاه بیرون آمد و خواجه بوطاهررا گفت صوفیان را بصلوة آری (دیهی باشد بر جانب خراسان) بدانجانب رو واسب براند و خواجه بوطاهرگفت شما همه باز گردید و فردا بر اثر ما بیایید .

حسن مؤدب با شیخ بیامد و رکاب داری و یك درویش دیگر چون بدروازه رسیدند دروازه بسته بود وقفل برنهاده و کلید بسرای امیر برده‌آن دروازه‌بان گفت باید رفت و کلید از سرای امیر باید آورد شیخ هنوز دران سماع بود که یك نعره بزد و حسن را گفت که قفل برکش حسن قفل برکشید بره قفل بیفتاد ودروازه بازکردند وبیرون شدند و دروازه بان درببست . چون بصحرا بیرون شدند روزگار با تشویش بود و ماهتاب نبود حسن گفت‌که دلم را هراسی میبود پس شیخ گفت چیزی بگوی یعنی بیتی بگوی حسن گفت‌که مرا صوتی یاد نبود این بیتها

بتازی یادم آمد بگفتم بی‌صوت شیخ با سر سماع شد و نعره زدن آغاز کرد و بیتها اینست :

و عدالبدرلی الزیارة لیلی | فاذا ما و فی قضیت نذوری
قلت یا سیدی و لم تؤثر اللیـ | ـل علی بهجة النهـار المنیر
قـال لااستطیع تغییر رسمی | هکذاالرسم فی طلوع البدور

تا ساعتی ازشب بگذشت پس شیخ ساکن شد وگفت چیزی خوردنی هست بیـارند و با ما هیچ خوردنی نبود حصاری پدید آمد گفتم بروم و ازآنجا چیزی بیـارم گفت برو و بیار . بدر حصار شدم و در بزدم کسی بردیوار آمد که چه میخواهی گفتم مردمانیم راه گذری ما را چیزی خوردنی میباید دستاری فرو گذاشتند چیزی دران بستم ایشان برکشیدند و سه نان جوین بران دستار بستند و فرو فرستادند ، من آنرا بستدم و بر اثر ایشان نیك برفتم تا بدیشان رسیدم شیخ گفت که آوردی گفتم آوردم نانی بشکستم و ازان پارهٔ بوی دادم سه لقمه همچنین بستد و بخورد و هیچ نگفت وگفت باقی شما بکار برید . چون شب بنیمه رسید گفت ساعتی چشم گرم کنیم گفتم فرمان ترا بود و ازراه بیك سو شدیم و شیخ فرود آمد و هیچکس سجادهٔ نداشتیم که باز افکندیمی غاشیه از زین برکشیدیم و برزمین انداختیم تا شیخ پهلو برآنجا نهاد و سر برکنار من نهاد و پای در زیر آن درویش کرد و یکساعت بغنود روز را باری آمدیم و بسرای مهتر فرود آمدیم . شیخ گفت مهتر را بگوی که شب مهمان خواهند رسید پس طهارت کرد و ساعتی بیاسود نماز شام درویشان برسیدند و جمع شدند و مهتر تکلفها کرده بود .

آن شب آنجا بودند شیخ هیچ نگفت اما این قدر گفت که مانده شدید و رنجتان رسید دیگر روز بـامداد نماز بگزاردند و از اوراد فارغ شدند و آفتاب برآمد و شیخ بنشست و جمع را بنشاند پس روی بخواجه بوطاهر کرد وگفت ما تا اینجا بموافقت تو آمدیم از ما تمام شد بیستید (۱) پیش بیرون کشتنی نیست (۱) آن تو چیست . خواجه بوطاهر گفت چون آن شیخ برسید آن ما نیز برسید برموافقت وی ، شیخ گفت الله اکبر اکنون آن ما تمام شد یکان یکان را سؤال کرد وگفت

(۱) در نسخهٔ دیگر این عبارت نیست ،

هرکرا اندیشهٔ از ان جانبست برود و هرکرا باید با ما بازگردد بر هیچ کس هیچ حرج نیست هرکسی را آنچه در پیش بودی میگفتند پس هرکه سوی حجـاز خواست رفت گفت پای افزار در پوشید و ایشانرا شغل آن راه بساخت و روان کردشان بخوش‌دلی و مهتر را بخواند وگفت ما را جایی سبزهٔ باید مهتر باغی‌داشت آنجا دعوتی ساخت نیکو و شیخ را با جماعت برد و ایشان آنجا آن روز خوش گذاشتند.

دیگر روز ازآنجا برفتند اردمان و نوشاد گوینـد دو دیه بود زیر این هردو دیه فرود آمدند برسر بیابان که سوی سبزوار شود، که شیخ اندیشه چنان داشت که سوی بسطام و خرقان نشود تا ایشانرا بـاری نبود از وی و درین دیـه درازگوشان بکرا گرفتند و کرا بعضی بدادند و سفرهٔ راه راست کردند که چهار پنج روز در بیابان میبایست بود و جمعی گران بودند با شیخ. شیخ بـوالحسن را خبر شد ازآمدن شیخ و اندیشهٔ وی آن بود کـه مگر خواهد گذشت سه درویش را بفرستاد بعد از نماز خفتن بدان دیه آمدند و ایشان بران عزم بودند کـه سحرگاه درازگوشان بیارنـد و سوی بیابان بروند و درویشان جمله سربار نهاده بودند وشیخ نیز سربار نهاده بود ولیکن بیدار بود و حسن مؤدب میان بسته بود بشغلی که میکرد و فرازآواز می‌شد پس آواز درآمدآهسته حسن فراز شد و در بگشاد سه درویش را دید که میان بسته درآمدند حسن ایشانرا جایی بنشاند شیخ آواز داد حسن را که بیا حسن پیش شیخ شد شیخ گفت که اینها چه کسانند کـه درآمـدند گفت درویشان خرقانند گفت چه میگویند گفت نپرسیدم شیخ گـفت روشنایی درگیر و بیاور حسن شمع درگرفت و پیش شیخ بنهـاد شیخ گفت ایشانرا بخوان درویشان پیش شیخ آمدند و سلام شیخ بوالحسن رسانیدند شیخ ما گفت و علیه منا السلام پس شیخ ما گفت ایشانرا که شیخ بوالحسن چه فرمان داده است گفتند گفته است بدان خدای که ترا این عزت کرامت کرده است که نگذری تا مرا نبینی شیخ ما گفت که فرمان ویرا بود پس شیخ ما حسن مؤدب را گفت که ایشانرا چیزی بده تـا بخورند و دوتن را در وقت بازگردان تا بنزدیك آن پیر باز شوند تا اورا دل فارغ بود و یك تن باشد تا با ما بهم برود و اگر خربندگان بیایند عذری از ایشان بـاز خواه و جوالها بایشان ده حسن گفت خربندگان در شب بیامدند جوالها بایشان دادم

و کرا باز نخواستم و نفقات راه در جوالها بود ازان دست بداشتم که شیخ درین معنی هیچ اشارت نفرموده بود و صوفیان ازین حال خبر نداشتند پنداشتند که دیگر روز سوی بیابان خواهند رفت .

چون شیخ بجانب خرقان و بسطام روی نهاد دانشمندی از بسطام پیش شیخ باز آمد سواره در راه هردو بهم رسیدند و می‌راندند و شیخ را آن روز بغایت وقت خوش بود و بیتهای تازی میگفت آن دانشمند گفت که امروز افزون از هزار بیت برزبان وی برفت . و درویشان در راه با حسن معارضه کردند که ما را چیزی خوردنی ده گفت چیز خوردنی در جوال بود با خربندگان دادم گفتند هان تاکراها بدیشان نگذاشته باشی حسن گفت که شیخ نگفت کرا باز ستان وچیزی از جوال بردار ایشان درین سخن بودند که شیخ برایشان گذر کرد و گفت چه می بود حسن گفت با اصحابنا چنین سخنی می‌رود که چرا عذری از مکاریان باز باید خواست با انکه کرا ونفقات بدیشان گذاشته بودی شیخ گفت بایست خواست عذر از ایشان که حق تعالی با ایشان فضلی نموده بود بر ایشان آن فضل تمام نگردانید که ایشان در صحبت شماخواستند بود و قدم بر قدم شما خواستند نهاد چون این نعمت بر ایشان تمام نگشت هرچه دون این بود همه هیچ بود در جانب این ، لابد از ایشان عذر باید خواست و آن روز شیخ را در راه بغایت وقت خوش بود که روی ببسطام داشت بر زبان شیخ ما برفت که اگر کسی را ازین معنی چیزی بوده باشد و برو پوشیده گشته باشد اینجا آید و بحق این وقت برخدای دهد عجب نبود که خدای عزوجل آن بوی دهد و شیخ ببسطام شد و زیارت بکرد و بجانب خرقان برفت و پیش شیخ بوالحسن شد و سه روز دیگر آنجا مقام کرد .

روزی شیخ بوالحسن در میان سخن از شیخ بوسعید پرسید که بولایت شیخ عروسی بود شیخ گفت بود و در عروسی بسیار نظارگی بود که آن عروسی نیکوتر بود و لیکن در میان ایشان تخت وکلاه و جلوه یکی را بود شیخ بوالحسن نعرهٔ بزد ومی‌گفت « خسرو همه حال خویش دیدی در جام » .

روزی شیخ بوالحسن با شیخ بوسعید نشسته بودند و جمع همه حاضر بودند شیخ بوالحسن روی بجمع کرد وگفت روز قیامت همه بزرگانرا بیاورند وهر

کسی را کرسی بنهند در زیر عرش و از خداوند ندا آید خلق را که از حق سخن گویند و شیخ بوسعید را کرسی بنهند تا از حق سخن گوید و او در میان نی .

چون سه روز تمام شد روز چهارم شیخ بوسعید دستوری خواست شیخ بوالحسن گفت براه کوه در شوید بسوی خبادك که این راه دیه بر دیه‌ست درویشان را آسانتر بود و شیخ بوالحسن گفت سی مرد مریدِ میباید مرا تا ده در خدمت تو میباشند تا بنشابور و ده از نزدیك تو خبر بمن باز می‌آرند و ده از نزدیك من خبر بتو میبرند همچنین تاآنگاه‌که بنشابور برسی . شیخ بوالحسن با فرزندان و جمع همه بوداع شیخ بوسعید بیرون آمدند و بوقت وداع شیخ بوالحسن مر شیخ بوسعید را گفت که راه تو بربسط وگشایش است و راه ما بر قبض و حزن اکنون تو شاد میباش و خرم میزی تا ما اندوه میخوریم که هر دوکار او میکنیم . پس شیخ بوالحسن چندانکه مردم داشت با شیخ بوسعید بفرستاد تا بجاجرم بهر منزلی از وی خبر بدو میبردند .

پس دیگر روزکه شیخ بوسعید برفت در خانقاه شیخ بوالحسن جامها بر چیدند و زاویها برداشتند دران موضع که زاویهٔ حسن مؤدب بود در زیر جامه کاغذی یافتند چیزی در وی پیش شیخ بوالحسن بردند وگفتند یافتیم چیزی دراینجاست گفت چیست گفتند ندانیم گفت بنگرید بازکردند زر بود گفت این در زیر زاویهٔ که بوده است گفتند در زیر زاویهٔ حسن مؤدب که خادم شیخ بوسعید است گفت وزنی بکنید وزن کردند بیست دینار زر برآمد گفت بنگرید تا ما را وام چند است بنگریستند بیست‌دینار وام او بود شیخ بوالحسن گفت در وام صرف کنید که وام او وام ما بود .

شیخ بوسعید در راه بدیهی رسید آنجا منزل کردند شیخ بوسعید حسن را گفت که بگرمابه شویم ، و عادت چنان بودی شیخ را که هر بارکه بگرمابه شدی ده دست سیم فتحی بگرمابه بردی و حسن پیوسته با خویشتن چیزی داشتی برای کرا و نفقات راه را و اگرچیزی فتوح بودی هم حسن مؤدب داشتی و باشارت شیخ خرج میکردی . چون حسن این سیم گرمابه راست میکرد آن کاغذ زرکه بخرقان ضایع شده بود ندید دلش مشغول شد ، شیخ آن بدید گفت چه بوده است ای حسن گفت چیزی داشتم ضایع شده است شیخ گفت آنجاکه شده است هم در

فراغت ما شده است . دیگر روز از خرقان خبر باز رسید که آنجا چیزی یافتند و شیخ بوالحسن آنرا چه فرمود و چگونه کردند چون شیخ بوسعید بشنید که شیخ بوالحسن را چه رفته است گفت همچنانست که وی گفت . ومریدان شیخ بوالحسن هم بران قرار که شیخ بوالحسن فرموده بود در خدمت شیخ بوسعید بودند تا بجاجرم و از جاجرم شیخ بوسعید ایشانرا باز گردانید و گفت ما ازینجا بنشابور میشویم شیخ بوالحسن را از ما سلام برسانید و بگویید که دل با ما میدار .

و چون شیخ بوسعید بولایت کورونی رسید جمع بدیهی رسیدند خواستند که آنجا منزل کنند شیخ ما گفت این دیه را چه گویند گفتند کلف شیخ گفت نباید بدیهی دیگر رسیدند شیخ ما گفت این دیه را چه گویند گفتند دربند گفت بند نباید بدیهی دیگر رسیدند شیخ ما گفت این دیه را چه گویند گفتند خدا شاد گویند شیخ ما گفت خدا شاد خدا شاد باید بود آنجا منزل کردند ، خانقاهی بود خالی خادم پیش آمد و استقبال کرد چنانکه رسم باشد و خدمتها بجای آورد و حالی گوسپندان کشت و گفت تا چیزی سازند دیر باشد بگفت تا حالی جگربند ها را قلیه کردند و پیش شیخ آوردند شیخ گفت که اول قدم جگر میباید خورد ، خادم گفت بقا باد شیخ را پارهٔ دل درکرده‌ام شیخ را خوش آمد و گفت چون دل در باشد خوش باشد بوسعید خود دلی میجوید ، آن روز آنجا بودند و دیگر روز از آنجا برفتند تا بنشابور .

چون بنشابور رسیدند بعضی از صوفیان میگفتند که چون شیخ بخرقان رسید آن وقت او و سخن او و حالتهای او منقطع شد و همه برسید ، و این سخن بدان میگفتند که چون شیخ بخرقان رسید دران مدت که آنجا بود هیچ سخن نگفت بسبب آنکه شیخ بوالحسن گفته بود که تو حاجت مایی که از خدای تعالی درخواست کرده‌ایم که دوستی از دوستان خویش بفرست تا ما این سرهای تو بدو گوییم . چون شیخ ما را آنجا بدین مهم برده بودند او سخن نمیگفت و دلیل بر این سخن آنست که آنجا که شیخ بوالحسن (۱) ما را معارضهٔ سخن میکرد و میگفت سخنی بگوی و مرا نصیحتی بکن شیخ ما میگفت که شمارا باید گفت ما را برای شنودن آورده‌اند چون آن جمع را برین دقیقه اطلاع نبود این چنین سخنی بگفتند . و این سخن

---

(۱) شیخ ما را ظ .

بشیخ ما باز گفتند شیخ ما گفت « **اشتاقت تلك التربة الینا فغنینا فی تلك التربة** » آن خاك را آرزوی ما خاست چون آنجا رسیدیم ما دران خاك خاك شدیم و برسیدیم وحدیث بزرگان خود نکنند شیخ ما ازان اعتراض این جواب فرمود و چون در حقیقت این سخن تأمل رود آن معنی که تقریر افتاد معلوم گردد. این رسید بما از رفتن شیخ بخرقان و باز آمدن بنشابور .

(**الحکایة**) خواجه ابوالفتح شیخ گفت رحمه‌الله که بمیهنه شدن شیخ ما بوسعید (قه) آخرین بار ابتدا ازینجا خاست که از مریدان شیخ ما دو کس با یکدیگر صداع کردند و هر دو از جملهٔ خواص شیخ بودند و شیخ مارا عادت چنان بودی که چون میان دو کس از درویشان نقاری رفتی شیخ خاموش میبود تا ایشان سینها تمام بپرداختندی چون دانستی که اندرونشان پاك شد آنگاه کلمهٔ بگفتی و میان ایشان جمعیت حاصل شدی ، چون‌ران قرار کلمهٔ بگفت شیخ در میان ایشان وآن صلح فراهم آمد . و مدّتی بود تا فرزندان و نبیرگان شیخ خرد و بزرگ همه بنشابور بودند و میبایست که بمیهنه شوند چون این صداع درویشان قرار گرفت و فراهم آمد شیخ خواجه بوطاهر را گفت برخیز و شغل کودکان راست کن که ما را دل تنگ شده است تا بمیهنه شویم خواجه بوطاهر برخاست و وامی بکرد شگرف و همه شغلهای ایشان راست کرد وچهل درازگوش از جهت تملیت راست کردند و چهل درویش تا هر درویشی با یك تملیت بود وگوش با آن دارد ، و هشت درویش را بفرمود تا هر یکی از منزلی باز میگردد و شیخ را خبر سلامتی ایشان می‌آرد . و اهل نشابور هرمدد وپاری که بایست بکردند بسبب آنکه گفتند که جماعت و فرزندان بروند شیخ را نیز مشغولی نماند و فراغتش حاصل آید بما پردازد ما او را نیکوتر و بیشتر بینیم واو ما راببیند .آن روز که ایشانرا گسیل‌خواست کرد براسب نشست فرجی فراپشت کرده و مزدوجهٔ بر سر نهاده تا بدروازهٔ شوخنان بیامد وآنجا بایستاد تا یك یك تملیت پیش او میگذرا نیدند و او میگفت این ازآن کیست و براینجا که خواهدبود وکدام درویش خواهد بود با این تملیت آن درویش را می خواند و حجت بر میگرفت که تا چگونه باشی گوش باز داری تاجملهٔ تملیتهای شیخ بگذشت باز پسین کسی که پیش شیخ بگذشت خواجه بوالفتح بود گفت من در سن هفده و هژده

سالگی بودم پیش شیخ آمدم شیخ گفت خر و تملیت (۱) تو کدام است گفتم ای شیخ مرا خر و تملیت نیست گفت پیاده خواهی شد گفتم ای شیخ آری گفت نتوانی رفت گفتم بهمت شیخ بروم ، شیخ در میان جمع سر فرود آورد و گفت والده را سلام گوی و بگوی که فرزندان را نیکو دار که ما روز چهلم را چنان کنیم که با شما باشیم انشاءالله ، من روی بر پشت پای موزهٔ شیخ نهادم و برفتم .

خواجه بوالفتح شیخ گفت من تا بدین ساعت صاحب واقعه بودم چون شیخ با میهنه آمد این باقی حکایت از خادمان شیخ شنودم که خواجه ابوالفتح گفت که پدرم خواجه ابو طاهر با ما بنیامد با شیخ از وداع گاه بازگشت و بشهر نشابور شد . چون شیخ بخانقاه رسید آن روز مجلس نگفت که بیگاه شده بود دیگر روز شیخ بمجلس بیرون آمد و فرزندان شیخ در مجلس بر دست راست بیر تخت باز نشستندی گرد بر گرد شیخ و شیخ را سنت آن بودی که از خانه با آفتاب برابر بیرون آمدی و پیوسته همچنان بودی که آن وقت که آفتاب طلوع میکردی شیخ از خانه بیرون آمدی . این روز شیخ بیرون آمد چشمش برجای فرزندان افتاد گفت اولادنا اکبادنا فرزندان جگرگوشگان ما اند ما این جای را بی‌ایشان نمیتوانیم دید ، بوطاهر را وامی افتاده است آن وام او باز باید داد تا ما بر اثر برویم . چون شیخ این سخن بگفت مریدان و اهل نشابور تنگ دل شدند و گفتند مارا سهوی و خطایی بزرگ بیفتاد ما گفتیم که این مشغله از پیش بر خاست او را این ساعت ازیشان یاد نیاید همان روز تدبیر گزاردن وام شیخ کردند شیخ هم بران میعاد که نهاده بود می بایست که باز خواند وامها باز داده شد و شغلها راست کرده آمد . چون همه برگها راست کرد عزیمت رفتن درست گردانید جملهٔ بزرگان وائمه و درویشان شهر نشابور بشفاعت آمدند هیچ فایده حاصل نیامد چون برفتن نزدیك شد شیخ بومحمد جوینی واستاد امام اسماعیل صابونی بشفاعت آمدند هر دو بدر خانقاه رسیدند یکدیگر را مراعات میکردند و هر یکی آن دیگررا میگفت که تو پیش در رو تا آخر هر دو دست هم بگرفتند و در رفتند شیخ ما در برابر در خانقاه بر تخت نشسته بود ایشان درآمدند و سلام گفتند شیخ ما یکی را برین دست و یکی را بران دست نشاند و هر سه سر فراهم آوردند و بسیار اسرار بگفتند که هیچ کس ندانست

---

(۱) بروزن تمليك باركوچكی که بر بار بزرگ بندند وگاه بر پشت چارپا اندازند و بران سوار شوند و یك لنگه بار را نیز گفته اند (برهان قاطع) .

که ایشان چه گفتند و بسیار گفتند و شفاعتها کردند تا باشد که شیخ اجابت کند ورفتن در باقی کند هیچ فایده نکرد و شیخ اجابت نکرد چون بسیار بگفتند شیخ گفت آری اینجا نیازمندانند ما خویشتن را تسلیم کرده‌ایم تا دست که چرب‌تر آید. باز پسین سخن ایشان با شیخ ما این بود که ای شیخ از هرگونه که هست میهنه روستاییست ما را دریغ می‌آید که تو در میهنه می‌باشی شیخ ما گفت مارا شما بمیهنه دریغ میدارید ما شمارا بدین جهان وبدان جهان دریغ میداریم ایشان خجل شدند ودانستند که شیخ نخواهد ایستاد وداع کردند و بازگشتند. شیخ شغلها راست کرد و برفت و دران وقت که اسب زین میکردند بر در خانقاه دوکانی بود شیخ بیرون آمد وپای بران دوکان نهاد ومقیمان خانقاه راگفت ما این را همچنانکه یافتیم بگذاشتیم و درخشتی تصرف نکردیم آنگاه گفت:

مرغی بر کوهی بنشست و بر خاست بنگر که ازان کوه چه افزود وچه کاست

جمع مریدان و فرزندان گفتند که ای شیخ مدتی این بقعه بجمال تو مزین بود و جمع نیکوییها یافتند اکنون کسی را نصب کن تا چون مسافری رسد ضایع نماند شیخ گفت خانقاه را در باز دارند وقبه پاك دارند و چراغ روشن وطهارت جای پاك دارند وکلوخ ببرگ، هرکه آید روزی باخود آرد ما شما را هیچ معلوم بنگذاشتیم خدای تعالی هرچه میباید میفرستد. و چنان بود که شیخ فرمود هرگز آن خانقاه را هیچ معلوم نبود و پیوسته جمع آن خانقاه بیشتر از خانقاههای نشابور بودی وآن خانقاه پیوسته با فتوح و بیرکتتر از همه خانقاههای نشابور بودی ببرکت گفت و همت مبارك شیخ تا آن وقت که در فترت غز شهر نشابور و خانقاه خراب شد.

چون شیخ مرکب براند و قدمی چند برفتند درویشی راکه در رکاب شیخ میرفت شیخ گفت بازگرد و استخوانی دران بالای خانقاه هست بردار و بیرون انداز و همه ائمه و مشایخ و بزرگان و درویشان شهر نشابور بوداع شیخ آمده بودند دیگر بار بسیار بگفتند باز پسین سخن شیخ با ایشان این بود:

آنجا که مرا باتو همی بد دیدار آنجا شوم و روی کنم در دیوار

پس شیخ ما جمع را وداع کرد و برفت بسوی عقبهٔ رسیك (۱) در شد چون بر

(۱) رشك خ

صندوق شکسته رسید اسب شیخ خطا کرد و یك ران شیخ در زیر پهلوی اسب مانـد و گوشت رانش نرم شد جامه باز افکندند و شیخ را برآنجا نهادند و چهار درویش گوشه های جامه بگرفتند وشیخ را برسر عقبه بردند ودران خانهٔ سنگین بنهادند . و درویشی از جانب طوس می‌آمد چشم شیخ بران درویش افتاد درویش را آواز داد وگفت ازکدام جانب میآیی گفت از طوس گفت بکدام جانب اندیشه داری کـه شوی گفت بنشابور گفت بدر خانقاه صوفیان شو و ایشان را سلام ما برسان که ایشان بسیار وا ما بگفتند که نباید شد وایشانرا بگو که این خطا ستور را افتادمارا نیفتاد که اکنون برکرامات نهید ، و شیخ را از عقبه هم بدست بطوس بردند که نیز بر ستور نتوانست بود . و استاد ابوبکر در طوس برجای بود جماعتی را از دیه خانقاه که آنرا رفیقان گویند راست کرد که امسال خراج شما نخواهم تا شما محفهٔ دستی شیخ را بمیهنـه برید و محفهٔ راست کرد وشیخ را بر دست بمیهنه بردند و در میهنـه چند روز رنجور بود تا بعدازان نیکو شد .

(**الحکایة**) از ابوالفضل محمد بن احمد عارف نوقانی روایت کردنـد که گفت شیخ ما ابوسعید (قه) از نشابور با میهنه می‌آمد چون بکوه درآمدیم مردی با ما همراه بود مگر با خویشتن اندیشه کرد که این چـه قومند که کلیچـه و حلوا و طعامهای خوش میخورند و میگویند که ما صوفییم شیخ بر سر او از راه کرامت مطلع گشت بدان سبب که نباید که آن مرد را بدین اعتقاد که در حق این طایفه کرد بدافتد و در دین اوخللی پدید آید آن مرد را بخواند وگفت بـدین پس کوه در شو و ما را خبری بیار آن مرد از پیش شیخ برخاست و پس آن بالایی در شد اژدهایی عظیم دید آنجا بترسید و بگریخت و پیش شیخ آمد از حال برفته و از دست شده شیخ گفت چه دیدی آن مرد حال بگفت شیخ گفت آن اژدها سالها رفیق ما بود آن مرد در پای شیخ افتاد و ازان انکار توبه کرد و پشیمان گشت .

(**الحکایة**) آورده‌اند که شیخ ما ابوسعید (قه) از نشابور بمیهنه میآمد در راه بمنزلی فرود آمدند و درویشان چیزی بکار میبردند چون طعام خوردند سرباز نهادند چون وقت نماز در آمـد مؤذن بانگ نماز گفت و درویشان وضو ساختند و سنت بگزاردند ومؤذن قامت گفت و جمع در نماز ایستادند درویشی خفتـه مانده

بود. از ماندگی بآواز بیدار نشد چون جمع در فریضه شروع کردند شرم داشت که برخیزد از خجالت اگرچه بیدار شده بود همچنان خفته میبود وخویشتن میداشت تاچون جمع پیراکنند اوبرخیزد . مگردزدی آمده بود تا رختی بدزدد چون دید که جمع بنماز مشغول شده اند واز رختها دورند وقماشها ضایع است قصد کرد تارختی ببرد چون در میان رختها آمد آن درویش بیدار بود همچنان خفته سنگی برداشت و بران دزد زد دزد دانست که در میان رخت کسی بیدار است بگریخت و چیزی نتوانست برد وجمع ازین حال خبر نداشتند که در نماز پشت سوی رخت داشتند چون نماز سلام دادند آن درویش را همچنان خفته دیدند بر وی انکار بلیغ کردند و زبان وقیعت و طعن دراز کردند که آن بی‌نماز را بنگرید شیخ گفت بی‌نمازی می‌باید تا جامه های شما نمازی بماند جمع ندانستند که شیخ چه میگوید چون بنزدیك رخت آمدند ازان حال خبر یافتند بدانستند که آنچه شیخ میگفت از راه کرامت بدین وجه میگفت که اگر آن درویش درخواب نماندی دزد جامه‌ها برده بودی وجمع بی‌جامهٔ نمازی مانده ازان انکار توبه کردند .

(**الحكاية**) از جدّم شیخ الاسلام ابوسعید رحمه‌الله روایت کردند که گفت یك روز شیخ ما ابوسعید (قه) مجلس میگفت در میان سخن گفت که العلماء ورثة‌الانبیاء ما سخنی بخواهیم گفت درین ساعت کسی در میهنه می‌آید که خدای تعالی و رسول اورا دوست دارند واو خدای و رسول را دوست دارد یعنی آن سخن مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه که گفته بود در حق امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب رضی‌الله عنه ما نیز بحکم میراث داری نبوت این سخن میگوییم یك ساعت بود که گفت یا اباطاهر تو خادم درویشانی برخیز و یحیی ما را استقبال کن خواجه ابوطاهر برخاست و جمع با وی برخاستند درویشی از سر کوی درآمد جامه‌های گرد آلود خلق پوشیده انبانی وکوزهٔ بردوش و شیخ همچنان برتخت میبود یحیی ماوراء النهری را چون چشم بر شیخ افتاد خدمت می کرد تا بکنار دوکانی که بر در مشهد مقدس هست و تخت شیخ بردوکانی بود چون بدوکانی رسید شیخ اشارت کرد که بنشین برزمین نشست و جملهٔ جمع را دوچشم در وی مانده بود از بی‌خویشتنی وی چون مجلس بآخر آورد گفت غسلی بباید کرد یحیی را بکنار

آب بردند تا غسل کرد و شیخ فرمود تا جامه بردند تا وی در پوشید سه روز پیش شیخ مقام کرد و هر روز در مجلس شیخ بنشستی شیخ در میان سخن روی بوی آوردی و سخنی دیگر بگفتی یحیی خدمتی بکردی روز چهارم برپای خاست وگفت یا شیخ اندیشهٔ در دل آمد یعنی حج ، شیخ گفت مبارك باد سلام ما بدان حضرت برسان و ی خدمتی کرد و برفت و پس باز می‌رفت تا نظرش از شیخ منقطع شد آنگاه راست برفت شیخ بفرزندان و جمع اشارت کرد که بوداع شوید فرزندان و جمع برخاستند و برفتند خواجه ابوبکر مؤدب که ادیب فرزندان شیخ بود گفت که شیخ مرا گفت چون شاگردان برفتند تو نیز برو و بکوش تا قدمی برقدمگاه وی نهی بشتافتم تا وی را دریافتم و قدم بر قدم وی می‌نهادم و آخرین کسی‌که از وداع او بازگشت من بودم دیگر سال همان فصل در همان وقت شیخ در میان مجلس گفت یحیی ما را استقبال کنید خواجه ابوطاهر با جملهٔ جمع استقبال کردند تا بدروازه و یحیی می‌آمد انبان وکوزه بردوش نهاده چون فرزندان شیخ را بدید خدمتها کرد و همچنان خدمت‌کنان می‌آمد تا بکنار دوکانی و شیخ برتخت بود فراپیش شیخ آمد ودست شیخ را بوسه داد شیخ نیزبوسی برسروروی او داد و اوبنشست شیخ گفت یایحیی فتوح چنان حضرتی ازدست نتوان دادآنچه آوردهٔ باجمع در میان باید نهاد و ایشانرا فایدهٔ داد یحیی سر برآورد و گفت یا شیخ رفتیم و شنیدیم و دیدم و یافتیم وبار آنجا نه شیخ نعرهٔ بزد پس روی بجمع کرد و گفت وورای صدق این مرد صدق دیگر نیست از وی بشنوید پس گفت ای یحیی این چنین فتوحی بی‌شکرانه نبود و بشکرانهٔ این مشغول باید شد امشب این جمع را مویز وامی (۱) باید ساخت نیکو و قلیه‌گزر و حلوای فانید مزعفر حسن مؤدب و خواجه ابوطاهر برخاستند و برفتند متفکر که این در میهنه‌کجا دست دهد و چگونه راست شود و جمع صد کس زیادت بودند حسن گفت بسر بازار رسیدیم یکی دیگری را میگفت که خادم شیخ و صوفیانرا که می‌جستید اینك آمدند آن شخص بنزدیك ما آمد و سلام گفت و چنین گفت که ما از بوشنگ هری می‌آمدیم کاروانی بزرگ بود ما را در راه دزدان بزدند من نذر کرده بودم که اگر از دست ایشان خلاص یابم یك

(۱) مویزمای خ . والظ ، مویز بای

خروار مویز بصوفیان میهنه دهم اکنون بیائید و ببرید ما بسا او بهم بکاروان سرای آمدیم تا مویز بریم دیگری فراز آمد و سلام کرد وگفت من نیز نذری کرده ام ده من پانید بما داد دیگری بیامد وگفت من هم نذری کرده‌ام یك دینار زر نیشابوری بداد از آنجا بازگشتیم خواجه حمویه را دیدیم که رئیس میهنه بود و مرید شیخ از ما پرسید که کجا بوده‌اید ما قصه با وی بگفتیم او نیز صد من نان بداد هم در ساعت باز پیش شیخ آمدیم و آن دعوت بساختیم بر حکم اشارت شیخ وآن شب آن دعوت ساخته آمد وآن سفره نهاده شد و یحیی سه روز مقام کرد و برفت بسوی ماوراءالنهر .

(**الحکایة**) شیخ بوعمرو بشخوانی سخت بزرگ بوده است و سی سال مجاور مکه بوده او گفت که بحکم این خبر که « الیدالیمنی لاعلی‌البدن والیدالیسری لاسفل‌البدن » سی سالست تا دست راست من زیر ناف من نرسیده است و دست چپ من زبرناف نرسیده است الا بسنتی واورا معامله های با احتیاط مثل این بسیار بوده است . اوگفت چون آوازهٔ شیخ بوسعید بحرم رسید اهل حرم از پیران و مشایخ گفتند ما را کسی باید که از احوال او خبر آرد تا چه مردیست گفتند این کار را مردی پخته و عالم باید و صاحب دل و بسا حالت همگنان بر شیخ بوعمرو اتفاق کردند پس از وی درخواستند که ترا بمیهنه باید شد و ما را ازاحوال شیخ بوسعید خبری بتحقیق باز آورد تا چه مردیست ، شیخ بوعمرو بیامد تا بطوس وچون بمیهنه آمد هفده بار غسل کرده بود ، از هرخاطری دنیاوی که او را در دل آمده بود غسلی بکردی چون بکنار میهنه رسید بانگ نماز گفته بودند و سنت گزارده بودند و مؤذن منتظر بود تا شیخ اشارت کند تا قامت کند شیخ مؤذن را گفت توقف کن که زنده دلی می‌رسد و دانسته است که از کجا می‌آید و بکه می‌آید و بکجا می‌آید تا او در رسد و جماعت گزارد .

و شیخ بوعمرو چون بیك فرسنگی میهنه رسید پایها برهنه کرده بود شیخ فرزندان‌را واصحاب‌را گفت پایهابرهنه کنیدواستقبال کنید که قدم هیچ کس برخاك نرسیده‌است عزیزتر از وی جمع استقبال کردند و شیخ بوعمرو درآمد و سنت بجای آورد و شیخ را خدمت کرد و نماز جماعت بگزاردند و بنشستند و با یکدیگر بخلوت سخنها

گفتند و سه شبا روز شیخ بوعمرو پیش شیخ ما بود پس اجازت رجوع خواست تا بحرم رود بنزدیك مشایخ شیخ ما گفت تا بشخوان باید رفت که تو نـایب مایی در ان ولایت بسارمك (۱) گذاشته است و دبدبهٔ تو درآسمان چهارم میزنند شیخ بوعمرو بحکم اشارت شیخ بجانب بشخوان انصراف نمود .

و چون شیم ما را وداع میکرد شیخ ما ابوسعید سه خلال بشیخ بوعمرو داد که شیخ ما بدست مبارك خویش تراشیده بود گفت اگر یکی ازین بده دینار خواهند بنفروشی و اگر ببیست دینار خواهند بنفروشی و اگر بسی دینار خواهند اینجا بیستاد . و شیخ بوعمرو شیخ ما را وداع کرد و برفت و چون ببشخوان رسید آنجا که اکنون خانقاه ویست حجرهٔ بود کـه خانقـاه کـرده بودند بوعمرو دران خانقاه نزول کرد و مردمان بشخوان و ولایت نسا بدو تقربها کردند و او هرروز پنجشنبهی دران خانقاه ختمی بنهاد ومریدان او ومردمان دیه جمع آمدندی و همه معـارف ازان دیهها که بشخوان نزدیکست رغبت نمودندی و چون از ختم فارغ شدندی کوزهٔ آب خواستی و یك خلال ازان خلالها که شیخ ابوسعید بدو داده بود بدان آب بشستی و ازان آب بیماران ولایت بردندی و حق سبحانه و تعالی ببرکهٔ هردو شیخ آن بیمارانرا شفـا دادی . و دران وقت در بشخوان رئیسی بود که اورا پیوسته قولنج برنجانیدی شبی رئیس بشخوان را آن علّت برنجانید و دردی بیقرار پیدا آمد در شبکسی بنزدیك بوعمرو فـرستاد که میگویند که تو چوبی داری کهآنرا میشویی وآبآنرا ببیماران میفرستی و ایشان میخورند وشفا مییابند ازان آب قدری بنزدیك من فرست ، شیخ بوعمرو از ان یك خـلال بشست وآن آب بوی فرستاد و او بخورد در حال شفا یافت . دیگر روز بامداد پیش شیخ بوعمرو آمد و گفت میشنوم کـه تو ازین سه چوب پـاره داری ومرا پیوسته این رنج میباشد چه بود اگر ازیـن یکی بمن فروشی شیخ بوعمرو گفت بچند بخری رئیس گفت بده دینار گفت به ارزد گفت بیست دینار گفت به ارزد گفت سی دینار گفت به ارزد ، رئیس خاموش شد و هیچ زیادت نکرد شیخ بوعمرو گفت خواجهٔ ما شیخابوسعید برهمین فرو ایستاده پس یك خلال بوی داد

(۱) بساریك خ

و سی دینار بستد. و آن حجره باز کرد و بنیاد آن خانقاه که اکنون هست از ان زر بنهساد .

وآن مهتر تا زنده بود آن خلال می‌داشت و چون وفاتش رسید وصیت کرد تا آن خلال بشکستند و در دهان وی بنهادند و وی را دفن کردند ، وآن دو خلال دیگر که بوعمرو داشت بوقت وفات وصیت کرد تا باو در کفن نهادند و آن هر دو خلال با شیخ بوعمرو بهم بحکم وصیت او دران خاك مبارکست .

(الحکایة) خواجه ابوالقاسم زراد با جمعی از مریدان خاص شیخ ما ابوسعید (قه) بوده است و سفرها و مجاهدتها و ریاضتها کرده او گفت از کوفه قصد حج کردیم با جماعتی مشایخ چون بیرون آمدیم بعضی گفتند بر تجرید رویم وبعضی گفتند برتوکل رویم ، من گفتم ای ابوالقاسم بر بیداری شو و چنانکه خواهی میشو عزم کردم که هرقدم که نه دربیداری نهم باز پس آیم و برین طریق بادیه بگذاشتم . چون باز رسیدم و بنزدیك شیخ بوسعید آمدم آن شب در مسجد شیخ بیستادم و از پس قدمگاه شیخ نماز میکردم چنانکه روی برقدمگاه شیخ می‌نهادم چون شب درآمد غسلی کردم نوری یافتم در باطن خویش که ازان شادمان شدم چون سحرگاه بود دیگربار غسل کردم آن نور مضاعف گشت سخت شادمان شدم و گفتم یافتم آنچه می‌جستم . چون بامداد شیخ بیرون آمد ومن پیش شیخ شدم با پنداری دراندرون تا ازان حالت شبانه باز گویم شیخ گفت تو گویی یا ما گوییم گفتم شیخ گوید نیکوتر بود گفت آن چیزی نیست که بدان باز نگرند در راه ، آن از برکهٔ وضوست که رسول گفت صلی الله علیه وسلم **الوضوء نور علی نور** آن نور وضوست بدان غره نبـاید شد من با خویشتن آمدم و ازان پندار توبه کردم .

(الحکایة) درآن وقت که آل سلجوق از نور بخارا خروج کردند و بخراسان آمدند وبنجن و باورد ومیهنه بنشستند و مردم بسیار برایشان جمع شد، وبیشتر ازخراسان را بگرفتند بسبب غفلت سلطان آن عهد مسعود از ملك واشتغال او بفساد و آن قصهٔ مشهور است و ما را غرض ذکر آن نیست مقصود ذکر شیخ ماست و اگر آن قصهٔ مشهور بشرح بیاریم کتاب دراز گردد واز مقصود ما بیرون باشد .

(۱) سلطان مسعود که اورا سوری میگفتند مثالی فرستاد بتهدید بدیشان، ایشان جواب نوشتند که این کار بخدایست عز و جل آن باشد که اوخواهد. شیخ ما ابوسعیـد را (قه) ازان حال خبر بود بفراست. پس چغری و طغرل هر دو برادر بزیارت و خدمت شیخ ما آمدند بمیهنـه شیخ با جمع متصوّفه در مشهد نشسته بود ایشان پیش تخت شیخ آمدند و سلام گفتند و دست شیخ را بوسه دادند و پیش شیخ بیستادند، شیخ چنانکه معهود او بوده است ساعتی سر در پیش افکند و سر برآورد و گفت چغری را که ملك خراسان بتو دادیم و طغرل را گفت کـه ملك عراق را بتو دادیم ایشان خدمت کردند و باز گشتند.

بعـدازان سلطان مسعود لشکری برگـرفت و بجنگ ایشان آمـد چون بمیهنه رسید، وآن وقت میهنه معمور بود و مردم بسیار چنانکه میگویند که درکاروان سرایی کـه معروفست بادریس در پای حصار چهل کبان آویختـه بوده‌است، مردمان میهنه بحصار در شدنـد و شیخ ما موافقت کرد و سلطان بر در حصار بنشست مـدت چهل روز جنگ کردند و در میهنه چهل و یك مرد تیرانداز بودند که هرجا نشان کردندی همه تیر بران موضع زدندی که هیچ خطا نکـردندی آن جماعت بسیار معارف را از لشکر سلطان مجروح و هلاك کردند.

حسن مؤدب گفت کـه یك شب در حصار نماز خفتن بگزاردیم شیخ مرا بخواند و گفت ببادنه باید رفت وآن دیهیست بر دو فرسنگی میهنـه و فلان پیر زن را سلام ما برسان وبگوی که‌آن خنبرهٔ روغن‌را که از بهرما نهادهٔ بده مرا برسن از دیوار حصار فروگذاشتند ومن بمیان ایشان فرو شدم وبدان طرف بیرون آمدم که کس مرا ندید و شادمانه شدم وآن خنبرهٔ روغن گاو ازان پیر زن بستدم و سحر گاه را بپای حصار آمـدم و مرا برسن بدیوار حصار برکشیدند. بامداد چون از نماز فارغ شدیم شیخ بر در مسجد برکرسی نشست و بفرمود کـه تا در میان کوی آتشدانها کنند و پاتلها نهادند و در هر یکی پارهٔ روغن ریختند و میجوشانیدنـد و کس نمی‌دانست که مقصود ازان چیست. ومردمان جنگ میکردند در میان جنگ سخن صلح در افتاد و صلح کردند ورئیس میهنه بیرون شد و اورا تشریف دادند و درآمد

(۱) ظاهراً ازاینجا یك کلمه از قبیل عامل یا عمید افتاده است

وآن چهل و یك مرد را بیرون برد و سلطان بفرمود تا هر چهل و یکرا دست راستشان ببریدند ایشان می‌آمدند و دستهای بریده بدان روغن فرو میبردند و شیخ میگریست وآب ازچشم شیخ میجست ، شیخ گفت مسعود دست ملك خویش ببرید .

چون سلطان این سیاست بفرمود حالی کوچ کرد و بسوی مرو برفت وآل سلجوق چون از آمدن سلطان خبر یافتند از تجن بدردندانقان مرو برفته بودند و یراق بسته چون آنجا رسید مصاف کردند و مسعود را بشکستند و ملك از خاندان مسعود بآل سلجوق نقل کرد و چغری بگ بپادشاهی خراسان بنشست و طغرل بگ بپادشاهی عراق چنانکه اشارت شیخ ما بود .

و در میان مجلسی برزبان شیخ ما رفته است که روزی این طغرل بمیهنه آمده بود و بدان بیابان فرود آمده بالش او زین بود و فرشش نمد زین بود کسی فرستادند بدیه که ما مردمانیم اینجا فتاده از محنت مهمان شماییم پارهٔ آرد فرستید بفرستادند آنگاه ازانجا رخت برگرفت و روی بسرخس نهاد گروهی از آن او بسرخس بودند گفت نخست آن خویش درگیرم هرکه پیش اوآمد همه را پیاده‌میکرد واسب فرا میگرفت دیگران منقاد گشتند اورا . پس آنگه سوری نامه فرستاد که این چرا میکنید مارا بدان می‌آفرید (۱) که بیایم و شما را بگیرم او جواب فرستاد که این کار نه بماست و نه بشما بخداوندست عز وجل آن باشد که او خواهد . ماگفتیم این مرد را دولت دنیاوی بیش نخواهد بود که چنین سخنی بر زبان وی برفت اکنون خراسان بگرفت .

(**الحکایة**) حسن مؤدب گفت رحمه‌الله که روزی شیخ ما ابوسعید (قه) در راهی بود و اسب می‌راند ومن برقرار معهود دست بررکاب اونهاده میرفتم شیخ ما آهسته باخویشتن میگفت پیرم وضعیفم وبی‌طاقت فضل کن و درگذار ، تا این شیخ این کلمه میگفت اسب شیخ خطاکرد و بسر درآمد و شیخ از اسب جدا شد اما هیچ خلل نبود و جایی افگار نشد گفت **الحمدلله وکان امرالله قدرا مقدورا** پس سجدهٔ شکرکرد چون سربرآورد گفت الحمدلله که از اسب فرو افتادنی واپس پشت کردیم من ندانستم که آن ساعت که شیخ پوشیده تضرع و مناجات میکرد

(۱) ظ ، می‌آورید

آن بلا دیده بود که می آمد تضرع و دعا کرد تا آن بلا سهل گشت وبسلامت گذشت .

(**الحکایة**) جدّم شیخ الاسلام ابوسعید گفت که از پدرم خواجه ابوطاهر شیخ شنیدم که گفت پیری بود در میهنه که خال والدهٔ من بود اورا شنوی (۱) گفتندی پیری معمر بود قصیرالقامة کثّ اللحیة ودرویش ومعیل بود وپیوسته بکسبی مشغول بودی ومجلس شیخ را هیچ نگذاشتی ، پیری گریان وبا سوزبود وقتی درمجلس شیخ حالتی بوی درآمد چون شیخ مجلس تمام کرد و مجلسیان برفتند پیر شنوی بنشست شیخ دانست که صید بحلق آویخته است گفت یا پیر چت میبود گفت می نتوانم شد شیخ گفت بباید بود ، دیگر روز شیخ گفت پیر شنوی را میان در بندید وآستین بر نور دید و جاروبی بدو دهید تا مسجد بروبد آن پیر جاروب برگرفت و میرفت . رئیس میهنه خواجه حمویه در پیش شیخ نشسته بود گفت بدلم بگذشت که این خدمت اگر برنایی کند بهتر باشد شیخ بدانست بفراست گفت یا خواجه آن پیر را این ارادت بپیری پیدا آمده است و تا راه نروی بمقصود نرسی ، پیر شنوی آب در چشم آورد وگفت یا شیخ پیرم و ضعیفم و معیلم اگر رفتن من خواهد بود نارسیده گیر تو توانگر عالمی افتدت که چیزی در کار این پیر کنی آب در چشم شیخ بگشت ساعتی سر در پیش افکند پس سر برآورد وگفت آن جاروب بنه که تمام شد .

پدرم خواجه ابوطاهر با دو درویش نماز پیشین گندم درویشان بآسیا میبردند وقت فترت بود و ابتداء کار ترکمانان وصحرا باوقات نا امن بود خواجه بوطاهر گفت بنزدیك شیخ شدم وگفتم که گندم درویشان بآسیا میبرند بگندم کرا فرستم بآسیا از درویشان شیخ گفت پیرشنوی را من بیرون آمدم و پیرشنوی را با درویشی چند بآسیا فرستادم چون درآسیا شدند و درآسیا در بستند وگندم آرد میکردند ترکمانان بدر آسیا آمدند و در بزدند در باز نکردند پیرشنوی در پس در شد و پشت بدر باز نهاد ترکمانی تیری بشکاف در درانداخت برپشت پیرشنوی آمد و از سینه اش بیرون آمد و در حال شهید شد اورا برخری بار کردند و بمیهنه آوردند و بر در سرای شیخ فرود آوردند شیخ ما بیرون آمد و محاسن سپید آن پیر دید بخون سرخ گشته شیخ بسیار بگریست و بنزدیك سر او بنشست و میگفت

---

(۱) سنوی ، اشوی خ

فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر . آنگاه بر جنـازهٔ او اقبالها کرد و دیگر روز برسر خاك او مجلس گفت . رئیس میهنه خواجه حمویه گفت در مجلس شیخ بدل من درآمد که کشتن این پیر چه بود شیخ بفراست و کرامت بدانست روی سوی من کرد و گفت ای خواجه :

چندین چه زنی نظاره گرد میدان آنجـا دم اژدهـا و زخم پیـلان
تا هر که درآید بنهد اودل و جـان رغبت چه کند گرد سرای سلطان

وصلی‌الله علی محمد وآله اجمعین ودست مبارك بروی فرودآورد واز منبرفرودآمد .

(**الحکایة**) آورده‌اند که در ماوراءالنهر جماعتی پیران و مشایخ بزرگ بوده‌اند و ایشانرا پیوسته نشستها بوده است و در طریقت کلماتی نیکو . درعهد شیخ ما ابوسعید (قه) جمعی پیران بزرگ بوده‌اند آنجا و یکی مقـدم ایشان بود پیری سخت بزرگ بود و عزیز و اورا مریدان بسیار بوده اند وبعدد هر مریـدی محبی داشته است از اهل دینا و بازاریان که هرشبی این جمع مهمان محبی بودی و هر محبی درپس سرای خود جماعت خانهٔ ومتوضایی ساخته بودندی چنانکه‌آن جماعت را تبرك بودی وسنت ایشان چنان بودی که چون‌نماز خفتن بگزاردندی واز اوراد فارغ شدندی همچنان برسر سجادها بنشستندی و در تفکرآن شب بروز آوردندی و بامداد چون سلام نماز دادندی پیر پشت بازگردانیدی و درسخن‌آمدی و هرکرا دران شب اشکالی یا اندیشهٔ بخاطر درآمده بودی همه را جواب دادی و آنچه گـفتنی بودی بگفتی و خادم آن جمع عمران نام بود شخصی و او مردی گرم رو بود و عاشقی صادق .

یك شب این عمران را در تفکری که داشت این اندیشه بخاطر درآمـد که عجب کاربـست اگر اورا طلب کنم میگوید ای ناکس کجا می‌شتابی می پنداری که در من رسی و اگر طلب نکنم میگوید . **و سارعوا الی مغفرةٍ من ربکم** و اگر غیر اورا طلب کنم میگوید مشرکی و اگر برگردم میگوید مرتـدی درین اندیشه آن شب بروز آورد . بامداد پیر درسخن‌آمد و جواب اشکال همه مریدان بداد چون بعمران رسید عمران برپای خاست و اشکال در میان نهاد گفت ای شیخ یکی‌راطلبی پدیدآمد وعمری‌دران‌طلب‌میگشت گاه‌درمجاهدت‌وگاه‌درخدمت زیادت‌عمری

سپری می‌کرد و ازان طلب که پدید آمده است هیچ جای هیچ معنیش روی ننماید سبب چیست ، پیر سر فرو افکند وآن اشکال را هیچ جواب نداشت بسیار اندیشه کرد و عاقبت سر برآورد وگفت یا عمران توقف کن تا روز آدینه که مشایخ جمله حاضر شوند وهرکسی درین معنی نفسی زنند باشد که جواب روشن شود .

روز آدینه پیران ولایت جمع آمدند وعمران سؤال بگفت هرکسی دران اشکال سخنی بگفتند هیچ روشن نشد و سایل‌را هیچ شفا پدید نشد و همه گفتها خلاف یکدیگر می‌آمد روز بآخر رسید وکس سؤال عمران‌را جواب‌نداد وجملهٔ پیران خاموش ماندند . سایل بخروشید وگفت عمری درین هوس بسرآوردم امروز پهلوان این راه شما را دیدم پردهٔ خویش بدریدم ودرد خود نمودم که طبیب راه شمارا دانستم مارا باین درد بگذاشتید و پردهٔ ما دریده شد ، خروشی ازجمع برآمد وآن شب همه بدان اندیشه بنشستند سرها بر زانو نهاده تا بامداد چون روز شد هرکسی را آنچه نموده بود آن شب همه بگفتند هم شفا حاصل نیامد . مقدّم آن مشایخ گفت این درد را دارو بنزدیک ما نیست بنزدیک مردیست که پدیدش آورده اند در خراسان و او را بو سعید بوالخیر میگویند آنجا باید شد و شفا از وی طلب کرد و ما متفرق نخواهیم شد تا جواب مسئله با ما رسد .

عمران برخاست و روی براه نهاد و می‌رفت بی‌خویشتن که از هیچ طعامش یاد نیامد ، وآن جماعت راکه طلبی صادق بوده است چنان بوده‌اند و روانداشته‌اند که تاآن‌اشکال از راه برنداشتندی بهیچ چیزمشغول نشدندی . چون‌عمران بمیهنه رسید بامداد بود و شیخ مجلس می‌گفت چون عمران نزدیک آمد و چشم شیخ بروی افتاد از میان جمع سر برآورد و از میان دل و جان گفت مرحبا اندرآی ای عمران ما امروز ترا نشسته‌ایم عمران خدمت‌کرد واز دور بایستاد شیخ گفت نزدیک‌ترآی که از راه دور آمدهٔ عمران پیش شیخ آمد شیخ گفت ای درویش احوالها یك صفت نیست او را می‌طلبی یا ازو مطلبی صدوبیست واند هزار پیغمبر ازو طلب کردند تا محمدمصطفی صلی‌الله علیه‌وسلم پدید نیامد کس او را طلب‌نکرد اول طالب او محمد بود علیه‌الصلوة و السلام و خداوند تعالی ازو درآن معنی شکر نمود که **مازاغ‌البصر** اگر او را میطلبی بلاحد «الطلب ردّ والسبیل سد» واگر ازومی‌طلبی تمامت نیست

که بگذاشته است که تا سخن او گویی و با کسان او نشینی دیگرانرا در خواب کرده است و ترا بردرگاه خود بداشته و دیگران بطلب غیر مشغول شده‌اند و ترا بخدمت خود و دوستان خود مشغول کرده است . عمران گفت یا شیخ نه او کریم است گفت **الکریم الذی یعطی قبل السؤال و یعفو قبل الاعتذار** یاعمران باز گرد که جماعت در انتظارند عمران خدمت کرد و باز گشت . بانگی و خروشی ازجمع برآمد وبیشتر بیهوش شدند و شیخ می‌گریست یکی گفت یا شیخ ماگناهکاران را چاره چیست شیخ گفت یا جوانمرد رسول صلی‌الله علیه‌وسلّم می گوید «ان‌الله و ملائکته یترحمون علی‌المقرین علی‌انفسهم بالذنوب» .

عمران بازگشت و می‌آمد تا بنزدیك پیران رسید ایشان همچنان نشسته بودند عمران احوال بگفت که شیخ را چون چشم بر من افتاد چه گفت ومن سؤال نگفته چه جواب دادآن جملهٔ پیران ولایت ماوراءالنهر که نشسته بودند برخاستند و روی سوی میهنه سجود کردند تعظیم حالت شیخ مارا (قه) .

(**الحکایة**) آورده‌اند که درویشی از عراق برخاست و بنزدیك شیخ ما ابوسعید (قه) می‌آمد چون بمیهنه رسید شیخ بباذنه بود ، و باذنه دیهیست بر دو فرسنگی میهنه ،آن درویش بمیهنه مقام نکرد وروی بباذنه کرد در راه بشیخ رسید و خدمت کرد وپای شیخ را بوسه داد و دست بر ران شیخ نهاد و در رکاب شیخ می‌آمد و از شیخ سؤال کرد ای شیخ حق پیر بر مرید چیست وحق مرید بر پیر چیست شیخ‌آن ساعت هیچ جواب نداد و بمیهنه بازآمد . دیگرروز بیرون‌آمد تا مجلس گوید نخست‌آن درویش راگفت پای افزار باید کرد و بغزنین باید شد بنزدیك شیخ فلان و باید گفت صد دینار زر می‌باید از جهت اوام درویشان و دو من عود . آن درویش حالی پای افزارکرد و برفت تا بغزنین و پیغام شیخ ما برسانید و زر و بوی خوش بستد و بازگشت چون بهراة رسید بادرویشی بهم بگرمابه فروشدند کودکی شاهد درگرمابه بودآن درویش را بدونظری افتاد باآن درویش هریوه بگفت ، اوگفت چیزی باید تا امشب او را بخانه‌آریم تا با او خلوتی کنیم‌آن‌درویش دودینار زر بداد درویش هریوه ترتیبی بساخت و او را حاضرگردانیدندآن درویش بیامد و چیزی بکار بردند و خلوتی کردند چون آن درویش قصدآن پسر کرد

شیخ بوسعید را دید که ازان گوشهٔ خانه درآمد و بانگ بران درویش زد و گفت هان دورباش ازین فعل آن درویش نعره بزد و بیهوش بیفتاد چون بهوش باز آمد حالی پای افزار خواست و روی بمیهنه نهاد چون بمیهنه رسید شیخ مجلس می گفت آن درویش پیش شیخ آمد همچنان بپای افزار چون چشم شیخ بر وی افتاد گفت حق پیر برمرید آن باشد که چون ترا اشارت کنند بحکم اشارت پیر بخزنین شوی برای فراغت درویشان و حق مرید بر پیر آن بود که چون ترا در راه خطایی افتد ترا ازچنان ناشایستی دور دارد آن درویش درزمین افتاد وتوبه واستغفار کرد ودر خدمت بایستاد .

(**الحكاية**) خواجه علیك در عزره بود گفت من در نشابور بودم مرا آرزوی دیدار شیخ پدید آمد از نشابور پای افزار کردم و برفتم . بشبا روزی از نشابور بمیهنه آمدم چون بکنار میهنه رسیدم خواستم که غسلی کنم و بدان غسل بمیهنه در شوم بخدمت شیخ چون بکنار میهنه باب رسیدم درویشی را دیدم که می آمد و من هنوز پای افزار باز نکرده بودم آن درویش گفت شیخ می گوید که همچنان بیا خواجه علیك گفت همچنان پیش شیخ شدم و شیخ بر دوکانی در مشهد مقدس نشسته بود گفت کرسی بیارید تا همینجا پای افزار بیرون کند کرسی بیاوردند و پیش شیخ بنهادند وهم آنجا پای افزارش بستدند درپیش شیخ ، شیخ گفت پای افزارش بمن دهید بوی دادند شیخ بوسهٔ برداد وبرسرنهاد و گفت بزرگ بودهر که یك قدم برای این حدیث بردارد وآنگاه گفت تا نپنداری که تو آمدهٔ مات آورده‌ایم .

(**الحكاية**) آورده‌اند که یکروز شیخ ما ابوسعید (قه) مجلس می گفت مدعیی آمده بود ودر پس ستون مسجد نشسته و نظاره می کرد شیخ را دید برتخت نشسته و چهار بالش نهاده و کرامات ظاهر می گفت وآن مرد پوشیده نظارهٔ سخن شیخ می کرد شیخ روی بدان ستون کرد و گفت ای مردی که در پس ستون مسجد نشستهٔ انکار از دل بیرون کن و در میان آی آن مرد از پس ستون بیرون آمد و فریاد در گرفت و گفت این چه خداوندیست ، شیخ گفت نه غلط کردهٔ این همه بی اختیاریست فریاد از جمع برآمد وآن مرد توبه کرد ازان انکار و مرید شیخ ما گشت .

(**الحكاية**) خواجه ابوالفتح شیخ ما گفت چون در خدمت شیخ بزرگ شدم وآن حالت شیخ می‌دیدم و ریاضتهای او که در ابتدا کرده بود می‌شنیدم و

صورت می‌کردم که این حالات ثمرهٔ آن مجاهداتست مرا اندیشه افتاد که من در خفیه ریاضتی و زندگانیی نیکو فرا پیش گیرم . با خود گفتم ابتداء این احتیاطست در لقمه که حق سبحانه و تعالی پیغامبران را فرموده است که **یا ایها الرسل کلوا من الطیبات واعملوا صالحا** چون عمل صالح نتیجهٔ لقمهٔ حلالست مرا مصلحت آنست که از کسب دست خویش خورم و نان صوفیان نخورم و من هیچ کسب و کار نمی دانستم . مردی بود در همسایگی شیخ در محلهٔ ما که خراسبانی کردی او را امیره گفتندی من بنزدیك او شدم پنهان و از وی کوبین بافتن بیاموختم و هر روز گرمگاه که شیخ بقیلوله مشغول گشتی و اصحابنا سرباز نهادندی من پوشیده بصحرا بیرون شدمی و دوخ (۱) بیاوردمی و کوبین (۲) بافتمی و بفروختمی و از بهای آن جو خریدمی و بدست خویش بدستاس آرد کردمی و خود بپختمی و پیوسته بروزه بودمی و بوقت افطار با صوفیان بر سفره بهم بودمی و ازان یك نان جوین پنهان از آستین بیرون کشیدمی و در زیر نانها پنهان کردمی تا کسی نبیند و آنرا بخوردمی و بر سفره از شیخ دورتر نشستمی تا چشم شیخ برین حال نیفتدوغسلها و نمازهای افزونی و ریاضتها در می‌افزودمی و چون هیچ کس را برحال من اطلاع نبود گمان من چنان بود که شیخ این حال نمیداند چون شیخ درین معنی با من هیچ چیز نمی‌گفت آن خیالم محکم‌تر شد تا وقتی شیخ از میهنه بنشابور می‌شد .

چون بطوس رسید علویی بود اورا سید بوطالب جعفری گفتندی و شیخ عظیم اورا دوست داشتی چنانکه هرکجا که او بودی شیخ جز با وی طعام نخوردی پس از طوس بنوقان آمد با سید بوطالب بهم و هردو بر تخت نشسته بودند وطعام می‌خوردند . ودرنوقان زاهدی‌بود چون بشنید که شیخ بنوقان آمده‌است بسلام شیخ درآمد چون آن زاهد سلام گفت شیخ جواب داد و بدو التفات نکرد آن زاهد عظیم بشکست واورا در پیش آن مردمان آب روی می بایست همچنان شکسته ازپیش شیخ بیرون آمد . سید بوطالب گفت‌شیخ‌را که‌ای شیخ این زاهد مارا

(۱) دوخ علفی است پهن و بلند که ازان حصیر بافند (برهان‌قاطع)

(۲) کوبین بر وزن چوبین ظرفی است چون کفهٔ ترازو که از برگ خرمایانی سازند (برهان‌قاطع) .

هیچ التفاتی نکردی شیخ ما گفت زاهد نباید زاهد نباید زاهد نباید ، پس گفت یا سید با قرایان صحبت مدار که ایشان غمازان باشند بردرگاه حق بگفت ایشان خلق را بگیرد امابگفت‌ایشان‌رها نکند وباز این‌قوم زحمتی باشند برخلق پس‌روی بمن کرد وگفت اگرآنجا شوی نگر تا حدیث ایشان نکنی‌که تو خاکی باشی بران درگاه یعنی‌که اگر بآخرت شوی نگویی‌که من ازآن شیخم که تو در زاهدی قدم می‌نهی و بخویشتن کاری می‌سازی بی‌متابعت شیخ .

خواجه ابوالفتح گفت چون شیخ این سخن بگفت من برزمین افتادم و از هول این سخن هوش از من بشد زاری کردم و استغفار بجای آوردم تا شیخ با من دل خوش‌کرد ، پس گفت ازان برگرد گفتم برگشتم جمع از من سؤال کردند که آن چه حالت بود من ایشان را حال خویش حکایت کردم همگنان تعجب کردند که‌درین مدت هیچ کس بران حال واقف نگشته بود الا شیخ از راه کرامت .

(الحکایة) خواجه ابوالقاسم حکیم مردی بزرگ بوده است درسرخس و جمعی مریدان داشت همه مردمانی عزیز چون‌آوازهٔ شیخ ما ابوسعید (قه) بسرخس رسید وآن حالتهای او هرروز بایشان می رسید وایشانرا عظیم می بایست که حال شیخ بدانند که‌تا بچه درجه رسیده است . یکروز بنشستند وسخن‌شیخ میگفتند یکی گفت مردی بزرگست دیگری گفت‌که خانه پس‌کوه دارد یعنی روستاییست و مردم روستایی‌کسی نباشند . یحیی ترك مردی بزرگ بود گفت از غیب سخن‌گفتن‌کار شمانیست من بمیهنه روم ودرو فرو نگرم تا او خودکیست یحیی روی بمیهنه نهاد جمعی بوداعش بیرون آمدند گفتند نیك بنگر تا چه مردیست که چندین آوازهٔ او بر ما می‌رسد . یحیی بمیهنه‌آمد بامداد بود شیخ‌را خبرشد چون او از درمسجد درآمد شیخ را چشم بر وی افتاد گفت مرحبا ای یحیی آمدهٔ تا بما فرو نگری اکنون خود بمات میباید نگریست درویشانرا در بند نتوان داشت آن جوانمردان ترا چه گفتند آن ساعت که می‌بیامدی یحیی‌گفت شیخ بگوید شیخ گفت نه ترا گفتند بنگرتاچه مردیست؟ گفت بلی‌گفت چه‌خواهی گفت‌گفتم هرچه شیخ گوید شیخ گفت برو وبگوی‌که مردی را دیدم‌که برکیسهٔ او بند نبود وبا خلقش داوری نبود

یحیی نعرهٔ بزد و بیهوش گشت چون بهوش باز آمد برخاست و خدمتی کرد وباز گشت چون به پیش ابوالقاسم حکیم و جمع رسید حکایت حال وآنچه دیده بود بگفت جملهٔ جمع را حالتی پدید آمد و وقتی خوش روی نمود و همه بیکبار روی سوی میهنه کردند و سجود کردند بزرگواری و عظمت حالت اورا (قه) .

(**الحکایة**) آورده‌اند که وقتی شیخ ما ابوسعید (قه) قصد مرو کرد وخواجه‌علی‌خباز خادم‌صوفیان‌بود و پیر بوعلی سیاه‌پیرجمع‌بود چون خبر آمدن‌شیخ‌شنودند پیر بوعلی بخواجه علی خباز رسید گفت آن مرغ می‌رسد گفت آری گفت چینه از پیش من و تو برگیرد، یکساعت سخن بگفتند پس گفتند ترتیبی بباید کرد و باستقبال شد . خواجه علی‌شغلی بساخت نیکو چنانکه از جهة سگان محلّه دو درازگوش فربه خریدند و بکشتند خادم وی گفت که این چراست گفت از آنکه چنین پادشاهی می‌آید سگان‌محلّه شکمی‌چرب کنند ، پس‌باستقبال شیخ بیرون‌آمدند و شیخ میخواست که برباط عبدالله مبارك نزول کند پیربوعلی سیاه گفت ما در سالی‌هزار کوچ(۱) را خدمت کنیم تا بازی در افتد اکنون که چنین بازی در افتاد بنگذاریم تاجای دیگر نزول کند شیخ ما گفت جوانمردی باید که همه بازند و هیچ کوچ نیست بو علی گفت شیخ ما را با ما نمود اگر نی دمار از ما بر آمده بودی پس شیخ ما بشهر در آمد و در خانقاه شد و بر تخت بنشست و پیران پیش وی بنشستند و جوانان صف زدند وبایستادند و شیخ در سخن آمد خواجه علی خباز را غیرتی پدیدآمد ، پس پیر بوعلی سیاه درآمد با جمع خویش نگاه کرد شیخ مارا دید بر تخت نشسته آن هیبت و سلطنت او بدید و جوانان پیش تخت او ایستاده وصف زده و پیران بحرمت درپیش تخت او نشسته بدل پیربوعلی سیاه درآمد که اگرمردمان اورا ببینند وسخن او بشنوند و این هیبت و سیاست او ببینند ولایت رفت و هرویان (۲) رفتند شیخ حالی روی بخواجه علی خباز کرد وگفت ای خواجه بدین بازار شما بیرون شوید شاباطیهای نیکو میبزند یکی شاباطی نیکو همچون روی خود بیار خواجه علی بیرون دوید وحالی شاباطی نیکو بیاورد شیخ آن شاباطی بستد وروی سوی پیربوعلی‌سیاه

---

(۱) بضم اول جغد را گویند که مرغی است بنحوست‌مشهور (برهان قاطع)

(۲) مرویان ظ

کرد و گفت ما مرو و ولایتش بــدین شاباطی با شما فروختیم و این شاباطی نیز در کار شما کردیم و آن شاباطی باو داد و شیخ ما برفور از مرو بیرون آمد و هیچ مقام نکرد ایشان بسیار الحاح کردند که چندان توقف کن که سفره بنهیم شیخ گفت برباط عبدالله مبارك شویم توقف نکرد و برباط عبدالله مبارك آمــد و خواجه علی خباز سفره بصحرا نهاد وچون از سفره فارغ شدند شیخ بسوی میهنه بیامد .

(**الحکایة**) پدرم نورالدین منور گفت رحمه‌الله کــه از خواجــه بوالفتح شنیدم که گفت روزی شیخ‌ما ابوسعید (قه) بر دوکانی در مشهد مقدس مجلس میگفت در میان سخن گفت نسیمی میوزد از خلد برین وآن جز در قدم درویشان نتواند بود و دیگربار همین سخن بارگفت و باز بسخن مشغول شد بار سیوم همین کلمه بگفت خواجه حسن مؤدب و خواجه عبدالکریم و جماعت صوفیان برخاستند و دانستند که درویشان میرسند چون سه بار شیخ بگفت قصد کردنــد تا بسوی سرده شوند شیخ اشارت کرد سوی راست و گفت چنین باید شد ایشان بر موجب اشارت شیخ برفتند درویشان می‌آمدند از جانب مرو چون ایشان را بدیدند و معانقه کردند بازگشتند و باز بنزدیك شیخ آمدند شیخ گفت ای حسن پای افزار ایشانرا بیار حسن پای افزار ایشان بستد و پیش شیخ آورد شیخ از حسن بستد و بر زبر سر بداشت و گفت :

آنرا که همی کلاه باید زد و برد　　　زانست بزرگ را همه دارد خرد

و صلی‌الله علی محمــد وآله اجمعین و دست بر وی فرود آورد و مجلس ختم کرد و فریاد از جمع برآمد .

(**الحکایة**) حواجه ابوبکر مؤدب از فرزندان و مریدان خاص شیخ ما بود او گفت من در میهنه بودم پیش شیخ یکروز بارانی عظیم آمــد بهارگاه و در میهنه چون باران آید سیل خیزد نماز دیگر شیخ ما بیرون آمد و خودگفت صلوة آب بازی جمع جمله برفتیم و من ادیب فرزندان شیخ بودم در پیش شیخ میرفتم تا بلب رود شیخ آنجا بایستاد وگفت آب بازی کنید جملهٔ جمع در آب جستنــد و من در پیش شیخ بایستادم و در شیخ مینگریستم وجامه‌های پاکیزه پوشیده داشتم و درین بودم که حسن مؤدب درآمد از پس من و سر در میان دو پای من درآورد و مرا بر داشت وآورد تا لب رود و مرا در میان آب انداخت آب از روی من در

گذشت و من سباحت نمی دانستم آب درآمد و دستار و کفشم ببرد وجامه‌ها همه تر گشت و من بیهوش شدم و نیز از خویشتن و جهان خبر نداشتم مرا از آب بر آوردند و سر بزیر بداشتند چون آب ازگلوی من برون آمد من اندکی باهوش آمدم شیخ میگفت صلوة جنازه مرا بیاوردند و پیش شیخ نهادند شیخ سجاده بر روی من کشید و جملهٔ صوفیان راست بایستادند و شیخ چهار تکبیر نماز جنازه بر من بگفت پس برسر پای نشست وگوشهٔ سجاده از روی من بازگرفت و مرا گفت یاابابکر بعداز مردگی برخیز و سخن گوی چون این بگفت برخاست و شیخ را بر درازگوش بنشاندند و ببردند و من همچنان با میزری بر میان با شیخ برفتم و جمع را آنجا بگذاشتم و شیخ باسرای آمد وآن شب بیرون نیامد تا دیگر روز .

بامداد بیرون آمد و برتخت نشست تا مجلس گوید پیش‌ازآنکه بسخن در آید حسن مؤدب راگفت برپای‌خیز حسن‌برپای خاست شیخ‌گفت پای افزار بایدکرد و ببلخ رفت و بدوازده روز بروی و بدوازده روز باز آیی و یکروز ببلخ باشی بیست و پنجم را بایدکه اینجا باشی ، بوعمرو حسکو از نشابور آنجاست سلام ما برسانی و بگویی‌که سه من عود خوش میباید از برای سفرهٔ صوفیان و صد دینار اوام است بستانی وبیاری . حسن برفت چون بنزدیك راغ (۱) رسید وقت ترکمان تاز حسن را ترکمانان بگرفتند و بسیار بزدند و استخفافهاکردندکه تو جاسوسی و یکشبارور در بند داشتند و چهار میخ‌کردند حسن گفت من دران سرما و رنج بر خویشتن حدث‌کرده بودم نیم شب بشیخ التجاکردم وگفتم ای شیخ مرا فریاد رس چون من این بگفتم هم دران حال آن سالار ترکمانان از خانه بیرون آمد ودست و پای من بگشاد و مرا در خرگاهی فرستاد وآب‌گرم فرستاد تا من خویشتن بشستم وجامه های من بنزدیك من فرستاد تا در پوشیدم ومرا در خرگاه خویش برد وبپرسید که توکیستی مرا بگوی من‌گفتم‌که شاگرد زاهد میهنه‌ام‌که شیخ بوسعیدش‌گویند‌گفت او چگونه مردیست من صفت شیخ بگفتم‌گفت آن پیر بدین صفت‌که تو میگویی درین ساعت درخواب دیدم با تیغی‌کشیده‌و مرا گفت‌که‌آن مرد را رهاکن والاهمین ساعت سرت بردارم من آمدم حالی ترا رهاکردم و حالی پای افزار و زاویهٔ من

---

(۱) زاغ ، خ

باز داد و مرا رها کرد و گفت برو هر کجا خواهی . من ببلخ شدم بوعمو (۱) حسکو بغزنین رفته بود من باز گشتم و بیست‌وپنجم بامداد را که شیخ فرموده بود و اشارت کرده بکنار میهنه رسیدم ، و شیخ بامداد بر سر منبر گفته بود که حسن آمد او را استقبال کنید جملهٔ فرزندان شیخ و جمع متصوفه بصحرا مرا استقبال کردند ومن‌در خدمت ایشان پیش شیخ آمدم . شیخ گفت مرحبا ای حسن تو گویی یا ماگوییم گفتم شیخ گوید نیکوتر باشد گفت ما دانستیم که تو بوعمرو را نبینی ولیکن رفتی و در راه ترکمانانت گرفتند و بند کردند و زدند و رنجانیدند و در شب چهار میخ کردند بما التجا کردی و ما آمدیم و ترا خلاص دادیم و ببلخ رفتی و بوعمرو را ندیدی . گفتم ای شیخ چون میدانستی که چنین خواهد بود رنج این بیچاره بچه خواستی گفت ای حسن آن چنان نفسی که دران روز بوبکر را درآب انداختی ما نرم نتوانستیم کرد چماق ترکمانان میبایست تا آن نفس مالیده شود .

(**الحکایة**) آورده‌اند که شیخ ما ابوسعید (قه) وقتی بسرخس رفت و بخانقاه پیر ابوالفضل حسن رحمةالله علیه فروآمد و خادم خانقاه دران وقت بوالحسن نامی بود وخانقاه را هیچ معلوم نبود با خود اندیشه کرد که چگونه کنم و تدبیر من چیست که مردی بدین بزرگواری آمده است و جمعی بدین بسیاری و نیکویی در خدمت او چیزی که خرج کنم از کجا آرم . خادم گفت چون این اندیشه بدل من درآمد شیخ مرا بخواند و گفت ای بوالحسن بیا من پیش شیخ رفتم شیخ گفت ببازار باید شد بدوکان فلان صراف و بگوی که بوسعید میگوید که سی دینار بسنج و بده من بیامدم و صراف را بگفتم حالی صراف سی دینار زر نشابوری بسنجید و بمن داد من پیش شیخ آوردم شیخ گفت ببر و خرج کن من ببردم و خرج کردم دیگر روز شیخ گفت ای بوالحسن بنزدیك آن صراف شو و سی‌دینار دیگر بستان و خرج کن من‌چنان کردم که شیخ اشارت فرموده بود روز سیوم شیخ گفت ای بوالحسن برو و همانجا شو و سی دینار دیگر جدا بستان و ده دینار جدا بستان سی دینار را خرج کن و ده دینار درازگوش بکرا گیر تا نشابور و خادم گفت من بیامدم و صراف را گفتم که سی دینار جدا بده و ده دینار جدا

---

(۱) ظ : بوعمرو

صراف گفت این چیست که هرروز این‌چنین نمیگفتی من گفتم که شیخ بجانب نشابور میرود اگر فردا ازمن طلب زر خواهی کرد خیز و پیش‌ازانکه شیخ برود زرطلب کن . صراف با من بهم پیش شیخ آمد صوفیان پای افزارکرده بودند و خران بار کرده صراف پیش شیخ بایستاد شیخ هیچ نگفت و اسب برنشست و برفت وصراف براثر شیخ میرفت تا بدروازه بیرون شد صراف دلتنگ شد .

چون شیخ با جمع از دروازه بیرون شدند و بسر راه نشابور رسیدند کاروانی دیدیم که از نشابور می‌آمد و مردی در پیش کاروان میرفت چون پیش جمع رسید سلام گفت و بپرسید که این کیست گفتند شیخ بوسعید بوالخیر است آن مرد پیش شیخ آمد و سلام کرد شیخ جواب داد و برفور گفت که آن صد دینار بدین مرد ده و اشارت بصراف کرد ، مرد زر برون کرد و بصراف داد صراف بستد شیخ ما گفت مقصود باتو رسید صراف گفت رسید شیخ گفت برو صراف گفت از تو باز نتوانم گشت مرا در پذیر گفت پذیرفتیم وکار دو جهانی صراف برآمد و ما از شیخ باز گشتیم .

(الحکایة) قاضی سیفی از قضاة و ائمهٔ معتبر بوده است در سرخس و از جملهٔ اصحاب رای و جملهٔ صوفیانرا منکر بود خاصه شیخ ما را بغایت منکر بود ، و دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بسرخس شد تا نشابور رود مدتی آنجا بماند قاضی ولایت سرخس او بود و سخت با نعمت و حرمت بود و بکرات کسان را برانگیخته بود و مبلغها نعمت قبول کرده بود تا شیخ ما را هلاك کنند کس را زهره نبود که آن اندیشه بخاطر درآورد و شیخ ما فارغ بود .

تا روزی کسی اجابت کرد و قاضی مبلغی مال او را قبول کرد و بعضی نقد بداد و بروزی قرار نهادند که دران روز که شیخ خفته بود چیزی بسر شیخ زند ، وآن روز شیخ مجلس میگفت و همان روز نوبت مجلس قاضی سیفی بود وبرمنارهای شهر منادی میکردند که قاضی سیفی بفلان موضع مجلس خواهد گفت حاضر آیید . چون شیخ ما آواز منادی بشنید گفت طهارت بسازید تا بر قاضی سیفی نماز جنازه کنیم ، مردمان تعجب کردند که قاضی سیفی سلامت و تندرست است و مجلس میگوید شیخ میگوید تا بر جنازهٔ وی نماز کنیم چون شیخ این کلمه بگفت

باز سر سخن شد ، و قاضی سیفی بگرمابه فرو شده بود تا غسلی بکند و برآیـد و بمجلس شود و او پیش‌تر بچند روزها روستایی را که سوگند بطلاق خورده بود و خلاف کرده از زن جدا کرده بود و مدتی در زندان باز داشته و تمامت کابین ازو بستده و روستایی‌را رها کرده ، وآن روستایی بشهرآمده بود وداسی بآهنگر آورده و تیزکرده بود و می‌شد تا بروستا رود قاضی سیفی از حمام برآمده بود و می‌رفت تا مجلس گوید روستایی بردر حمام بوی رسید اورا تنها دید وآن کینه در دل داشت داس بزد و شکم قاضی سیفی را بدرید حالی بیفتاد وهلاك شد ، آواز برآمد که قاضی سیفی را بکشتند شیخ همچنان مجلس میگفت ، مردمـان از گفت شیخ تعجبها کردند شیخ گفت او حکم کرد ما را اوکه بود مـا را ما حکم کردیم اورا اوکه بود خدا را .

(**الحکایة**) شیخ عمر شوکانی گفت که خواجه محمد پدر خواجه امام احمد مالکان شوکانی در حال جوانی قبا و کلاه داشتی روزی شیخ‌ما ابوسعید (قه) نشسته بود او در پیش شیخ بگذشت همچنان با قبا وکلاه و چشم شیخ بروی افتاد گفت آن جوان در میان آن قبا عاریتست این خبر بوی آوردند اوگفت چنین‌است که شیخ گفته است و دیر است تا مرا این معنی می رنجاند بسی برنیامده بود که توبه‌کرد و سرای و خانقاه کرد و بسیار مال در راه شیخ و این طایفه کرد و مدتها خدمت کرد و چهل مرد صوفی را در خانقاه خویش بنشاند در شوکان و از مـال خاص خود ایشانرا خدمت‌کرد . وگنبد خانهٔ ومنارهٔ که در مسجد جامع شوکان است هردو اوکرده است و خـانهٔ داشت در بالای سرای خویش پرگـندم کرد و وجوه اخراجات و عمارت ازان می داد و باخود میگفت این‌گندم وفا نخواهد کرد وآن هردو عمارت تمام شد و هنوزگـندم مانده بود و عظیم تعجب کرد ازانکه اورا یقین بودکه ازانچه ازین‌گندم خرج‌کرد اضعاف آن بودکه او درخانه کرده بود کسی را بدان خانه فرستاد که گندمی دران خانه است برون ریز تا چنـد است آنکس بدان خانه شد و سخت بسیار گندم بود او ازان تعجب زیادت شد چه‌آن‌گندم که حاضر بود بیش ازان بود که او در خانه‌کرده بود ،آن خود که در وجه عمارت‌کرده بود بی‌حساب بود وآن شخص هنوزگندم برون می‌داد اورا

صبر برسید گفت در خانه چند گندم ماندهاستآن مرد گفت ای‌خواجه هنوز خانه پر گندم است او طاقت نگاه داشت آن کرامت نداشت ادیبی نشانده بود از جهت فرزندان خویش بنزدیك آن ادیب آمد و او عبدالملك شادان مقری بود از طوس و آن حال با آن ادیب بگفت ادیب بگریست و گفت غریب نیست آن کرامت آن شیخ که تو مرید اویی و او ترا برین راه دلالت کرده است و بدین خدمت فرموده و اگر این سخن با من نگفتی و با کس نگفتی چندانکه تو و فرزندان تو ازان خانه خرج کردی تا قیامت برسیدی از تبرك اشارت شیخ و نظر پاك او (قه) .

(**الحكاية**) چون شیخ بطوس می‌شد براه سردابه برفت و بدیهی که آنرا اوتار گویند منزل خواست کرد و هیچ درویش پیش نرفته بود که اهل دیه را خبر دهد که شیخ ابوسعید می‌رسد و بنگرد تا خانقاهی هست که شیخ و جمع آنجا نزول کنند یا از جهت او جایی معین گردانند و چون شیخ آنجا رسید هیچ خانقاه نبود که اهل آن دیه وآن ولایت همه راه زندی و عیار و مفسد بودند و معلمی بود دران دیه حج کرده ومردی مصلح ونفقهٔ او ازان سیمی بودی که ازقرآن آموختن کودکان جمع کرده بودی و چون شنید که شیخ می‌رسد پیش شیخ باز آمد وآن درویش‌را با خود بازگردانید وگفت اینجا مردان راه زن و مفسد باشند و هیچ خانقاه نباشد و مال همه اهل این دیه حرام باشد و در دیه من باشم که مردی مصلح باشم و مال من حلال باشد و دیگر هیچ کس نیابید که یك درم سیم حلال داشته‌باشد یا از وی بوی صلاح آید چون‌بصحرا برون‌آمدند وپارهٔ نیك برفتند بشیخ رسیدند معلم گفت ای شیخ آمده ام که شنوده ام که شیخ سلامت می رسد و درین دیه مردمان مفسد راه زن باشند و در همه دیه یك درم سیم حلال نباشد مگر ازآن من که از مزد قرآن آموختن‌کودکان ستده باشم و درین دیه خانقاهی نیست و هیچ کس مصلح نیابید الا که من‌که مردی مصلح و حاجی باشم اکنون خواهم که شیخ بخانهٔ من فرود آید شیخ گفت ما بخانهٔ رئیس دیه فرو خواهیم‌آمد معلم‌گفت خه اوخود از همه ولایت بتراست که سر همه راه زنان و دزدان اوست و سیم او ازآن همه حرام تراست وپیوسته خمر خورد و درهمه سرای او یك جامه

نمازی نباشدکه شیخ بران نشیند شیخ بدان التفات نکرد. درویشی برفت و مهتر ده را خبر کردکه شیخ ابوسعید می‌آید و بخانهٔ تو فرو خواهد آمد مهتر حالی برجست وکسان بمسجد فرستاد تا جامه‌های نمازی‌آوردند و باز انداختند و او بخانه میدوید و دل مشغولی عظیم داشت‌که هیچ چیز حلال نداشت‌که فرا پیش شیخ و صوفیان نهد و والدهٔ داشت پیر زنی قدیمی‌گفت ترا چه بوده است‌که چنین دل مشغولی‌گفت شیخ ابوسعید ابوالخیر میآید و بسرای من فرود می‌آید و چنین پادشاهی مرا چنین تشریفی میدهد و من در همه ملك خویش چندانکه اندیشه میکنم هیچ حلال نمیدانم و نمی بینم‌که ایشانرا بدان میزبانی‌کنم و درین سرگردانم. و والدهٔ او زنی مصلحه بود دست درکشید و جفتی دست اورنجن از دست برون‌کرد و بپسر داد و گفت بگیرکه این از میراث حلال والدهٔ منست و او از والدهٔ خویش بمیراث یافته بود و شیخ بخانهٔ تو ببصیرت این لقمهٔ حلال می‌آید. رئیس آن بستد و در وجه میزبانی شیخ و اصحابنا خرج‌کرد و ازان سخن والده چیزی در دل او متمکن گشت و چون شیخ را بدید و سخن شیخ را بشنید بر دست شیخ توبه‌کرد و بیشتر اهل آن ده بر دست شیخ از فساد توبه‌کردند وآن رئیس در خفیه نگاه میداشت تا وجوهی‌که از دست اورنجن والده راست‌کرده است چنددروجه صوفیان خرج شودو هیچ دربابد یا زیادت آید و باکس نمی‌گفت. راست‌که‌آن وجوه بخرج شد شیخ فرمودکه اسب را زین‌کنید چندانکه رئیس و مردمان درخواست‌کردندکه روزی دو سه مقام فرماید تا اصحابنا بیاسایند شیخ‌گفت تمام شد ازان مائید و شیخ برفت و بعدازان بمدتی نظام‌الملك آن ده را بخرید و بر فرزندان استاد ابواحمدکه والد فرزندان شیخ ماآند وقف‌کرد و همچنان بماند ببرکت لفظ مبارك شیخ.

(الحکایة) از عمر شوکانی شنودم‌که‌گفت درویشی بود حمزه نام و کارگری‌کردی و مرید شیخ بود و مردی سخت عزیز بود و عاشق و سوزان و گریان وگرم رو و هر روزکه نوبت مجلس شیخ بودی سحرگاهان از ازجاه بیامدی چنانکه بران وقت راکه شیخ از صومعه برون آمدی تا مجلس‌گوید حمزه آنجا رسیده بودی و چون شیخ مجلس تمام کردی حمزه بازگشتی و مجالس شیخ هیچ بنگذاشتی و مردی درویش معیل بود و شیخ را در حق اونظری بود. یك

روز بمیهنه می‌آمد بخدمت شیخ و یك درست زر بر بند داشت چون بکنار میهنه رسید با خود اندیشه‌کرد که اگر این درست زر با خویشتن در مجلس شیخ برم اگرکسی از شیخ چیزی خواهد هرآینه شیخ خواهد دانست که من بر بند چه دارم وگوید بدین درویش ده و من بحکم اشارت شیخ ببایدم داد و فرزندانم بی برگ بمانند آن درست را از بند بازکرد و در زیر شاه‌دیوار میهنه پنهان کرد و بمجلس آمد. چون مجلس بنیمه رسید شیخ در میان سخن روی بحمزه کرد وگفت ای حمزه برخیزکه آن‌درست زرکه درزیر شاه دیوار پنهان‌کردهٔ دزد همین ساعت ببرد، حمزه برخاست وآمد تا آنجاکه زر پنهان‌کرده بود مردی را دیدکه آن موضع میشورید و نزدیك در رسیده بود و تنگ درآمده که‌آن درست ببرد حمزه فراز آمد وآن زر بر گرفت و بخدمت شیخ آورد و بنهاد و بعدازان چنان شدکه بی‌خدمت شیخ صبر نتوانست کرد خانه و فرزندان برداشت و بکلی باز میهنه آمد و تا شیخ در حیات بود او در میهنه بود و چون شیخ وفات یافت او باز جاه بازرفت و خاکش آنجاست و مزاری عزیز و متبرك است.

(**الحکایة**) نظام‌الملك خانقاهی‌کرده بود در شهر اصفهان و امیر محمد راکه علوی فاضل و صوفی بود بخادمی آن خانقاه نصب کرده بود و عادت چنان بودی‌که هرسال از جملهٔ اطراف عالم علما و سادات و متصوفه و اصحاب حاجات و ارباب ادرار دران خانقاه جمع می‌آمدند و چون ماه رجب بدیدندی نظام‌الملك سید محمد را بخواندی و بگفتی تا حاجات یك یك عرضه میکردی و او هر یك را آنچه لایق بودی ادرار و معیشت میفرمودی چنانکه همگنان ماه رمضان مقضی الحاجة بخانه رسیده بودندی و بدعاء خیر مشغول گشته.

یك سال ماه رجب بآخرآمد و هیچکس را مقصود حاصل نشد و ماه شعبان تمام شد و رمضان درآمد وکس این جمع را طلب نکرد و سخن ایشان نگفت و جمع بیکبار درگفت وگوی آمدند و هرکسی سخنی میگفتند جمعی گفتندکه نظام‌الملك را ملالتی پدید آمد و بعضی گفتندکه مگرکسی در حق ما تخلیطی کرده است چون ماه رمضان بآخر آمد و ماه شوال در رسید یك شب نظام‌الملك کسی فرستاد و سید محمد راگفت که چون از سفر فارغ شوی ده‌کس از بزرگان ائمه

و متصوفه بخلوت نزدیك ما آرکه ما سخنی و ماجرائی هست تا بازگوئیم .

سید محمد گفت چون از سفر فارغ شدم ده کس از مشایخ برگرفتم ونماز خفتن پیش نظام‌الملك رفتیم متفکر تا چه خواهد بود چون در رفتیم نظام‌الملك برجای نماز نشسته بود و شمعی پیش وی نهاده سلام گفتیم و او بسیار اعزاز و اکرام کرد ، پس گفت بدانید که من در اوّل عهد جوانی بطلب علم مشغول بودم وآن کار چنانکه مراد من بود حاصل نمی‌گشت من با پدر گفتم میباید که مرا بمرو فرستی بطلب علم تا آنجا چون مرا کسی نبود که مشغول دارد این کار بهتر از پیش برود پدرم رضا داد و غلامی و درازگوشی بامن بفرستاد وگفت چون بازجاه رسی از کاروانیان در خواه تا یکروز از جهت تو مقام کنند و تو بمیهنه رو بنزدیك شیخ بوسعید ابوالخیر و خدمت او بجای آور وگوش دار تا وی چه میگوید و یادگیر و بران جمله برو که او فرموده باشد و بدعا از وی مدد خواه . چون کاروان ازجاه رسید من از ایشان در خواستم که امروز در توقف کنید تا من بروم و خدمت شیخ بوسعید بجای آرم ، ایشان اجابت کردند من با غلام بجانب میهنه رفتم وچون چشم من بمیهنه افتاد جملهٔ صحرا کبود دیدم از بس صوفی که کبود پوش بودند که از میهنه بدر آمده بودند و هرجای جمعی نشسته من تعجب کردم که چه شاید بود که چندین صوفی بیکبار بصحرا آمده‌اند و چنین پراگنده‌اند . چون بنزدیك ایشان رسیدم و ایشانرا از دور چشم بر من افتاد همه برخاستند و روی سوی من کردند و یك یك از جمع چون می رسیدند سلام میگفتند و مرا در بر میگرفتند و باز میگشتند من از ایشان سؤال کردم که این چه حالت است و شما بچه سبب برون آمده‌اید گفتند ترا بشارت باد که بامداد چون نماز بگزاردیم شیخ گفت هرکرا باید که جوانی را به بینند که دنیا وآخرت ببرد براه از جاه ویرا استقبال کنید ما همه برون آمدیم بخدمت تو حالی ازین حدیث مرا حالتی پدید آمد و بسیار بگریستم و در خدمت جمع میرفتم تا پیش شیخ رسیدم و همچنان مرا بخدمت شیخ بردند من خدمت کردم و سلام گفتم و دست شیخ بوسه دادم شیخ در من نگریست وگفت مرحبا مبارك باد ای پسر خواجگی جهان برتو مسلّم شد تو کار را باش که کار ترا میطلبد ترا ازین راه که میروی هیچ چیز ننهاده‌اند اما زود باشد که طلبهٔ علم را از

تو مقصودها حاصل شود ، و با ما عهد کردی که این طایفه را نیکو داری ؟ گفتم بدین تشریف که بر لفظ مبارك شیخ میرود عهد کردم که خاك قدم ایشان باشم و بسیار بگریستم شیخ سر در پیش افکند و من همچنان بقدم خدمت ایستاده بودم پس شیخ سر برآورد وگفت ای پسر هنوز ایستادهٔ گفتم ای شیخ سؤالی دارم گفت بگوی گفتم آخر این شغل را که میفرمایی هیچ نشانی هست که من تدارك آن گذشته مشغول شوم شیخ گفت هست هر آن وقت که توفیق از تو بازگیرند آن وقت آخر عمر تو باشد . پس نظام‌الملك بگریست وگفت ای بزرگان حسن از اول ماه رجب باز هر روز بران عزم بوده است که برقرار هر سال ادرارات و معیشات و ارزاق همگنان برساند و مقصود جمله حاصل کند ولیکن حق سبحانه وتعالی توفیق ارزانی نداشته بود اکنون سه شبانروز است تا ازین موضع فراتر نشده‌ام و هرشب تا روز عبادت میکنم و بتضرع و زاری از حق تعالی میخواهم که خداوندا یکبار دیگر حسن را توفیق ده تا درحق بندگان تو احسانی کند و میدانم که این آخر عمر است چنانکه برلفظ مبارك شیخ رفته است . اکنون چون نماز عید بگزارید فردا تو که سید محمدی باید که جمع را بدر خزینه بری و مقصود یك یك عرضه میکنی تا آنچه مقصود همگنان است از خزینه نقد میدهند و بدیوان ادرار نامه‌ها تازه کنند که نباید که حسن را چندان زندگانی نمانده باشد که هر کسی را بولایت خویش رسد .

سید محمد گفت دیگر روز سلطان کوچ کرد و نظام‌الملك سه روز توقف کرد و من چنانکه فرموده بود حاجات همگنان رفع کردم و زر نقد از خزینه بستدند و ادرار نامه‌ها تازه کردم و روز چهارم خواجه نظام‌الملك بر اثر سلطان برفت و چون بنهاوند رسید ملحدان خذلهم‌الله اورا هلاك کردند و همگنان از شفقت او محروم بماندند .

(**الحکایة**) خواجه ابوعلی فارمدی رحمة‌الله علیه گفت چون من پیش شیخ ابوالقاسم گرگانی شدم و او مرا بانواع مجاهدات و ریاضات فرمود و مهذب و مؤدب گشتم وروشنایی پدید آمد من و شیخ ابوبکر عبدالله را دست برادری نهاد و ما را بمیهنه فرستاد بخدمت ابوسعید و چون بمیهنه رسیدیم و شرایط بجای آوردیم شیخ حسن مؤدب را بفرمود تا ازاری بیاورد و بمن داد و مرا فرمود که گرد از

دیوار دورمی کن و بوبکر عبدالله را فرمود که کفش درویشان راست می‌نه سه روز این خدمت بجای آوردیم روز چهارم شیخ گفت که با نـزدیك شیخ بوالقاسم باید رفت ما باز خدمت شیخ بوالقاسم آمدیم . چون مدتی برآمد و هردو شیخ بجوار رحمت حق تعـالـی رسیدند سخن برمن گشاده گشت و مریـدان پدید آمدنـد و قبولها ظاهر شد و صیت وآوازهٔ من در عالم منتشر گشت و شیخ ابوبکر عبدالله را با بزرگواری هرگز در میان خلق شهرتی و صیتی نبود و ذکر او ســایر نگشت . و یك روز شیخ بوبکر عبدالله گفت کـه شیخ ابوسعید ابوعـلی را فرمود تا بـازار گرد از دیوار پاك می‌کرد تا همه عمر بازار سخن حقیقت گـرد معصیت از دیوار دل بندگان حق تعالی پاك می‌کند و ما را فرمود که کفش درویشان راست می‌نه تا همه عمر در پایگاه ماندیم که هرگز ذکر ماکس نکرد و هیچ‌کس مارا نشناخت .

(الحکایة) امیر مسعود بالخیر از جملهٔ سلاطین و امرای بزرگ بوده است و از اصحاب اطراف هیچ‌کس بزرگتراز وی نبوده است . وقتی شیخ ابوسعید را از جهت درویشان مبلغی اوام افتاده بود و حسن مؤدب را پیش وی فرستاد که از جهت درویشان ما را چندین اوام هست دل ما از ان فارغ باید کرد حسن پیش وی شد و پیغام او برسانید او سیار مراعات کرد و قبول کرد کـه دل عزیز شیخ ازین وام فارغ گردانم بعداز ان بروزی چند حسن آنجا باز شد و تقـاضا کرد و دفعی داد و همچنین چنـد بار حسن برفت و او عذری میگـفت چون از حد برفت شیخ این بیت بر جایی نبشت و بحسن داد و گفت این را بنزدیك مسعود بر و بوی ده :

گر آنچه بگفتهٔ بپایان نبری   گر شیر شوی زدست ما جان نبری

حسن ببرد و بدست وی داد چون برخواند خشمش آمد وگفت این چه باشد و حسن را زجر کرد و از پیش خود براند و بی‌مقصود بازگردانید . حسن پیش شیخ آمد وآنچه رفته بود حکایت کرد .

مسعود بالخیر را عادت چنان بوده است که پیوسته سگـان غوری داشته است بسیار و بزرگ چنانکه هرکرا بگرفتندی حالی بدریدندی و هلاك کردندی و بروز ایشـانرا بزنجیر بسته داشتنـدی و بشب رها کردندی تـا گرد خیمهٔ او

میگشتندی چون حسن رنجیسدد با پیش شیخ آمسد و آن حکایت بکرد شیخ هیچ نگفت آن شب مسعود را هوس آن بگرفت که پوشیده گرد لشکرگاه و خیمهسای حشم برگردد چنانکه عادت ملوکست تا هرکسی چه میگویند و چه می‌کسنند نیم شب برخاست و پوستینی بسر درکشید و موی بیرون کرد تا کسی اورا نشناسد و جملهٔ خاصگیان و غلامان و غاشیه داران خفته بودند او از خیمه برون آمد وچون گامی چند برفت سگان اورا بدریدند و او فریاد برآورد حالی غلامان خبر یافتند و برون دویدند تا ایشان نزدیك رسیدند سگان اورا هلاك کرده بودند .

(**الحکایة**) شیخ عبدالصمد محمدالصوفی سرخسی رحمةالله علیه حکایت کرد که من مدتی از مجلس شیخ غایب بودم شبی متأسف بودم بدانکه آن فواید از من فوت گشت و چون در میهنه شدم شیخ مجلس میگسفت چون چشم شیخ بر من افتاد گفت ای عبدالصمد هیچ متأسف مباش که اگر تو ده‌سال از ما غایب گردی ما جز یك حرف نگوییم و این حرف برین ناخن بتوان نوشت و اشارت بناخن مهین کرد وآن سخن اینست **ذبح‌النفس والا فلا** چون شیخ این‌کلمه بگفت فریاد برمن افتاد و از دست بشدم .

(**الحکایة**) آورده‌اند که وقتی در میهنه جماعت صوفیانرا چند روز بود که گوشت نبود و یك هفته زیادت بگذشت که حسن را گوشت میسر نگشت و جمع را تقاضای گوشت می بود و ظاهر نمی‌کردند . روزی شیخ برخاست و جمع در خدمت او برفتند تا از دروازهٔ راه مرو برون شدند و بر بالای زعقل شدکه بر سر بیابان مرو هست و پیش ازین ذکرآن‌رفته است و بهر وقت‌که شیخ را قبضی بودی آنجا رفتی چون شیخ بران بالا شد و بایستاد و ساعتی توقف‌کرد آهویی از صحرا پدیدآمد و روی سوی شیخ‌کرد تا پیش شیخ‌آمد و در زمین افتاد و در زمین مسی‌گشت و شیخ را آب از چشم می‌چکید و میگفت نباید نباید نباید .آهویك همچنان در خاک می‌غلطید پس شیخ روی بجمع کرد و گفت دانیدکه این آهو چه می‌گوید ؟ می‌گوید که من آمده‌ام تا خود فدای اصحابنا کنم تا فراغت دل شما حاصل گردد و ما میگوییم‌که نبایدکه فرزندان داری و الحاح می‌کند و شیخ بسیار بگریست و اصحابنا نعرها زدند و حالتها رفت و آن آهو همچنان در خاك می‌غلطید پس شیخ بحسن

اشارت کرد گفت او را بدکان سعد قصاب بر و بگو که بکاردی تیز بسنت این آهویك را بسمل کن و امشب صوفیانرا چیزی بساز حسن چنانکه اشارت کرده بود بجای آورد وآن شب جماعت ازگوشت آهو بیاسودند .

(الحکایة) ابوعلی فارمدی رحمةالله‌علیه گفت وقتی در خدمت شیخ بودم و از طوس بمیهنه می‌آمدم و جمع بسیار در خدمت شیخ بودند و در راه بنزدیك کوهی رسیدیم ماری عظیم بزرگ که مردمان آنرا اژدها گویند پدید آمد و روی بما نهاد ما جمله بترسیدیم و بگریختیم و شیخ همچنان بر اسب می‌بود ایستاده آن مار بیامد و در دست وپای اسب شیخ می‌غلطید و ما از دور نظاره می‌کردیم شیخ از اسب فرود آمد وآن اژدها در پیش شیخ درخاك مراغه (۱)میکرد و من بشیخ از همگنان نزدیکتر بودم شیخ یك ساعت توقف کرد پس گفت رنجت رسیدبازگرد ، آن اژدها بازگشت و برفت و روی بکوه نهاد و جمع باز بیش شیخ آمدند وگفتند ای‌شیخ این چه بود شیخ گفت چند سال ما را باوی صحبت بوده است درین کوه وگشایشها دیدیم از یکدیگر اکنون خبر یافت که ما گذر می‌کنیم آمده بود تا عهد تازه کند وان حسن‌العهد من‌الایمان . پس شیخ گفت هرکه راه خلق رود همه چیزها بخلق پیش او بازآید چنانکه ابراهیم صلوات‌الله علیه راه او خلق بود لاجرم آتش بخلق او بازآمد .

(الحکایة) یکروز شیخ مجلس میگفت درویشی در مجلس شیخ بر پای خاست یك من گوشت خواست ترکی در مجلس شیخ بود گفت من بدهم چون‌شیخ مجلس تمام کردآن درویش پیش شیخ آمد و خدمت کرد شیخ گفت ای درویش این گوشت که خواستهٔ چه خواهی کرد درویش گفت شوربا خواهم پخت گفت چرا گفت شوربا که‌شوری در افکندی ، پس ترك گوشت بداد و درویش بخانه برد چون درویش بخانه شد مردی بیگانه را دید که با زن اونشسته‌است بصواب خویشتن نگاه نتوانست داشت کارد درنهاد وآن مرد را بازن پاره‌پاره کرد وگوشت راآنجا بنهاد و بگریخت .

(۱) بر وزن سحابهٔ معلی است که چهار پایان دران چرا کنند و درخاك غلطند و در اینجا بمعنی در خاك غلطیدن استعمال شده است .

(الحکایة) بخط امام احمد مالکان رحمة‌الله‌علیه دیدم که نوشته بود که زنی را در مجلس شیخ در میهنه حالتی پدید آمد خویشتن را از بام بینداخت شیخ اشارت کرد در هوا معلّق بماند باز دست فرو کردند و او را بر بام کشیدند ، بنگریستند دامن او در میخی ضعیف آویخته بود .

(الحکایة) بخط اشرف بوالیمان رحمه‌الله دیدم که از منکران شیخ ما ابوسعید (قه) درزیی و جولاهۀ با هم دوستی داشتند و چون با هم بنشستندی همه روز می گفتندی که کار این شیخ هیچ بر اصل نیست روزی با یکدیگر گفتند که این مرد دعوی کرامت می کند بیا تا ما هر دو بنزدیك وی رویم اگر شیخ بداند که ما هردو چه کار کنیم و پیشۀ ما چیست بدانیم که او برحق است وآنچه می کند بر اصلست و هردو منکروار پیش شیخ آمدند چون چشم شیخ بر ایشان افتاد گفت :

بر فلك بر دو مرد پیشه ورند آن یکی درزی آن دگر جولاه

پس اشارت بدرزی کرد وگفت « این ندوزد مگر قبای ملوك »
وآنگه اشارت بجولاهه کرد وگفت : « این نبافد مگر گلیم سیاه » .
ایشان هردو خجل شدند و در پای شیخ افتادند و ازان انکار توبه کردند .

(الحکایة) خواجه عمادالدین محمد بوالعباس شیرین رحمة‌الله علیه گفت که من هفت ساله بودم که از پدر شنودم رحمه‌الله که گفت کدبانو ماهك دختر خواجه حمویه که رئیس میهنه بود گفت یکروز شیخ ما ابوسعید (قه) مجلس میگفت در میهنه بردرمشهد مقدس عمره‌الله وآن روز شیخ ما صوفی سرخ پوشیده بود و دستاری سپید برسر بسته و روی او سرخ شده بود سخن میگفت و من درو نظاره می کردم با دل خود اندیشه کردم که آیا خداوند را سبحانه و تعالی درجهان هیچ بندۀ هست چون شیخ ما و آواز (۱) نیکوتر . چون این اندیشه بخاطر من بگذشت شیخ روی سوی من کرد وگفت هان مانديش آنچه می‌اندیشی اگرخواهی که بدانی بنگر تا ببینی و اشارت بدان درخت کرد که بر در مشهد مقدّس است عمره‌الله تعالی بنگریستم جوانی دیدم در پای آن درخت ایستاده سیاه و خشك و ضعیف برصفت حالت شیخ نیك شولیده و سخن شیخ استماع می کرد من در وی

(۱) ظ ، و از او .

می‌نگریستم و با خود می‌اندیشیدم که این چه جای آن دارد که شیخ مرا بدو اشارت می‌کند من درین تفکر بودم که شیخ گفت هان بازآی من با خود آمدم گفت آنرا که می بینی یك تار موی وی بنزدیك حق گرامی‌تر از دنیا وآخرت و هر چه در دنیا وآخرتست بنگر که آنچه می‌اندیشی دیگر نیندیشی که خداوند را بندگانند که یکی را برنگ طاوس دارد و یکی را برنگ کلاغ .

(**الحکایة**) هم خواجه امام عمادالدین محمد گفت یکروز شیخ ابوسعید (قه) مجلس میگفت خواجه امام حسن سمرقندی درآمد و سخن شیخ بشنود با خود اندیشه کرد که این چه سخنست که شیخ میگوید شیخ در حال روی باو کرد وگفت پانزده بار صحیح از بر خواندهٔ آخرین خبر در صحیح کدامست و خواجه امام حسن پانزده بار صحیح از بر کرده بود فرو ماند هرچه اندیشید یادش نیامد شیخ ما گفت **کلمتان خفیفتان علی اللسان ثقیلتان فی المیزان حبیبتان الی الرحمن سبحان الله و بحمده سبحان الله العظیم و بحمده** ، خواجه امام حسن عظیم خجل شد و بشکست چون بیرون آمد گفت پانزده بار صحیح از بر کرده‌ام و چندین بار ها برخوانده هرچند کوشیدم این خبر یادم نیامد .

(**الحکایة**) هم خواجه عمادالدین محمد گفت که از جدّ خویش استاد ابوبکر نوقانی شنیدم که گفت روزی شیخ ما ابوسعید (قه) و خواجه حمویه و من نشسته بودیم در مسجد شیخ در میهنه ، جوانی درآمد از ختن وگفت مهین میهنه کدامست شیخ اشارت بخواجه حمویه کرد آن جوان گفت که اسلام عرضه کن خواجه حمویه اشارت بشیخ کرد که اسلامش عرضه کن من گفتم چندین انتظارش مدهید و از بندش بیرون کنید شیخ گفت تو اسلامش عرضه کن من اسلام عرضه کردم وآن جوان مسلمان شد پس من او را گفتم که این چه‌حالت بود ؟ گفت ما دو برادر بودیم از ختن ببازرگانی شدیم بطبرستان من شبی بخواب دیدم که مرا گفتندی که برخیز و بمیهنه شو و بر دست مهین میهنه مسلمان شو من بیدار شدم درین تفکر می بودم چون بدین سوی آب آمدیم دلم از بازرگانی و طلب دنیا سرد گشت و این حدیث در دل من کارکرد و مسلمانی بر دل من شیرین شد و مرا روشن گشت که آن خواب حق بوده است برادر را گفتم تو دانی با بار و زر من بترك همه

بگفتم و رفتم و همچنین می‌آمدم تا پیش شما و مسلمان شدم . شیخ روی بمن کرد که من از سر دانشمندی کلمهٔ گفته بودم گفت بر ما حسبت کردی غرامت آن او را چندان قرآن تعلیم کن که نمازش درست باشد و آداب طهارتش بیاموز من آن جوان را تا سورهٔ **والضحی** بیاموختم و چون خواجه حمویه با خانه شد آنچه پوشیده داشت ازدستار و دراعه و پیراهن و ازار و کمر و موزه و رغنین(۱) جمله پیش شیخ فرستاد و گفت این در وجه تطهیر این جوان کنید شیخ حسن مؤدب را بخواند وآن چیزها بدو داد تا بفروخت و درویشانرا دعوت کردند وآن جوانرا تطهیر دادند و از جملهٔ نیك مردان گشت .

(الحکایة) خواجه عبدالکریم خادم خاص شیخ ما ابوسعید بود گفت روزی درویشی مرا بنشانده بود تا از حکایتهای شیخ ما اورا چیزی می‌نوشتم کسی بیامد که ترا شیخ می‌خواند برفتم چون پیش شیخ رسیدم شیخ برسید که چه کار می‌کردی گفتم درویشی حکایتی چند از آن شیخ خواست آنرا می‌نوشتم ، شیخ گفت ای عبدالکریم حکایت نویس مباش چنان باش که از تو حکایت کنند . و درین سخن چند فایده است یکی آنکه شیخ بفراست بدانست که خواجه عبدالکریم چه کار میکند ، دوم تأدیب او که چگونه باش ، سیوم آنکه نخواست که حکایت کرامت او نویسد تا باطراف برند و مشهور شود چنانکه دعا گوی بر اول کتاب آورده است که مشایخ کتمان حالات خویش کرده‌اند .

(الحکایة) درویشی بود در ازجاه اورا حمزهٔ سکاك گفتندی مرید شیخ ما بود وپیش ازین ذکر او رفته است و هر روز که نوبت مجلس شیخ بود بمیهنه آمدی و چون شیخ مجلس بگفتی حمزه بازگشتی مگر نوبت روز پنجشنبه را که چون از مجلس فارغ گشتی مقام کردی تا روز آدینه در خدمت شیخ بمسجد آدینه شدی و چون نماز آدینه بگزاردی بازگشتی ، این حمزه سخت عزیز وگرم رو بود اما چون بی دلی بود . و دران وقت جمع صوفیان در مسجد خانهٔ شیخ زاویهٔ داشتندی و درآنجا نشستندی روزی گرمگاه این حمزه درمسجد شیخ آمد و غلبهٔ بکرد و در مسجد بدرشتی هر چه تمامتر بر دیوار زد چنانکه همه درویشان از ان کوفته گشتند و برنجیدند ، شیخ را ازان حال آگاهی بود بیرون آمد و معهود نبود

(۱) معنی این کلمه مفهوم نشد شبیه باین کلمه در عربی (رغبانة) بمعنی گره بند ، نعل آمده است و بمعنی بند نعل هم مجازاً میتوان استعمال کرد .

شیخ مارا دران وقت بیرون آمدن . چون شیخ بیرون آمد و جمع را چشم بر شیخ افتاد باضطراب درآمدند و از حمزه شکایت کردند که مارا بشولیده میدارد ، شیخ بفرمود که حمزه را بخوانند حمزه ببازار رفته بود برفتند او را پیش شیخ خواندند چون حمزه پیش شیخ آمد شیخ گفت یا حمزه درویشان از تو شکایت میکنند که اوقات بشولیده میداری و بخرد درنمی‌آیی چه جواب میدهی ، حمزه گفت یا شیخ چون طاقت بار حمزه نمیدارند جامهٔ حمالان بربایدکشید که این جامهٔ حمالان از برای بارکشیدن نهاده اند . شیخ را وقت خوش شد و نعرهٔ بزد وگفت بازگوی حمزه دیگر بار بگفت شیخ نعرهٔ دیگر بزد وگفت بازگوی حمزه بار سیوم بگفت شیخ نعرهٔ دیگر بزد پس شیخ حسن مؤدب را بفرمودکه شکر بیار حسن طبقی شکر آورد شیخ بدست خویش بر سر حمزه فرو میریخت و همچنان نعره میزد و می‌گفت : من لم یطق احتمال‌الاذی فعلیه ان ینزع ثوب‌الحمالین .

(**الحکایة**) آورده‌اند که وقتی شیخ ما ابوسعید (قه) بباورد رسید خواست که ازآنجا بگذرد عریفی (۱) بود در باورد توبه‌کرده پیش شیخ آمد و از شیخ ما درخواست که چه باشد اگر شیخ روزی چند اینجا مقام‌کند تا این مردمانرا بشیخ نیك افتد و برکات شیخ اینجا بماند ، شیخ اجابت‌کرد و مدت سی روز آنجا بیستاد هر روز بامداد آن عریف یکدینار زر بیاوردی و بحسن مؤدب دادی وگفتی‌که در وجه سفرهٔ درویشان خرج‌کن حسن آن زر خرج‌کردی و مردمان بران فعل اعتراض میکردند و هرکسی سخنی میگفتند و شیخ چنانکه عادت او بود هیچ نمیگفت چون سی روز تمام شد شیخ‌گفت تمام شد اکنون برویم ستور بیاوردند شیخ ما از جهت آنکه تا آن جماعت‌که اعتراضها کرده بودند بدان ظن بد بدوزخ نشوند وآن شبهت از پیش‌همه برخیزد برسرجمع‌گفت که‌آن عریف مارا بخوانید عریف‌را بخواندند چون درآمد شیخ‌گفت ای‌جوان این زرکه بسفرهٔ درویشان خرج‌کردی وجه آن ازکجا بود عریف‌گفت‌که ای شیخ چون جدهٔ من فرمان یافت از وی‌گردن بندی بماند سی دانه مهرهٔ زرین در وی‌کشیده بمیراث حلال بمن رسیده بود من هر روز ازان مهرهٔ بدیناری میفروختیم و بسفرهٔ صوفیان خرج

---

(۱) نقیب (اقرب‌الموارد)

میکردم امروز آن مهره‌ها تمام شد و شیخ عزم رفتن کرد چون عریف این سخن بگفت همگنانرا اشکال بر خاست و ارادت در حق شیخ ما زیادت گشت .

(الحکایة) خواجه امام بوعاصم عیاضی دو پسر داشت ، برادر خویش را گفت خواجه امام‌بو نصر عیاضی را که ایشانرا بنزدیك آن پیر بر یعنی شیخ بوسعید بوالخیر (قه) تا نظر او بر ایشان افتد و دعاییشان بگوید ایشان برفتند چون بنزدیك شیخ ما ابوسعید آمدند و از دور چشم شیخ‌ما برایشان افتاد گفت «وصلت و فهمت انبتهماالله نباتا حسنا» پیغام رسید و بدانستیم خدای تعالی هردو را بنبات نیکو برآرد

بدانکه حکایات کرامات شیخ‌ما (قه) بیش‌است‌ازانکه این‌مجموع تحمل آن کند و چون ما را شرط ایجاز و اختصار است بدین قدر اقتصار افتاد بعد از انکه در تصحیح اسانید و عدالت رواة غایت مجهود بذل کرده آمده بود و دقایق احتیاط و استقصاء بجای آورده شده و هرچه بیش ازین آورده می‌شد ازحد اختصار بدرجهٔ سآمت و ملالت می‌انجامید و اگر کسی از راه فایده گرفتن مطالعه خواهد کرد عشر عشیر این تمام بود . حق‌سبحانه وتعالی توفیق استماع بحق وکار بستن بصدق کرامت کناد و برکات انفاس و اوقات و حالات او تا قیام ساعت از ما و ازکافهٔ اسلام منقطع مگرداناد بحق محمد وآله اجمعین .

فصل دوم از باب دوم

درحکایاتی که ازان فایدهٔ بحاصل آید و بعضی از حکایات مشایخ که ازجهت فایده برلفظ مبارك شیخ رفته است

(**الحکایة**) آورده‌اندکه روزی شیخ ما ابوسعید (قه) در متوضا بود چون باستبراء مشغول گشت حسن مؤدب را آواز داد وگفت بیا و این جامه از سر ما برآور و شیرینی ساز درویشانرا ، حسن بر حکم اشارت شیخ برفت وگفت اگر توقف کردی تا از وضو ساختن فارغ گشتی و بیرون آمدی چه بودی شیخ گفت نباید که شیطان راه بزند . بدین دقیقه بدو نمود که چون خاطر رحمانی درآمد بنسبت چیزی دران تعجیل باید کرد و بزندگانی خویش غره نگشت که مشایخ بزرگ باکشف ایشان و انبیا باکمال حال خویش از مکر شیطان ایمن نبوده‌اندکه **وما ارسلنا من قبلك من رسول ولانبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته فینسخ الله مایلقی الشیطان ثم یحکم الله آیاته** .

(**الحکایة**) در روزگار شیخ ما ابوسعید (قه) درویشی بودی که همه خدمتهای حسن(۱) او کردی وهرکجاکه کاری سخت بودی او بجای آوردی یکروز گل کاری میکرد و دست و پای درگل داشت همچنان ازمیان کار بیرون آمد و پیش شیخ آمد و گفت ای شیخ من این همه خدمتهای سخت برای خدای نمی توانم کرد طمع میدارم که شیخ احسنت بگوید و بتحسین مددی فرماید خوش باشد شیخ را ازین سخن خوش آمد و تبسم کرد از راستی آن درویش گفت چنان کنیم . بعدازان هرگاه که آن درویش را دیدی که کاری کردی شیخ تحسین کردی و اورا محمدت گفتی وآن درویش بدان خوش گشتی و بدان قوت آن کار میکردی .

(**الحکایة**) درآن وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بطوس بود روزی با

---

(۱) ظ خشن .

خواجه امام بوالحسن رومی نشسته بود و سخنی میگفت و شیخ را مهمی در پیش بود ایشان دران سخن بودند که آن سخن شیخ و مهم او ناگاه میسر شد برزبان شیخ برفت که الحمدلله رب‌العالمین کارهای ما خدای‌سان باشد . خواجه امام بوالحسن نوری گفت ای شیخ پس کار ما ابوعلی درودگر میتراشد ، شیخ ما گفت نی ولیکن کار شمارا شما در میان باشید وگویید من چنین کردم و چنین کنم و چنین میبایست کرد پس کار شما هم خدای‌سان باشد ولیکن شما در میان باشید و میگویید که ما هستیم وکار مارا ما در میان نباشیم .

(**الحکایة**) خواجه امام مظفر حمدان در نوقان یکروز میگفت که کار ما با شیخ بوسعید همچنانست که پیمانهٔ ارزن یکدانه شیخ بوسعیداست و باقی منم مریدی از آن شیخ بوسعید آنجا حاضر بود از سرگرمی برخاست و پای افزار کرد و پیش شیخ آمد وآنچه از خواجه امام مظفر شنیده بود با شیخ شکایت کرد شیخ گفت برو و خواجه امام مظفر را بگوی که آن یکی هم تویی ما هیچ چیز نیستیم .

(**الحکایة**) شیخ ما ابوسعید (قه) بطوس بود چون بیرون می‌آمد استاد بوبکر بوداع باشیخ بیرون آمد وهرچند شیخ اورا بازمی‌گردانید باز نمیگشت شیخ گفت باز باید گشت استاد بوبکر گفت ای شیخ بی راه‌آوردی باز نخواهم گشت شیخ گفت از راه تدبیر برخیز و بر راه تقدیر نشین .

(**الحکایة**) شیخ مارا پسری خرد فرمان یافت وشیخ عظیم اورا دوست داشتی چون اورا بگورستان بردند شیخ ما اورا بدست خویش در خاك نهاد چون از خاك برآمد اشک از چشم مبارك او میریخت و میگفت :

زشت باید دید وانگارید خوب	زهر باید خورد و انگارید قند
توسنی کردم ندانستم همی	کز کشیدن سخت تر گردد کمند

و بعد از ان پسری دیگر هم خرد از آن شیخ ما فرمان یافت و بر زبان شیخ رفت که اهل بهشت از ما یادگاری خواستند دو دست انبویه شان فرستادیم تا رسیدن ما بود .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود روزی گفت که ستور زین باید کرد تا بروستا بیرون شویم ستور زین کردند و شیخ برنشست و جمع بسیار در خدمت شیخ برفتند بر در نشابور بدیهی رسیدند شیخ ما

پرسید که این دیه را چه گویند گفتند در دوست . شیخ ما آنجا فرود آمد وآنروز آنجا مقام کرد دیگر روز جمع مریدان گفتند که ای شیخ برویم شیخ گـفت که بسیار قدم باید زدن تا مرد بدر دوست رسد چون ما اینجا رسیدیم کجا رویم پس شیخ چهل روز آنجا مقام کرد و کارها پدید آمد و بیشتر اهـل آن دیه بر دست شیخ توبه کردند و همه اهل دیه مرید شیخ گشتنند .

(**الحكاية**) روزی شیخ ما ابوسعید (قه) فصد کرده بود حسن مؤدب را گفت هان ای حسن چگونه می بینی حسن را بر زبان برفت :

مردان جهان فصد کنند خون آید   تو فصد کنی عشق تو بیرون آید

شیخ فصاد را گفت بگیر و ببند . دست شیخ حالی ببستند و دیگر خون برنگرفت .

(**الحكاية**) یکروز شیخ ما ابوسعید (قه) درنشابور مجلس میگفت خواجه ابوعلی سینا رحمةالله علیه از در خـانقاه شیخ درآمـد و ایشان هردو پیش از ان یکدیگررا ندیده بودند اگر چه میان ایشان مکاتبت بود . چون بوعـلی از در درآمد شیخ ما روی بوی کرد وگفت حکمت دانی آمد خواجه بوعلی درآمـد و بنشست شیخ بسر سخن شد و مجلس تمام کرد و از تخت فرودآمد و در خانه شد و خواجه بوعلی با شیخ در خـانه شد و در خـانه فراز کردند و سه شبا روز بـا یکدیگر بودند بخلوت و سخن میگفتند که کس ندانست و هیچ کس نیز بنزدیـك ایشان در نیامد مگر کسی که اجازت دادند و جز بنماز جماعت بیرون نیامدند بعداز سه شبا روز خواجه بوعلی برفت . شاگردان از خواجه بوعلی پرسیدند که شیخ را چگونه یافتی گفت هرچه من می دانم او می بیند . و متصوفه و مریدان شیخ چون بنزدیك شیخ درآمدند از شیخ سؤال کردند که ای شیخ بوعلی را چون یافتی گفت هرچه ما می بینیم او می‌داند .

و خواجه بوعلی را در حق شیخ ما ارادتی پدید آمد و پیوسته بنزدیك شیخ ما درآمدی وکرامات شیخ ما ظـاهر می‌دیدی . یکروز از در خانهٔ شیخ درآمد شیخ گفته بود که ستور زین کنید تا بزیارت اندرزن شویم ، وآن موضعی است بر کنار نشابور درکوه معروف بغار ابراهیم ادهم رحمةالله علیه و صومعهٔ او آنجاست که مدتها عبادت کرده است ، چون خواجه بوعلی درآمد شیخ ما گفت

که ما را اندیشهٔ زیارت اندرزن می‌باشد خواجه بوعلی گفت که ما بخدمت بیاییم هردو برفتند و جمع بسیار از متصوفه و مریدان شیخ و شاگردان بوعلی با ایشان برفتند.
و در راه که می‌رفتند نیی بر راه افتاده بود شیخ فرمود تا برگرفتند چون بنزدیك صومعه رسید شیخ از اسب فرود آمد وآن نی را بگرفت بموضعی رسیدند که سنگ خاره بود شیخ آن نی‌را در دست گرفت و بران سنگ خاره زد تا بدانجا که دست شیخ بود آن نی بدان سنگ فرو شد ، چون خواجه بوعلی آن بدید در پای شیخ افتاد و بوسه بر پای شیخ داد وکس ندانست که در اندرون خواجه بوعلی چه بود که شیخ ما آن کرامت بوی نمود . اما خواجه بوعلی مرید شیخ ما چنان گشت که کم روزی بودی که بنزدیك شیخ ما نیامدی و بعدازان هر کتابی که در علم حکمت ساخت چون اشارات و غیرآن فصلی مشبع در اثبات کرامات اولیا و شرف حالات ایشان ایراد کرد و درین معنی و در بیان فراست ایشان وکیفیت سلوك جادهٔ طریقت و حقیقت تصانیف مفرد ساخت چنانکه مشهور است .

(**الحکایة**) دران وقت که خواجه حسن مؤدب رحمة الله علیه بارادت شیخ پیدا آمد در نشابور و در خدمت شیخ بیستاد هر چه داشت از مال دنیا در راه شیخ صرف کرد و شیخ اورا بخدمت درویشان نصب کرد و او بدان مهم بایستاد وآن خدمت می‌کرد و شیخ بتدریج و رفق اورا ریاضت می‌فرمود وآنچه شرط این راه بود اورا بران تحریص می‌کرد و هنوز از ان خواجگی چیزی در باطن خواجه حسن باقی بود . یکروز شیخ خواجه حسن را آواز داد وگفت یا حسن کواره (۱) بر باید گرفت و بسر چهار سوی کرمانیان باید شد و هر شکنبه و جگربند که یابی بباید خرید و دران کواره نهاد و در پشت گرفت و بخانقاه آورد حسن کواره در پشت گرفت و برفت وآن حرکت عظیم بروی سخت میآمد اما بضرورت اشارت پیر نگاه می بایست داشت که « الشیخ فی قومه کالنبی فی امته » بسر چهار سوی کرمانیان آمد و هر جگربند و شکنبه که دید بخرید و برکواره نهاد و بر پشت گرفت وآن خونها و نجاستها برجامه و پشت او می‌دوید و او درهرنفسی

(۱) بفتح اول سبدی باشد که میوه و غیره درآن جای دهند و بر ستور بار کنند (برهان قاطع)

می‌مرد از شرم وخجالت مردمان که اورا دران مدت نزدیك با جامه‌های فاخر دیده بودند و چندان نعمت دنیا و غلامان و تجمل و امروز بدین صفت می‌دیدند و اورا از سر خواجگی برخاستن بغایت سخت بود و همه خلق‌را همچنین بود که مصطفی صلی‌الله علیه وسلم میگوید **ان آخر مایخرج عن رؤس الصدیقین حب الریاسة** و خود مقصود شیخ ازین فرمان این بود تا آن بقیت خواجگی و حب جاه که در اندرون حسن مانده بود از وی فرود برد . چون حسن آن کواره در پشت گرفت و برین صفت بسر چهارسوی کرمانیان بخانقاه آورد بکوی عدنی کوبان و آن‌یك نیمه از راست بازار شهر نشابور بود و از در خانقاه درآمد و پیش شیخ بیستاد شیخ گفت این‌را همچنین بدروازهٔ حیره باید برد و پاکیزه بشست بدان آب وباز آورده وآن دیگر نیمهٔ از چپ بازار شهر بود . حسن همچنان بدروازهٔ حیره شد .و آن شکنبهارا بشست بدان‌آب روان و بازآورد چون بخانقاه رسید ازان خواجگی و حب جاه با وی هیچ نمانده بود آزاد و خوش دل درآمد شیخ گفت اکنون این‌را بمطبخی باید داد تا امشب اصحابنارا شکنبه وایی بپزد حسن آن کواره بمطبخی داد و اسباب آن بیاورد تا مطبخی بدان مشغول گشت .

شیخ دیده بود که حسن را دران ریاضت رنجی عظیم رسیده بود حسن را آواز داد وگفت اکنون غسلی باید کرد و جامهٔ پاك و نمازی که معهود بود بوشید و بسر چهار سوی کرمانیان باید شد و از آنجا تا بدروازهٔ حیره باید شد و از همه اهل بازار میپرسید که هیچ مردی را دیدید باکوارهٔ شکنبه در پشت . حسن بحکم اشارت شیخ برفت وازآنجا که شکنبه خریده بود تاآنجا که بشسته بود و باز آورده از یك یك دوکان دار میپرسید و ازهر که اورا دیده بود یك کس نگفت که من چنین کس را دیدم یا آن کس تو بودی . چون حسن به پیش شیخ آمد شیخ گفت ای حسن آن تویی که خود را میبینی والا هیچ کس را پروای دیدن تو نیست، آن نفس تست که ترا در چشم تو می‌آراید اورا قهر میباید کرد و بمالید، مالیدنی که تا بنشکنیش دست ازو نداری و چنان بحقش مشغول کنی که اورا پروای خود نماند . حسن را چون آن حالت مشاهده افتاد از بند خواجگی وحب جاه بکلی برون آمد وآزاد شد ومطبخی آن شکنبها را بپخت‌و آن شب سفره بنهادند،

وآن خوردنی بر سفره نهادنـد و شیخ و جمع متصوّفه بر سفره بنشستند شیخ گفت ای اصحاب بخورید که امشب خواجه وای حسن میخورید .

(الحکایة) روزی یکی بنزدیك شیخ ما آمد و گفت ای شیخ آمده ام تا از اسرار حق چیزی بامن بگویی شیخ گفت باز گرد تا فردا امداد وفردا باز آی آن مرد برفت. شیخ بفرمود تا آن روز موشی بگرفتند و در حقهٔ کردند و سر آن حقه را محکم کردند دیگر روز آن مرد باز آمد و گفت آنچه وعده کردهٔ بگوی شیخ بفرمود تا آن حقه را بوی دادند و گفت زینهار تا سر این حقه باز نکنی این مرد آن حقــه را بستد و برفت چون بخانـه رفت سودای آنش بگرفت که آیا درین حقه چــه سر است بسیار جهد کرد تا خویشتن نگاه دارد صبرش نبود سر حقه باز کرد موش بیرون جست و برفت آن مرد پیش شیخ آمد و گفت ای شیخ من از تو سر خدای خواستم تو موشی در حقه بمن دادی شیخ گفت ای درویش ما موشی در حقــه بتو دادیم تو پنهان نتوانستی داشت خویش را بحق تعالی چون توانی نگاه داشت و سر حق را باتو چون گویم کــه نگاه نتوانی داشت .

(الحکایة) شیخ هر مریدی که اهل شناختی خانهٔ او را بخواندی و گفتی سه کار بکن. هرچه این کدخدای تو در خانــه آرد از غلّــه و حوایج و غیر آن تصرف حرج خود ازان نگاه دار وحرج مکن چنانکــه زنان فرا دوك رشتن و کرباس بافتن دهند و بی‌اجازت شوهر دران تصرف مکن که برکات ازان بشود ، ودرخانهٔ خود تارعنکبوت مـگذار کـه شیطان درآنجا ماوای گـیرد و مریـدان ما همنشین شیطان نباشند ، وهرطعام که خواهی ساخت هرچه در دیك خواهی کرد از گوشت و حبوب و غیرآن اوّل نمازی کن آنگاه بدیگ فروکن و این هر سه از ما یاد دار تا ترا نیك آید .

(الحکایة) وقتــی شیخ ما ابوسعیـد (قه) طهارت میساخت درویشی را بفرستاد تا آب آرد درویش دیر بماند جماعتی که حاضر بودند هر کسی اعتراضی میکردند و انکاری و داوری مینمودند که راهی نزدیك چرا دیر می‌آید چون آن درویش باز آمد شیخ آن داوری سینهای ایشان میدید گفت آن آب که مارا بآن آب وضو میباید ساخت هنوز از چشمه بیرون نیامده بود این درویش منتظر آن بود

تا آن آب از چشمه بیرون آید چون آن آب بیرون آمد وآنجا رسید برگرفت و بیاورد شما داوری مکنید .

(الحکایة) خواجه امام ابوبکر صابونی شریک شیخ ما بود (قه) در مدرسه مرو و چون شیخ را حال بدان درجه رسید روزی خواجه امام ابوبکر صابونی بنزدیك شیخ درآمد وگفت ای شیخ ما هردو دریك مدرسه بوده‌ایم وعلم بهم آموخته‌ایم و درآنچه خوانده‌ایم شریك بوده‌ایم حق تعالی ترا بدین درجهٔ بزرگ رسانید ومن همچنان درین دانشمندی مانده‌ام سبب این چیست . شیخ گفت یاد داری که فلان روز این حدیث استاد مارا املا کرد که **من حسن اسلام المرء ترکه ما لایعنیه** و هر دو بنوشتیم چون تو بخانه شدی چه کردی گفت من یادگرفتم و بطلب دیگر شدم شیخ گفت ما همچنین نکردیم چون ما بخانه شدیم هرچه ما را ازان گزیر بود از پیش برداشتیم و اندیشهٔ آن چیز از دل بیرون کردیم وآنچه ناگزیر بود ما آنرا فراگرفتیم و دل خود باندیشهٔ آن تسلیم کردیم وآن حدیث حق است سبحانه و تعالی چنانکه خبر داد **قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون . انا بدك الالازم فالزم بدك** . ناگزیر تو منم ناگزیر خویش را ملازم باش **لااله الا هو فاتخذه وکیلا** .

(الحکایة) شیخ مارا برسیدند در سرخس که ای شیخ ظریف کیست شیخ گفت در شهر شما لقمان ، گفتند سبحان‌الله در شهر ما خود هیچ کس ازو بشولیده‌تر نیست شیخ گفت شما را غلط افتاده است ظریف پاکیزه باشد و پاکیزه آن باشد که با هیچ چیز نپیوندد ، و هیچ کس ازو بی‌پیوندتر و بی‌علاقت‌تر و پاکیزه‌تر نیست در همه عالم که با هیچ چیز پیوند ندارد نه بدنیا و نه بآخرت و نه بنفس .

(الحکایة) شیخ‌مارا گفتند که فلانکس بر روی آب میرود گفت سهل است چغزی (۱) و صعوهٔ نیز بر روی آب میرود گفتند فلانکس در هوا میپرد گفت زغن و مگس نیز در هوا میپرد گفتند فلانکس در یك لحظه از شهری بشهری میرود شیخ گفت شیطان نیز در یك نفس از مشرق بمغرب میرود این چنین چیزهارا چندان

---

(۱) بر وزن مغز بمعنی غوك است (برهان قاطع)

قيمتي نيست مرد آن بود که در میان خلق بنشیند و برخیزد و بخورد و بخسبد و بخرد و بفروشد و در بازار در میان خلق ستدو داد کند وزن کند و با خلق در آمیزد و یك لحظه از خدای غافل نباشد .

(الحکایة) یکروز در میهنه مؤذن بانگ نماز گفت و قامت میگفت ونماز نزدیك بود که از وقت برود و شیخ از سرای بیرون نمی‌آمد بعادت هر روز . مؤذن چند کرت بدر سرای شیخ آمد و صلوة و قامت آواز میداد تا نماز بآخر وقت کشید شیخ بیرون آمد ومؤذن قامت آورد ونماز بگزاردند وشیخ بنشست مشایخ و اصحاب سؤال کردند که ای شیخ چیز بود که امروز شیخ دیرتر بیرون آمد شیخ گفت که دنیا دست در دامن ما زده بود و میگفت که همه چیزها از تو نصیب یافتند مارا از تو نصیبی میباید بسیار بکوشیدیم و الحاح کردیم دست از دامن ما نداشت چون نماز از وقت بخواست رفت مفضل را در کار او کردیم تا دست از دامن ما بداشت . و بعد ازان خواجه مفضل و فرزندان او را دنیا دست داد و هیچ کس از فرزندان شیخ را از دنیا زیادت از کفاف نبودی الا فرزندان خواجه مفضل را که ایشان همه با مال و ثروت بودند و هر که از فرزندان شیخ که در کوی دنیا قدمی نهادند بیشتر بلکه همه فرزندان خواجه مفضل بودند .

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید (قه) یکبار بکنار طوس رسید مردمان از شیخ استدعاء مجلس کردند شیخ اجابت کرد بامداد در خانقاه استاد تخت بنهادند و مردم میآمدند و مینشستند چون شیخ بیرون آمد و مقریان قرآن برخواندند و مردم بسیار درآمدند چنانکه هیچ جای نماند معرف بر پای خاست و گفت خدایش بیامرزاد که هر کسی از آنجا که هست یك قدم فراتر آید شیخ گفت وصلی الله علی محمد وآله اجمعین و دست بر روی فرود آورد و گفت هرچه ما بخواستیم گفت و همه پیغامبران گفته‌اند او بگفت خدایش بیامرزاد که هر کسی ازآنجا که هست یك قدم فراتر آید. وچون این کلمه بگفت از تخت فرود آمد وآن روز بیش ازین مجلس نگفت و برین ختم کرد .

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید (قه) گفت که صد پیر از پیران در تصوف سخن گفته‌اند اول همان گفت که آخر و عبارات مختلف بود و معنی یك بود که

التصوّف ترك التكلف و هیچ تکلّف ترا بتر از تویی تو نیست چون بخویشتن مشغول گشتی ازو باز ماندی .

شیخ ما گفت مشایخ و پیران گفته‌اند هرچه خلق را شاید خدای را نشاید و هرچه خدای را شاید خلق را نشاید .

و وقتی از اوقات شیخ ما قرآن میخواند و در آخر عهد هرچه آیت رحمت بود میخواند وهرچه آیت عذاب بود میگذاشت یکی گفت که ای شیخ این چنین نظم قرآن نشود شیخ گفت :

ساقی تو بده باده ومطرب توبزن رود تا می خورم امروز که وقت طرب ماست

می هست ودرم هست و بت لاله رخان هست غم نیست و گر هست نصیب دل اعداست

پس گفت آن ما همه بشارت و مغفرت آمده است چه خواهیم کرد عیب کردن ایشان . آن درویش را چیزی در دل آمد شیخ گفت وآن رغم انف ابی‌الدرداء و شیخ ما این لفظ بسیار گفتی .

شیخ ما گفت که واسطی گفته است **تعلّق الخلق بالخلق کتعلّق المسجون بالمسجون** .

شیخ ما گفت سائلی از پیری درخواست که سخنی بگوی گفت از علا تا ثری در قدرت او ذرهٔ است و هر دانش که هست بذرهٔ ازهستی خداوند نرسد، سخن گفتن در چیزی که آن نا چیز بود محال بود و عبارت بدو نرسد .

شیخ ما گفت آن پیری را که گفتند سخنی بگوی گفت **ماسوی‌الله لیس له حقیقة فماذا نکلّم** .

شیخ ما گفت که سهل‌بن‌عبدالله گفته است «قبیح لمن یلبس‌الخرقة وهمّ الارزاق فی قلبه» گفت زشت باشد که کسی خرقهٔ درویشان پوشد و اندوه روزی در دل او بود و این قدر نداند که « ارزاق‌العباد علی‌الله لایقوم بها الا فضله» .

شیخ ما گفت که بنزدیك شیخ ابوالعباس قصاب رحمة‌الله علیه بودیم بطبرستان چون صوفیان بنزدیك او آمدندی هر کسی بچیزی و بجایی و بمعنی درآویخته چون شب درآمدی شیخ بوالعباس گفتی یارب هرکسی را وای (۱) و مرا وای

---

(۱) ظ : بای بمعنی حاجت و ضرورت باشد

می‌نباید و هرکسی را منی و مرا منی می‌نباید مرا آن میباید که من نباشم .

(**الحکایة**) یکروز در نشابور شیخ ما ابوسعید (قه) بر منبر مجلس میگفت چون در سخن گرم شد و حالتی خوش پدید آمد در میان سخن گفت **لیس فی الجبة سوی الله** و انگشت مسبحه برآورد در زیر جبه که پوشیده داشت آنجا که سینهٔ مبارك او بود انگشت مبارك او از جبه برآمد و بسیار مشایخ و ائمه و بزرگان حاضر بودند چون شیخ ابومحمد جوینی و استاد امام ابوالقاسم قشیری و استاد امام اسماعیل صابونی قدس الله ارواحهم و دیگر مشایخ و ائمه که ذکر ایشان کردن بتطویل می‌انجامد . او این سخن بگفت وکس برین اعتراض نکرد و بدل هیچکس اعتراض ننمود بلکه همه را حالت چنان گشته بود که بی‌خویشتن گشته بودند و بموافقت شیخ همه خرقها در میان نهادند . وچون مجلس تمام کرد و ازتخت فرودآمد آن جبهٔ شیخ را و خرقهای مشایخ پاره کردند و همه مشایخ اتفاق کردند که آن یك گز پاره از پیش سینهٔ جبهٔ شیخ ما که نشان انگشت مبارك او بود پاره سازند و بنهند تا بهر وقت صادر و وارد آنرا زیارت میکنند . آن یك گز پاره همچنان با پنبه و آستر بنهادند وآن در دست خواجه بوالفتح شیخ و فرزندان او بودی و از اطراف عالم کسانیکه بزیارت شیخ ما آمدندی بمیهنه چون از زیارت روضهٔ مقدس او فارغ شدندی آن پاره را با دیگر آثار او زیارت کردندی و نشان آن انگشت بدیدندی تا بوقت فترت غز آن تبرك با دیگر تبرکهای عزیز او ضایع شد .

(**الحکایة**) درویشی بوده است در نشاور که اورا حمزة التراب گفتندی روزی از تواضع که دروبود شیخ مارا رقعهٔ نوشت و بر سر رقعه تواضع را بنوشت که تراب قدم ، شیخ ما بر ظهر رقعه بنوشت و جواب او این بیت و بدو فرستاد

گر تو خاکی خاك ترا خاك شدم   چون خاك ترا خاك شدم پاك شدم

جدّ دعاگوی خواجه بوسعید آورده است که جماعتی گمان برند که بیتهایی که درمیان سخن بر زبان مبارك شیخ ما رفته است او گفته‌است و نه چنانست که اورا چندان استغراق در حالت خود بمشاهدهٔ حق بودی که اورا پروای تفکر در بیت نبودی در همه عمر او الا این یك بیت که بر پشت رقعهٔ حمزه نوشته است واین دیگر بیت

جانا بزمین خابران خاری نیست   کش بامن و روزگار من کاری نیست

با لطف و نوازش وصال تو مرا ‌ ‌ ‌ در دادن صد هزار جان عاری نیست

دیگر هر چه بر زبان او رفتـه است همه آن بوده است کـه از پیران خویش یاد داشته است .

(الحکایة) شیخ ما گفت از ابوالقاسم بن بشر بن محمد یاسین شنیدم در میهنه و او پیری بزرگ بوده است و اول پیر شیخ ما او بوده‌است و امام بوده است شیخ گفت که روزی ماراگفت یا اباسعید :

مرد باید که جگر سوخته چندان بودا ‌ ‌ ‌ نی همانا که چنین مرد فراوان بودا

روزی شیخ ما (قه) سخنی میگفت و پیران و عزیزان نشسته بودند یکی از قوم ببانگ بلند بگریست چنانکه جمع را ازان گریستن او زحمتی بود هر چه تمامتر و ازان گریستن وحشتی در دل آن قوم پدید آمد شیخ ما (قه) بنظر هیبت دران مرد نگریست و گفت « ان شئت ان تقول کما قلت فاقعد کما قعدت فان من ثبت نبت ومن صبر ظفر » پس گفت **سمعت ابن عقبة بن عامر قال، قال رسول‌الله صلی الله علیه وسلم اذا تمّ فجور العبد ملك عینیه فبکی بهم اماشاء** پس گفت :

لو ان دونك بحر الصین معترضا ‌ ‌ ‌ لخلت ذاك سرابا ذاهب الاثر

ولو دعیت و فیما بیننا سقـر ‌ ‌ ‌ لهوّن الشوق حوض(۱) النار فی السقر

وهم شیخ ما گفت که روزی مردی پیش پیر ابوالفضل حسن درآمد و گفت ای شیخ دوش ترا بخواب دیدم مرده و برجنازه نهاده پیر ابوالفضل گفت خاموش آن خواب خود را دیدی ایشان هرگز نمیرند **الامن عاش (۲) لله لایموت ابدا .**

(الحکایة) آورده‌اند که روزی درویشی وضو میساخت شیخ بمتوضا در شـد آن درویش دست میشست و میگفت **اللّهم اعطنی کتابی بیمینی** شیخ ما گفت ای درویش تاچه کنی وآنگاه ازان نامه چـه برخوانی چنین نباید گفت کـه تو طاقت نداری گفت ای شیخ چگونه گویم شیخ ما گفت بگوی **اللّهم اغفر وارحم ولاتسأل .**

(الحکایة) با با حسن رحمه‌الله پیش نماز شیخ ما ابوسعید (قه) بوده است ودر عهد شیخ امامت متصوفه برسم او کرده یکروز نماز بامداد میگزارد چون

(۱) خوض ظ

(۲) عاش بالله خ

قنوت برخواند گفت **تبارکت ربنا و تعالیت اللهم صل علی محمد** و سجده رفت چون نماز سلام داد شیخ ما گفت چرا برآل صلوات نگفتی وچنین نگفتی که اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد، ماما حسن گفت اصحاب را خلاف است که در تشهد اوّل و قنوت برآل محمد باید گفت یانی و من احتیاط آن خلاف را نگفتم شیخ ما گفت ما در موکبی نرویم که آل محمد درآنجا نباشد .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما (قه) بنشابور شد و از جوانب آن انکارها می‌بود و حالت استاد امام ابوالقاسم قشیری (قه) خود پیش ازین شرح داده آمده است و آن بزرگـان دیگـر همچنین . استاد امام بمجلس شیخ آمد و از ان انکار برخاست اماگـاهگـاه در درون استاد امام اوراه آدمی گری اندك داوری می‌بود روزی استاد با جمعی و با شیخ ما بکـویی فرو میشدند سگی بیگانه بدان کوی درآمد سگان آن محله بیکبار ببانگ درآمدند و دران سگ افتادند و او را مجروح کردند و ازان محله بیرون کردند شیخ عنان بازکشید وگفت بوسعید درین شهر غریبست با وی سگی باید کرد،(۱) آن انکار وداوری بکلی از درون استادامام برخاست و با خویشتن آمد که همه انکار و داوریها و تعصبها ازین نفس اماره است بعدازان میان استاد امام و شیخ ما صفایی میبود که هرگز هیچ کدورت نپذیرفت .

(**الحکایة**) خواجه عبدالکریم که خادم خاص شیخ ما بود (قه) و او از نشابور بوده است گفت من کودك بودم کـه پدرم مرا بنردیك شیخ بوسعـید آورد بخدمت او وچون پدرم بازگشت و من پیش شیخ بیستادم بخدمت شیخ چشم شیخ بر من افتاد گفت در میان رواق آن چیز راکه افتاده است بیار من برفتم و برداشتم و پیش شیخ آوردم شیخ گفت بزبان شما ابن را چه گویند گفتم خاشـه گفت بدانکه دنیا وآخرت خاشه این را هست تا از راه برنداری بمقصود نرسی کـه مهتر عالم صلوات الله و سلامه علیه چنین گفت که **ادناها اماطة الاذی عن الطریق** و ابن درجه از درجات ایمانست که خاشه از راه برداری پس گفت هرچه نه خدای را نه چیز و هرکه نه خدایرا نه کس آنجاکه تویی همه دوزخست وآنجاکه نیستی همه بهشتست .

(**الحکایة**) مریدی از مریـدان شیخ ما (قه) از عراق بخـدمت شیخ

---

(۱) نباید خ

می‌آمد بمیهنه و شیخ را بسیار جامه های نیکو می‌آورد و همه راه با خویشتن در پندار میبود که من شیخ را چنین جامه های نیکو و ظریف میبرم شیخ را عظیم خوش خواهد آمد و ازین منتها خواهد داشت و بدین سبب مرا مراعاتها خواهد کرد . چون آن درویش بیکفرسنگی میهنه رسید شیخ ما گفت که ستور زین کنید اسب زین کردند و شیخ برنشست و جمع جمله در خدمت شیخ برفتند و شیخ بدان صحرا بیرون آمد ، چون بدان درویش رسید آن درویش را پندار زیادت گشت گمان برد که شیخ بمراعات او از جهت آن جامه‌ها بیرون آمده است و بدین تصوّر حب دنیا در دل او زیادت میگشت . آن درویش آمد و در پای شیخ افتاد شیخ گفت آن جامه‌ها که از جهت ما آوردهٔ بیار ، حالی آن جامه‌ها از بار بیرون کرد و پیش شیخ نهاد و یك یك باز میکرد و برشیخ عرضه میداد ، شیخ بفرمود تا همانجا آن جامه‌ها پاره پاره کردند و بر سر هر خاری پارهٔ ازان بیاویختند و برفتند آن درویش از هم فرو ریخت و عظیم شکست . شیخ بدین حرکت بدو نمود که دنیا را بنزدیك ما چه قدر و قیمت است وآن پندار تو بسبب این جامه‌ها دنیا پرستی بوده است و این طایفه میباید که نه بدنیا فرود آیند ونه بعقبی باز نگرند ، دنیا بردل آن درویش بدین حرکت سرد گشت و چون بمیهنه در آمد بخدمت شیخ مقام کرد و پرورش یافت و از عزیزان این طایفه گشت .

(الحکایة) روزی درویشی بمیهنه رسید و همچنان با پای افزار پیش شیخ ما آمد و گفت ای شیخ بسیار سفر کردم و قدم فرسودم نه بیاسودم ونه آسودهٔ را دیدم . شیخ گفت هیچ عجب نیست ، این سفر که تو کردی مراد خود جستی ، اگر تو درین سفر نبودیی و یکدم بترك خود بگفتیی هم تو بیاسودیی و هم دیگران بیاسودندی . زندان مرد بود مرد است چون قدم از زندان بیرون نهاد براحت رسید .

(الحکایة) علویی بوده است در طوس که او را سید حمزه گفته‌اند و سرای او بر در دروازهٔ رودبار بوده است و شیخ ما اورا عظیم دوست داشتی و او نیز عظیم ارادتی داشت در حق شیخ ما ، و او مردی منعم بود و هر وقت که شیخ ما بطوس رسیدی اورا بسرای خویش فرود آوردی و شیخ اورا بدین در خواست اجابت کردی که در حق او نظری داشت . وقتی شیخ ما (قد) بطوس رسید

سید حمزه را طلب کرد گفتند شیخ او را نتواند دید که مدت چهل شباروز است تا او بفساد مشغول است و صبوح بر صبوح دارد و غلامان وکنیزکان را خمر داده است و همه را برهنه کرده است و مست بهم درنشانده. شیخ ماگفت عجب بر چنان درگاهی گناه کم ازین نباید و بیش ازین نگفت و هیچ اعتراضی نکرد. و چون سید حمزه را خبر دادند که شیخ بوسعید رسیـد حالی بترك آن بگفت و دیگر روز بخدمت شیخ آمـد و شیخ بقرار هر بار مراعاتش کرد وآن سخن کـه شنوده بود بروی او نیاورد و بروی هیچ انکار نکرد وآن نظر که در حق او داشت هیچ نقصان نپذیرفت .

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما (قه) بنشابور شد شیخ بوعبدالله باکو در خانقاه شیخ ابوعبدالرحمن سلمی بود و پیر آن خانقاه بعد شیخ ابوعبدالرحمن او بود ، و این باکو دیهی باشد در ولایت شروان ، و این بوعبدالله باکو بهرگاهی سخنی گفتی با شیخ ما بر وجـه اعتراض و از شیخ ما در طریقت سؤالات کردی و شیخ جواب بگفتی .

یکروز پیش شیخ آمد و گفت ای شیخ چند چیز است که ما از تو میبینیم که پیران ما نکرده‌اند . شیخ ماگفت خواجـه بگوید تا آن چه چیز است ، گفت یکی آنست که جوانان را در بر پیران مینشانی و خردانرا درکارها با بزرگان برابر میداری و در تفرقه میان خرد و بزرگ هیچ فرق نمیفرمایی ، و دیگر جوانانرا بسماع و رقص اجازت میفرمایی ، و سیوم خرقـهٔ که از درویشی جـدا گردد گاهی هست که هم بـدان درویش باز می‌فرمایی داد وگویی الفقیر اولی بخرقته و مشایخ ما این نکرده‌اند . شیخ گفت دیگر هیچ چیز هست ، گفت نه .

شیخ گفت اما حدیث خردان و بزرگان هیچ کس ازیشان در چشم ما خرد نیست و هرکه قدم در طریقت نهاد اگر چه جوان باشد نظر پیران بدو چنان باید که آنچه بهفتاد سال بما نداده‌اند روا بود که بروزی بدو خواهنـد داد ، چون اعتقاد چنین باشد هیچ کس در چشم خرد ننماید . و حدیث رقص جوانان در سماع جوانان را نفس از هوایی خالی نبود و ازان بیرون نیست کـه ایشانرا هوایی باشـد غالب و هوا بر همه اعضا غلبه کند اگر دستی برهم زنند هوای دست بریزد واگر

پای بردارند هوای پایش کم شود ، چون بـدین طریق هوا از اعضاء ایشان نقصان گیرد از دیگر کبایر خویشتن نگاه توانند داشت ، چون همه هواها جمع باشد والعیاذ بالله درکبیره مانند آتش هوای ایشان در سماع بریزد اولیتر ازانکه بچیزی دیگر .
و اما حدیث خرقـه که ازان درویش جـدا شود بحکم جمع باشد و دلهای جمع بخرقهٔ او مشغول بود آن خرقه از جهت جمع در سر او افکنند و بار خرقهٔ آن درویش از دل او بردارنـد چون دستشان درحال بجامه دیگر نرسده آن درویش بسر خرقه خود باز نگشته بود بلکه درویشانش خرقهٔ خود داده‌اند و دلها را بدان ازو فارغ داشته پس او در حمایت همت جمع بود ، این خرقه همان خرقه نبود .
شیخ بوعبدالله گفت اگر ما شیخ را ندیدیمی صوفی ندیده بودیمی .

(الحکایة) و هم دران عهد شیخ بوعبدالله باکو یـکروز در مجلس شیخ ما ابوسعید (قه) بی‌خویشتن نشسته بود خواجـه وار پای کرد (۱) شیخ مارا چشم برو افتاد . پس‌شیخ باکسی خلقی نکرد(۲) در مجلس‌وسخنی‌نیکوبگفت ، آنکس گفت شیخ راکه خدایت بهشت روزی کناد . شیخ گفت نباید مارا بهشت نباید با مشتی لنك ولوك و درویش در آنجا جز شلان وکوران و ضعیفان نباشـد ، مارا دوزخ باید که جمشید درو ونمرود درو وفرعون درو وهامان درو وخواجه درو واشارت بشیخ عبدالله کرد و مادرو و اشارت بخود کرد . شیخ بوعبدالله بشکست و با خویشتن آمد و دانست که ترك ادبی عظیم کرده است با خویشتن توبه کرد ، و چون شیخ از منبر فرود آمد پیش شیخ آمـد و اورا تصدیق کرد و استغفار کرد و بعدازان هرگز چنان ننشست .

(الحکایة) پیر حبی درزی خاص شیخ ما بوده است . روزی جامهٔ ازان شیخ ما (قد) دوخته بود وقت قیلوله بود و شیخ سر باز نهاده و خواجه عبدالکریم که خادم خاص شیخ بود بر سر بالین شیخ نشسته بود با مروحهٔ در دست و شیخ را باد میکرد . پیر حبی جامهٔ شیخ بر دست گرفته در شد خواجه عبدالکریم گفت که چه وقت اینست پیر حبی گفت که هر کجا تو درگنجی ما نیز درگنجیم ، خواجه عبدالکریم مروحه نهاد و دستی چنـد برو زد چون هفت طپانچـه بزد شیخ گفت

---

(۱) مقصود اینست که خواجه وار نشست (۲) ظ بکرد

بس باشد، بیرحبی بیرون آمد و با خواجه نجار گله کرد . چون نماز دیگر شیخ بیرون آمد خواجه نجار با شیخ گفت که جوانان دست بر پیران آرنـد ، شیخ گفت چگوید . شیخ ما گفت که دست خواجـه عبدالکریم دست ما باشد بعـدازان نیز کس سخن نگفت .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) در مجلس گفتن بود (و پیش بچند روز میان استاد امام و دهقانی در آسیابی کـه بدیه خینا باد بود مقالتی میرفت که آن دهقان دران آسیا دعوی میکرد واستاد امام میگفت از آن منست) مقری در مجلس برخواند **لمن الملك اليوم** شیخ ما گـفت یا منت راست است با استاد امام راست کن که میگوید آسیای خینا باد ازان منست .

(**الحکایة**) آورده‌اند که یکروز شیخ ما (قه) در نشابور بمحلة فرو میشد و جمع متصوفه بیش از صدو پنجاه کس با او بهم ، ناگاه زنی پارهٔ خاکستر از بام بینداخت نا دانسته که کسی میگذرد ازان خاکستر بعضی بر جامهٔ شیخ رسیـد شیخ فارغ بود و هیچ متأثر نگشت . جمع در اضطراب آمدند وگفتند این سرای باز کنیم و خواستند تا حرکتی کنند ، شیخ ما گفت آرام گیرید که کسی که مستوجب آتش بود بخاکستر با او قناعت کنند بسیار شکر واجب باشد . جملهٔ جمع را وقت خوش شد و بسیار بگریستید و نعرها زدند .

(**الحکایة**) آورده اند که یکروز شیخ ما (قه) در سرای خویش شد کدبانو فاطمه را دید دختر خواجه بوطاهر که نبیرهٔ شیخ بود ریسمان بر کـلابه می‌زد و سر ریسمان گم شده بود و باز نمی یافت شیخ ما گفت یا فاطمه هر وقت کـه سر ریسمان گم شود چون خواهی که باز یابی این آیت برخوان **ولا تكونوا كالتي نقضت غزلها من بعد قوة انكاثا** . کدبانو فاطمه این آیت برخواند و حالی سر ریسمان باز یافت .

(**الحکایة**) روزی شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور برنشسته بود و با جمع جایی می‌رفت بدر کلیسیایی رسید اتفاق را روز یکشنبه بود و ترسایان جملـه در کلیسیا جمع شده بودند ، جماعتی گفتند ای شیخ ایشان را ترا می باید که بینند شیخ حالی

پای بگردانید . چون شیخ در کلیسیا درآمد و جمع در خدمت او درآمدند همه ترسایان پیش شیخ باز آمدند و خدمت کردند و شرایط توقیر و تبجیل باقامت رسانیدند . چون شیخ و جمع بنشستند ترسایان بحرمت بزانوی تواضع درآمدند در پیش شیخ و بسیار بگریستند و تضرع کردند و حالتها رفت . مقریان با شیخ بودند یکی گفت ای‌شیخ دستوری هست تاآیتی بخوانند شیخ گفت بیاید خواند مقریان قرآن برخواندند آن‌جماعت همه از دست برفتند و نعرها زدند و زاری بسیار کردند و همه جمع‌را حالتها پدیدآمد ، چون بجای خویش باز آمدند شیخ برخاست و بیرون آمد . یکی گفت اگر شیخ اشارت کردی همه زنار ها باز کردندی ، شیخ گفت ماشان مر نبسته بودیم تا باز کنیم .

(**الحکایة**) روزی شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور در خانقاه عدنی‌کوبان مجلس میگفت در میان سخن گفت از در خانقاه تا بیشگاه همه‌گوهر است ریخته چرا بر نچینید جمع باز نگریستند پنداشتند گوهراست تا برگیرند چون ندیدند گفتند ای شیخ کجاست که نمی بینیم گفت خدمت خدمت .

(**الحکایة**) در آن وقت‌که خواجه بوطاهر مهین پسر شیخ ما (قه) کودك بود و بدبیرستان می رفت یکروز کودکان تختهٔ او را بخانهٔ شیخ باز آوردند چنانکه رسم بود ایشانرا . خواجه‌حسن مؤدب پیش شیخ آمد و گفت که کودکان لوح خواجه بوطاهر باز آورده اند ، شیخ گفت بکدام سوره رسیده است حسن گفت سورهٔ لم یکن ، شیخ حسن راگفت میوهٔ تکلف کن حسن میوه آورد و کودکانرا بداد . شیخ پرسید که مهین دبیرستان شماکدامست بیکی اشارت کردند شیخ او راگفت که استاد را بگوی که ازین پس بسورهٔ لم یکن کودکانرا تخته باز نفرستی تختهٔ که فرستی بسورهٔ الم نشرح باز فرست .

(**الحکایة**) پیر زنی بود در نشابور در پهلوی خانقاه شیخ ما حجرهٔ داشت وپیوسته هاون‌تهی کوفتی بی‌فایده تا درویشانرا خاطر مشوریدی ودرویشان با شیخ گله می کردند و شیخ هیچ چیز نمی گفت . یکروز پیرزن غایب شد درویشان گفتند که ای شیخ برویم و در حجرهٔ او باز کنیم تا بدان مشغول گردد وما را نرنجاند شیخ هیچ چیزنگفت ایشان برفتند و سر حجرهٔ او باز کردند ، پیرزن بیامد و بنگریست سر حجره باز کرده

دید گفت دریغ مردی بدین بزرگی و عتابی بدین خردی .

(**الحکایة**) آورده اند که شیخ ما ا وسعید (قه) بنشابور در گرمابهٔ بودشیخ بو محمد جوینی (قه) بسلام شیخ ما آمده بود بخانقاه گفتند شیخ بحماست او نیزموافقت کرد چون درآمدپیش شیخ بنشست . شیخ گفت این گرمابه خوش است گفت از بهرآنکه شیخ درینجاست شیخ گفت بهتر ازین باید ، گفت شیخ گوید شیخ گفت از بهرآنکه با تو ازاری و سطلی بیش نیست وآن نیز ازآن تو نیست

(**الحکایة**) خواجه ابوالفتح شیخ ما گفت رحمةالله علیه که وقتی جمعی آمدند از عراق و شیخ ما را فرجیی آوردند سخت خوب و صوفیانه بفراویز (۱) چون پیش شیخ بنهادند شیخ گفت فرابشت ما کنید فرابشت شیخ کردند . گربهٔ بود که پیوسته گردشیخ بر می‌آمد و همواره در پیش بودی آن گربه برخاست و گرد شیخ برآمد و برآن مرقع شاشید ، شیخ ما گفت که ما دران بودیم تا خود را بجامهٔ صوفیان بیرون آریم و ساعتی صوفی باشیم ، این گربه بر صوفیی ما شاشید این فرجی بستانید و ببوالفتح دهید که صوفی اوست .آن فرجی را از پشت شیخ برگرفتند و بخواجه ابوالفتح دادند وخواجه ابوالفتح پیوسته این سخن بتفاخر بگفتی .

(**الحکایة**) از چندین نیکو سیرت شنیده ام در نشابور که در ان وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور بود جملهٔ اصحاب فرق و ائمهٔ مذاهب مرید شیخ گشته بودند وآن انکارها باقرار بدل شده وحالت او را معتقد گشته . قاضی بوبکرحیرهٔ که از جملهٔ ائمهٔ کبار بوده است ، و از جملهٔ آن چهار ابوبکر که مشایخ گفته اند که در خاك نشابور چهار ابوبکر خفته اند که هرکه بحق ایشان بر حق سبحانه و تعالی استعانت طلبد همه حاجتهای او رواگردد یکی اوست ، روزی این قاضی ابوبکر دعوتی ساخت و جملهٔ ائمهٔ فرق را بخواند وشیخ ما را بخواند چون همه جمع آمدنددرمسئلهٔ شروع کردند چنانکه سنت ائمه و فضلا باشد .

و ازآنجا سخن بتفضیل مذاهب انجامید و هرکسی از فحول ائمهٔ مذاهب در تقریر مذهب خویش سخنی میگفتند و هرطایفه برحقیقت مذهب خویش و بطلان مذاهب دیگر بحجتی و بینتی تمسك می‌نمودند تا سخن درازگشت و بمخلصی نمیرسید

(۱) فراویز بمعنی سجاف است (برهان قاطع)

و هیچ قطعی پدید نمی‌آمد ، بزرگان ائمه بران جمله قرار نهادند که قرآن مجید و کتاب کریم را حکم سازند و بحکم نص **ولا رطب ولا یابس الا فی کتاب مبین** بر اندیشهٔ هر مذهبی یکبار جامع قرآن باز کنند چه‌آنچه از کتاب عزیز روی نماید جز بمنزلت وحی نتواند بود و هیچ کس را دران مجال طعن و محل مداخلت صورت نبندد .

جامع قرآن بیاوردند و جملهٔ ائمهٔ فرق برین حکم متفق شدند و قاضی ابوبکر راگفتند که تو جامع قرآن باز گیر اوگفت که این مصحف منست و مجال آن باشد که کسی گوید که او اوراق را نشان کرده است ، بهر کسی اشارت می‌کردند تا همه اتفاق کردند که بشیخ بوسعید باید داد که او مردی صاحب حالتست و چون اعجاز قرآن باکرامت او جمع شود آنچه از فحوی کتاب مجید که جز حق نتواند بود روی نماید از محکمات آیات بود نه از متشابهات که در تفسیر آن بتأویلی محتاج باید بود یا در معانی آن اختلاف را مجال تواند بود . پس جامع قرآن را بشیخ ما ابوسعید (قه) دادند ، شیخ ما جامع بستد وگفت بسم‌الله الرحمن الرحیم تا این مذهب شافعی پای بر هیچ جای دارد و حق هست هفتم خط از سوی دست راست ماند و جامع باز کرد و بجمع بنمود اوّل کلمهٔ خط هفتم این بود که **ویستنبئونك احق هوقل ای و ربی انه‌لحق** چون این آیت بر خواندند همگنان ازان اعجاز تعجب نمودند وگفتند اکنون تمام شد برین اختصار کردیم و دیگر جامع باز نگرفتند باندیشهٔ مذاهب دیگر .

و درین حکایت چند فایده است یکی آنکه بدانی که مذهب شافعی حقست بحکم نص قرآن مجید ، نه چنانکه اعتقاد کنی که دیگر مذاهب باطلست کلا و حاشا . و دیگر آنکه بدانی که چون مهمی دینی در پیش بود و یا خواهی که بدانی تا از هر دو کار کدام حقست وکردنی و کدام باطلست و ناکردنی بدان اندیشه جامع قرآن باز کردن روا باشد بسبب آنکه درین‌محفل جملهٔ ائمهٔ مذاهب و بزرگان دین و ائمهٔ متصوّفه جمع بودند و برین حکم متفق شدند چون خواجه امام بو محمد جوینی و پسرش امام‌الحرمین و قاضی صاعد و علی صندلی و ابوبکر اسحاق واستاد اسماعیل صابونی و استاد امام ابوالقاسم قشیری و دیگر فحول ائمه و بزرگان دین

که ذکر ایشان بتطویل انجامد که هریك در مذهبی مقتدای جهانی بوده اند و هیچ کس برین اعتراضی نکرد و نگفت که نشاید . و دیگر آنکه ابتدا بجانب راست در همه کار ها باید کرد خصوصاً در مهمات دین بحکم خبر صاحب شریعت صلوات‌الله و سلامه علیه . دیگر آنکه طاق اختیار کردن اولیتر موافقت این حدیث را که **ان‌الله تعالی وتر یحب الوتر** .

و هر حکایتی ازین حکایتها که نبشته شد و می‌شود همچنین فواید بسیار را متضمن است اما در شرح هریك اگر خوضی رود موجب تطویل و سآمت باشد والحر یکفیه الاشارة .

(الحکایة) آورده‌اند که دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) از نشابور بمیهنه می‌آمد چون از طوس بیامـد بدروازه نوبهار رسید و شیخ ما تنها می‌راند و جمع درویشان باز پس بودنـد و اول عهد ترکمانان بود و خراسان نا ایمن بود . ترکمانی چند بنزدیك شیخ رسیدند و خواستند کـه اسب شیخ را بگیرند شیخ گفت چیست شما را و چه میباید ، ترکمانان گفتند فرود آی شیخ گفت ما را چهار کس بر اینجا نشاندند چندان صبر کنید که مارا فرو گیرند اسب ازآن شماست و تا ایشان درین سخن بودند جمع در رسیدند شیخ گفت مارا فرو گیرید شیخ را از اسب فرو گرفتند ، چون ترکمانان آن جمع بدیدند برفتند . و تا جمع شیخ را از اسب فرو گرفتند آن سواران ترکمانان دورتر رفته بودنـد شیخ گفت که این اسب را بایشان دهید ، گفتند ای شیخ ما مردم بسیاریم هیچ چیز بدیشان ندهیم شیخ گفت نباید که ما گفته‌ایم که این اسب ازآن شماست بدیشان دهید چنان کردند که اشارت شیخ بود . ترکمانان آن اسب بستدند و برفتند وآن اسب را ببردنـد . شیخ با جماعت بدیه حروحلی (۱) آمد ، نماز دیگر جمعی ترکمانان آمدند و اسب شیخ باز آوردند و اسبی دیگر سخت نیکو بیاوردند و از شیخ بسیار عذر خواستند و گفتند ای شیخ این جوانان ندانستند دل با ما و با ایشان خوش کن تو بزرگی خویش بکردی ایشان را چشم بران نیفتاد . شیخ اسبانرا قبـول نکرد بسیار گفتنـد و خواهش و زاری کردند تا باشد که شیخ اسب ایشان قبول کنـد قبول نکرد و اسب خویش هم قبول

(۱) حرو جلی خ

نکرد و مردمیها کرد و گفت ما این اسب بدیشان داده‌ایم و از هرچه ما برخاستیم با سرآن نشویم. چون شیخ این سخن بگفت آن ترکمانان جمله توبه کردند و موی فروکردند وآن سال جمله بحج رفتند و از جملهٔ مصلحان گشتند ببرکهٔ شیخ .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما بنشابور بود پیرزنی حجرهٔ داشت بر زبر خانقاه شیخ ما چنانکه همه روزه شیخ را می‌دیسد و پیوسته بمجلس استاد امام ابوالقاسم قشیری (قه) می‌رفتی و هرگز بمجلس شیخ ما نیامدی و استماع سخن او نکردی . اورا گفتندی ای پیرزن آخر همه روز شیخ را می بینی و چندین کرامتهای ظاهر او مشاهده می کنی و هرگز بمجلس او حاضر نمی‌شوی و بکلمات مبارك او تبرك نجویی و بمجلس استاد امام حاضر می‌شوی آنجا هیچ چیز می بینی که اینجا نمی‌بینی این حال چگونه است . آن پیرزن بدرد بگریست وگفت چگونه کنم بدست من نیست استاد امام را بمن نموده‌اند و شیخ بوسعید را بمن نمینمایند .

(**الحکایة**) آورده‌اند که یکروز شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور مجلس میگفت وآن روز شیخ را دستارچهٔ در دست بود در میان سخن گفت سیصد دینار نشابوری باید که ازین دستارچه راست شود که حسن را سیصد دینار وامست . پیر زنی آواز داد که من بدهم گفتند ای پیرزن سیصد دینار نشابوریست تو از کجا آری گفت من دانم چون شیخ این سخن بگفت من اندیشه کردم آنچه از خانهٔ خویش بخانهٔ شوهر برده بودم وآنچه شوهر بمن داده بود حساب کردم سیصد دینار بود در وجه شیخ نهادم . شیخ گفت مبارك باد دستارچه بدست حسن مؤدب بنزدیك آن پیر زن فرستاد حسن دستارچه بستد و پیش پیرزن برد ، شیخ گفت ای حسن از ان پیرزن سؤال کن تا چه دعایش گوییم حسن از پیرزن پرسید که شیخ چه دعایت گوید ، پیرزن گفت دعاه دل خوشی . حسن با شیخ بگفت ، شیخ بخندید وگفت ای سلیم دل چرا جاه نخواستی وکلاه نخواستی وضیاعی وعقاری نخواستی بدل خوشی چون افتادی که هفتاد سالست که ما پس زانو حصار گرفته‌ایم و ازین حدیث هنوز بویی بمشام ما نرسیده است .

(**الحکایة**) یکروز شیخ ما (قه) در نشابور در خانقاه خویش نشسته بود و سید اجل نشابوری بسلام شیخ آمده بود ودر پهلوی او نشسته بود شیخ ابوالعباس

سقانی (۱) درآمد شیخ او را زیر دست سید اجل بنشاند سید اجل ازان بشکست و در اندرون او داوریی پدید آمد شیخ روی بسوی سید اجل کرد وگفت شما یرا که دوست دارند برای مصطفی دوست دارند و ایشان را که دوست دارند برای خدای دوست دارند .

(الحکایة) آورده‌اند که شیخ‌ما (قه) روزی درنشابور بر نشسته بود وجمع متصوفه در خدمت او بودند و ببازار فرو می‌شدند جمعی برنایان می‌آمدند برهنه هر یکی ازار پایی چرمین در پای کرده و یکی را بر گردن گرفته می‌آوردند چون پیش شیخ رسیدند شیخ پرسید که این کیست گفتند امیر مقامرانست شیخ او را گفت که این امیری بچه یافتی گفت ای شیخ براست باختن و پاك باختن ، شیخ نعرهٔ بزد وگفت راست باز و پاك باز و امیر باش .

(الحکایة) خواجه علی طرسوسی خبـاز شیخ ما بود و در سفره هم کاسهٔ شیخ ما بودی و شیخ آداب و سنن نان‌خوردن دروی می‌آموختی . یك‌شب خواجه علی کاسه پاکیزه می‌کرد شیخ گفت این چیست گویی از شره این‌کاسه فرو خواهی برد ، دیگر شب چون سفره بنهادند خواجه علی جای دیگر نشست شیخ برسفره گفت که خواجه علی را نمیبینم کجاست گفتند ای شیخ بپای سفره نشسته است شیخ گفت هم اینجا بیا که بار تو کشیم به از آنکه دیگران .

(الحکایة) خواجه ابوالفتح شیخ گفت رحمة الله علیه که خواجگك سنگانی پیش شیخ ما آمد و او جوانی ظریف بود و جامه‌های نیکو پوشیده داشت و شیخ را بدعوتی می بردند و شیخ ما را عادت چنان بودی که از پس جمع راندی خواجگك در پیش می‌رفت و در خود می‌نگریست شیخ گفت خواجه در پیش مرو خواجگك باز پس ایستاد وچون قدمی چند برفت شیخ گفت از پس مرو خواجگك بردست راست شیخ آمد وقدمی چند برفت شیخ گفت بردست راست مرو خواجگك دل تنگ شد گفت ای شیخ کجا روم شیخ گفت ای خواجه خود را بنه و راست برو پس شیخ این بیت بگفت :

تا با تو تویی ترا بدین‌حرف چکار کین آب حیاتست ز آدم بیزار

---

(۱) سقالی خ.

فریاد برخواجگك افتاد ودرپای شیخ درافتاد و توبه کرد و لبیك زد و بسفر حجاز شد و از بزرگان گشت .

(الحکایة) هم خواجه ابوالفتح شیخ گفت رحمة‌الله‌علیه که شیخ‌ما (قده) از نشابور بمیهنه آمده بود وجمعی گران با وی بودند . یکروز بر دوکانی که بردو مشهد مقدس است مجلس میگفت و خلقی بی‌حد نشسته بودند و وقتی خوش پدیـد آمده بود ، درین میان نعرهٔ مستان و هایهوی وغلبهٔ ایشان پدید آمد ودرهمسایگی شیخ مردی بود که اورا احمد بوشره گفتندی مگر شبانه در سرای خود با جمعی بکار باطل مشغول شده بود و بـامداد صبوحی کرده و مشغلهٔ عظیم می‌کردند ، صوفیان و عامهٔ خلق برآشفتند و غلبه درمردمان افتاد که برویم و سرای برسر ایشان فرو اندازیم . شیخ در میان سخن بود گفت سبحان‌الله العظیم ایشانرا بباطل چنـان مشغول کرده‌اند که‌ازحق شماشان یاد می‌نیاید شماحقی بدین روشنی می‌بینید وچنانتان مشغول نمی‌کند که از ان باطلتان یاد نیاید ، فریاد ازخلق برآمد و بسیار بگریستند و بترك آن امر معروف بگفتند وآن روز بگذشت وشیخ هیچ نگـفت . خواجه بوالفتح گفت که‌من دیگر روز درپیش‌شیخ ایستاده بودم این‌احمد بوشره درپیش شیخ بگذشت شرم زده شیخ هیچ نگفت تا احمد ازشیخ بگذشت . شیخ گفت سلام علیك جنگ نکرده‌ایم ما ترا همسایهٔ نیکیم ، آن بزرگ درحق همسایه بسیار وصیت کرده است ، اگر وقتی ترا مهمانی‌آید تو با ما همسایهٔ استاخی(۱) بکن تا ما ترا مدد کنیم بیگانه مباش . چون شیخ این بگفت احمد در پای شیخ افتاد و گفت ای شیخ با تو عهد کردم که هرگز این‌کار نکنم توبه کـردم ومرید شیخ شد و از نیك‌مردان گشت. بسی برنیامد که شیخ از دنیا نقل‌کرد و هرکسی را وصیتی می کرد این احمد برپای خاست و گفت ای شیخ پیرم و روشنایی ندیدم و تو می بروی من چون کنم شیخ گفت هیچ دل مشغول مدار که‌کسی که روشنایی این شمع بر وی افتد کمترین چیزی که خدای تعالی بوی‌کند آن بود که بر وی رحمت کند .

(الحکایة) خواجه بوالفتح شیخ گفت رحمة‌الله‌علیه که شیخ ما (قـه) روز چهارشنبه بگرمابه رفتی و شیخ بومحمد جوینی رحمه‌الله آنجا آمدی و با شیخ

(۱) استاخی بروزن وبمعنی گستاخی است (برهان قاطع .)

درگرمابه سخنها گفتندی . یکروز شیخ درگرمابه با شیخ محمد جوینی گفت ای خواجه این آسایش و راحت گرمابه از چیست ؟ شیخ بومحمد گفت که مردم خسته وکوفته باشد آب گرم برخود ریزد بیاساید . شیخ ما گفت بهتر ازین باید ، شیخ بومحمد گفت مردم در هفته شوخگن شود و موی بالیده و سنتها بجای نیاورده چون بگرمابه درآید موی بردارد و شوخ پاك کند وخویشتن بشوید سبکتر گردد و بیاساید . شیخ گفت بهتر ازین باید ، شیخ بومحمد گفت که من بیش ازین ندانم شیخ را چه می‌نماید . شیخ گفت ما را چنین مینماید که دو مخالف جمع شدند چندین راحت می‌دهد . شیخ محمد بگریست وگفت آنچه شیخ را روی می‌نماید هیچ خلق را آن نیست .

(**الحکایة**) شیخ ما (قه) مجلس میگفت و یکی از پسران شیخ ابوالحسن خرقانی رحمةالله علیه حاضر بود . شیخ در میان سخن گفت کسانی که از خود نجات یافتند و پاك از خود بیرون آمدند از عهد نبوّت الی یومنا هذا بعقدی رسیدند و اگر خواهید جمله را بر شمریم ، و اگر کسی از خود پاك شد پدر این خواجه بود و اشارت بپسر شیخ بوالحسن خرقانی کرد . پس گفت شیخ بوالحسن خرقانی را (قه)(۱) علماء امت بران متفق‌اند که خدای را جل‌جلاله بعقل باید شناخت و بوالحسن چون بعقل نگریست اورا درین راه نابینا دیدکه تا خدایش بینایی ندهد و راه ننماید نبینند و ندانند . بسیارکس را ما دست گرفتیم و از غرور عقل براه آوردیم .

(**الحکایة**) پدرم نورالدین منوّر رحمه‌الله روایت کرد که شیخ ما (قه) در نشابور بجایی میرفت بسر کوی حرب رسید دوکانهای آراسته دید بریاحین و میوه‌های نیکو نهاده وآن جای عظیم خوش بود چنانکه در جملهٔ نشابور موضعی ازان خوشتر وآراسته تر نبود . شیخ گفت این موضع را چگویند گفتند سرکوی حرب شیخ ما گفت خه کسی راکه سرکوی حربش چنین بود بنگر تا سرکوی صلحش چون بود .

---

(۱) در نسخه هامش بجای « خرقانی را قدس الله روحه » « رفته است که » ضبط شده و چنان مینماید که اصل عبارت چنین بوده است ، پس گفت بر زبان شیخ بوالحسن رفته است که علماء . . . . . .

و هم پدرم رحمه‌الله روایت کرد که روزی شیخ ما (قه) مجلس خواست گفت چون بیرون آمد و بر تخت بنشست و مقریان قرآن برخواندند جمعی بسیار آمده بودند هر کسی از سایلان از نوعی دیگر سؤال کردند و مسایل بسیار مختلف بپرسیدند و شیخ نظاره میکرد و خاموش میبود تا بسیار بپرسیدند آخر شیخ گفت .

گرمن بختن (۱) زیار وا دارم دس (۲)   ما ورد و نساو طوس یار من بس

و صلی‌الله علی محمد وآله اجمعین و دست بر وی فرود آورد و از تخت فرود آمد وآن روز بیش ازین سخن نگفت .

(**الحکایة**) و هم پدرم گفت رحمة‌الله علیه در ابتداء حالت شیخ ما (قه) که هنوز اهل میهنه شیخ را منکر بودند و رئیس میهنه خواجه حمویه بتعصب شیخ از سرخس دانشمندی فاضل آورده بود تا در میهنه مجلس میگفت و فتوی می‌داد . روزی آن دانشمند بمجلس شیخ آمد کسی از شیخ ما سؤال کرد خون کیك تا بچه قدر معفواست و تا بچه مقدار روا بود که بآن نماز کنند ، شیخ ما گفت ای امام خون کیك چند معفواست و اشارت بدان دانشمند کرد و گفت این چنین مسئله‌ها از وی پرسید از ما که پرسید از حدیث او پرسید .

(**الحکایة**) آورده‌اند که هر روز آدینه شیخ ما (قه) حسن مؤدب را بنزدیك خواجه حمویه فرستادی که رئیس میهنه بود و مرید شیخ ما گشته و بوی پیغام دادی و سخنی گفتی و خواجه حمویه بدین تفقد مفاخرت کردی و بدین خرده که شیخ مارا دل بدو ست زنده بودی . یکروز آدینه درزمستان بغایت سرد بود و شیخ را و جمع را هیچ چیز در پیش نه حسن مؤدب را بخواند و گفت بنزدیك خواجه حمویه شو و اورا سلام گوی و بگوی که امروز سرد روزیست . در چنین روزی بدین سخن تفقد او فرو نگذاشت تا نباید که دل او برنجد که شیخ در سرما از ما یاد نیاورد .

(**الحکایة**) شیخ ما (قه) روزی مجلس میگفت در میان سخن گفت که روزگاری بیاید که هیچ کس در خانقاهی سالی بنتواند نشست و در صومعهٔ پنج ماه

---

(۱) و (۲) بچنین - دست ، خ

آرام نتواند گرفت و در مسجدی پنج روز قرار نیابد ، این روزگار درنوردند (۱) .

و هم شیخ ما گفت جوانی بنزدیك پیری در شد و گفت ای پیر مرا سخنی بگوی پیر ساعتی سر فرو برد و تفکر کرد پس سر برآورد و گفت ای جوان انتظار جواب میکنی گفت آری پیر گفت هرچه دون حق است جل جلاله کراه سخن نکند وهرچه (۲) عز و علا بعبارت در نیاید « ان الله تعالی اجل من ان یوصف بوصف او یذکر بذکر » .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود یك شب جمع را با شیخ بخانقاه صندوقی بردند بدعوت چون چیزی بکار بردند و نماز خفتن بگزاردند بسماع مشغول شدند وآن خانقاه در همسایگی سید اجل حسن بود چون سماع گرم شد و صوفیان را حالتی پدید آمد و در رقص آمدند سید اجل حسن را خواب شولیده میشد از نعره و رقص صوفیان ، از چاکران خویش پرسید که چه بوده است گفتند شیخ بوسعید درین خانقاه صندوقیست و دعوت کرده‌اند اکنون سماع میکنند و صوفیان رقص میکنند ، و سید اجل حسن شیخ را وصوفیان را عظیم منکر بود گفت خواب بر ما شولیده میدارند بر بام خانقاه روید و خشت بر سر ایشان فرو اندازید چاکران سید اجل بر بام آمدند و از بام خانقاه خشت باز میکردند و خشت و نیم خشت بخانقاه بر سر صوفیان فرو می‌انداختند اصحاب بشولیدند و قوّالان و مقریان خاموش گشتند .

شیخ گفت چه بوده است گفتند مگر کسان سید اجل حسن آمده‌اند وخشت بدینجا فرو میگذارند ، شیخ گفت آنچه فرو انداخته‌اند بیارید جملهٔ خشتها در پیش شیخ جمع کردند و بر طبقی نهادند و پیش شیخ آوردند چاکران سید اجل از بام نظاره میکردند تا این خشت که ایشان میکنند شیخ چه میکند ، آن یك یك خشت پاره که در پیش وی بود بر میگرفت و بوسه میداد و بر چشم مینهاد و میگفت هر

---

(۱) در نوردید ، خ

(۲) از اینجا یکی دو کلمه ظاهراً افتاده است و ببعض قرائن احتمال میرود عبارت ساقط (درون حق است) باشد .

چه از حضرت نبوی رود عزیز و نیکو بود وآن را بدل و جان باز باید نهاد عظیم بدنیامد که بر ما این خرده فرو شد که خواب چنین عزیزی بشولیدیم مارا بکوی عدنی کوبان باید شد . شیخ حالی برخاست و بر اسب نشست و صوفیان هر دو خانقاه بجمع در خدمت شیخ برفتند و روشنایی برداشتند و ببردند و قوالان همچنان درراه میگفتند تا بخانقاه کوی عدنی کوبان آمدند وآن شب سماعی خوش برفت وشبی با لذت بگذاشتند . چون چاکران سید اجل حسن بسرای سید اجل حسن فرو شدند گریان و رنجور سید اجل اعتقاد کرد که صوفیان چاکران او را برنجانیده‌اند یا بزده‌اند پرسید که شمارا چه بوده است که بدین صفت میگریید گفتند مپرس که چه رفت سید اجل گفت که زودتر بگویید تا چه بوده است گفتند ای سید هر خشت و سنگ که ما در خانقاه انداخته بودیم شیخ بفرمود تا همه را بر طبقی نهادند و پیش او بردند و او یك یك بر میگرفت و بوسه میداد و برسر و چشم مینهاد و میگفت که این از حضرت نبوت رسیده است این عزیز باشد و نیکو بود و بد آمد که این خرده از ما فرو شد که خواب چنان عزیزی بشولیدیم .

چون سید اجل حسن این سخن بشنود عظیم پشیمان شد ازان حرکت که فرموده بود گفت آخر چه رفت گفتند حالی برخاستند و جمله بخانقاه کوی عدنی کوبان شدند ، سید اجل رنجور گشت آن شب وآن انکار و داوری صوفیان جمله از باطن او بیرون شد وآن شب همه شب بر خویشتن میپیچید و دران رنج میبود و هیچ در خواب نمیشد و میگفت کاشکی یکبار دیگر روز آمدی تا من بعذر شیخ رفتمی .

دیگر روز بامداد بگاه برخاست وبفرمود تا ستور زین کردند و برنشست تا بعذر شیخ رود و شیخ ما نیز بگاه فرموده بود تا ستور زین کنند و شیخ برنشسته بود و با جمع متصوفه بعذر سید می‌آمد هردو بسر چهار سوی نشابور بهم رسیدند یکدیگر را درکنار گرفتند و بپرسیدند و از یکدیگر عذرها خواستند و میگفتند ترا باز باید گشت تا ما بعذر بنزدیك تو آییم .

سید اجل حسن گفت اگر هیچ عذر من قبول خواهد بود شیخ را بازباید

گشت و بخانقاه شد تا من بخانقاه آیم و عذر شیخ و جمع بخواهم و استغفار کنم، شیخ ما گفت فرمان سید اجل راست هر دو بازگشتند و بخانقاه کوی عدنی کوبان آمدند و هر دو بزرگ از یکدیگر عذرها خواستند و هر دو بزرگ و جمع خوش دل و صافی باز گشتند .

سید اجل گفت اگر هیچ عذر ما بنزدیك شیخ مقبول است و ردّ نیست شیخ را امشب بخانه ما باید آمد تا بدانم که عذر من قبول افتاده است شیخ اجابت کرد وآن شب بنزدیك سید اجل شد و او تکلف بسیار پادشاهانه کرده بود چنانکه از خاندان کرم و بزرگواری معهود است وآن شب جمع هر دو خانقاه در خدمت شیخ آنجا بودند و سماع کردند و وقتی خوش رفت و سید اجل را ارادتی عظیم پدید آمد اوّل انکاری تمام وآخر ارادتی بغایت و ارادت سید اجل حسن درحق شیخ ما بجایی رسید که در مدت مقام شیخ ما بنشابور سی هزار دینار نشابوری در راه شیخ ما خرج کرد .

(الحکایة) آورده‌اند که وقتی درویشی در مجلس شیخ ما (قه) بر پای خاست و حکایتی دراز آغاز کرد . شیخ ما گفت ای جوانمرد بنشین تا چیزیت بیاموزم ، آن مرد بنشست شیخ گفت ای جوانمرد چه خواهی کرد ازین قصهٔ دراز گفتن این بار که سؤال خواهی کرد بگوی که راست گفتن امانتست و دروغ گفتن خیانت و مرا فلان چیز حاجتست . آن مرد گفت که چنین کنیم اکنون بد ستوی باز گویم تا چه بیاموخته ام ، شیخ گفت بگوی آن مرد بر پای خاست و بگفت راست گفتن امانتست و دروغ گفتن خیانتست و مرا بفرجی شیخ حاجتست . شیخ گفت مبارك باد فرجی از پشت برداشت و بوی داد چون مجلس تمام شد و شیخ فرود آمد و مردمان بپراکندند مریدان شیخ ما بنزدیك آن مرد شدند وفرجی شیخ را از وی بصد دینار خریداری کردند بنفروخت ایشان می‌افزودند تا بهزار درم برسید و بهزار درم از وی بخریدند وباز پیش شیخ آوردند شیخ قبول نکرد وباسر خرقه نشد وفرجی را بآن درویش داد و سیم بوی بگذاشت و رها نکرد که از وی بستانند .

(الحکایة) شیخ ما (قه) یکروز درمیهنه مجلس میگفت ، حمزهٔ ازجاهی کاردگر که مرید شیخ ما ابوسعید (قه) بود و شیخ را در حق وی نظری هر چه

تمامتر بود و هر روز که نوبت مجلس شیخ بودی حمزه بگاه از ازجاه بیامدی چنانکه آن وقت که شیخ ما بیرون آمدی او بمیهنه آمده بودی و بجایگاه مجلس نشسته وچون مجلس شیخ بشنیدی بازگشتی وبازجاه شدی . یکروز حمزه دیرتر میرسید وشیخ را تقاضای او می بود که درویشی عظیم شکسته وگرم رو بود ، درمیان مجلس حمزه در رسید شیخ روی سوی او کرد وگفت درآی حمزه درآی حمزه :

از چهره همه خانه منقش کردی وز باده رخان ما چو آتش کردی
شادی و نشاط ما یکی شش کردی عیشت خوش باکه وقت ما خوش کردی

فریاد از مجلس شیخ برآمد و حالتها رفت .

(الحکایة) شیخ ما (قه) در ابتداء حالت یکروز در قبض بود از میهنه قصد سرخس کرد چنانکه سنت او بوده است که هر وقت که اورا قبضی بودی سر خاك پیر ابوالفضل حسن شدی بعد از وفات پیر ابوالفضل چنانکه در حال حیات او بخدمت او شدی .

چون شیخ ما قصد سرخس کرد چون بدستکرد رسید لقمان سرخسی بوی رسید گفت ای بوسعید کجا میروی گفت دلم شکسته است بسرخس میروم لقمان گفت چون بسرخس رسی ای بوسعید خدای سرخس را از ما سلام گویی .

(الحکایة) شیخ ما (قه) گفت ما در سرخس پیش ابوالفضل حسن بودیم که یکی درآمد وگفت لقمانرا نالندگی پدید آمده است و فرو مانده و گفت که مرا برباط بوجابر برید و سه روز است تا آنجاست و هیچ سخن نگفته است ، امروز گفت پیر ابوالفضل را بگویید که لقمان می‌برود شغلی هست ؟ پیر ابوالفضل چون این سخن شنید برخاست وگفت آنجا رویم ، با جماعت آنجا شدیم ، چون لقمان اورا بدید تبسمی کرد پیر ابوالفضل بر سر بالین او بنشست او در پیر مینگریست و نفسی گرم میزد و هیچ لب نمیجنبانید یکی از جمع گفت لااله الاالله ، لقمان تبسمی بکرد وگفت ای جوانمرد ما خراج بداده‌ایم و برات بستده و باقی بر توحید داریم ، آن درویش گفت آخر خویشتن با یاد حق می‌باید داد لقمان گفت مرا عربده میفرمایی بر درگاه او . پیر بوالفضل را این سخن خوش آمد گفت همچنین است ، ساعتی بود نفس منقطع شد و همچنان در پیر مینگریست و هیچ تغیر در نظرش پدید نیامد

گفت وگویی در میان جمع افتاد بعضی گفتند تمام شد و بعضی گفتند نشده است که هنوز نظرش‌را ستست و درست پیر ابوالفضل گفت تمام شده است ولیکن تا ما نشسته‌ایم او چشم فراز نکند که دوستان چشم از دوستان فراز نکنند پس پیر ابوالفضل برخاست و لقمان چشم برهم نهاد رحمةالله علیه .

(الحکایة) آورده‌اند که دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بقاین رسید اورا آنجا دعوتها کردند. یکروز شیخ مارا دعوتی ساخته بودند ، چون شیخ آنجا حاضر شد کسی بخواجه امام بوسعید حدّاد فرستاد ، وآن مرد از بزرگان عهد بود ، وگفت که میباید که موافقت کنی بوسعید حدّاد گفت من از چهل سال باز نان هیچکس نخورده‌ام الا نان خویش این خبر بشیخ آوردند شیخ گفت سبحان‌الله ما باری از مدت پنجاه و اند سال باز نان خویش و نان هیچکس نخورده‌ایم یعنی هر چه خورده‌ایم ازآن حق بوده است وازآن او دیده ایم و ازآن او دانسته .

(الحکایة) هم دران وقت که شیخ ما (قه) بقاین بود امامی دیگر بود آنجا سخت بزرگوار اورا خواجه امام محمد قاینی گفتندی چون شیخ ما آنجا رسید او بنزدیك شیخ آمد بسلام و بیشتر اوقات در خدمت شیخ بودی و بهر دعوتی که شیخ را بردندی او بموافقت شیخ حاضر آمدی و بسماع بنشستی روزی بعد از دعوت سماع میکردند و شیخ مارا حالتی پدید آمده بود و جملهٔ جمع دران حالت بودند و وقتی خوش پدید آمد . مؤذن بانگ نماز پیشین گفت و شیخ همچنان در حال بود و جمع در وجد رقص میکردند و نعره میزدند و در میان‌آن حالت امام محمد قاینی گفت نماز نماز شیخ ما گفت که ما در نمازیم و همچنان در رقص بودند امام محمد ایشانرا بگذاشت و بنماز شد چون شیخ ازان حال بازآمد گفت از آنجا که آفتاب برآید تا بدانجا که فرو شود بر هیچ آدمی نیفتد بزرگوارتر و فاضلتر ازین مرد یعنی محمد قاینی اما سر مویی باین حدیث کاری ندارد .

(الحکایة) آورده‌اند که شیخ ما ابوسعید (قه) در نشابور با جمعی از بزرگان نشسته بود چون استاد امام ابوالقاسم قشیری و شیخ بومحمد جوینی واستاد اسماعیل صابونی رحمةالله علیهم و هر یکی سخنی میگفتند که در شب وردها چه باشد و بچه ذکر مشغول باشیم چون نوبت بشیخ ما رسید از شیخ سؤال کردند که

در شب ورد شیخ چیست شیخ ما گفت ما همه شب میگوییم یارب صوفیانرا فردا چیزی خوش ده که بخورند ایشان در یکدیگر نگربستند و گفتند ای شیخ این چه ورد است شیخ ما گفت که مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه گفته‌است **ان‌الله تعالی فی‌عون العبدمادام‌العبد فی‌عون اخیه‌المسلم** ایشان جمله اقرار کردند که ورد شیخ ما تمامتر است و هیچ ورد ورای این نیست .

دقیقهٔ درین حکایت هست که شیخ مایشان نمود که آن وردی که شما می‌خوانید و نمازی که میگزارید برای ثواب آخرت و طلب درجه می‌کنید و این همه نصیب شماست اگر نیکی می‌طلبید هم برای خویش می‌خواهید و همگی روزگار و اوراد و دعوات ما موقوف و مصروفست بر نیکی خواستن برای غیری پس این تمامتر است . چنانکه در سخنان یکی ازمشایخ بزرگست که در مناجات همیگفت خداوندا اعضا و جوارح مرا روز قیامت چندان گردان که هفت طبقهٔ دوزخ از اعضا و جوارح من چنان بر گردد که هیچ‌کس را جای نماند پس عذاب که همه بندگان خویش‌را خواهی‌کرد برنفس من نه تا من داد از نفس خویش بستانم و اورا بمراد خویش ببینم و همه بندگان تو از عقوبت خلاص بیابند . خصومت این طایفه با نفس خویش و شفقت ایشان بر خلق خدای تعالی و بندگان او چنین بوده است .

(**الحکایة**) امام الحرمین ابوالمعالی جوینی گفت که روزی پدرم شیخ ابومحمد جوینی مرا گفت که برخیز و بنزدیك ابوسعید ابوالخیر (قه) شو و هرچه شیخ گوید یاد دار تا با من بگویی من پیش شیخ شدم شیخ مرا گفت چه میخوانی گفتم خلافی شیخ گفت خلاف نباید خلاف نباید خلاف نباید اتفاق باید من بازگشتم و پیش پدر آمدم و باز گفتم که بر زبان شیخ چه رفت پدرم گفت بعد ازین خلافی مخوان علم مذهب و فقه خوان من بران اشارت برفتم کار علم من بدین درجه رسید .

(**الحکایة**) آورده‌اند که شیخ ما ابوسعید (قه) بهراة می‌شد و جمع با شیخ بودند و مقربان نیز درخدمت او چون بدیه ریکار (۱) رسیدند (وآن دیهیست

---

(۱) زندکار ، خ

بر ده فرسنگی شهر هری) وآنجـا مردی بوده است سخت بزرگوار و صـاحب کرامت اورا شیخ بوالعباس ریکاری گفتندی و او برادری داشته است هم مردی عزیز بوده است و نیکو روزگار و ایشان پیوسته باهم بودندی وکوشکی داشته‌اند چنانکه عادت اهل هری است که نشست ایشان برآنجا بوده است و هرکه از اهل متصوفه و اهل زندگانی آنجا رسیدندی اورا بدان موضع فرود آوردندی و مراعات کردندی و شرط ضیافت و میهمانی بجای آوردندی ، و ایشان سماع را منکر بودند .

چون شیخ ما آنجا رسید اورا بران کوشك فرود آوردند و حالی تکلفی کردند چون چیزی بکار بردند شیخ گفت بیتی برگویید ، شیخ بوالعباس گـفت ما را معهود نبوده است در سماع نشستن ، شیخ ما گفت که قوال را بگو که بیـا و بیتی بگو مقربان شیخ بیتی بگفتند و ایشان‌را مجال سخن‌گفتن نبود . شیخ مارا حالتی بود و وقتی خوش پدید آمد برخاست و رقص می‌کرد و جمع که با شیخ بودند موافقت کردند و شیخ ابوالعباس را در اندرون انکاری می بود ، شیخ ما دست او بگرفت و بخویشتن کشید تا او نیز در رقص موافقت کـند او خویشتن کشیده می‌داشت . شیخ ما گفت بنگر شیخ بوالعباس بصحرا بنگریست جملهٔ درختان وکوهها و بناها دید که موافقت شیخ می‌کنند . شیخ بوالعباس نیز بی خویشتن در رقص آمد و دست برادر بگرفت وگفت بیا ای برادر و رقص کن که مارا ازین مردگله نیست ، هر دو برادر در رقص آمدند وآن انکارشان برخاست و بعداران بر سماع انکار نکردند و پیوسته سماع خواستندی . و اکنون آن کوشك برجایست و مردمان که آنجا رسند زیارت کنند که قدم شیخ ما درآنجا رسیده است و شیخ درآنجـا بنشسته و بیاسوده .

چون شیخ آن روز آنجا ببود دیگر روز بهری شـد چون بدر شهر رسید گفت درین شهر مسلمانی درشده است اما کفر بیرون نیامده است . چون بشهر درآمد دران خانقاه شد که خالو درآنجا بود و خـالو پیش شیخ میبود و هم از آنجا باز گشت و بسرای قاضی هـراه آمد و در رفت و بنشست ، قاضی را خبر دادند پای برهنه بیرون دوید و پیش شیخ بدوزانو بنشست وگفت ای شیخ سخنی بگوی شیخ ما گفت **حب‌الدّنیا رأس کل‌خطیئة** و بیش‌ازین سخن نگفت و برخاست ،

قاضی بسیار تضرع و زاری کرد که آخر یك ساعت شیخ توقف کند نکرد و بیرون آمد .

در راه که می‌رفت یکی از اهل هری دست برفتراك شیخ نهاده بود و درخدمت شیخ می‌رفت از شیخ سؤال کرد که ای‌شیخ درین آیت که **الرحمن علی العرش‌استوی** چگویی شیخ ما گفت که درمیهنهٔ ما پیر زنان باشند که یاد دارند که خدای بود و هیچ عرش نبود .

پس شیخ ما می‌آمد تا بدروازه بیرون شود و بمحلهٔ برسید که دران کوی آب کندهٔ بزرگ بود چنانکه ایشان را معهود است که آنرا جای بقوب گفتندی مردی ایستاده بود بر سر آن کو وآواز می‌داد که ای گوهر و فریاد میکرد چون بسیار نعره زد زنی پیر از سرای بیرون آمد سیاه روی وآبله زده و دندانهای بزرگ و بصفات ذمیمه موصوف شیخ و جمع را نظر بران پیرزن افتاد شیخ ما گفت چنین در یا را گوهر چنین باشد . و روی بدروازهٔ نهاد که آنرا دروازهٔ درسره گویند بنزدیك دروازه رسید مردی آنجا بود کلمهٔ بگفت که شیخ از ان سخن برنجید برلفظ شیخ کلمهٔ رفت که دلالت‌کننده بود برآنکه دران دروازه عمارتی نباشد چنانکه بر دیگر دروازها . ازان وقت باز تا اکنون چنانکه بر هر دروازهٔ از دروازهای شهر عمارتها باشد و بازارها و سرایها وکوشکهای خوش و مرتفع و مردم بسیار دران بقاع متوطن بران دروازه هیچ عمارتی نباشد و هیچ کس متوطن نی .

پس شیخ ما از در شهر بیرون آمد و خلق بسیار بوداع و دیدار شیخ بیرون آمده بودند شیخ‌ما روی باز پس کرد وگفت «یا اهل هراة انی اریکم بخیرو انی اخاف علیکم» و برفت و بیش‌ازین سخن بگفت و یك ساعت بیش در شهر هری مقام نکرد و سفره بصحرا نهاد .

(الحکایة) از چند کس از بزرگان و فرزندان شیخ الاسلام عبدالله انصاری (قه) روایت کرده‌اند که شیخ الاسلام عبدالله گفت که در اول جوانی که طالب این حدیث بودم و می‌خواستم که مرا درین‌معنی گشایشی بود ریاضتها میکشیدم و بخدمت پیران طریقت و بزرگان دین می‌شدم و این حدیث طلب می‌کردم و

بهمت و دعا ازیشان مددی می‌خواستم و نیز در زبان من فحشی بودی که بهروقت بی‌خویشتن چیزی بر زبان من رفتی من بباطن آنرا کاره و منکر بودم و هر چند جهد می‌کردم آن از زبان من بیرون نمی‌شد . تا وقتی‌که بنشابور رسیدم و شیخ بوسعید بوالخیر (قه) آنجا بود من بدین اندیشه بزیارت وی درشدم و او نشسته بود و مریدی در خدمت او ایستاده و شلغم جوشیده در شکر سوده میگردانید و بوی می‌داد تا او بکار می برد من در شدم و شیخ شلغمی دردست داشت و نیمی بخورده بود و نیمی دردست نگاه می داشت چون‌من در شدم آن یك نیمه بدست خویش دردهان من نهاد از ان ساعت باز هرگز بر زبان من فحشی نرفت ونه‌هیچ چیزکه نبایست وسخن حقیقت برمن‌گشاده گشت و هرچه برزبان من می‌رود اکنون همه از ان یك نیمه شلغم بوسعید است‌که بدست خویش دردهان من نهاده‌است واز برکهٔ نظر و دست شیخ است .

(**الحکایة**) آورده‌اند که شیخ ما ابوسعید را (قه) در میهنه از جهت صوفیان پانصد دینار نشابوری فام افتاده بود یك روز حسن مؤدب را گفت‌که ستور زین‌کنید تا با ستورشویم بنزدیك ابوالفضل فراتی‌که این فام‌او تواند داد ستور زین کردند و شیخ برنشست و جمع در خدمت شیخ برفتند . درویشی پیشتر برفت و این خبر بنزدیك بوالفضل فراتی برد که شیخ باندیشهٔ فامی پیش تو می‌آید و در میهنه برزبان‌او چه رفت . ابوالفضل فراتی باستقبال پیش‌شیخ بازآمد وشیخ‌را خدمتها کرد و باعزازی هرچه تمامتر شیخ را فرود آورد و سه روز میزبانی نیکوکرد با تکلفهای بسیار . و در سه روز در پیش شیخ از پای نایستاد و بر جای ننشست و هیچ از خدمت او غایب نبود روز چهارم پیش شیخ آمد و پیش‌ازآنکه شیخ کلمهٔ بگفتی یا بدین معنی اشارتی‌کردی او پانصد دینار نشابوری برکشید و بحسن داد وگفت این از جهت فام شیخ و صد دینار دیگر سنجید و بدو داد وگفت این از جهت سفرهٔ راه و صد دینار دیگر بداد وگفت این از جهت راه آورد شیخ . حسن مؤدب بیامد و این معنی با شیخ بگفت ، شیخ ما گفت ای ابوالفضل چه دعات کنم گفت هرچه شیخ فرماید شیخ گفت دعا کنم تا حق تعالی دنیات باز ستاند گفت نه یا شیخ که اگر دنیا نبودی قدم مبارك شیخ اینجا نرسیدی و ما خدمت شیخ

در نیافتیمی و مرا قدرت فراغت دل از شما نبودی شیخ ما گفت بار خدایا او را بدنیا مگذار و دنیا را زاد راه او کن نه و بال وی ببرکهٔ دعاء شیخ باو و بفرزندان او نیکویی رسید و بوالفضل از جملهٔ بزرگان گشت و بر دست او بسیار خیرات رفت و فرزندان او بدرجه‌های بزرگ رسیدند در دین ودنیا و از معارف خراسان گشتند .

(**الحکایة**) ودرانوقت که شیخ‌ما (قه) بنشابور بود روزی حسن مؤدب را گفت که برخیز وقوالی بیار تا از برای ما چیزی بگوید حسن مؤدب بیرون آمد و همه شهر بگشت و بسیار طلب کرد هیچ کس را نیافت چون عاجز شد جوانی را نشان دادند در خراباتی طلب او شد او مست بود . بنزدیك شیخ آمد وگفت ای شیخ همه شهر بگشتم و طلب کردم هیچ کس‌را نیافتم مگر جوانی بدین صفت شیخ گفت اورا بیار چنانکه هست حسن برفت و اورا همچنان پیش شیخ آورد . خود آن طلب آن جوانرا سعادت او بود. آن جوان بخانقاه درآمد چنانکه از خود هیچ خبر نداشت چون پیش شیخ آمد شیخ گفت ای جوان بیتی بگوی آن جوان شکسته بسته بیتی بگفت چنانکه حالت مستان باشد وهمانجا درخواب شد شیخ گفت اورا نیکو بخوابانید اورا نیکو بخوابانیدند و شیخ جبهٔ خویش بداد تا بر وی افکندند . آن جوان یك زمان بخفت از خواب درآمد و فریاد می کرد و میگفت من کجایم حسن بنزدیك وی آمد وگفت در خانقاه بوسعید بوالخیری و ترا شیخ خوانده است تا بیتی بگویی اوگریان و زاری کنان برخاست و درپای یك بیك از صوفیان می‌افتاد تا پیش شیخ آمد و دست و پای شیخ میبوسید و میگفت توبه کردم شیخ دست مبارك خویش برسر وی نهاد و اورا بگرمابه فرستاد آن جوان مزین را گفت که مویم دورکن مزین موی وی بازکرد و شیخ جامهٔ خود را بسرگرمابه فرستاد تا آن جوان در پوشید و بخانقاه آمد و سی‌سال خدمت درویشان کرد و در میان آن طایفه بماند و از بزرگان این طایفه گشت ببرکهٔ نظر مبارك شیخ (قه) .

(**الحکایة**) هم دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود و خواجه ابو طاهر با او بهم . خواجه ابوطاهر گفت که یکروز شیخ فرمود که اسب زین کنید اسب زین کردند و شیخ بر نشست و جمع در خدمت شیخ برفتند و شیخ براهی فرو

راند و ما باوی برفتیم . در میان بازار زنی مطربـه مست روی باز کرده وآراسته چنانکه حالت و عادت ایشان باشد بشیخ ما رسید ، جمع بانگ بروی زدند واشارت کردند که از راه دور تر شو شیخ گفت دست از وی بدارید چون آن زن بنزدیك شیخ ما رسید شیخ ما گفت :

آراسته و مست ببازار آیی   ای دوست نگویی که گرفتار آیی

آن زن را حالتی پدید آمد و بسیار بگریست و در مسجدی که بدان نزدیکی بود درآمد و یکی از مریـدان شیخ را آواز داد شیخ گفت در رو تا حال چیست آن درویش در رفت آن زن هرچـه باوی بود از جامـه و پیرایه و زر و جواهر از خویشتن باز کرده بود و بر فوطهٔ نهاده بدان درویش داد وگفت این را پیش شیخ بر و اورا بگوی که توبه کردم همتی با من دار . آن درویش آنچه آن زن فرستاده بود پیش شیخ آورد وآنچه گفته بود باز گفت ، شیخ گفت مبارك باد و بفرمود تاحالی هرچه آن زن فرستاده بود جمله همانجا بنان سپید و بریان و حلوا و بوی خوش دادند وشیـخ همچنان روی بصحرا نهاده بود با جمع ودر شهر صلا دردادند جمع بسیار از عوام خلق بر اثر شیخ برفتند . شیخ و جمع (۱) بصحرا نهادند وصوفیان می‌پنداشتند که این دعوت ایشانرا خواهد بود، چون حمالان بیامدند و طعامها بیاوردند شیخ فرمود تا آنجمله پیش عوام نهادند و ایشانرا گفت بکار برید و صوفیانرا موافقت نفرمود و شیخ باآن جماعت صوفیان بر گوشهٔ بنظاره بایستادند و بفرمود تاآن عودها و بویهای خوش برآتش نهادند وآن بخورها می‌سوخت و دود بهوا بر می‌شد وشیخ را وقت خوش گشته بود ونعرها میزد و میگفت هرچـه بدم آید بدود و باد شود . چون عام ازان طعامها بعضی بکار بردند و بعضی برداشتند چنانکه هیچ چیز نماند وفارغ شدند شیخ ما بشهر آمد وآن زن مطربه بران توبه بماند و ازجملهٔ نیك زنان شد ببرکهٔ نظر مبارك شیخ (قه) .

(الحکایة) خواجه ابوالفتح شیخ گفت رحمة‌الله علیه کـه دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود سیف‌الدوله والی نشابور بود و از جملهٔ سلاطین بزرگ بود . یکروز بزیارت شیخ آمد در خانقاه و بسیار بگریست و خـدمتها کرد

(۱) ظ ، روی بصحرا نهادند

شیخ را وگفت میباید که مرا بفرزندی قبول کنی، شیخ گفت ابراهیم درجهٔ بزرگ طلب کردی ونباید که بحق این قیام نتوانی کرد گفت ببرکهٔ همت شیخ انشاءالله که قیام بتوانیم کرد شیخ گفت از ما بپذیرفتی که ظلم نکنی و مسلمانان را نیکوداری ولشکر را دست کوتاه داری تابررعیت ظلم نکنند وطریق عدل سپری ،گفت قبول کردم شیخ ماگفت ترا بفرزندی قبول کردیم بعدازان سیف الدوله خدمت کرد وبیرون شد وهم دران ساعت بعدل ونیکوسیرتی مشغول گشت تا چنان گشت که بعدل وسیرتهای پسندیده در خراسان و عراق معروف شد و بنیك مردی و انصاف و جوانمردی ،دو مثل زدندی از بزرگی نظر مبارك شیخ ما (قه)

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود روزی در خانقاه استاد امام ابوالقاسم قشیری مجلس گفته بود و بخانقاه خویش که درکوی عدنی کوبان بود می آمد ابراهیم ینال که برادر سلطان طغرل بود بوی رسید درراه چون شیخ مارا بدید از اسب فرود آمد و سر فرود آورد و خدمت کرد شیخ میگفت فروترآی او سر فروتر می‌آورد و همچنین می گفت تا سر بنزدیك زمین آورد شیخ گفت تمام شد بسم‌الله برنشین او بر نشست و شیخ براند و بخانقاه آمد ، مگر بخاطر درویشی بگذشت که این چه معنی تواند بود که شیخ ابراهیم ینال‌را بخدمت خود فرمود . شیخ ما روی بدان درویش کرد وگفت ای درویش تو ندانی که هرکه برما سلام کند از بهر اوکند قالب ما قبلهٔ تقرب خلقست و مقصود حق‌است جل جلاله ما خود در میانه نه ایم و هر خدمتی که از بهر او کنند هر چه با خشوع تر بود بقبول نزدیکتر بود پس ما ابراهیم ینال را بخدمت حق فرمودیم نه بخدمت خویش . پس شیخ گفت کعبه را قبلهٔ همه مسلمانان گردانیده اند تا خلق اورا سجود می کنند وکعبه خود در میانه نی آن درویش در زمین افتاد و بدانست که هر چه پیران کنند خاطر هرکسی بدان نرسد و بر هر چه ایشان کنند اعتراض نشاید کرد نه بظاهر و نه بباطن که آن جز حق نتواند بود .

(الحکایة) و بروایتی درست از خواجه امام ابوعلی‌العثمانی رضی‌الله‌عنه نقل است که او گفت که از شیخ ما ابوسعید (قه) شنودم که گفت وقتی از اوقات مصطفی را صلوات‌الله و سلامه علیه بخواب دیدم تاجی بر سر وکمری بر میان و

امیرالمؤمنین علی رضی‌الله عنه بر زبر سر او ایستاده و ابوالقاسم جنید و ابوبکر شبلی قدس‌الله روحهما در پیش او نشسته بودند من سلام گفتم و سؤال کردم که : یا رسول‌الله ماتقول من اولیاءالله ؟ رسول صلی‌الله علیه گفت : هذا منهم و هذا منهم و انت اخوهم فاذا مضیت انت لشأنك لایذکره احد بعدك و اشار الی کل واحد منهم .

و جمع کنندهٔ این کتاب مبارك میگوید من از امام اجل عزالدین محمود ایلباشی بطوس شنیدم که او گفت من از امام عبدالرحمن شنیدم در جوانی درمدرسه که او گفت من ازپدر خویش شنیدم خواجه امام عبدالکریم ازجاجی که او گفت که ازشیخ بوسعید شنودم (ق‍ه) که گفت وقتی مصطفی را صلوات‌الله علیه در خواب دیدم که ما را گفت یا باسعید همچنانکه من محمد آخرین پیغامبران بودم تو نیز آخرین جملهٔ اولیایی بعداز تو هیچ ولیی ظاهر نشود و انگشترین از انگشت مبارك خویش بیرون کرد و بمن داد .

(الحکایة) وقتی شیخ ما ابوسعید (ق‍ه) درمیهنه مجلس میگفت درویشی از ماوراءالنهر درآمد و در پیش تخت شیخ بنشست آن روز شیخ ما مجلس تمام کرد درویش شیخ را خدمت بجای آورد و سه روز مقام کرد هر روز که شیخ ما مجلس گفتی آن درویش آمدی و در پیش تخت شیخ می‌نشست و شیخ روی بوی می‌کرد و سخنهای نیکو میگفت . روز چهارم آن درویش در میان مجلس نعرهٔ بزد و بر پای خاست و گفت ای شیخ مرا می باید که بدانم که تو چه مردی وچه چیزی شیخ گفت ای درویش مارا برکیسه بند نیست و با خلق خدای جنگ نیست ، آن درویش بنشست .

چون شیخ از مجلس فارغ شد آن درویش پای افزار کرد و بجانب ماوراءالنهر برفت. چون آنجا رسید آنجا مشایخ بزرگ بوده‌اند و عادت ایشان چنان بودی که حلقه بنشستندی و هرکسی درین شیوه سخنی گفتندی و فایده دادندی ، چون آن درویش بدان حلقه بنشست وگویند که زیادت ازسیصد مرد متقی بوده‌اند وهرکسی سخنی میگفتند نوبت بدورسید اوراگفتند بیا تا چه داری و چه آوردی از خراسان گفت من پیری دیدم در میهنه که سخنان نیکو میگفت من آنرا یاد نتوانستم گرفت اما از وی سؤال کردم که تو چه مردی و احوال تو چیست جواب داد

ما را برکیسه‌بند نیست وباخلق‌خدای جنگ نیست . جملهٔ پیران یکبار برخاستند و روی سوی خراسان کردند و سجود کردند تعظیم حالت شیخ را وچنین گفتند که این کس را سجود باید کرد که ازو هیچ چیز با او نمانده است و همه حق را شده است .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما (قه) بنشابور شد مدت یکسال استاد امام ابوالقاسم قشیری (قه) شیخ ما را ندید و او را منکر بود و هرچه بر شیخ ابوالقاسم رفتی همچنان با شیخ ما بازگفتندی و استاد امام ابوالقاسم بهر وقت از راه انکاری که در خاطر او بود درحق شیخ ما کلمهٔ بگفتی و خبر بشیخ آوردندی و شیخ ما هیچ نگفتی . روزی بر زبان استاد امام رفت که بیش‌ازان نیست که بوسعید حق سبحانه و تعالی را دوست می‌دارد و حق سبحانه ما را دوست می‌دارد فرق اینست که ما درین راه پیلیم وبوسعید پشهٔ ، این خبر را بنزدیك شیخ ما آوردند شیخ ما آنکس‌را گفت برو و بنزدیك استاد امام شو و بگو که آن پشه هم تویی ما هیچ چیز نیستیم و ما خود درین میان نیستیم . آن درویش بیامد وآن سخن باستاد امام بگفت استاد امام ازان ساعت باز قول کرد که نیز (۱) بید شیخ ما سخن نگوید و نگفت تا آنگاه که بمجلس شیخ آمد وآن داوری با موافقت و الفت بدل گشت و این حکایت خود نبشته شده است هم دران وقت .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما (قه) بنشابور بود یکی ازائمهٔ بزرگ بیمار گشته بود ، شیخ ما بعیادت وی در آمد چون شیخ بنشست و او را بپرسید جمعی از وکیلان اسباب آن امام درآمدند یکی گفت فلان اسباب را چندین تخم می‌باید و یکی گفت فلان مستغل را عمارت می‌باید کرد ویکی دیگر گفت فلان باغ را باغبانی می‌باید در حالت بیماری هر یکی را جوابی میگفت و می‌فرمود که هر یك را چگونه می‌باید کرد و همگی خویش بدان مستغرق و مشغول کرده بود چون بخویشتن آمد روی بشیخ کرد تا از وی عذری خواهد شیخ ما گفت خواجه امام اجل را بهترازین می‌نباید مرد . آن امام بخویشتن آمد ودانست که‌حق بدست شیخ

(۱) بمعنی جدازین (برهان قاطع)

است و گفت آنجا که نظر و قدم شیخ است نظر ما آنجا نمی‌رسد و ازان حالت استغفار کرد .

(الحکایة) هم دران‌وقت که شیخ‌ما (قه) بنشاور بود روزی بگورستان حیره می‌شد آنجا که در زکیه است بسر تربت مشایخ رسید جمعی را دید که دران موضع خمر می‌خوردند و دف می‌زدند صوفیان در اضطراب آمدند و خواستند که احتساب کنند و ایشانرا برنجانند و بزنند شیخ اجازت نداد چون شیخ نزدیك ایشان رسید گفت خداوندا (۱) همچنانکه درین جهان خوش دلتان می‌دارد دران جهان نیز خوش دلتان دارد آن جمله برخاستند و در پای اسب شیخ افتادند و خمرها بریختند و سازها بشکستند و توبه کردند و از نیك مردان گشتند ببرکهٔ نظر مبارك شیخ ما (قه) .

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید (قه) بمروالرود می‌شد چون ببغشور رسید جایی سخت ناخوش دید اما اهل آن بیشتر مردمانی بزرگ ونیکو اخلاق بودند و اغلب ائمه و اهل علم و زهد و تقوی بودند و چنین گویند که زیادت از سیصد مرد متقی ومتدین‌بودند وعوام‌آن خطه جمله مصلح بوده‌اند . حکایت کنند که وقتی یکی از عمال سلطان خواست که دران شهر فسادی کند عام و خاص آن شهر از صغار وکبار جمع آمدند و گفتندالبته ما تن دران‌ندهیم که کسی در شهر ما قاعدهٔ فساد نهد یا ارتکاب معصیتی کند یا فرزندان ما بدانند که فساد می‌توان کرد و آن خصومت بجای دور برسید و عاقبت تن درندادند و نگذاشتند . چون شیخ ما (قه) آنجا رسید گفت این شهر دوزخیست بر بهشتیان و از آنجا بمروالرود شد .

و قاضی حسن (قه) شیخ را بدید و مرید اوگشت و شیخ چند روز آنجا مقام کرد . و درویشی پسر خویش‌را تطهیر داد و شیخ ما با جمع صوفیان بدانجا شدند چون چیزی بکار بردند سماع کردند و شیخ ما را وقت خوش گشت و همچنان دران حالت برنشست و بخانقاه‌آمد و جمع صوفیان با شیخ برفتند و قوالان همچنان می‌زدند و چیزی میگفتند و بمیان شهر می برآمدند و مردمان بران انکار کردند و بنزدیك قاضی حسن رفتند وآنچه بر شیخ رفته بود حکایت کردند و

---

(۱) ظ ، خداوند .

بران انکارها نمودند و داوریها کردند قاضی حسن بشیخ ما چیزی نوشت و بنزدیك او فرستاد که مردمانرا چنین انکارها می‌باشد و بدین حرکت داوری میکنند شیخ ما بر پشت رقعهٔ قاضی حسن این بیت بنوشت و بفرستاد :

تعویذ گشت خوی بدان خوب روی را ورنه بچشم بد بخورندیش مردمان

قاضی حسن چون این بیت بدید بگریست و مردمان را آن انکار برخاست .

(**الحکایة**) آورده‌اند که چون شیخ ما (قه) بمرو رفت وآن مساجرا با پیر بوعلی سیاه و خواجه علی خباز بگفت چنانکه پیش‌ازین نبشته شده‌است شیخ از خانقاه بیرون آمد تا بصحرا رود در راه خواجهٔ بحکم ارادت در خدمت شیخ می‌رفت چون شیخ بدر سرای او رسید عنان شیخ ما بگرفت و او را استدعا کرد که می باید که شیخ بسرای من درآید تا ببرکهٔ قدم مبارك او این منزل ما متبرك شود چون الحاح بسیار کرد که‌می‌باید که شیخ‌سرای‌من‌درآید شیخ فرودآمد وباجمع بهم بسرای او درشد ستونی بزرگ بود درین سرا و بسیار چوبها سر بروی نهاده چنانکه بیشترازان عمارت را بار برین ستون بود چون شیخ را چشم بران ستون افتاد گفت لاستوائك حملت ما حملت . چون این کلمه برزبان شیخ برفت آن خواجه گفت آری ای شیخ مرا چندین خرج شده است برین ستون و چندین گردون ببرده‌ام و مشقتها تحمل کرده تا این ستون‌را اینجا آورده‌ایم و در همه شهرها چنین ستونی نیست شیخ ما گفت سبحان‌الله‌العظیم ما کجاییم و این مرد کجاست هم بر پای ازآنجا بیرون‌آمد و چندانکه آن خواجه استدعا کرد شیخ ننشست و بنزدیك مرو بهیچ جای‌نشد وهیچ مقام نکرد وبرباط عبدالله مبارك آمد و آنجا نزول کرد و از آنجا بمیهنه آمد .

(**الحکایة**) خواجه ابوالفتح گفت رحمه‌الله که دران وقت که شیخ ما(قه) بنشابور بود یکروز شیخ را ازار پای نـو دوخته بـودند و درآب زده و نمازی کرده و برحبل افکنده تا خشك شود ازار پای ضایع شد هرکسی میگفتند که این استاخی که تواند کرد بجامهٔ شیخ وکرا این محل باشد درگفت وگوی افتادنـد و شیخ برگوشهٔ رواق خانقاه نشسته بود و هیچ نمیگفت پیری بود که در پیش شیخ نشسته بود و شیخ اورا عظیم دوست داشتی و بخود نزدیك گرداندی . صوفیان

گفتند زاویه‌ها بجوییم همگنان را بشوریم و طلب کنیم وبنگریم تا که دارد ، ابتدا بدان پیر کردند که درخدمت شیخ نشسته بود دست بزیرش درآوردند ازاریای شیخ یافتند که بر میان بسته بود شیخ را چون چشم بران افتاد فرمود که زاویه‌اش بکوی بیرون اندازید زاویهٔ آن پیررا بدر خانقاه بیرون نهادند وآن پیر بیرون شد واز ان ساعت باز که از خانقاه شیخ بیرون شد نیزهرگز کسی او را ندید و از صوفیان و از غربا کس نشان او نداد .

(**الحکایة**) آورده‌اند که شیخ ما ابوسعید را (قه) کنیزکی ترك آورده بود بازرگانی. در نشابور وآن کنیزك خدمت شیخ می‌کرد وکنیزکی نیکو اعتقاد بود و عظیم نیازمند و نیکو خدمت می‌کرد شیخ را بنیاز و سوزی عظیم . آن کنیزك را بخواجه ابوطاهر داد آن کنیزك پیش شیخ آمد و بگریست وگفت ای شیخ من هرگز ندانستمی که تو مرا از خدمت خود دورگردانی شیخ گفت بوطاهر پارهٔ از ماست ما پیریم ترا خدمت او میباید کرد و ترا ما از خدمت خود دور نمی‌کنیم اما ترا بحکم او میباید بود آنگاه آن کنیزك بخدمت خواجه ابوطاهر پیوست ودرخدمت خواجه بوطاهر میبود وخدمتهای شیخ نیز بنفس‌خویش می‌کرد و بجای می‌آورد و اورا اوراد (۱) بسیار پدید آمد و در راه دین اعجوبهٔ گشت و اورا حالات نیکو بود چنانکه شیخ ما یکروز اورا گفت .

از ترکستان که بود آرندهٔ تو   گو شو دگری بیسار مانندهٔ تو

وگویند آن کنیزك والدهٔ خواجه بوالفتح شیخ ما بود رحمةالله علیهم .

---

(۱) ظ ، اولاد .

فصل سیوم

درسخنان شیخ ما ابوسعید قدس‌الله روحه

آورده‌است که گفت ما می‌شدیم که بکوهستان رویم درحدّ بست رسیدیم دیهی بود که اورا طرق گویند ، آنجا فرود آمدیم و گفتیم اینجا هیچکس بوده‌است از پیران گفتند مردی بوده است که اورا داد گفته‌اند بسرخاك آن پیر آمدیم وزیارت کردیم آسایشی تمام یافتیم . جماعتی از اهل دیه بیرون آمدند ما گفتیم کسی باید که داد را دیده باشد تا از وی سخنی برسیم گفتند پیری هست دیرینه که داد را دیده است ما کس فرستادیم آن پیر بیامد مردی گوزپشت ، پرسیدیم که ای پیر تو داد را دیدهٔ گفت که من کودك بودم که اورا دیدم گفتیم آنگاه ازو چه شنیدی گفت مرا پایگاه آن نبود که من سخن اورا بدانستمی لیکن یکسخن ازو یاد دارم ، گفتیم برگوی تا چه داری گفت روزی مرقع داری از راه رسید و بنزدیك او درآمد وسلام گفت وگفت پای افزار بیرون کنم ایهاالشیخ تا با تو بیاسایم که گرد عالم بسیار گشتم و نیاسودم و نه نیزآسودهٔ را دیدم داد گفت یا غافل چرا از خویش بهمگی دست بنداشتی تا هم تو بیاسودی و هم خلقان بتو بیاسودندی ما گفتیم این تمام سخنی گفته است آن پیر و برترازین سخن نباشد اما تورنجه شدی بجای حود شو آنگاه شیخ روی بیکی از قوم کرد وگفت «ماکل هذا الانفسك ان قتلتها والا قتلتك و ان صدمتها والا صدمتك وان شغلتها والا شغلتك » . پس شیخ گفت «لایصل المخلوق الی المخلوق الابالسیر الیه ولایصل المخلوق الی الخالق الابالصبرعلیه والصبر

علیه یقتل النفس والهوی فیقتلون ویقتلون وعدآعلیه حقافی التوریةو الانجیل والقرآن

و من اوفی بعهده من الله فاستبشر و ابیعکم الذی بایعتم به و ذلک هو الفوز العظیم»

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید گفت (قه) که مردی دهری روزی برحلقهٔ ابوالحسن نوری بگذشت اورا سخنی می‌رفت از حق ، وبزبان صوفیان حق گویند و بهر زبانی بنام دیگر خوانند بعضی بنام رحمن خوانند که روزیشان باید و بعضی رحیم خوانند که بهشت خواهند وبعضی ملك خوانند که منزلتشان باید و هر کسی بچیزی حاجتمند باشند او را بدان نام خوانند و صوفیان او را حق خوانند که ایشان بدون او بهیچ چیز دست نیالایند و بهیچ چیز ننگرند آنگاه لفظ ایشان پاکتر بود که گویند حق ، آنگاه آن مرد دهری بابوالحسن نوری گفت آنکه می‌گوید حق معنی آن چیست گفت آنکه نیالاید خلقانرا بآلایش فراوان و او حود از همه پاکتر . و شیم ما گفت او سبحانست یعنی پاکست از همه عیبها و از هر چه گویند و اندیشند وگمان برند ، وخدایرا نهصد و نود و نه نامست در قرآن و در توریت و در انجیل و در زبور و نام مهین سبحانست چون سبحان بگفتی همه بگفتی و چون همه بگویی که سبحان نگفته باشی هیچ نگفته باشی همه درین نام بسته است چون این بگفتی همه گشاده گردد و گناهان محو گردد و همچنانکه پیر زنان تسبیح‌ها دارند هزار دانه ویکی بزرگتر بر سر آن کرده و آنرا مؤذن گویند چون آن بگسلد همه از هم جدا شود همچنین باشد که چون سبحان نگویی همه بپای پس دران باید کوشید تا سبحان بسیار گویی و هر چه او آفریده است جمله میگویند سبحان‌الله ولیکن تو از غفلت که داری در دل می نشنوی ، از هزاردستان شنو که از هزارگونه الحان میگرداند و میگوید سبحان الله و لیکن تو می نشنوی و خدای تعالی میگوید **وان من شیئی الا یسبح بحمده ولکن لاتفقهون تسبیحهم**

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید (قه) گفت در میان مجلس که ما را بخواب دیدند مرده و زنخ بر بسته و سخن میگوییم کسی میگوید با مردمان که سخن مگویید و اگر گویید چنین گویید شیخ گفت آنگاه که بمردی او بماند و بس مات العبد وهو لم یزل کما لم یزل .

مقریی در پیش شیخ آن آیت بسر خواند **ان الذی فرض علیك**

القرآن لرادّك الی معاد. شیخ ما گفت مفسران درمعنی این آیت چنین گفته‌اند که : اراد به‌فتح مکة ، ما باز چنین می‌گوییم که او از برای فتح مکه قسم یاد نکند « اراد به لقاء الاخوان » بدین دیدار برادران میخواهد نه فتح مکه

(الحکایة فی‌الفوائد)

این‌فواید بر زبان مبارك شیخ ما قدّس‌الله روحه‌العزیز رفته است پراکنده

شیخ ما گفت‌که امیرالمؤمنین عمربن‌الخطاب پرسید مرکعب‌الاحبار را که کدام آیت یافتی در توراة مختصر ترکعب‌گفت اندر توراة یافتم‌که حق سبحانه و تعالی میگوید **الا من طلبنی وجدنی ومن طلب غیری لم یجدنی** آگاه باشید که هرکه مرا جست مرا یافت وهرکه غیر مرا جست هرگز مرا نیافت و دربرابر این نبشته بود : **قدطال شوق الابرار الی لقائی وانا الی لقائهم اشوق** دراز گشت آرزومندی ایشان بمن و من بدیدار ایشان آرزومند ترم .

شیخ‌ما گفت که بایزید بسطامی‌گفت حق تعالی فرد است اورا بتفرید باید جستن تو اورا بمداد وکاغذ جویی‌کی یابی .

شیخ‌ما گفت : **قال‌بعض‌الحکماء ولدت‌باکیاوالناس‌یضحکون‌فاجتهد بان تموت ضاحکا والناس یبکون** گفت اندرین جهان آمدی گریان و مردمان می‌خندیدند جهد کن تا بمیری خندان ومردمان همیگریند .

جایی که حدیث توکنند خندانم   خندان خندان ملب برآید جانم

شیخ ما گفت‌که شبلی گفت هرکه‌را اطلاع دادند بر ذرهٔ ازعلم‌توحید از حمل پشه عاجز آید ازگرانی آنچه برو نهاده باشند .

شیخ ما گفت :

تا عشق ترا ببر درآوردم تنگ   از بیشه برون‌کرد مرا روبـه لنگ

شیخ ما گفت: اشرف کلمة فی التوحید قول النبی صلی‌الله علیه و سلم **سبحان من لم یجعل لخلقه سبیلا الی معرفته الا بالعجز عن معرفته** گفت پاکست آنکه خلق خویش را هیچ راه نکرد بشناخت او الا بعجز ازشناخت او .

شیخ ما گفت‌که یوسف بن‌الحسین‌گفت هرکه در بحر توحید افتاد هر روز تشنه تر است و هرگز سیراب نشود زیراکه تشنگی حقیقی دارد و آن جز

بحق ساکن نگردد .

شیخ ما گفت که جنید رحمةالله علیه گفت که آن توحید که صوفیانراست از خصوص جداکردن حدیثست از قدیم و بیرون شدن از وطنها وبریدن محبتها و بگذاشتن هرچه داند ونداند بجای و این همه حق بود .

شیخ ما گفت که مردی بنزدیك ذوالنون مصری آمد و گفت مرا دعایی کن ذوالنون گفت اگر ترا در علم غیب سابقتست بصدق توحید همه دعا های ترا سابقتست واگرنه غرقه را بانگ ونعرهٔ نظارگان کی رهاند

گرمن این دوستی‌تو ببرم تا لب گور　　　　بزنم نعره ولیکن زتو بینم همه را

شیخ ما گفت که پرسیدند از خواجه بوالحسن بوشنجی که ایمان و توکل چیست او گفت آنکه از پیش خود خوری و لقمه را خردخایی با آرام دل و بدانی که آنچه تراست از تو فوت نشود .

شیخ ما گفت بوعبدالله الرازی گوید روزی مرا سرما وگرسنگی دریافت پس بغنودم آواز هاتفی شنودم که همی گفت که چه پنداری که عبادت نماز و روزه است خویشتن فروگرفتن دراحکام خداوند تعالی فاضلتر ازنماز و روزه است .

شیخ ما را پرسیدند که تصوّف چیست گفت این تصوّف نیزهم شرکست گفتند ایهاالشیخ چرا گفت از بهرآنکه تصوّف دل از غیر و جز او نگاه داشتنست و غیر و جز او نیست .

شیخ ما گفت که جنید روزی نشسته بود با جماعت فقرا و سخن میگفت در نعمتها و فضلهای حق جل جلاله درویشی گفت الحمدلله رب‌العالمین درویش دیگر گفت واین عالمین که باشند تا ایشان را با او یاد باید کرد گفت چون چنین بگویی تمام گفته باشی بگوی الحمدلله رب‌العالمین که چون محدث را قدیم مقرون گردانی محدث متلاشی گردد و در جنب قدیم نماند .

شیخ ما گفت شبلی بسیار گفتی که الله الله الله پرسیدند اورا که چه سبب است که بسیار همی گویی الله ونگویی لااله الاالله جواب داد که حشمت دارم که اورا بزبان انکار یاد کنم و ترسم که در لااله گفتن اگر مرگ رسد بالاالله نرسم .

شیخ ما گفت لااله طریق این حدیثست والاالله نهایت این حدیث تاآنکس در لااله درست نگردد بالاالله نرسد.

شیخ ما گفت که معاویة بن ابی سفیان گفت که جایی که تازیانه کفایت بود شمشیر کار نفرمایم و اگر در میان من و میان همه خلق مویی بود آن موی هرگز گسسته نگردد بدانکه چون ایشان بکشند من بگذارم و اگر ایشان بگذارند من بکشم.

شیخ ما گفت که در کلیله و دمنه گوید که با سلطان قوی کس بر نیاید و کسی با او تاب ندارد الا بگردن دادن اورا مثل حشیش تر که هرگاه که باد غلبه کند خویشتن بباد دهد تا در زمین همی گرداندش آخر نجات یابد و این درختهای بقوت را که گردن ندهند از بیخ بکند. وچون شیررا بینی و ازو بترسی پیش او در زمین غلط و تواضع کن تا برهی که شیر اگرچه عظیم بود ولیکن کریم بود. وبعدوی ضعیف فریفته مشو که ستور قوی از شاخك (۱) ضعیف نفورشود وبود که هلاك گردد وآتش چنان نسوزد فتیله راکه عداوت بسوزد (۲). وعتاب بهتر ازحقد اندرون و زخم نصیحت کننده بهتر از سلام دشمن بد آموز.

شیخ ما گفت مثل ادب کردن احمق را چون آبست در بیخ حنظل هرچند آب بیش خورد تلخ تر گردد.

شیخ ما گفت خردمند آنست که چون کارش پیش آید همه رایها جمع کند و ببصیرت دل دران نگرد تا آنچه صوابست ازان برگزیند و دیگرانرا یله کند چنانکه کسی را دیناری گم شود اندر میان خاك اگر زیرك بود همه خاکهای آن حوالی را جمع کند و بغربالی تنگ فرو گذارد تا دینار ازمیان پدید آید.

شیخ ما گفت که اعرابی را پسری بود از دنیا برفت او جزع همی کرد گفتند صبر کن که حق تعالی وعده کرده است ثوابها مر صابران را گفت که چون منی کی بود که برقدرت خداوند سبحانه و تعالی صبر تواند کرد والله که جزع از کار او دوست تر بدو از صبر که این صبر دل سیاه می کند.

شیخ ما گفت که شبلی گوید که وقتی دو دوست بودند یك چند با یکدیگر

---

(۱) ظ، سارخك بمعنی پشه است. (۲) ظ ازاینجا کلمهٔ ازقبیل (قبیله‌را) افتاده است

دو سفر وحضر صحبت کردند پس وقتی چنان بود که بدریا میبایست که گذر کنند ایشان را چون کشتی بمیان دریا رسید یکی از ایشان. بکران کشتی فراز شد و در آب افتاد و غرقه شد دوست دیگر خویشتن‌را از پس او درآب افکند پس کشتی‌را لنگر فروگذاشتند و غوّاصان درآب شدند و ایشانرا برآوردند بسلامت . پس چون ساعتی برآمد برآسودند آن دوست نخستین با دیگر گفت گرفتم که من درآب افتادم ترا باری چه بود که خویشتن درآب انداختی گفت من بتو از خویشتن غایب بودم چنان دانستم که من توام .

شیخ ما گفت که خلیفه را دختر عمی بود که دل او بدو آویخته بود پس هردو برکنار چاهی نشسته بودند انگشترین خلیفه درچاه افتاد آن دختر انگشترین خویش بیرون کرد و در چاه انداخت خلیفه دختر را پرسید که چنین چرا کردی گفت که فراق را آزموده بودم چون میان وصل و انس بودم نخواستم که انگشترین در وحشت جدایی بود انگشترین خود را مونس او کردم .

شیخ ما گفت :

ای روی تو چو روز دلیل موحدان	وی موی توچنان چو شب ملحدان لحد
ای من مقـدم ازهمه عشـاق چون تویی	مرحسن را مقدم چون از کلام قد
مکی بکعبه فخرکـنند مصریان بنیـل	ترسا با سقف و علوی بـافتخار جـد
فخر رهی بدان دوسیه چشمکان تست	کامد پدید زیر نقـاب از برو وخـد

شیخ ما گفت کودکی برحلقهٔ شبلی بیستاد وگـفت یا ابابکر مرا از من ستان و مرا از من غایب گردان پس مرا با من ده تا من باشم وی چنـانکه هستم وی من ، شبلی گفت ترا این سخن ازکجا آمد که ترا نابینا کرد غلام گفت من این ازکجا یابم یا ابابکر که درو نابینا گردم پس از پیش او بگریخت .

شیخ ما گفت فاذا ابصرتنی ابصرته و اذا ابصرته ابصرتنا .

چون مرا دیدی تو او را دیدهٔ چون ورا دیدی تو دیدی مرمرا .

شیخ ما گفت یحیی معاذ رازی گوید مادام تابنده در طلبست اورا گویند ترا با اختیار کاری نیست که تو امیر نهٔ در اختیار خویش پس چون این بنده بفنـا شد گویند اورا اگر خواهی یله کن که اگر اختیارکنی اختیار تو تمامست و اگر یله کنی یله‌کردن توهم تمامست. اختیار تو اختیار ماست وکار توکار ماست

امروز که معشوق بشقم برخاست　　　　بر در گه میر اسب می باید خواست

شیخ ما گفت سهل بن عبدالله گوید که صعبترین حجابی میان خدای و بنده دعوی‌است .

شیخ‌ما گفت که رسول گفت صلوات‌الله علیه **من لم یقبل عـذر متصل(۱) صادقا کان او کاذبا لم(۲)یرو عن‌الحوض** هر که قبول‌نکند عذر مجرمی که بعذر پیش آید راست یا دروغ از حوض من آب نخورد .

شیخ ما گفت که عبدالله بن الفرج العابد گـوید در شباروزی بر خویشتن چهارده هزار نعمت بشمردم از یك وجه گفتنـد چگونه بود شمردن آن گفت نفس خویش را بشمردم در شباروزی چهارده هزار نفس بود .

شیخ ما گفت که محمدبن حسام گـوید طبیبی که ترا داروی تلخ دهد تا درست شوی مشفق تر ازآنکه حلوا دهـد تا بیمار شوی و هر جاسوسی که ترا حذر فرماید تا ایمن شوی مهربانتر ازآنکه ترا ایمن کند تا پس‌ازآن بترسی .

شیخ ما گفت پادشاهی بوزیر گفت که کی بود که مرد شریف گردد گفت چون هفت خصلت در وی جمع گردد ، گفت آن کدام است گفت : اول همت آزادگان ، دوم شرم دوشیزگان ، سیوم تواضع بندگان ، چهارم سخاوت عاشقان ، پنجم سیاست پادشاهان ، ششم علم و تجربت پیران ، هفتم عقل غریزی اندرو نهان .

شیخ ما گفت بوجعفر قاینی گوید که از پدر خویش شنیدم کـه گفت مردان بچهار چیز فخر کنند لیکن تاویل نشناختند بحسب و غنا و علم و ورع . پنداشتند که حسب بنسب است و خود حسب خلق نیکوست چنانکه پیغامبر صلی‌الله علیه وسلم میگوید **حسب‌الرجل حسن خلقه** حسب مرد حسن خلق اوست ، و پنداشتنـد که غنا بسیاری مالست و غنا غنای دلـت ، و علم نوریست که خداوند بدل بنده افکند ، و پنداشتند که ورع ترك تحملست (۳) و خویشتن فراهم گرفتن و روی ترش کردن و ورع از حرام پرهیز کردنست برای خداوند سبحانه وتعالی و باز ایستادن از ناشایست

شیخ ما گفت کـه اعرابی را کنیزکی بود نامش زهره پس گفتنـد اورا که خواهی که امیرالمؤمنین باشی و کنیزکت بمیرد گفتا نخواهم زیراکه زهرهٔ من رفته شود وکارامت شوریده وآشفته شود .

---

(۱) و (۲) کذا (۳) ظ ، تجمل

شیخ ما گفت دهقانی وکیل خود را گفت که مرا خری بخر نه بزرگ فاحش ونه خرد حقیر چنانکه مرا درنشیب وبالا نگاه دارد ودرمیان زحمت فرو نماند واز مسکنها (۱) یکسو رود واگر علف تمام شود صبرکند واگر بسیار دهم افزون کند وکیل گفت یا خواجه من این صفت نشناسم الا در ابویوسف القاضی از خداوند خویش بخواه تا ابویوسف را از بهر تو خری گرداند .

شیخ ما گفت مردی از جهودان نزدیك امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه بیامد وگفت یا امیرالمؤمنین خدای ما جل جلاله که بود و چگونه بود گونهٔ روی امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه بگشت گفت خدای بود بی صفت بودن وبی چگونهٔ بود و بود چنانکه همیشه بود و اورا پیش نیست و پس از همه پیشهاست بی غایت و بی منتهاست همه غایتها دون او منقطع ونابیداست زیراکه او غایت غایتهاست . بدانستی یا یهودی یانه؟ یهودی گفت گواهی دهم که بروی زمین هرکه جزچنین بگوید باطلست

وانا اشهدان لا اله الاالله و ان محمدا رسول الله .

(الحکایة) سیدالطایفه جنید گوید رحمة الله علیه که بوی توحید نشنوی تا آنگه که اورا سوی توحقی بود که تو آن حق را ادا نکرده باشی که این حدیث داد خویش تمام بخواهد .

شیخ ما گفت وقتی درویشی از بادیه برآمد فاقهٔ بسیار کشیده و رفیقی با وی بود بکوفه رسیدند وبخرماستانی درآمدند آن درویش سؤال کرد خداوند باغ گفت بیا و بردرخت شو وچندانکه خواهی بخور و بر آن درویش بر درخت شد و رفیقش در زیر درخت نشسته بود درویش را پای از جای برفت و از درخت بیفتاد و خاری ازان خرما بشکمش در شد و تا بسینه بر درید آن درویش فرو نگریست شکم خود دریده دید گفت الحمدلله که نمردم تا بمراد خودت ندیدم معدهٔ گرسنه و شکمی دریده و جانی بلب رسیده که سزای تو بتر ازینست ، شیخ ما گفت ایشان در همه احوال خصم خود باشند . برخود (۲) رفیقش فراز رسید تا شکمش ببندد دامنش بگرفت و این بیت بگفت .

الیوم لا یرفع غیری ذیلی	لیلی نهاری و نهاری لیلی

(۱) خ سنگها (۲) ظ ، برفور

درویش گفت اینجا هیچ خیانت (۱) نماند .

شیخ ما گفت خیانت بندگانرا عذر جمال و نوال خداوند خواهـد ، در عفو تو اظهار خداوندی اوست و در عقوبت تو اظهار جرم تو .

شیخ ما گفت سری سقطی که خال جنید بود قدس‌الله روحهما بیمار شد جنید بعیادت او درشد و مروحهٔ برداشت تا بادش کند گفت ای جنید آتش از باد تیز تر شود جنید گفت چونست سری گفت **عبد مملوك لا یقدر علی شیئ** جنید گفت که وصیتی بکن گفت **لا تشغل عن صحبة‌الله بصحبة‌الاغیار** از خدای بخلق مشغول مشو جنید گفت اگر این پیش ازین شنیدمی با تو نیز صحبت نداشتمی .

شیخ ما گفت : **اوحی‌الله تعالی‌الی‌داود یاداود قل‌لعبادی انی‌لم اخلقهم لاربح علیهم ولکن‌خلقتهم لیربحوا علی .**

شیخ مـا گـفت که بوبکر کتانی مردی بزرگ بوده است و عالم و مجاهدتهای بسیار داشته است که بس کسی بدان درجه نرسیـده است و یکی از مجاهدتهای وی آن بوده است که سی سال در زیر ناودان کعبه نشسته بوده است که دران سی سال در شباروزی یك طهارت کرده است در وقت صبح و این صحب بود که هیچ شب خواب نرفته است بلکـه حواب درمیان نبوده است دران نشست وی . روزی پیری ازباب بنی شیبه درآمد بشکوه وردا برافکنده بنزد وی‌آمد و سلام کرد و او را گفت یاابابکر چرا آنجا نشوی که مقام ابراهیم است که مردمان جمع گشته اند و حدیث رسول صلّی‌الله علیه و سلّم می‌شنوند تا تو نیز بشنوی ، و پیری بزرگ آمده بود و اخباری عالی داشت و املا می‌کرد . بوبکر سر برآورد وگفت ای شیخ آن پیر آن روایت ازکه می‌کند گـفت عبدالرحمن صنعانیست از معمران زهری از ابوهریره گفت ای شیخ دراز اسنـادی آوردی هرچه ازآنجـا باسناد و خبر میگویند ما اینجا بی‌اسناد می‌شنویم گـفت آن ازکه می‌شنوی گـفت **حـدثنی قلبی عن ربی** آن پیر گـفت بچه دلیل آن شیخ گـفت دلیل آنکه تو خضری . خضر گفت تا آن وقت میپنداشتم که هیچ ولی نیست خدایرا که من اورا ندانم تا که شیخ ابوبکر کتانی را بدیدم او مرا بدانست و من او را ندانستم .

(۱) خ ، جنایت

شیخ ما گفت که استاد ابوعلی دقاق بنزدیك بوعلی شبوی (۱) آمد بمرو و ما بمرو بودیم و پیر شبوی صحیح بخاری یاد داشت و محدث بود و ما صحیح بخاری از وی یاد داریم و پیر شبوی را ازین معنی آگاهی تمام بوده است و استاد بوعلی‌را فرا زین سخن وی آورد پیر شبوی بوی گفت ما را ازین معنی نفسی زن استاد بوعلی گفت این سخن بر ما بسته است و گشاده نیست گفت روا بود ما نیاز خود عرضه کنیم تا ترا بر نیاز ما سخن گشاید آن معنی آنشست و نیاز سوخته است استاد ابوعلی اجابت کرد و مجلس نهادند و او را بر سر منبر سخن نمیگشاد که مردمان اهل آن نبودند پیر شبوی از در مسجد در آمد استاد را چشم بر وی افتاد سخن بگشاد چون مجلس بآخر رسید پیر شبوی گفت تو آنی که بودی این ما بودیم و لیکن نیاز باید .

شیخ ما گفت که هیچ راه بنده را بخدای نزدیکتر از نیاز نیست که اگر برسنگ خاره افتد چشمهٔ آب بگشاید اصل اینست و این درویشانرا بود و آن رحمت خداوند است که بایشان کرده است .

شیخ ما گفت روزی بتابستان در وقت قیلوله بگرمای گرم پیر شبوی را دیدم که دران گرد و خاك می‌رفت گفتم ایهاالشیخ کجا می‌روی گفت بدین نزدیك خانقاهست و درویشانند و من نبشته دیده‌ام که هر که دروقت قیلوله درمیان‌درویشان باشد در روزی صد و بیست بار رحمت بر ایشان بارد خاصه درین وقت اکنون می‌روم تا بود که ازان رحمت نصیبی یابم .

شیخ ما گفت خویشتن‌دریشان در خورانید و خودرا بدوستی ایشان دربندید

عاشق نمای خویشتن آرا چه جوییا

شیخ‌ما گفت سری سقطی در بازار بغداد نشستی و دوکانی داشتی و هیچ چیز دران دوکان نبود که بفروختی ولیکن پردهٔ بر دردوکان آویخته بود و در اندرون شده و نماز میکردی وهر روز دوازده هزار رکعت نماز کردی، وقتی کسی از جبل‌اللکام بیامد بزیارت وی بنشان و ببازار در آمد و بیامد تا بدر دوکان وی و آن پرده باز گرفت و سلام گفت و گفت سری را که فلان پیر از جبل‌اللکام ترا سلام

(۱) شنوی خ .

میگفت گفت او ازینجا رفته است ، بکوه رفتن چندان مردی نباشد مرد باید که بمیان بازار در میان مردمان بخدای مشغول باشد و یک لحظه بدل از وی خالی نباشد .

شیخ ما گفت شیخ ابوالعباس بشار گفت هر آن مرید که بیك خدمت درویشی قیام کند ویرا بهتر از صد رکعت نماز افزونی و اگر یك لقمه از طعام دهد آن ویرا بهتر از همه شب نماز .

شیخ ما گفت درویشی سیار بگردید و سفرها کرد و نمی آسود و راحت نمی یافت دلش بگرفت زیر خاربنی بخفت و گلیمی بسر درکشید دلش خوش گشت روی سوی آسمان کرد و گفت **یارب انت معی فی الکساء و انا اطلبك فی البوادی من کذا** بار خدایا تو بامنی درین گلیم و من ترا در بادیها میجویم از چند سال باز .

شیخ ما گفت که جنید روزی بیرون آمد کودکی را دید ازجای بشده گفت ایهاالشیخ **الی متی انتظرك** تا کی مرا در انتظار داری جنید گفت **أعن وعد** با من وعده کرده بودی گفت بلی **سألت مقلب القلوب ان یحرك قلبك الی** جنید گفت راست گفتی چه فرمانست پسر گفت آمده ام تا جواب دهی از انکه میگوید **اذا خالفت النفس هواها صار دواءها** جنید گفت آری این بیماریها خلق را می کشد چون مخالفت کرد هوا را بیماریش شفا گردد .

شیخ ما گفت که مرتعش گفت چندین حج کردم بتجرید بی زاد و بی راحله و بی چیز ندانستم که همه برهوای نفس بود گفتند چرا گفت زیرا که روزی مرا مادر گفت که سبویی آب برکش برکشیدم مرا رنج آمد دانستم که این همه بر هوای نفس کرده ام .

شیخ ما گفت سفیان ثوری گوید اگر ترا گویند نعم الرجل انت خوشتر آید از آنکه گویند بئس الرجل انت بدانکه تو هنوز بد مردی .

شیخ ما گفت وقتی جولاههٔ بوزارت رسیده بود هرروز بامداد برخاستی وکلید برداشتی و در خانه باز کردی و تنها درانجا شدی و ساعتی درانجا بودی پس بیرون آمدی و بنزدیك امیر رفتی امیر را خبر دادند که او چه می کند امیر را خاطر بآن شد تا دران خانه چیست روزی ناگاه از پس وزیر بدان خانه درشد

گوی دید دران خانه چنانکه جولاهگانرا باشد وزیررا دید پای بدان گو فرو کرده امیر او را گفت که این چیست وزیر گفت که یا امیر این همه دولت که مرا هست همه از امیراست ما ابتداء خویش فراموش نکرده‌ایم که ما این بودیم هرروز خود را از خود یاد دهیم تا در خود بغلط نیفتیم امیر انگشترین از انگشت بیرون کرد و گفت بگیر و در انگشت کن تا اکنون وزیر بودی اکنون امیری .

شیخ ما گفت که بایزید شیر را مرکب کردی و مار افعی را تازیانه ولیکن چون در نماز آمدی گفتی **آلهی سترك عشیا (۱) فلو رفعت عنا غطاءك لافتضحنا .**

شیخ ما گفت که استاد ابوعلی دقاق مجلس میگفت وگرم شده بود و مردمان خوش شده بودند مردی گفت ای استاد این همه می بینیم خدای کو گفت من چه دانم من نیز هم ازین بفریادم گفت پس ندانی مگوی گفت پس چه گویم .

شیخ ما گفت که بایزید را گفتند که تو میگویی که کسی که بسفر رود برای خدای رود واو باوست پس چرا میرود که هم برجای مقصود حاصل شود ، گفت که زمینها بود که بحق تعالی بنالد که ای بار خدای ولیی از اولیاء خویش را بمن نمای و چشم مرا ازآمدن دوستی منوّرگردان حق تعالی ایشانرا سفر در پیش نهد تا مقصودآن بقعه حاصل گردد .

شیخ ما گفت که در مرو دانشمندی بود که او را دانشمند دوستان گفتندی او هرگز ازخانه بیرون‌نیامدی روزی بیرون‌آمده‌بود ودرمسجد نشسته یکی چیزی درآورد و در پیش او نهاد وی دست دراز کرد و بکار می‌برد اندك اندك چون بخورد سگی درآمد و قصد وی کرد و دامن وی را میگرفت آن دانشمندگفت آن سنت ایشانست مرا این از تو دریغ نیست دانم که ترا که فرستاده است وکه برگماشته است ولیکن‌آن دیگران از غافلان ندانم که ترا گذارند یانه . ساعتی‌بود مؤذن درآمد باچوبی و ویرا بزد سگ بانگ‌کردن‌آغاز کرد، دانشمند روی سوی وی کرد وگفت دیدی‌که ترا گفتم‌که مرا این ازتو دریغ‌نیست ولیکن

(۱) ظ ، غشینا .

ندانم که دیگران بگذارند یانه ، دوست را از دوست هیچ چیز دریغ نباشد .

شیخ ما گفت که دانشمندی در سمرقند پیری را گفت که مرا ازین سخنان چیزی نویس گفت سی سالست تا در یك کلمه می‌آویزم که **و نهی النفس عن الهوی** هنوز با وی برنیامده‌ام .

شیخ ما گفت که روز قیامت ابلیس را با دیوان حاضر کنند گویند این همه خلق را تو از راه بردی گوید نه ولیکن من دعوت کردم ایشانرا مرا اجابت نبایست کرد . گویند آن خود رفت اکنون آدم را سجدهٔ بیار تا برهی ، دیوان بفریاد آیند که هان سجده بیار تا ما و تو ازین محنت برهیم او درگریستن آید و گوید اگر بخواست من بودی روز اوّل سجده کردمی ، او میگوید سجده کن و لیکن نمی‌خواهد اگر خواستی همان روز سجده کردمی .

شیخ ما گفت که بنزدیك بوبکر کتانی چون می‌درآمدیم گفتیم مارا حدیثی روایت کن وی جزوی باز کرد و این خبر روایت کرد که خدایرا عزوجل دو لشکراست یکی درآسمان همه جامه های سبز پوشیده و دیگر درزمین وآن لشکر خراسانست اکنون آن لشکر زمین صوفیانند همه خراسان را باز خواهند گرفت .

شیخ ما گفت وقتی یکی از عزیزان درگاه را پسری بود و نام او معشوق احمدك کسی بایستی که با او سخن احمدك میگفتی چون کسی نیافتی برفتی آنجا که مزدورانند و یکی را گفتی که ای جوانمرد روزی چند خواهی گفتی سه درم و دوبار خوردنی آن مزدور را بخانه بردی و چیزکی خوش پیش آوردی تا بخوردی و سه درم سیم برکشیدی و بوی دادی پس گفتی اینجا بنشین تا من حدیث احمدك با تو کنم تو سری می‌جنبان کار من با تو اینست آن مرد ساعتی بودی گفتی ای خواجه اگر کاری دیگر داری بگوی تا بکنم که روز بیگاه شد گفت کار ما با تو اینست که ما میگوییم توسری می‌جنبان وآری میگوی .

شیخ ما گفت که دران دیه ما مردی بود یکی منی بکرد اسب او هلاك شد آن دیگر گفت تاوان بدهیم آن مرد گفت که من نخواهم الا اسب خویش بعینه و بجنگ رفتند و ازین سو و ازان سو مرد جمع کردند تا آنگاه که هزار مرد برنا کشته شدند و زنان‌شان بیوه شدند وکودکان یتیم گشتند وکوشکها خراب

شد این همه بسبب منی آن مرد بود .

شیخ ما گفت که محمود سبکتکین را رحمة‌الله علیه کسی از آن او بخواب دید گفت سلطانرا حال چگونه است گفت خاموش چه جای سلطانست من هیچ کس نیم سلطان اوست و آن غلطی بود گفت آخر احوال توچگونه است گفت مرا اینجا بر پای کرده‌اند و از ذره ذره میپرسند که چه کردی و از که ستدی و بکه دادی، بیت‌المال کسی دیگر ببرد و حسرت و درد و داغ و پشیمانی بسیار بما بماند .

شیخ ما گفت آنکه زکریا علیه‌السلام اعتماد بران درخت کرد و گفت یا رب این درخت را بگوی تا مرا جای دهد خداوند عزوجل عتاب کرد و گفت که پناه بدرخت بردی و اعتماد براو کردی اکنون خود بینی که چه آید پیش تو چون درخت فراهم شد گوشهٔ از ردای او بیرون ماند بنزدیک آن درخت آمدند و بدیدند گفتند در میان این درختست اره آوردند و بر درخت نهادند وازسر درخت درگرفتند و بدرازا میبریدند تا بمغز سر زکریا علیه‌السلام رسید چون بمغزش رسید طاقت نداشت آهی کرد گفتند خاموش باش که تو اعتماد بردرخت کردی اکنون آه می کنی اگر اعتماد برما کردی از بیرون درخت ترا نگاه داشتیمی اکنون گله همی نمایی و فریاد می کنی خاموش باش اگر دم زنی و یك آه دیگر کنی جهانرا بر تو زیر و زبر کنیم آخر بیچاره یارا نداشت که دم بزدی وصبر میکرد .

شیخ ما گفت که آن مرد بآن مرد دیگر گفت که بیا تا ترا مهمان کنم گفتا آری گفت کرا خواهی تا ترا سماع دهد گفت باری نخست ازین شراب پارهٔ چاشنی بده پارهٔ بلو داد آن مقدار شراب آن مرد را خوش گردانید آخر بمیزبان گفت اگر تو مرا ازین شراب دو قدح دیگر بدهی مرا هیچ سماع گر نباید من خود همه کس را سماع دهم وهرگاه که ازین شراب بچشیدم هفت اندام من گوش گردد و همه سماع شنوم که **وسقیهم ربهم شرابا طهورا** .

شیخ ما گفت که باد است بدست ایشان و بدست سلیمان نیز هم که **ولسلیمان الریح** بدانکه او ملك خواست چهل سال بسال آن جهانش دران آفتاب میدارند

در وقت ریجا (۱) که تو ملك بودهٔ و پیش از وی پیغامبران دیگر بچهل سال در بهشت درآیند .

شیخ ما گفت که پیران گفته‌اند که خداوند ما دوست دارد که میزند و میکشد و میاندازد ازین پهلو بدان پهلو تا آنگاه که پشتش (۲) بکند چنانکه اثر نماند آنجا آنگاه بنور بقای خویش تجلّی کند بران حاك پاك .

شیخ ما گفت بوحفص آهنگری میکرد و پتك میزد بر آهن و شاگردان میگفت که بزنید ایشان گفتند ای استاد بر کجا زنیم که پاك شد وهیچ عیب نماند بوحفص نعرهٔ بزد و پتك از دست بیفکند و دوکان غارت بداد و پیری بزرگوارشد .

شیخ ما گفت بامیرالمؤمنین ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه گفتند که ترا از که آرزو آید گفت از کسی کش خدای تعالی بیافریده باشد گفتند یا شیخ کسی کش خدای تعالی نیافریده باشد اورا چه کنند که از هیچ خبر ندارد شیخ ما گفت نه چنان آفریدهٔ که شما می پندارید که خدایش نیافریده باشد چنان کش بیافریده باشد و این همه صفتها درو نهاده و این همه اورا پاك پاك بکند و اورا باز آن برده باشد بپاکی کش گویی بنه آفریده است و این همه آلایشها درو نبوده . شیخ گفت که پیر ابوالحسن خرقانی میگفت که صوفی نیافریده است هم ازینجا میگفت .

شیخ ما گفت : **قال رجل لعبدالله بن المبارك اسلم علی یدی یهودی فقطعت زناره فقال قطعت زناره فما فعلت بزنارك .**

شیخ ما گفت : **قیل لاعرابی هل تعرف الرب قال لا اعرف من جوعنی و عرانی و افقرنی و طوفنی فی البلاد کان یقول هذا و یتواجد .**

شیخ ما روزی مجلس میگفت در میان سخن روی باستاد امام ابوالقاسم قشیری کرد و گفت نه تو گفتی که استاد ابواسحاق اسفراینی گفته است که « الناس کلهم فی التوحید عیال علی الصوفیة » گفت بلی شیخ گفت ازو مشنوید .

شیخ ما گفت بنزدیك بوعبدالرحمن سلمی در شدم کرت اوّل که اورا دیدم ما را گفت که ترا تذکرهٔ نویسم بخط خویش گفتم بنویس بنوشت بخط خویش که **سمعت جدّی ابا عمرو بن نجید السلمی یقول سمعت اباالقاسم جنید بن محمد**

(۱) ظ ، شمار (۲) ظ ، نیستش

البغدادی یقول . التصوّف هو الخلق من زاد علیك بالخلق زاد علیك بالتصوّف ، واحسن ما قیل فی تفسیر الخلق ما قاله الشیخ الامام ابوسهل الصعلوکی الخلق هو الاعراض عن الاعتراض .

شیخ ما بسیار گفتی که پیری درکشتی نشست زادش تمام شد خشك نانهٔ مانده بود بدهان برد دندانش کار نکرد بدست شکست و بدریا انداخت موج برآمد آنرا درربود دریا با نان گفت تو کیستی گفت خشك نانه گفت اگر سروکارت با ما خواهد بود تر نانه گردی .

شیخ ماگفت که ما بمرو بودیم پیر صراف را بدیدیم گفت ای شیخ در همه عالم هیچکس را نگذارد تا شربتی آب بمن دهد یا برمن سلام کند و همه خلق میخواهند تاساعتی از خویشتن برهند و من میخواهم که یك ساعت بدانم که کجاایستاده‌ام و بآخر عمر آتشی درو افتاد و بسوخت .

شیخ ماگفت کـه یکی مرد مال بسیار داشت در دلش افتاد که بازرگانی کند دریناندیشه بکشتی نشست کشتی بشکست و مال و خواسته جمله غرق شد و هرکه درآنجا بود همه هلاك شدند و او بر لوحی از الواح کشتی بماند و بجزیرهٔ افتاد خالی شبی بر لب دریا نشسته بود برهنه و موی بالیده و جامه‌ها ازو فرو ریخته و این بیت بر زبان او میرفت :

اذا شاب الغراب اتیت اهلی و هیهات الغراب متی یشیب

چون کلاغ سیاه سپید گردد من با وطن واهل خویش بازگردم و هیهات که کلاغ سیاه سپید گردد ، آوازی شنید از دریا که کسی گفت :

عسی الکرب الذی امسیت فیه یکـون وراءه فرج قریب

ای مرد نومید مباش چه دانی که این رنج و سختی را کـه دروبی همین ساعت بر اثر فرجی نـزدیك پدید آیـد . روز دیگر آن مرد را چشـم بر دریا افتاد چیزی عظیم دید چون نزدیك آمـد کشتی عروسی بود چون آن مرد را بدیدند گفتند حال تو چیست گفت قصـهٔ من درازاست گفتند آخر بباید گفت قصـه برگفت و بگفت که من ازکدام شهرم گفتند ترا هیچ پسر بود گفت بود اما پسری خرد بود ایشان همه بروی درافتادند و بوسه بر زمین میدادنـد آن مرد گفت که شما را چه

بود گفتند این پسر تست و این کشتی از آن اوست و ما بندگان اویم و هرچه از آن او بود از آن تو بود مویهای اورا تراشیدند و جامه‌های فاخر بپوشانیدند گفتند اکنون چه خواهی اگر خواهی پیش رویم و اگر خواهی باز گردیم گفت باز گردیم همه باز گشتند با او و اورا براحت بجایگاه خویش آوردند شیخ ما گفت :

کار چون بسته شود بگشایدا   وز پس هر غم طرب افزایدا

شیخ ما گفت بروزگار از اژگاه (۱) دانشمندی آمدی و بمسجد میان دیه میهنه که برسر کوی ناوسار است مجلس داشتی چون مجلس بآخر آمدی آواز بر کشیدی وگفتی **ثم ردّوا الی‌الله مولیهم‌الحق الا له‌الحکم و هو اسرع‌الحاسبین** .

(الحکایة) یکروز شاعری پیش شیخ ما آمد و شعری آغاز کرد که :

همی چه خواهد این گردش زمین و زمان

شیخ گفت بس بس بنشین که ابتدا از حدیث برگرفتی مزهٔ شعر ببردی .

شیخ ما گفت بوحامد دوستان با رفیقی میرفت در راهی آن رفیق گفت که مرا اینجا کسی است تو اینجا باش تا من در شوم و صلهٔ رحم بجای آرم بوحامد بنشست وآن مرد در شد وآن شب بیرون نیامد و برفی عظیم می‌آمد آن شب . روز دیگر آن مرد بیرون آمد بوحامد را دید که در میان برف میجنبید و برف از وی میریخت آن مرد گفت که تو هنوز اینجایی گفت نه توگفتی که اینجا باش دوستان وفای دوستان بجای آرند .

شیخ ما گفت که کلب‌الروم کسی فرستاد بامیرالمؤمنین عمر رضی‌الله عنه چون درآمد سرای او طلب کرد نشانش دادند او با خود میگفت که این چگونه خلیفه است که مرا نزدیك او فرستاده‌اند چون در سرای او بدید در عجب بماند چون اورا طلب کرد گفتند بگورستانست بر اثر او برفت اورا دید در گورستان بریگ فرو شده و بخفته بر پهلو پس آن رسول گفت حکم کردی و داد دادی لاجرم ایمن بخفتی و ملك ما حکم کرد و بی دادی کرد و پاسبان بر بام کرد وایمن نخفت .

شیخ ما گفت که بمرو بودیم پیر زنی بود آنجا که او را بیبیك ساری گفتندی بنزدیك ما آمد گفت یا اباسعید بتظلّم آمده‌ام شیخ ما گفت برگوی گفت

(۱) ظ ، ازگاه

مردمان دعا می کنند که ما را یك طرفةالعین بما باز مگذار سی سالست تا من میگویم که یك طرفةالعین مرا بمن گذار تا ببینم که من از کجایم یا من خود هستم هنوز اتفاق نیفتاده است .

شیخ ما گفت مردی بر مجلس یحیی بن معاذ الرازی بگذشت واو مردمانرا وعظی میگفت و پند میداد آن مرد او را گفت **ما اعرفك بالطریق وما اجهلك برب الطریق .**

شیخ ما گفت که پیر ابوالفضل حسن را گفتندکه دعایی بکن که باران آید گفت آری آن شب برفی آمد بزرگ گفتند چه کردی گفت تربنه وا خوردم یعنی چون من خنك بودم جهان خنك بود .

شیخ ما گفت که با پیر بوالفضل حسن گفتندکه دعایی بکن برای سلطان محمود تا مگر بهتر شود ساعتی اندیشه کرد آنگاه گفت که بس خردم همی آید این گفتار یعنی خود اورا میبینند .

شیخ ما گفت که بوحمزه نوری را بدیدند ظاهری نیك بشولیده و موی بالیده و جامهٔ شوخگن پوشیده یکی گفت که این تشویش ظاهر دلیل تشویش باطن بود گفت **کلا" ان الله تعالی ساکن الاسرار فحملها و باین الابدان فاهملها .**

شیخ ما گفت که ابوالحسن نوری گفت **اهل المعرفة عرفوا القلیل من القلیل لانهم عرفوا الدلیل والسبیل والحق وراء ذلك .**

شیخ ما گفت که اویس قرنی گفت **من احب ثلثة فالنار اقرب الیه من حبل الورید لین الکلام و لین الطعام و لین اللباس .**

شیخ ما گفت که بویعقوب نهر جوری شیخی بزرگوار بوده است و با آن همه یك ساعت از عبادت وجد و جهد کمتر نکردی و یك ساعت خوشدل نبودی پس در مناجات بحضرت حق سبحانه و تعالی بنالید و بسرش نداکردندکه یا یعقوب **اعلم انك عبد فاسترح .**

شیخ ما گفت که درویشی بنزدیك شبلی درآمد وگفت یا شیخ کسی خفته ماند دران راه در خواب راه وی رفته آید شبلی گفت اگر در ظل اخلاص خفته است عین خواب او عبادتست آنگاه شیخ ما گفت سخن شبلی آنست که رسول صلی الله علیه وسلم گفته است که **نوم العالم عبادة .**

شیخ ما گفت که وحی آمد بموسی علیه‌السلام که بنی‌اسرائیل را بگوی که بهترین کسی اختیار کنید صد کس اختیار کردند وحی آمد که ازین صد کس بهترین اختیار کنید سه کس اختیار کردند وحی آمد که ازین سه کس بهترین اختیار کنید یکی اختیار کردند وحی آمد که این یگانه را بگویید تا بدترین بنی‌اسرائیل‌را بیارد او چهار روز مهلت خواست و گرد عالم میگشت روز چهارم بکویی فرو می‌شد مردی را دید که بفساد و ناشایستگی معروف بود و انواع فسق و فجور درو موجود چنانکه انگشت نمای گشته بود خواست که او را ببرد اندیشهٔ بدلش درآمد که بظاهر حکم نباید کرد روا بود که او را قدری و پایگاهی بود بقول مردمان خطی بوی فرو نتوان کشید و باین که مرا خلق اختیار کردند که تو بهترین خلقی غره نتوان گشت چون هرچه کنم بگمان خواهد بود این گمان درحق خویش برم بهتر دستار درگردن خویش انداخت و بنزد موسی آمد و گفت هرچند نگاه کردم هیچ کس را بدتر از خود ندیدم وحی آمد بموسی که آن مرد بهترین ایشانست نه بآنکه طاعت او بیشست بلکه بآنکه خویشتن را بدترین دانست .

شیخ ما گفت که ابوبکر واسطی گفت که آفتاب بروزن خانه در افتد و ذرها در وی پدید آید باد برخیزد وآن ذرها را در میان آن روشنایی میجنباند . شما را ازان هیچ بیم باشد گفتند نه گفت همه اکنون پیش بندهٔ موحد همچنان ذره است که باد آنرا بجنباند .

شیخ ما گفت که شبلی گفت : **لایکون‌الصوفی‌صوفیاحتی یکون‌الخلق کلّهم عیا لا علیه** . شیخ ما گفت یعنی بچشم شفقت بهمه مینگرد وکشیدن بار ایشان برخویشتن فریضه داند از انکه اسیری ایشان و درماندگی ایشان در تحت قدرت حق می بیند و می‌داند که همه در تصرف قضا و مشیت اند .

شیخ ما گفت که بوعثمان مغربی گفت : **للحق قوالب و اشباح تجری فیها احکام القدرة .**

شیخ ما گفت که محمد بن علی‌القصاب گفت : **کان‌التصوّف حالا فصار قالا ثم ذهب‌الحال والقال و جاءالاحتیال .**

شیخ ما گفت : **سمعت‌الشیخ اباالحسن علی بن‌المثنی باستراباد قال**

وقفت على الشبلى يوم الجمعة فى الجامع ببغداد بعدالصلوة فاذا وقف عـليه سائل و عليه زىالقوم فقال ماالوصل فاقبل عليهالشبلى و قال ايها السائل عن الوصل الخطوتين وقد وصلت فقالالسائل يا ابابكر و ماالخطوتان قالالشبلى قام ذروة بين يديك تحجبك عنالله فقالالسائل يا ابابكراخبرنى بشرح قولك عنالذروة فما شرح تلكالذروة قالالدّنيا والعقبى كذا قال ربنا تعالىمنكم من يريدالدنيا و منكم من يريدالاخرة فاين من يريدالله . ثم قالالشبلى اذا قلتالله فهوالله و اذا سكت فهوالله يالله يالله يامن هو هو ولا يعلم احدما هو الا هو سبحـانه سبحـانه وحـده لا شريك له ثم غشى علىالشبلى و هو يتملك (۱) كما يتملك (۱) السليم ثم حمل الى داره .

شيخ ما گفت : سمعتالشيخ اباالفضل حسن شيخ وقته سرخس يقولالماضى لا يذكر والمستقبـل لاينطر و مـا فىالوقت يعتبر وهذا صفةالعبودية ثم قال حقيقـةالعبودية شيئان حسنالافتقار الىالله تعالى وهذا من اصلالعبودية و حسن القدوة برسولالله صلّىالله عليه وسلّم وهوالذى ليس للنفس فيه نصيب ولاراحة .

شيخ ما گفت : سمعت الشيخ يقول من لم يرنفسه الى ثوابالصـدقة احوج من الفقير الىصدقته فقد بطلت صدقته قال ابوعلىالفقيه سمعت باسانيد عن عبدالله بن عمر عن رسولالله صلىالله عليه وسلّم اليدالعليا خير من اليدالسفلى وهىالسائلة ثم قال عبدالله بن عمر الايدى ثلاث يدالله العليا و يدالمعطىالوسطى و يدالسائلالسفلى .

شيخ ما گفت روزى درميان سخن كه : قال رسولالله صلّىالله عليه وسلم اذا كان يومالقيمة يجاء بالاخلاص والشرك فيبحثوا (۲) بين يـدى رب العالمين فيقولالله جلجلاله للاخلاص انطلق انت و اهلك الىالجنة ويقول للشرك انطلق انت ومن معك الىالنار ثم تلا رسولالله صلىالله عليه و سلّم من جاء بالحسنة فله خير منها وهم من فزع يومئذ آمنون .

شيخ ما گفت كه شيخى گفته است كه : دخل مسلمة بن عبدالملك علىالوليد فاسترضاه منشئى بلغه عنه فرضى فخرج مسلمة فقال خدرالسمع

(۱) يتململ ، ظ

(۲) فيجثوان ، ظ

یدی مسلمة فقال مسلمة یا امیرالمؤمنین ماینسی‌اللیل الا فی‌ضیاء وصالك .

شیخ ما گفت : عن ثابت ان امرأة کانت تـاکل طعاما و اتاها سائل فسال ولم یبق معها من طعامها غیر لقمة فاطعمته‌السائل فاتاها الاسد و اخذ صبیا لها فذهب بها فاذا هو برجل قد اقبل الی الاسد حتی انتهی الیه فاخذ بلحیته ففلقها حتی استخرج الصبی من فیه فسلّمه الی امه فقال لها لقمة بلقمة .

شیخ ما گفت روزی بر منبر : **ان داودالـنبی علیه‌السلام قـال آلهی اطلبك حتی اجدك فاوحی‌الله تعالی الی داود یا رأس‌العابدین و یا اکمل الزاهدین ترکتنی فی اول قدم رفعته وذلك انك رأیت‌الطلب منك لا منی .**

شیخ ما گفت : **اذا ظننت انك وجدته فحینئذ فقدته .**

شیخ ما گفت : **قال داودالطائی ذهبت لیلة الی‌المقبرة فسمعت قائلا یقول آه مالی الم اکن اصلّی الم اکن اصوم فاجابه مجیب بلی ولکنك اذا خلوت بربك لم تراقبه** ، پس شیخ ما گفت : **من راقب‌الله تعالی‌فی‌خطرات قلبه عصمه‌الله فی‌حرکات جوارحه .**

شیخ ما گفت : **سئل امیرالمؤمنین علی‌ابن‌ابی‌طالب رضی‌الله عنه عن معنی‌الرکوع فقال‌المسلم یرکع و یقول بقلبه لوضرب عنقی لم ادع دینی و عبادة ربی .**

شیخ ما گفت روزی درمیان سخن : **طلب مرید من‌شیخه دعاء فقال یابنی اختیار ماجری لك خیر من معارضة‌الوقت .**

شیخ ما گفت : از ابوعلی فقیه شنیدم که گفت رابعه را پرسیدند که بم **ادرکت ما ادرکت قالت بکثرة قولی هذا اعوذ بك من کل شاغل یشغلنی عنك ومن‌کل مانع یمنعنی عنك .**

شیخ ما گفت‌که : از شیخ ابوالعباس قصاب شنیدم‌که بآمل از وی پرسیدند از قل هوالله احد گفت قل شغلست و هو اشارتست و الله عبارتست و معنی توحیـد از عبارت و اشارت منزهست .

شیخ ما گفت‌که : لقمان سرخسی‌گفت سی سالست تا سلطان حق این شارستان نهاد ما را فرو گرفته است که زهرهٔ آن نیست که‌کسی دیگر درو تصرف کند و بنشیند .

شیخ ما گفت که ازاستاد ابوعلی دقاق بپرسیدند از سماع گفت : **السماع هوالوقت فمن لاسماع له لاسمع له ومن لاسمع له لادین له لان الله تعالی قال انهم عن السمع لمعزولون وقال قالوا لوکنا نسمع اونعقل ماکنا فی اصحاب السعیر فالسماع سفیر من الحق و رسول من الحق جاء یحمل اهل الحق بالحق الی الحق فمن اصغی الیه بحق تحقق ومن اصغی الیه بطبع تزندق .**

شیخ ما گفت که : روزی عایشهٔ صدیقه رضی الله عنها بنزدیك رسول درآمد از عروسی رسول علیه السلام گفت که یا عایشه عروسی چون بود خوش بود و هیچ کس بود که شما را بیتی گفتی .

شیخ ما گفت که : سماع دوستان بحق باشد ایشان بر نیکوترین رویی بشنوند و خدای تعالی میگوید **فبشر عبادالذین یستمعون القول فیتبعون احسنه** سماع هرکس رنگ روزگار وی دارد کس باشد که بر دنیا شنود وکس باشد که بر هوا شنود وکس باشد که بر دوستی شنود وکس باشد که بر فراق و وصال شنود این همه وبال و مظلمت آنکس باشد چون روزگار با ظلمت بود سماع باظلمت بود وکس باشد که بر معرفت شنود هرکس در مقام خویش سماع میکند ، سماع آن درست بود که از حق شنود وآن کسانی باشند که حق تعالی ایشانرا بلطفهای خود مخصوص کرده باشد **والله لطیف بعباده** بندهٔ تملیك خدا بود و بندهٔ تخصیص خدا بعبادت اینها تخصیص است ایشانرا شنوایی از حق بحق بود .

(**الحکایة**) شیخ ما ابوسعید را (قه) پرسیدند که هر پیری را پیری بوده است پیر تو که بوده است و پیران بمجاهدت و ریاضت خویش ضعیف و نحیف کرده اند گردن تو در زه پیراهن نمیگنجد و پیران حج کرده اند و تو حج نکردی سبب چیست ؟ شیخ جواب داد که میپرسی که هرپیر را پیری بوده است پیر تو که بوده است **ذلکما مما علمنی ربی** ، و آنکه میپرسی که پیران بمجاهدت خویشتن ضعیف کرده اند وگردن تو در زه پیراهن نمی گنجد مارا عجب ازان می آید که گردن ما در هفت آسمان و زمین چون میگنجد بدینچه مارا خدای داده است ، وآنچه میگویی که پیران سفر حجاز کرده اند و تو حج نکردهٔ بس کاری نبود که هزار

فرسنگ زمین بزیر پای بازگذاری تا خانهٔ سنگین را زیارت‌کنی مرد آن بود که اینجا نشسته در شبا روزی اند بار بیت‌المعمور بزیارت بر زبر سر او طواف کند . بنگر تا بینی ، بنگریستند هر که حاضر بودند و بدیدند .

(الحکایة) روزی شیخ ما (قه) در نشابور بتعزیتی میرفت معرفان پیش شیخ آمدند و خواستند که آواز برآرند چنانکه رسم ایشان باشد والقاب او بر شمرند چون شیخ را بدیدند فرو ماندند و ندانستند که چه گویند از مریدان شیخ برسیدند که شیخ را چه لقب گوییم شیخ آن فرو ماندن ایشان بدید گفت در روید و آواز دهید که هیچ کس بن هیچ کس را راه دهید همه بزرگان سر برآوردند شیخ را دیدند که می‌آمد همه را وقت خوش گشت و بگریستند .

(الحکایة) روزی شیخ ما (قه) در نشابور بمحلهٔ بر میگذشت کناسان چاه مبرز پاك میکردند وآن نجاست را بخیك می‌آوردند و در کوی میریختند صوفیان چون آنجا رسیدند خویشتن فراهم گرفتندو بینی گرفتند و میگریختند شیخ ایشانرا بخواند و گفت این نجاست بزبان حال با ما سخنی میگوید میگوید ماآن طعامهای خوش بوی با لذتیم که شما زر و سیم بر فشاندید و جانها از بهر ما نثار میکردید وهر سختی و مشقت که ازان حکایت نتوان کرد در راه بدست آوردن ما تحمل میکردید بیك شب که با شما صحبت داشتیم برنگ شما شدیم از ما بچه سبب میگریزید و بینی میگیرید که ما رنگ و بوی درون شماییم چون شیخ این سخن بگفت فریاد از جمع برآمد و بسیار بگریستند و حالتها رفت .

(الحکایة) آورده‌اند که یکشب در میهنه حسن مؤدب چراغ در پیش شیخ ما بنهاد و حسن برفت شیخ اورا آواز داد وگفت چه سبب است که این چراغ امشب نور تمام نمیدهد چنانکه هرشب گفت ندانم شیخ گفت که تفحص کن خادم از سراجی تفحص کرد و باز آمد وگفت چوبی که بدان چراغ صوفیان پاك میکردند درین چراغ دان نهاده‌اند شیخ گفت بردار این چراغ را از پیش ما حسن آن چراغ را از پیش شیخ برداشت .

(الحکایة) طلحة بن یوسف العطار گفت که مدتی در پیش شیخ ابوسعید(قه) بودم چون بازگشتم مرا گفت چون ببغداد روی و ترا پرسند که کرا دیدی و

چه فایده گرفتی چه خواهی گفت ، خواهی گفت رویی و ریشی دیدم گفتم تا شیخ چه فرماید شیخ گفت هرکه تازی داند این بیت بروی بخوان .

قالوا خراسان اخرجت رشاً   لیس له فی جماله ثانی
فقلت لا تنکروا محاسنه   فمطلع الشمس من خراسان

وهرکه تازی نداند این بیت برو فرو خوان :

سبزی و بهشت و نوبهار از تو برند   آنی که بخلد یادگار از تو برند
درچینستان (۱) نقش ونگار ازتو برند   ایران همه فال روزگار از تو برند

(**الحکایة**) خواجه ابوالفتح شیخ گفت که شیخ ما (قه) در نشابور بود یکروز بیشتقان میرفت و خواجه بوعلی طرسوسی با شیخ ما بود شیخ در راه گفت اللهم اجعلنی من الا قلّین چون بیشتقان رسیدند و فرود آمدند خواجه ابوعلی طرسوسی با شیخ گفت که درین راه بر لفظ مبارك شیخ سیار میرود که اللّهم اجعلنی من المقلّین (۲) شیخ ما گفت که خداوند تعالی میگوید **وقلیل من عبادی الشکور** ما میخواهیم که ازان قوم باشیم که شکر نعمت او بجای می آرند .

(**الحکایة**) خواجه ابوالفتح شیخ گفت که یکروز قوّال پیش شیخ ما (قه) این بیت میخواند که :

اندر غزل خویش نهان خواهم گشتن   تا بردو لبت بوسه دهم چونش بخوانی

شیخ ما از قوّال پرسید که این بیت کراست گفت عماره گفته است شیخ برخاست و با جماعت صوفیان بزیارت خاك عماره شد .

(**الحکایة**) خواجه ابوبکر مؤدب گفت که شیخ ما ابوسعید (قه) با خطیب کوفی سخنی میگفت آهسته پس روی سوی من کرد و گفت که میشنودی که چه میگفتیم گفتم نه ای شیخ گفت میگفتیم **العجز عجزان التوانی فی الامر اذا امکن والجدّ فی طلبه اذا فات** و دران ساعت که شیخ این سخن میگفت قوّال این مصراع میخواند : **ولا تسقنی سراً اذا امکن الجهر**

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما بنشابور بود کسی بنزدیك وی کوزهٔ آب درآورد و گفت بادی براینجا دم از بهر بیماری ، شیخ ما بادی بران کوزه دمید و ازان

---

(۱) در چین و ختن ، خ   (۲) ظ ، الاقلین

مرد وا ستد و بخورد آن مرد گفت ای شیخ چرا چنین کردی گفت این شربت جز ما نتواند خورد اکنون فردا بازآیی تا باد شفا برو دمیم .

شیخ ما روزی در حمام بود و درویشی شیخ را خدمت میکرد و دست بر پشت شیخ میمالید و شوخ بر بازوی شیخ جمع میکرد چنانکه رسم قایمان باشد تا آنکس ببیند که اوکاری کرده است . پس در میان این خدمت از شیخ سؤال کرد که ای شیخ جوانمردی چیست شیخ ما حالی گفت آنکه شوخ مرد بروی مرد نیاوری . همه مشایخ و ائمهٔ نشابور چون این سخن بشنودند اتفاق کردند که کسی درین معنی بهتر ازین نگفته است .

شیخ ما ابوسعید (قه) گفت که نبشته دیدم بر جایی که هر که شب آدینه هزار بار بر مصطفی صلی‌الله علیه وسلّم صلوات دهد رسول را علیه‌الصلوة والتحیه بخواب بیند ما بمرو این بکردیم و مصطفی را علیه‌السلام بخواب دیدیم که فاطمهٔ زهرا رضی‌الله عنها در پیش او نشسته بود و مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه دست مبارك خویش برفرق میمون او میمالد ما خواستیم که پیش رسول علیه الصلوة والسلام در شویم ما را گفت که **مه فانها سیدة نساءالعالمین** .

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما (قه) بنشابور بود مردمان یکسال سخن منجمان و احکام که ایشان نهاده بودند بسیار میگفتند و عوام و خواص مردم بیکبار در زبان گرفته بودند که امسال چنین و چنین خواهد بود یکروز شیخ ما مجلس میگفت و خلق بسیار جمع آمده بود چنانکه معهود مجلس او بوده است و ائمه و بزرگان حاضر بودند شیخ ما در آخر مجلس گفت که ما امروز از احکام نجوم سخن خواهیم گفت همه مردمان گوش هوش بر شیخ نهادند تا چه خواهد گفت شیخ گفت ای مردمان امسال همه آن خواهد بود که خدای تعالی خواهد همچنانکه پارینه همه آن بود که خدای تعالی خواست و صلی‌الله علی محمد وآله اجمعین دست بر روی فرود آورد و مجلس ختم کرد فریاد از خلق برآمد .

(الحکایة) روزی یکی در مجلس شیخ ما (قه) برخاست و گفت ای شیخ دعایی در کار من بکن شیخ گفت :

وای ای مردم داد زعالم برخاست   جرم او کند و عذر مرا باید خواست

و این بیت بر لفظ مبارك شیخ ما بسیار رفته‌است .

(۱) اگر درست شود آنکه از امیرالمؤمنین علی رضی‌الله عنه روایت میکنند که او بر مرده پنج تکبیر گفته در نماز جنازه ازان پنج چهار تکبیر برمرده باشد و پنجم تکبیر برجملهٔ خلایق .

(الحکایة) روزی کسی در مجلس شیخ ما (قـه) برخـاسته بود و از مردمان چیزی می‌خواست و میگفت که من مردی فقیرم شیخ گفت که چنین نباید گفت باید گفت که من مردی گدایم از برای آنکه فقر سریست از سرهای خدای عز و جل .

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما بنشابور بود یکروز در خانقاه نشسته بود دخترکی علوی بنزدیك شیخ درآمد وآن دختر درویش بود و مادر و پدر او سؤال کردندی و از مردمان چیزی التماس کردندی شیخ آن دخترك را در پیش خود بنشاند و گفت ای خلق این سر پوشیـده از فرزندان پیغامبر شماست که شمـا دعوی دوستی او میکنید و بوقت صلوات دادن آوازهای خویش بلند میکنید اکنون برهان آن دعوی خویش بنمایید که در دوستی جدّ او می کنید بنیکویی کردن بـا این فرزندان و با ذریت او پس شیخ جامه برکشید و بدان دخترك داد وآن جمع که آنجا حاضر بودند جمله موافقت کردند وآن دخترك را چیز بسیار دادند که جمع انبوه بودند و بیشتر معارف .

(الحکایة) خواجـه حسن مؤدب گفت رحمةالله علیه که دران وقت که شیخ ما بنشابور بود ائمه و مشایخ که دران عصر بودند چون شیخ بومحمد جوینی و استاد اسماعیل صابونی و استاد امام ابوالقاسم قشیری قدس‌الله ارواحهم و دیگر بزرگان پیوسته بنزدیك شیخ آمدندی و سخنها گفتندی با یکدیگرو از یکدیگر سؤالها کردندی . روزی آن جمع بنزدیك شیخ ما بودند و سخنی میگفتند وشیخ ما را سخن میرفت و ایشان از شیخ ما سؤالها می کردند و شیخ جواب می‌داد در میان سخن این بیت بر زبان شیخ رفت :

(۱) ظاهراً عبارتی از قبیل (شیخ ما گفت) از اینجا افتاده است

صاحب‌خبران‌دارم آنجا که‌تو هستی یك‌دم زدن از حال توغافل‌نیم ای دوست

آنگاه شیخ روی بایشان کرد و گفت معنی این بیت در قرآن کجاست ایشان بسیار اندیشه کردند و در یکدیگر نگریستند هیچ چیزشان فراز نیامد که بگفتندی گفتند شیخ بگوید . شیخ گفت ما را می باید گفت ؟ گفتند بلی شیخ گفت خداوند سبحانه و تعالی میگوید **ام یحسبون انا لانسمع سرهم و نجویهم بلی و رسلنا لدیهم یکتبون** همه تعجب کردند و گفتند آنچه شیخ را فراز می‌آید و می‌نماید هیچ کس را نیست .

(الحکایة) حسن مؤدب رحمةالله علیه گفت که شیخ ابوسعید (قـه) یکروز مجلس میگفت در نشـابور ، چون از مجلس فـارغ شد من در پیش وی ایستاده بودم وعادت چنان بودی که چون مردمان برفتندی من در پیش شیخ ایستادمی تا شیخ چه اشارت فرماید ، شیخ گفت ای حسن برو و از شهر بیرون شو و بنگر تا درین شهر کیست که ما را دشمن‌تر دارد و این حـدیث را منکرتر است بنزدیك وی شو و بگو که درویشان می‌بر گنند و چیزی معلوم نیست که بکار برند نیابتی می باید داشت . من بیرون شدم از پیش شیخ بدر خانقاه و باندیشه گرد همه شهر برمی‌آمدم هیچ کس را منکرتر از علی صندلی نمی‌یافتم پس گفتم نباید که این خاطر صواب نباشد ، دیگر بار بهمت گرد همه شهر برآمدم همه خاطرم بدو شد ، دیگر کرت خاطر را رد کردم بار سیوم اندیشه را بهمه اطراف شهر بیرون فرستادم و همه زوایا بهمت گرد برآمدم هم خاطرم بدو شد . چون خاطر سه باره شد دانستم که حق باشد رفتم تا بخانقاه وی او نشسته بود و جمعی از شاگردان بنزدیك وی بودند و او کتابی مطالعه می کرد سلام گفتم جواب داد از سر نخوت چنانکه عادت او بود و گفت شغلی هست گفتم شیخ سلام میگوید و میگوید که هیچ چیز معلوم نیست نیابتی می‌باید داشت در حدیث درویشان و او مردی نکته‌گوی و طناز بود گفت اینت مهم شغلی و فریضه کاری پنداشتم که آمدهٔ تا مسئلهٔ بپرسی برو ای دوست که من کاری دارم مهم تر ازین که من چیزی بشما دهم تا شما دحمل کو زنید و کیخ کیخ کنید و این بیت بر گویید و رقص کنید .

آراسته و مست ببـازار آیی ای دوست نترسی که گرفتار آیی

من بازگشتم و بنزدیك شیخ آمدم و خواستم که آنچه رفته بود با شیخ بگویم گفتم که میگوید که وقت را چیزی معلوم نیست تا پس‌ازین چه بود ، شیخ گفت خیانت نباید چنانکه رفته است باید گفت . من آنچه رفته بود بگفتم براستی ، شیخ ما گفت دیگر بار بباید شد و او را بگوی که آراسته بزینت دنیا مست و مخمور بدوستی دنیا نترسی که فردا در بازار قیامت بران صراط باریك گرفتار آیی که خداوند تعالی می‌فرماید **اهدنا الصراط المستقیم** . من بازگشتم و بنزدیك او رفتم و پیغام شیخ بگفتم او سر درپیش افکند و ساعتی اندیشه کرد وگفت بنزدیك فلان نانوا رو و صد درم سیم ازو بستان شما که سرود را چنین تفسیر توانید کرد من با شما هیچ چیز نتوانم گفت وکسی با شما برنیاید و بنگر باموختکارم نگیری و پس ازین باز نیایی .

(**الحکایة**) آورده‌اند که شیخ ما در نشابور روزی در خانقاه با جمع متصوفه نشسته بود بر سفره و طعام بکار می بردند در میان سفره خواجه امام بومحمد جوینی درآمد و سلام کرد شیخ ما جواب نداد و هیچ التفات نکرد خواجه امام بومحمد جوینی بشکست و برنجید و بنشست . چون طعام بکار بردند و سفره برداشتند و دست بشستند شیخ بر پای خاست و سلام بومحمد جوینی را جواب داد و گفت که سلام نامیست از نامهای حق تعالی و ما روا نداریم که با دهان آلوده نام او بریم ، شیخ بومحمد جوینی خوش‌دل گشت وگفت آنچه ازآداب شریعت و طریقتست شیخ را هست و هیچ‌کس دیگر را آن نیست و جملهٔ متصوفه و مشایخ که حاضر بودند ازان کلمهٔ شیخ فایده گرفتند . و از اینجاست که صوفیان چون در جایی شوند که جمعی برسفره باشند سلام نگویند تا فارغ شوند و دست بشویند آنگاه سلام کنند .

(**الحکایة**) شیخ ما ابوسعید (قسه) همشیرهٔ داشت سخت بزرگوار زنی که فرزندان شیخ اورا عمه خوانده‌اند و در میهنه بدین‌معروف باشد ، و او درغایت زهد و پوشیدگی بوده است چنانکه تا ضرورتی عظیم نبودی از خانه بیرون نیامدی و چون از خانه بیرون آمدی چادر و موزه در پس در سرای نهاده داشتی درموضعی که از جهت آن کار ساخته بود و دستی جامه از برای بیرون ساخته بود آن جامه

که در سرای پوشیده داشتی بیرون کردی و در پس در بنهادی وآن جامه و چادر و موزه در پوشیدی و بیرون شدی و چون بخانه در آمدی چادر و موزه وآن جامه‌هم درآن موضع بکشیدی و بنهادی و در سرای نیاوردی تا گرد وغباری که ازکوی در راه بران جامه نشسته باشد در سرای او نشود و نظر نامحرمان که بران جامه افتاده باشد در خانه نرود . و بهر وقت که شیخ ما بنزدیك او شدی و بیرون آمدی عمه سرای خود بشستی وگفتی شیخ با کفشی که در شارع رفته‌است در سرای ما آمده است .

روزی شیخ ما بنزدیك عمه بود و سخن میگفت عمه گفت ای‌شیخ این‌سخن تو زر شوشه است شیخ گفت اگر سخن ما زر شوشه است خاموشی تو گوهر نا سفته است . و از صومعهٔ عمه سوراخی بصومعهٔ شیخ ما کرده بود تا او پیوسته بخلوت شیخ ما را می‌دیدی و با شیخ سخن میگفتی و اگر سؤالی بودی و چیزی درخاطرش آمدی از شیخ پرسیدی .

روزی شیخ ما در صومعهٔ خویش نشسته بود و خضر را صلوات الله علیه بسیار با شیخ ما صحبت بوده است آن روز بنزدیك شیخ آمده بود و هردو در صومعه تنها نشسته بودند و سخن میگفتند ، عمه بدان سوراخ آمد و بفراست و کرامت بدانست که آن خضر است که با شیخ سخن میگوید پوشیده مراقبت احوال ایشان می‌کرد دید که خضر ازکوزهٔ شیخ ما که در پیش ایشان نهاده بود آب خورد چون خضر بر خاست شیخ از پس او بیرون آمد چون ایشان بیرون شدند حالی عمه براه بام درآمد و در صومعهٔ شیخ شد و از بهر تبرك از کوزهٔ شیخ ما ازان سو که خضر آب خورده بود آب خورد و بیرون شد . وآن وقت را که شیخ بصومعهٔ خویش آمد عمه باصومعهٔ خویش رفته بود (چون) شیخ درصومعه آمد و برهرچه کرده بود از راه فراست وکرامت اطلاع داشت اما باعمه هیچ نگفت و خادم را آواز داد وگفت تا آن سوراخ که در صومعهٔ عمه بود برآورد و محکم کرد چنانکه بعدازان عمه را از صومعهٔ خویش بصومعهٔ شیخ دیدار نبود .

(الحکایة) شیخ ما (قه) گفت که آن یکی بهشت را در خواب دید که خوانی نهاده بود و جماعتی بران نشسته او خواست که با ایشان موافقت کند یکی بیامد

و دست او بگرفت و گفت جای تو نیست این خوان کسانیست که یك پیراهن دارند و تو دو داری تو با ایشان نتوانی نشست . شیخ ما گفت اکنون خود کار بآنجا رسیده است که مرقعی کبود بدوزند و در پوشند و بندارند کـه همه کار ها راست گشت ، بران سر خم نیل مایستند و گویند یکبار دیگر بدان خم فرو بر تا کبود تر گردد چنان می‌دانند که این صوفی بودن بمرقع است و همگی خویش بآن آورده‌اند و درآراستن و پیراستن مانده و آنرا صنم و معبود خویش ساخته . و در ان روز که شیخ ایـن سخن میگفت شیـخ را فرجیی نو دوخته بودند و او پوشیده بود و بر تخت نشسته و سخن میگفت ، چنین گفت که ما را اکنون مرقع پوشیده اند پس‌از هفتاد و هفت سال که ما را درین روزگار شده است و رنجها و بلاها درین‌راه کشیده آمده‌است و شب و روز یکی کرده آمده است پس ازین ما را مرقع پوشیده‌اند اکنون هر کسی آسان مرقع بدوزند و بسر فرو افکنند .

شیخ ما گفت که حق تعالی میگوید که همه را میگفتیم **قولوا لا اله الاالله** ترا یا محمد میگوییم **فاعلم انه لا اله الاالله** بدان و ببین که جز یکی نیست . پس یکی مرد از ماوراءالنهر حاضر بود این آیت برخوانـد **وقودهاالناس والحجارة** و شیخ ما در آیت عذاب کم سخن گفتی ، گفت چون سنگ وآدمی بنزدیك تو بیك نرخست دوزخ را بسنگ میتاب و این بیچارگان را مسوز .

(**الحکایة**) آورده‌اند که کسی از بغداد برخاست و بمیهنه آمـد بنزدیك شیخ ما (قه) و از شیخ سؤال کرد که ای شیخ حق سبحانه و تعالی این خلایق را از برای چه آفرید حاجتمند آفرینش ایشان بود شیخ ما گفت نی اما از جهت سه چیز آفرید اوّل آنکه قدرتش بسیار بود نظارگی میبایست دوم آنکه نعمتش بسیار بود خورنده میبایست سیوم آنکـه رحمتش بسیار بود گناه‌کار میبایست .

(**الحکایة**) وقتی درویشی در پیش خانقاه می‌روفت شیخ ما گفت ای اخی چون گوی(۱) باش در پیش جاروب چون کوهی(۲) مباش در پس جاروب .

یکروز شیخ ما با جمع صوفیان بدر آسیایی رسید و اسب بازداشت وساعتی

(۱و۲) خ ، کله .

توقف کرد پس گفت میدانید که این آسیا چه میگوید میگوید که تصوف اینست که من درانم درشت میستانم و نرم باز می دهم و گرد خویش طواف میکنم سفر در خود کنی تا هرچه نباید از خود دور کنی به از آنکه در عالم زمین بزیر پای گذاری ، ازین سخن همه جمع را وقت خوش گشت .

(الحکایة) آورده‌اند که استاد بوصالح را که مقری شیخ‌ما بود رنجی پدید آمد چنانکه صاحب فراش گشت شیخ خواجه ابوبکر مؤدب را که ادیب فرزندان شیخ بود بخواند و فرمود که دوات و قلم وکاغذ پارهٔ بیار تا از جهت بوصالح حرزی املا کنیم تا بنویسی کاغذ و دوات بیاورد شیخ ما فرمود که بنویس :

حورا بنظارهٔ نگارم صف زد	رضوان بتعجب کف خود بر کف زد
یك خال سیه بران رخان مطرف زد	ابدال زبیم چنگ در مصحف زد

خواجه امام ابوبکر مؤدب بنوشت و بنزدیك استاد ابوصالح بردند و بر وی زدند در حال اثر صحت پدید آمد وهم دران روز بیرون آمد وآن عارضه زایل گشت .

(الحکایة) آورده‌اند که یکی از مشایخ در عهد شیخ ما ابوسعید (قه) با جماعتی متصوفه بغزا رفته بود بولایت روم دران دارالحرب میرفت ابلیس را دید آنجا گفت ای ملعون اینجا چه میکنی که دل تو ازین جماعت که اینجا هستند فارغست . گفت من اینجا بی‌اختیار خویش افتاده‌ام گفت چگونه گفت من بر میهنه میگذشتم ودر رفتم شیخ ابوسعید ابوالخیر از مسجد بیرون آمد و بسرای خود می‌شد در راه عطسهٔ داد و مرا اینجا افکند .

و هم از شیخ ما (قه) سؤال کردند که ای شیخ کسی است که بروز نماز میکند و بشب دزدی میکند شیخ ما گفت عجب نباشد که برکت نماز روزش از دزدی شب باز دارد .

شیخ مارا یکی از پیران گفت که ای شیخ ترا بخواب دیدم گفتم ایهاالشیخ چکنم تا ازین نفس برهم شیخ ما گفت هیچ چیز نباید کرد بدان معنی که همه کرده است و بوده هیچ چیز از سر نتوان کرد اگر خدای نهاده است توفیق دهد و اگر ننهاده است مرنج که ذرهٔ نه کم باشد و نه بیش اگر نهاده است ترا در طلب آرد و بحقیقت او ترا میطلبد آنگاه ترا نیز در طلب اندازد .

شیخ ما گفت در خبر است که قومی بنزدیك رسول صلوات‌الله علیه درآمدند و سؤال کردند که درویشی چیست ؟ یکی را از ان میان بنزدیك خویش خواند وگفت تو پنج درم داری گفت دارم ویرا گفت که تو درویش نیستی ، دیگری را بخواند و گفت تو پنج درم داری گفت ندارم گفت چیزی داری که پنج درم ارزد گفت دارم گفت تو درویش نیستی ، دیگری را بخواند وگفت تو پنج درم داری گفت ندارم گفتا چیزی داری که پنج درم ارزد گفت ندارم گفتا پنج درم جاه داری گفت دارم گفتا تو نیز درویش نیستی ، دیگری را بخواند و گفت پنج درم داری گفت ندارم گفتا چیزی داری که پنج درم ارزد گفت ندارم گفتا پنج درم جاه داری گفت ندارم گفتا پنج درم کسب داری که توانی پنج درم کسب کرد گفت توانم کرد گفت برخیز که تو درویش نیستی ، دیگری را بخواند و گفت ترا ازین همه هیچ چیز هست گفت نی گفتا اگر ترا پنج درم پدید آید تو گویی که ازآن منست و مرا درین نصیبی هست گفت کمتر ازین نباشد گفتا برخیز که تو درویش نیستی ، دیگری را بخواند و گفت ازین همه که گفتیم ترا هیچ چیز هست گفتا نی گفت اگر پنج درم پدید آید ترا دران اندیشه باشد که باید که من تصرف آن کنم گفت نباشد یا رسول‌الله گفتا چه کنی آنرا گفت بحکم درویشان باشد مرا دران هیچ نصیب نباشد رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم گفتا تویی درویش براستی درویش چنین باید که او را آن نبود . چون رسول علیه‌السلام این بگفت دیگران بگریستند و گفتند یا رسول‌الله مارا همه کس درویش میخواندند و درویشی خود این بوده است که تو نشان کردی اکنون ما کیستیم گفتا درویش اوست و شما همه طفیل او .

شیخ ما گفت (قه) که وقتی زنبوری بموری رسید اورا دید که دانهٔ گندم میبرد بخانه وآن دانه زیر و زبر میشد وآن مور باو زیر و زبر می‌آمد و بجهد و حیلهٔ بسیار آنرا میکشید و مردمان پای براو مینهادند و اورا خسته و افگار می کردند . آن زنبور آن مور را گفت که این چه سختیست و مشقت که تو از برای دانهٔ برخود نهادهٔ و از برای یك دانهٔ محقر چندین مذلت میکشی بیا تا ببینی که من چگونه آسان میخورم و از چندین نعمتهای ما لذت بی این همه مشقت نصیب میگیرم و ازآنچه نیکوتر و بهتر است و شایسته بمراد خویش بکار میبرم . مور را با خویشتن

بدوکان قصابی برد جایی که گوشت نیکو و فربه تر بود بنشست واز جایی که نازکتر بود سیر بخورد و پارهٔ فراهم آورد تا ببرد ، قصاب فراز آمد وکاردی بر وی زد وآن زنبور را بدو نیمه کرد و بینداخت آن زنبور بر زمین افتاد وآن مور فراز آمد و پایش بگرفت و میکشید و میگفت هر که آنجا نشیند که خواهد و مرادش بود چنانش کشند که نخواهد و مرادش نبود .

(الحکایة) خواجه مسعد پسر خواجه امام مظفر حمدان نوقانی گفت که یکروز شیخ ابوسعید (قه) با پدرم نشسته بودند و سخنی میگفتند پدرم شیخ ابوسعید را گفت که صوفیت نگویم و درویشت هم نگویم ملك عارفیت گویم بکمال ، شیخ بوسعید گفت که آن بود که او گوید .

و خواجه مسعد گفت که صاینه جدهٔ من بود مادرم راحتی را پیش شیخ ابوسعید برد بنشاپور و مادرم دوازده یا سیزده ساله بود و هنوز با پدرم سخن نکاح نگفته بوده‌اند . شیخ مادرم را سؤال کرده است که چه نامی گفت راحتی گفت مبارك باد اکنون صوفیانرا دعوتی بباید کرد گفت هیچ چیز ندارم گفت گدایی کن گفت کنم پس همان ساعت شیخ را گفت که صوفیانرا دعوتی خواهم کرد چیزی بده شیخ پیراهن و ردا هردو بوی داد برداشت و ببرد تا بسرای میکالیان . مادری بود و دختری درآنجا گفت شیخ ابوسعید از من دعوتی خواسته است از برای صوفیان من گفتم که چیزی ندارم گفت گدایی کن از وی گدایی کردم این پیراهن و ردا بداد اکنون این شمارا بچه ارزد دختر برخاست و بخانه درشد و جفتی دست برنجن بیاورد بقیمت شست دینار و پیش من بنهاد و ردا برداشت مادر عقدی بیاورد بقیمت هم شست دینار و پیراهن برداشت و هر دو پیش ما بنهادند ساعتی بنشستیم من گفتم که این جامه‌های شیخ مامن سخنی میگوید شما میدانید گفتند نی گفتم میگوید که من با هیچ چیز قرار نگیرم دربنجا یا من باشم یا غیری شمارا برگ این هست گفتند نی گفتم بباید نگریست تا چه میباید کرد بخانه آمدند و ردا و پیراهن بیرون آوردند و بوسه دادند و پیش ما نهادند وگفتند که شما بدین سزاوار تریـد و دست برنجن و عقد بحکم شماست ما برخاستیم و بنزدیك شیخ آمدیم و ردا و پیراهن و دست برنجن و عقد پیش شیخ بنهادیم وگفتیم که صوفیانرا دعوتی بسازید چنانکه شما صواب

ببنید شیخ بفرمود تا دعوتی ترتیب کردند و ردا و پیراهن شیخ را پاره کردند .

بعد ازان اتفاق افتاد که صاینه بنوقان آمد بپیش خواجه مظفر و هر دو سخن میگفتند صاینه در فنا سخن میگفت و خواجه مظفر در بقا ، خواجه مظفر را سخن صاینه خوش آمد گفت هر که موافق تو موافق حق وهر که مخالف تو مخالف حق صاینه گفت بنگر این را نثاری باید و من هیچ چیز ندارم این راحتی را در کار تو کردم خواجه مظفر گفت من ازین معنی فارغم و ده سال بود تا خواجه مظفر را قوم برحمت خدای تعالی رفته بود و ده سال در حال زندگانی قوم حاجتش نبوده بود بعداز بیست سال راحتی را بخواست و خواجه مصمد ازوی دروجود آمد ببرکات همت و دوستی و نظر شیخ بوسعید (قه) .

(**الحكاية**) ابوالفضل محمد احمدالعارف النوقانی گفت که با شیخ بوسعید (قه) در نشابور بگورستان حیره بیرون شده بودیم بجنازهٔ عزیزی چون برابر خاك احمد طابرانی رسیدیم اسب شیخ بیستاد و چشم شیخ برخاك احمد طابرانی بماند و یك ساعت تیز دران خاك می‌نگریست پس اسب براند و گفت هو ذی الشیخ احمدالطابرانی یتکلم معی شیخ ما گفت که شیخ احمد طابرانی با ما سخن میگفت از جهت استماع سخن او ایستاده بودیم .

شیخ ما گفت (قه) که بخواب دیدم خویشتن را و شیخ بوعلی دقاق را و استاد ابوالقاسم قشیری را که هر سه نشسته بودیم ندایی برآمد که برخیزید و هر یکی نه (۱) قربان کنید من و استاد ابوعلی بر خاستیم وآنرا بجای آوردیم و استاد ابوالقاسم حیله می کرد و زاری می کرد و میگریست و از سر دنیا می‌نتوانست برخاستن تا آنرا بجای آرد و اگر آن بکردی در جهان چون او نبودی .

(**الحكاية**) آورده‌اند که روزی شیخ ما ابوسعید (قه) می‌آمد ماری عظیم بیامد و خویشتن در پای شیخ ما می‌مالید و بوی تقرب می کرد و مردی با شیخ ما بود ازان حال تعجب کرد شیخ ما آن مرد را گفت که این مار بسلام ما آمده است تو می‌خواهی که ترا همچنین باشد آن مرد گفت می‌خواهم شیخ ما گفت هرگز ترا این نباشد .

---

(۱) بدنهٔ خ .

(الحكاية) شیخ ما ابوسعید (قه) برسر خاك شیخ ابویزید بسطامی (قه) نشسته بود اشارت بخاك شیخ بایزید کرد و گفت **قال هذا الشیخ ان الله تعالی جعل اقدام الاولیاء ثار الارض فما لهؤلاء الاجساد یعنی لایرقصون بذلك .**

(الحكاية) وقتی احمد بولیث بنزدیك شیخ ما (قه) آمده بود چون باز می گشت شیخ ما کسی را با او بفرستاد چون آنکس باز آمد شیخ ما پرسید که در راه احمد چه میگفت آنکس گفت حدیث نعمتها میکرد که خداوند تعالی بارزانی داشته است شیخ گفت کدام نعمتها این نعمتها بر درجاتست آن نعمت که با ما کرده است با آن نعمت که با او کرده است با آن نعت که با شما کرده است ، آنکه با ما کرده است بزرگترین نعمتهاست و بلندترین وآن نعمت که با شما داده است میانه است و تمام شود .

پس گفت که پیری بوده است که هرگز موی دور نکرده بود تا چنان گشت که کژدم در سرش آشیانه کرده بود و بچه کرده .

و آورده اند که چون کسی بنزدیك شیخ ما درآمد گفتی درآیید که ما آزادیهای خداوند خویش با شما بگوییم بشهر شما این چنین هست کدام نعمت را شکر کنیم اکنون بعجز پشت اینجا باز نهاده‌ایم .

(الحكاية) آورده‌اند که خواجه علی خباز از مرو بمیهنه آمد که بباورد میرفت شیخ ما ابوسعید (قه) در مسجد نو نشسته بود و خواجه احمد نصر و بسیار مشایخ بهم بودند و سخنی میگفتند در میان سخن حدیث یکی از ابنای دنیا برفت خواجه علی خباز گفت آری او مردی باهمت است شیخ ما گفت جوانمردی باید خواجه آنرا همت نخوانند آنرا منیت خوانند ، آنکه مال نفقه کند آنرا منیت گویند نه همت صاحب همت آن بود که اندیشهٔ او بدون خدای تعالی بهیچ چیز فرو نیاید .

(الحكاية) آورده‌اند که روزی شیخ ما (قه) در مسجد نشسته بود کاهی بر محاسن مبارك شیخ افتاده بود درویشی دست دراز کرد وآن کاه برگرفت و در مسجد انداخت شیخ روی بوی کرد و گفت ای اخی نترسیدی بدین کار که کردی ، حق جل و علا هفت آسمان برزمین زند و نیست گرداند . حق تعالی این روی که

میبینی بدین عزیزی فرمودکه بران خاك مسجد نه که **واسجد و اقترب** تو اینکه بر محاسن ما روا نداشتی چرا روا داشتیکه در خانهٔ خدای بیندازی .

(الحکایة) آوردهاندکه آن وقتکه شیخ ما (قه) بنشابور بود باستاد امام ابوالقاسم قشیری (قه) پیغام دادکه میشنویمکه اوقات (۱) در دست داری و تصرف میکنی میبایدکه دست از تصرف باز داری استاد امام جواب دادکه اوقات (۱) در دست ماست در دل ما نیست شیخ ما جواب دادکه ما را میبایدکه دست شما چون دل شما باشد .

(الحکایة) استاد عبدالرحمن گفت (که مقری شیخ ما ابوسعید بود)که دران وقتکه شیخ ما بنشابور بود یکی بنزدیك شیخ درآمد و سلام کرد و گفتکه مردی غریبم بدین شهر درآمدهام همه شهر آوازهٔ تست و میگویند اینجا مردیست که اوراکرامات ظاهر است اکنون یکی بمن نمای .

شیخ ما گفتکه ما بآمل بودیم بنزدیك ابوالعباس قصاب یکی بهمین واقعه که ترا افتاده است بنزدیك شیخ ابوالعباس درآمد و همین سؤال کرد و از وی طلب کرامات کرد شیخ ابوالعباس گفت مینبینی و آن چیستکه نه کراماتست آنچه اینجا میبینی پسر قصابی بودکه از پدر قصابی آموخت چیزی بدو نمودند و او را بربودند ببغداد تاخت پیر شبلی بربود از بغداد بمکه تاخت از مکه بمدینه تاخت از مدینه به بیتالمقدس و در بیتالمقدس خضر بوی نمودند و در دل خضر افکندند تا او را قبول کرد و او را صحبت افتاد و باز اینجا باز آورد و عالمی را روی بوی آورد تا از خراباتها بیرون میآیند و از ظلمتها بیزار میشوند و توبه میکنند و نعمتها فدا میکنند و از اطراف عالم سوختگان میآیند و از ما او را میجویند ، کرامت بیش از این چه بود ؟ پس آن مرد گفت یا شیخ کرامتی میبایدکه در وقت ببینم گفت نیك ببین نه کرم اوست که پسر بز کشی در صدر بزرگان نشسته است و بزمین فرو نشود و این دیوار بروی نیفتد و این خانه بر سر وی فرو نیاید بی ملك و مال ولایت دارد و بیآلت و کسب روزی خورد و خلقرا بخواند این همه نه کراماتست !

(۱) ظ ، اوقاف

آنگاه شیخ ما گفت که یا جوانمرد ما را با تو همان افتاد که او را آن مرد گفت یا شیخ من از تو کرامات میطلبم تو از شیخ بوالعباس میگویی شیخ ما گفت هر که بجمله کریم را بود همه حرکات او کرامات بود پس تبسم کرد و گفت :

هر باد که از سوی بخارا بمن آید
زو بوی گل و مشك و نسیم سمن آید
بر هر زن و هر مرد کجا میوزد آن باد
گویی مگر آن باد همی از ختن آید
نی نی ز ختن باد چنان خوش نوزد هیچ
کان باد همی از بر معشوق من آید
هر شب نگرانم بیمن تا تو بر آیی
زیرا که سهیلی و سهیل از یمن آید
کوشم که بپوشم صنما نام تو از خلق
تا نام تو کم در دهن انجمن آید
با هر که سخن گویم اگر خواهم و گرنه
اول سخنم نام تو اندر دهن آید

پس شیخ ما گفت بندهٔ را که حق پاك گرداند و اورا از خودی خود دور گرداند حرکات و سکنات و قالت وحالت آن بنده همه کرامات گردد وصلی‌الله علی محمد و آله‌اجمعین .

فصل سیوم (۱)

در بعضی از فواید انفاس شیخ ما قدّس‌الله روحه العزیز و شمهٔ از نامه‌ها و ابیات که بر لفظ عزیز او رفته‌است آن‌قدر که بنزدیك ما درست شده است وبقدر وسع تصحیح آن کرده آمده .

شیخ ما ابوسعید ابوالخیر (قه) گفت که کار دیدار دل دارد نه گفتار زبان .

و اما من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی گوید تا نکشی نفس را از و ترهی بدین بسنده نباشد که گویی لااله‌الاالله گفتم مسلمان شدم .

وما یؤمن اکثرهم بالله الا وهم مشرکون گفت ایشان بزبان ایمان می‌آرند ولیکن بیشتر آنند که بدل در شرك دارند .

خداوند عز وجل میگوید که من شرك را نمی آمرزم **ان الله لایغفر ان یشرك به و یغفر ما دون ذلك لمن یشاء** هرچه بیرون شرك بود آنرا اگر خواهم بیامرزم و ترا هفت اندام بشك و شرك آگنده است بیرون باید کرد این شرکها از دل تا بیاسایی .

فمن یکفر بالطاغوت ویؤمن بالله و طاغوت کل احد نفسه تا بنفس خویش کافر نگردی بخدای مؤمن نشوی و طاغوت هرکسی نفس اوست آن نفس که ترا از خدای تعالی دور میدارد و میگوید فلان با تو زشتی کرد و بهمان با تو نیکویی کرد همه سوی خلق راه نماید و این همه شرکست هیچ چیز بخلق نیست همه

(۱) بطوری‌که در مقدمهٔ کتاب مذکور میباشد باب دوم بسه فصل تقسیم کرده است ولی در متن چهار فصل‌آورده و فصل سیوم از صفحه ۱۹۹ شروع میشود و بنابراین این‌فصل چهارم خواهد بود نه فصل سیوم .

بدو ست این چنین بباید دانست و بباید گفت وچون گفته بشتی برتق ببایده ایستاد و استقامت باید کرد و استقامت آن باشد که چون یکی گفتی دیگر دو نگویی و خلق و خدای دو باشد .

کسی بنزدیك رسول صلی‌الله علیه درآمد وگفت که مرا سخنی بیاموز در مسلمانی که اصلی باشد که دست دران زنم گفت بگو که **آمنت بالله ثم‌استقم** بگوی که بخدا بگرویدم و بران پای استوار دار .

ودرین آیت میگوید که **ان‌الذین قالوا ربناالله ثم استقاموا** معنی درین آیت آن میگوید لا تروغوا روغان‌الثعلب چون روباه چرخه مزنید که هرزمان بجایی دیگر سر مزنید که آن ایمان درست نباشد ایمان چنان آرید که بگویید الله و بران استوار باشید و استوار بودن آن باشد که چون خدای گفتی دیگر حدیث خلق بر زبان نرانی و بدل در نگذاری که همچنانست که خلق نیست چند توان گفت ازیشان آنچه بینی وگویی از هستی بین وگوی که هرگز نیست نشود و دوستی باکسی دار که چون تو نیست شوی او نیست نشود تا تو نیز هستی باشی که هرگز نیست نشوی .

شیخ ماگفت داوری کافریست و از غیر دیدن شرکست و خوش بودن فریضه است .

شیخ مارا گفتند یکی توبه کرده بود بشکست شیخ ماگفت اگر توبه او را نشکسته بودی او هرگز توبه بنشکستی .

شیخ ما پیوسته میگفتی که تو بی نوایی و همو گفتی معشوقهٔ بی‌عیب مجوی که نیابی .

شیخ ماگفت هزار دوست اندکی باشد و یکی دشمن بسیار بود .

شیخ ماگفت روزی در مناجات که بار خدایا بیامرز که روی چنین دارد و مپرس که خردهٔ دارد .

شیخ مارا پرسیدند که مردان او درمسجد باشند گفت درخرابات‌هم باشند .

شیخ ما میگوید که ما آنچه یافتیم ببیداری شب و بی‌داوری سینه و بی‌دریغی مال یافتیم .

شیخ ما را پرسیدند که صوفی چیست گفت آنچـه در سر داری بنهی و آنچه در کف داری بدهی و آنچه برتو آید نرنجی.

شیخ ما گفت : **کل ماشغلك عن الله فهو علیك مشؤوم** هرچه ترا از خدای مشغول کند بر تو شؤمست و صحبت با آن مذمومست.

شیخ ما گفت در شبا روزی سی هزار نفس از تو سر بر می‌آرد هرآن نفس که نه بحق برآید گنده بود چون مرداری که فرشته ازان بینی بگیرد.

شیخ ما گفت : « وقتك بین النفسین » وقت تو در میـان دو نفس تست یکی گذشته ویکی نامده پس گفت دی شد فردا کوروز امروزاست «الوقت سیف قاطع».

شیخ ماگفت تصوف دو چیز است یکسو نگریستن و یکسان زیستن :

شیخ ماگفت الله و بس و ماسواه هوس و انقطع النفس.

شیخ ماگفت : **من صح قصده الینا وجب حقه علینا**. هرکه قصد وی بدین راه درست تر بود این راه بروی تابنده تر.

شیخ ماگفت : **الذکر نسیان ماسواه**.

شیخ ما بسیار گفتی : کن یهودیا صرفا و الا فلا تلعب بالتوریة.

شیخ ماگفت : **راحة النفس کلها فی التسلیم و بلاؤ ها فی التدبیر**.

شیخ ما گفت که آن پیر را گفتند که دعایی درکار ما کن گفت : **اختیار ماجری لك فی الاوّل خیر من معارضة الوقت؛ الخیر اجمع فیما اختار خالقنا و اختیار سواه الشر والشؤم**.

شیخ ما گفت اینست و بس و این برناخنی توان نبشت که **اذبح النفس و الا فلا تشغل بترهات الصوفیة**.

شیخ ما گفت که مسلمانی گردن نهادن بود حکمهای ازلی را « الاسلام ان یموت عنك نفسك ».

شیخ ما گفت که چون بنده اندر نماز بازنگرد حق سبحانه و تعالی گوید منگر بهرچه می‌نگری من ترا بهتراز آنم بمن نگر ، چون بار دوم نگرد خداوند تعالی گویـد منگر بچه می‌نگری بزرگـتر و عزیزتر از من ، چون بـار سیوم نگرد گوید برو بنزدیك آنکه باو می‌نگری.

دانی که مرا یار چه گفتست امروز جزما بکس اندر منگر دیده بدوز

شیخ ما گفت روزی بر سر جمع که خدای داند و این هفتاد سوگند است که هر کرا که خدای عزوجل راه دیگر فـرا پیش او نهاد آنکس از طریق حق افکنده بود .

شیخ ما گفت که :

گـفتار دراز مختصر باید کرد وز یار بدآموز حذر باید کرد

و یار بد آن بود که دوگوید ودوگفتن کفر بود و ازان حذر باید کرد وآن نفس تست که سخنها بتو همیگوید و ترا با خلق در می‌اندازد وآنکه گفتار مختصر باید کرد آنست که یکی گوئی و بس .

شیخ ما گفت که خدای میگوید که : **ان اکرمکم عنـدالله اتقیکم** گرامی ترین شمـا پرهیزگارترین شماست ، پرهیزگاری پرهیزکردن ازخودی خود است و ازین معنی بود که چون تو از خودی خود پرهیزکنی بدو رسی .

و هذا صراط ربك مستقیما اینست راه من دیگر همه کوریست این راه صوّام را نبود و قوّام را نبود و عابد را نبود و ساجد را نبود و راکع را نبود این راه پرهیزکردنست از خویشتن چون این بکند آنگاه میگوید و هـذاصراط ربك مستقیما اینست راه من اگر راه من می خواهی .

شیخ ماگفت که «التصوف‌اسم‌واقع فاذا تم فهوالله» گـفت درویشی نامی‌است واقع چون تمام شد و بغایت برسید اینجا خود جز از خدای چیزی نماند .

گفت درویشی روزی در پیش شیخ مـا ایستاده بود بحرمت چنانکه در نماز ایستند شیخ مـا گـفت که نیکو ایستادهٔ بحرمت چنانکه در نماز ایستند لیکن بهترازین آن بود که تو نباشی .

شیخ ما گفت که هرچه نه خدایرا نه چیز و هرکه نه خدایرا نه کس .

شیخ ماگفت که هرکجا پندارتست دوزخست وهرکجا تو نیستی بهشتست .

شیخ ماگفت که حجاب میان بنده و خدای آسمان و زمین وعرش وکرسی نیست پندار تو و منی تو حجاب تست ازمیان برگیر و بخدای رسیدی .

شیخ ما گفت که چهار سخن از چهارکـتاب خدای تعالی برگـزیده اند

برای کار بستن را ، از توریت **من قنع شبع** و از انجیل **من اعتزل سلم** و از زبور **من صمت نجا** و از قرآن **و من یتوکل علی الله فهو حسبه** .

شیخ ما گفت که مردان تن آبله کرده‌اند و بر یکجای ملازمت کرده و تن در داده سالها برآمده و بویی حدیث (۱) نیافته .

از شیخ ما سؤال کردند که ای شیخ در نماز دست بر کجا نهیم شیخ ما گفت که دست بردل و دل برحق جل وعلا .

شیخ ما گفت که روزی همه عنان‌وران بر سر کوی بایزید رسیدند عنان بازکشیدند و گفتند بایزید را گویید بیا تا عنان‌وری بینی .

شیخ ما را پرسیدند که بنده از بایست خویش کی برهد شیخ گفت آنگاه که خداوندش برهاند ، این بجهد بنده نباشد بفضل خداوند تعالی باشد و بصنع و توفیق وی. نخست بایست این حدیث پدیدآرد در وی ، آنگاه در توبه بر وی بگشاید ، آنگاه در مجاهده افکندش تا بنده جهد می‌کند و یکچند دران جهد خویش سرمی‌کشد پندارد که ازجایی می‌آید ویا کاری می‌کند پس‌ازان نیزعاجز آید و راحت نیابد که خالص نباشد وآلوده باشد . آنگاه چون بداند ازآن طاعتها که بپندار کرده بود توبه کند و بداند که بتوفیق خداوند بوده است و از فضل او بوده است نه بجهد من و دیدن جهد من درین شرك بوده است چون این پدید آید راحتی بدلش درآید . آنگاه در یقین بروی بگشاید تا یکچندی می‌رود و از هرکسی چیزی می‌ستاند و ذلها می‌پذیرد و خواریها می‌کشد و یقین داند که این فرا کردهٔ کیست و درین شك از دلش برخیزد . آنگاه دری از محبت بر وی بگشاید تا دران دوستی نیز یکچند خویشتن فرا نماید و دران دوستی منی سر از مردم برزند و دران منی ملامتها بپذیرد و ملامت آن باشد که در دوستی خدای تعالی مرجش پیش‌آید باك ندارد و از ملامتها نیندیشد پنداری در وی پدید آید که من دوست می‌دارم دران نیز یکچند برود و ازان نیز بیرون آید و نیاساید و بداند که خداوند اورا دوست می‌دارد که اورا بران می‌دارد تا خداوند را دوست دارد و بداند که خداوند بدان فضل می‌کند این همه بدوستی و فضل اوست

(۱) ازین حدیث ظ .

نه بجهد ما چون این بدید بیاساید . آنگاه در توحید بر وی بگشایند تا بداند و ببیند و شناسا گرداندش تا بشناسد که کار بخداوند است جل‌جلاله انما‌الاشیاء برحمة‌الله اینجا بداند که همه اوست و همه بدو ست و همه ازوست . این پنداریست که بر خلق نهاده است ابتلا ایشانرا و بلا ایشانرا و غلطیست که بریشان می‌آرند بجباری خویش برای آنکه صفت‌جباری اوراست بنده صفتهای او بنگرد بداند که خداوند اوست و آنچه خبر باشد عیانش شود و میبیند معاینه و در صنع خداوند نظاره می‌کند . آنگاه بجمله بداند که او را نرسد که گوید من یا از من ، اینجا درین‌مقام بنده را عجز پدید آید و بایستها از وی بیفتد بنده آزاد وآسوده‌گردد . آنگاه بنده آن خواهد که او خواهد ، خواست بنده رفت و بنده از بایستهای خویش آزاد گشت و بدو جهان بیاسود و در راحت افتاد همه اوست و تو هیچ‌کس نهٔ . اکنون همی گویی که من هیچ‌کس نیم ولیکن اگر سرمویی فرا توکند درفریاد خواندن ایستی اول کار میباید آنگاه دانش تا بدانی که هیچ چیز می‌ندانی و بدانی که هیچ‌کس نهٔ این چنین آسان‌آسان نتوان دانست و این بتعلیم و تلقین راست نیاید و این بسوزن برنتوان دوخت و برشته برنتوان بست این عطاء ایزد است تا که ارزانی دارد واین ذوق کرا چشاند تعلیم حق تعالی میباید **ذلکما مما علمنی ربی ، الرحمن علم القرآن . ثم قال‌الشیخ : جذبة من‌الحق الی معاینةالذات فحینئذ صارالعلم عیناوالعین کشفا والکشف شهودا والشهودوجوداوصارالکلام خرسا والحیوة موتا وانقطعت‌العبارات و انمحت‌الاشارات و انمحضت (۱) الخصومات و تم الفناء وصح‌البقاء و زالت(۲) التعب والعناء طاح‌الماء والطین و بقی من‌لم‌یزل کما لم‌یزل‌حین لاحین‌قل‌ارأیتم ان‌اصبح‌ماؤکم غورا فمن یأتیکم بماء معین .**

شیخ ما گفت که خلق ازان در رنجند که کار ها را پیش از وقت طلب می کنند .

شیخ ما گفت که ایزد تعالی در همه جایها حق خود را تبع حقوق خلق گرداند و ازکرم و فضل تقصیر در حق خود عفوکند و درگذارد و در حقوق خلق روا ندارد برای آنکه رحمت صفت حقست و عجز و ضعف صفت خلق آنگاه

(۱) انمحقت . ظ (۲) ذال ، ظ

این بیت بگفت :

آری چنین کنند کریمان که شاه کرد سوی رهی بچشم بزرگی نگاه کرد

شیخ ما روزی در میان سخن روی بیکی کرد و گفت که همه وحشتها از نفس است اگر تو اورا نکشی او ترا بکشد اگر تو اورا قهر نکنی او ترا قهر کند و مغلوب خود .

شیخ ما گفت روزی برمنبر : **ان سألکم سائل بعدی ماذا کان اصل شیخکم فقولوا اربعة اصول : حکم الوقت و اشارة السر وفتوح الغیب وسلطان الحق .**

شیخ ما را روزی در مجلس سؤال کردند که یا شیخ **ما الصدق و کیف السبیل الی الله** ؟ شیخ ما گفت : **الصدق ودیعة الله فی عبـاده لیس للنفس فیه نصیب لان الصدق سبیل الی الحق و آلی الله ان یکون لصاحب النفس الیه سبیل .**

شیخ ما گفت که اگر کسی در مقامات بدرجهٔ اعلی رسد و بر غیب مطلع باشد چون اورا پیری و استادی نبود ازو هیچ چیز نیاید و هر حالت که از مجاهدت و علم خالی بود زیان آن بیش از سود بود .

شیخ ما گفت روزی در مجلس که : این تصوف عزتیست در دل (۱) و توانگریست در درویشی و خداوندیست در بندگی وسیریست در گرسنگی وپوشیدگیست در برهنگی و آزادیست در بندگی و زندگانیست در مرگ و شیرینیست در تلخی هرکه در این راه آید و این راه بدین صفت نرود هر روزی سرگردان‌تر بود .

شیخ ما گفت که : مرد باید که بدو کار مشغول بود هرچه اورا از خدای باز دارد از پیش بردارد و راحتی بدرویشی رساند اگر این ارادت بدین صفت برد پس بمقصود رسد و اگرنه سرگردانی باشد نه با دین و نه با دنیا .

از شیخ ما سؤال کردند که از خلق بحق چند راهست بیك روایت گفت هزار راه بیش است و بروایتی دیگر گفت بعدد هر ذرهٔ موجودات راهیست بحق اما هیچ راه بحق نزدیك تر و بهتر و سبکتر ازان نیست که راحتی بدل مسلمانی رسانی. و ما بدین راه رفتیم و این اختیار کردیم و همه را بدین وصیت میکنیم.

درویشی از شیخ ما سؤال کرد که ای شیخ او را ازکجا جوییم شیخ مـا

(۱) ظ ، در ذل

گفت کجاش جستی که نیافتی اگر قدمی بصدق در راه طلب نهی در هرچه بنگری اورا بینی .

شیخ ما گفت آن بنده که بدوزخش می برند از دور نوری بیند پرسد که آن چه نور است گویند نور فلان پیر است اوگوید که در دنیا من آن پیر را دوست داشتمی بادآن سخن را بگوش آن پیر رساند آن عزیز بشفاعت در حضرت حق سبحانه و تعالی سخن گوید در حق آن عاصی خداوند تعالی بشفاعت آن عزیز آن عاصی را آزاد کند .

از شیخ ما سؤال کردند که چیست که بعضی از دوستان را پدیدآورد و بعضی را پنهان میدارد شیخ ما گفت که آنرا که حق تعالی دوست دارد پنهان دارد و آنکس که حق تعالی را دوست داردآشکارا گرداند .

از شیخ ما پرسیدند که صوفی کیست گفت که صوفی آنست که آنچه حق کند او بپسندد تا هرچه اوکند حق بپسندد .

شیخ ما گفت که متنعمان دنیا بدنیا متنعم اند و متنعمان آخرت باندوه متنعم اند .

شیخ ما گفت که پیران ماوراء النهر گفته اند که شرك منزل بطربست (۱) و ایمانرا منزل حزنست .

شیخ ما گفت که اندوه حصاریست از حمایت حق مر بنده را از بلاها .

شیخ ما گفت که اهل دنیا صید شدگان ابلیس اند بکمند شهوت و اهل آخرت صید شدگان حق‌اند بکمند اندوه **قال الله تعالی لاتفرح ان الله لایحب الفرحین و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله تعالی یحب کل قلب حزین .**

شیخ ما گفته است که چون کسی را مهمی در خاطر آید با حق تعالی باید گفت و خود را در میان نباید دید .

شیخ ما گفت درویشی را : هرچه نباید گفتن تو مگوی درمیان این‌طایفه که ناگفته بنماند و هرچه بباید کرد تو بکن که ناکرده بنماند .

بخط خواجه ابوالبرکات دیدم که نبشته بود که از پیر بوبکر درونی

(۱) ظ ، شرك را منزل طربست

شنودم که او گفت از پیر بوالحسن فاروزی شنودم که وی گفت که این خبررا از شیخ ابوسعید ابوالخیر شنودم که رسول صلی‌الله علیه و سلم گفته است که : **من احب قوما علی اعمالهم حشر فی زمرتهم و حوسب بمحاسباتهم و ان لم یعمل باعمالهم.**

شیخ ما گفت : **الغنی تعب محبوب والفقر راحة مکروهة** . و جملهٔ مشایخ و فضلا اتفاق کرده اند که هیچ کس درین معنی نیکو تر و موجز تر ازین نگفته است .

آورده اند که هر فرزند و نبیرهٔ که در وجود آمده از آن شیخ بنزدیك شیخ آورده اند تا بانگ نمازش بگوش فروگوید شیخ دهان بر گوش وی نهاده است و بگوشش فروگفته بجای بانگ نماز که این حدیث را باید بود .

شیخ ما گفت : **من نظر الی الخلق بعین الخلق طالت خصومته معهم و من نظر الیهم بعین الحق استراح منهم .**

شیخ ما گفت که رسول گفت صلی‌الله علیه و سلم **ان اول من یقرع ابواب الجنة من امتی فقراؤ ها و اکثر اهل الجنة من امتی ضعفاؤ ها و شرار امتی من یساق الی النار الاقماع . قیل یا رسول‌الله و من الاقماع قال صلی‌الله علیه‌وسلم الذین اذا اکلوا لم یشبعوا و اذا جمعوا لم یستغنوا .**

شیخ ما گفت که : **من لم یتأدب باستاد فهو بطال و کل حال ووقت لایکون من العلم وعن نتیجة المجاهدة وان حل فضرره اکثر من نفعه ولوان رجلا بلغ اعلی المراتب والمقامات حتی ینکشف له من الغیب اشیاء ولایکون له مقدم واستاد فلا یجئ البتة منه شئ .**

شیخ ما را در مجلس سؤال کردند که یاشیخ ما التصوف ؟ شیخ ما گفت که : التصوف الصبر تحت الامر والنهی والرضا والتسلیم فی مجاری الاقدار . پس گفت لم یظهر علی احد حالة شریفة منیفة الا واصلها الصبر تحت الامر والنهی والرضا والتسلیم بقضاءالله تعالی و احکامه .

شیخ ما گفت هردلی که از حقش سری نیست و باحقش رازی نیست و از کلام حقش سماعی نیست ازانست که (۱) دران دل خلاصی نیست و هردل که دران

خلاصی نیست (۱) دران دل اخلاصی نیست و هردل که دران اخلاصی نیست ویرا بهیچ روی خلاص نیست ، آنگاه گفت در خبر است از رسول صلی‌الله علیه وسلم **انه قال اذا کان یوم‌القیمة یجاء بالاخلاص والشرك یجثون (۲) بین یدی‌الرب تعالی فیقول الله تعالی للاخلاص انطلق انت و اهلك الی‌الجنة ویقول‌للشرك انطلق انت و اهلك و من معك الی‌النار ثم تلا رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم**

من جاء بالحسنة فله‌خیر منها وهم من فزع یومئذ آمنون و من جاء بالسیئة فکبت وجوههم فی‌النار هل تجزون الا ما کنتم تعملون . پس گفت : اطلبوا الاخلاص فان فی‌الاخلاص خلاص فی‌الدنیا والاخرة کذا قال رسول‌الله صلی‌الله علیه و سلّم یا معاذ اخلص دینك یکفیك القلیل من‌العمل .

شیخ ما گفت : العالم هوالمخلص ومن‌لااخلاص له فی قلبه فلا علم له فی‌دینه و شرعه . یکی پرسید که یا شیخ احلاص چیست گفت رسول صلی‌الله علیه و سلم گفته است که اخلاص سریست از اسرار حق در دل و جان بنده که نظر پاك او بران سر است و مدد آن سر از نظر پاك سبحانست وآن مدد رقیب آن سر است و موحدّ که موحدّ است بدان سر است . یکی پرسید که ای شیخ آن سر چیست گفت لطیفهٔ است از لطایف حق چنانکه گفت (الله لطیف بعباده) وآن لطیفه از فضل و رحمت حق تعالی پیدا گردد نه بکسب و فعل بنده ، در ابتدا نیازی و ارادتی و حزنی در دلش پدید آرد آنگاه بدان نیاز و حزن نظری کند بفضل و رحمت لطیفهٔ دران دل نهد که لا یطلع علیه ملك مقرب ولا نبی مرسل وآن لطیفه را سرالله گویند وآن احلاص است و حدای تعالی رسول را گفت تا با خلق بگوید

قل بفضل‌الله و برحمته فبذلك فلیفرحوا هو خیر مما یجمعون .

شیخ ما گفت : **من کان حیوته بنفسه فحیوته الی ذهاب روحه و من کان حیوته بالاخلاص والصدق فهو حی بقلبه ینقل من‌دار الی دار** . پس گفت : **الاخلاص‌الذی لایکتبه‌الملکان ولا یطلع علیه انسان .**

شیخ ما گفت هرکس که بنفس زنده‌است بمرگ بمیرد و هرکه باخلاص و صدق زنده است هرگز نمیرد از سرایی بسرایی نقل کند پس شیم گفت :

(۱) ط ، این عبارت زائد است (۲) ط ، یجثوان

یا عز اقسم بالذی انا عبده	**وله الحجیج وماحوت عرفات**
لاابتغی بل لاسواك خلیله (۱)	**فثق بقولی والکرام ثقات**
ولوان فوقی تربة ودعوتنی	**لاجیب صوتك والعظام رفات**
واذا ذکرتك ماخلوت تقطعت	**کبدی علیك وزادت الحسرات**

پس شیخ را وقت خوش گشت و نعرهٔ برد و گفت :

گر مرده بوم برآمده سالی بیست	چه پندرای(۲) که گورم ازعشق تهیست
گر دست بخاك برنهی کانجا کیست	آواز آید که حال معشوقم چیست

پس شیخ گفت معشوقهٔ موحدان آن سر پاکست وآن سر باقی بود و نیست نشود که آن سر بنظر حق باقیست و حق راست و از نصیب خلق پاکست و درین قالب عاریتی است هرکرا آن سر هست او حی است و هرکسرا نیست او حیوانست و بسیار فرقست میان حیوان و حی .

شیخ ما گفت روزی برسر منبر : **الا من عاش بالله لایموت ابدا .**

شیخ ما گفت : **اذا اردت ان یصیر الحق فی قلبك موجودا فطهر قلبك عن غیره فان الملك لایدخل بیتا فیه الخرافات والاقمشة و انما یدخل بیتا فارغا لیس فیه الا هو ولاتکون انت معه فیه کما یقال :** زو برون خانه مرا بنگاهست .

شیخ ما گفت که فضل ما برشما بدانست که شما با ما گویید و ما با او گوییم شما از ما شنوید و ما ازو شنویم شما با ما باشید ما با او باشیم .

شیخ ما گفت : **ان حقیقة العبودیة شیئان حسن الافتقار الی الله وهذا من باطن الاحوال و حسن القدوة برسول الله صلی الله علیه و هذا الذی لیس للنفس فیه نصیب ولا راحة .** پس گفت : **طوبی لمن کان له فی عمره نفس ،** خنك آنکه در همه عمر نفسی صافی ازوی برآید وآن نفس ضد نفس بود وهرکرا نفس غالب بود آن نفس نبود بلکه دود تنور است آن که از نهاد او برمی آید و چون نفس مقهور و مغلوب شد نور اسلام غالب گشت آنگاه نفسهای صافی وافی از قالب برآید

(۱) ظ : خلیلة .

(۲) ظ : پنداری .

چون نسیم صبا که بر گلستان گذر کند بهر بیماری که آن نسیم برسد راحتی بنقد بیابد و سبب شفای او باشد.

شیخ ما گفت : **التصوف ارادة الحق فی الخلق بلا خلق** . پس گفت این تغیر و تلون و شورش همه از نفس است آنجا که اثری از انوار حق است بحقیقت کشف گردد آنجا نه ولوله بود و نه دمدمه و نه تغیر و نه تلون لیس مع الله وحشة ولا مع النفس راحة پس گفت

مرد باید که جگر سوخته چندان بودا　　نه همانا که چنین مرد فراوان بودا

از شیخ ما سؤال کردند که ما الفتوة گفت : **قال النبی صلی الله علیه ان ترضی لاخیك ما ترضی لنفسك** پس گفت **حقیقة الفتوة ان تعذر الخلق فیما هم فیه ومن صحب الفیتان من غیر قوة (۱) یفتضح صریحا (۲)**

شیخ ما گفت هرکرا او میباید اینجا باید آمد تا بوی او شنود و آن مجلسها مجلس علمست و این مجلس حق است ایشان دران کلاه و جاه و عز جویند و غلط میکنند که غیر (۳) خداوند راست **ولله العزة جمیعاً** در کلام خویش میگوید لم یزل که عز جمله مراست تا مرا بچه کار است ای درویش چیزی میبینی این همه عز جمله بتو دهم چون تو مرا باشی من که خودی خود ترا میدهم که چیزی دیگر را مقداری نبود چندنکه آن پیر گفت بخرقان بما که خودی خود بماداد یعنی شیخ بوالحسن هیچ چیز برو باقی نماند و بمثل پیر زنان در است که گویند چون کار ساخته نیاید گویند بر خدای مان هیچ وام نماند.

شیخ ما گفت : **ان لله تعالی فی کل یوم ثلثمائة وستین نظرة الی قلب عبده ینظر هل ینظر الیه قلب العبد فان وجده ناظرا الیه الحقه المزید و اکرمه بالزیادات والانوار وجذب قلبه الیه ومالم یکن له جذبة من فوق لاینتظم امره ولا یصلح شانه کما قال الشیخ جذبة من الحق توازی عمل الثقلین جمیعا .**

پس گفت : کشش به از کوشش ؛ تا کشش نبود کوشش نبود و تا کوشش نبود بینش نبود .

پس گفت : « من طلبه بالعبودیة لایجده ومن طلبه به یوشك ان یجده » .

(۱) ظ ، فتوة　(۲) ظ ، سریعاً　(۳) ظ ، عز

پس گفت : لوبسط بساط المجدوالفضل لدخل ذنوب الاولین والاخرین فی حاشیة من حواشیه ولوبدت عین من عیون الجود الحق المسیئی بالمحسن .

پس گفت : درویشان نه ایشان اند اگر ایشان ایشان بودندی ایشان نه درویشان بودندی اسم ایشان صفت ایشان است هر که بحق راه جوید گذرش بر درویشان باید کرد که درویشان در وی ایشانند .

شیخ ما گفت : انقطع عن الکل حتی یکون لك الکل ، پس گفت :

الذکر یمنعنی والجود یطمعنی والحق یمنع عن هذا وعن ذاکا
فلا وجود ولا ذکر اسیر به حتـی فـوآدی اذ نادیت ایاکا

شیخ مارا پرسیدند که یاشیخ کیف الطریق ؟ شیخ گفت :

الصـدق والرفق ، الصدق مع الحق والرفق مع الخلق . وقـد اتفق المشایخ علی ان المروة احتمال زلل الاخوان ولا یسود الرجل حتی یکون فیه خلصتان الایاس عما فی ایدی الناس والتغافل عما یکون منهم .

شیخ ما گفت : روزی شیخی مریدی را گفت بیمنت بمراد رسیده که هر کرا مراد در کنار نهادند بدرش بیرون کردند وهر کرا در بایست و نا بایست خود ماندند دست از وی بشوی که بلای خود و خلـق گشت . پس گفت هر کسی را بایستی است و بایست ما آنست کـه مارا بای نبود ، آنگاه گفت روزی ما بنزدیك شیخ ابوالعباس قصاب بودیم سخنش میرفت در میان سخنانش این یك کلمه برفت کـه هر کسی را بایستی است و ابوالعباس را بایست آنست که اورا هرگز بایست نبود .

شیخ مارا درویشی سؤال کرد که یا شیخ این چـه شوراست که درین دلهاست شیخ ما گفت که این را آتش نیاز گویند و خداوند تعالی دو آتش آفریده است یکی آتش زنده و یکی آتش مرده .

آتش زنده آتش نیاز است که در سینهای بندگان خود نهاده است درین جهان تا نفس ایشان سوخته گردد ؛ آن آتشی است نورانی چون نفس سوخته گشت آنگاه آن آتش نیاز آتش شوق گردد وآن آتش شوق هرگـز نمیرد نه درین جهان و نه دران جهان . و این آتش آنست کـه رسول صلی الله علیـه وسلم گفت **اذا اراد الله بعبد خیرا قـذف فـی قلبه نورا قیل یا رسول الله ماعلامة ذلك**

النور قال التجافی عن دار الغرور والانابة الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزول الموت آن سایل گفت یا شیخ چون آن دیدار پاك عطا کند آن آتش شوق آرام گیرد شیخ ما گفت :

از دیدن ماه بهره بر نتوان داشت

آن دیدار تشنگی زیادت کند نه سیری آرد از برای آنکه چنانکه امروز غیبست فردا که نبیندش هم غیب خواهد بود گردش بر صفت او روا نیست هر کسی که بیندش بر حدّ ایمان خود بیند آن نور ایمان بود که دلها را بچشمها آرد تا بدان نور ایمان جلال وجمال را بر حدّ دیدار ایمان خود بیند .

وآتش مرده آتش دوزخست وآتش ظلمت و وحشت هر که بآتش زنده می‌نسوزد بآتش مرده بسوزدش چه درین جهان وچه دران جهان پس این بیت بگفت :

آتش نمرود هرگز پور آزر را نسوخت
پور آزر پیش ازین آتش چو خاکستر شده‌است
تا بدین آتش نسوزی نفس تو صافی نشی
خواه گو دیوانه خوانی خواه گویی بیهده است

شیخ ما گفت هفتصد پیر از پیران درطریقت سخن گفته‌اند اوّل همان گفت که آخر اما عبارت مختلف بود و معنی یکی بود که **التصوّف ترك التکلّف** . وهیچ تکلف ترا بیش از تویی تو نیست که چون بخویشتن مشغول شدی ازو باز ماندی .

شیخ ما گفت که گفته اند تصوّف دو چیز است یك سو نگریستن و یکسان زیستن .

شیخ ما را پرسیدند که مردمان او در مسجد باشند گفت در خرابات هم باشند .

شیخ ما گفت آنچه ما یافتیم ببیداری شب و بی‌داوری سینه و بی‌دریغی مال یافتیم .

شیخ ما گفت که ما را پرسیدند که اگر کسی خواهد که بی پیری این راه رود تواند شیخ گفت نتواند از برای آنکه کسی باید که بدان راه رفته باشد تا او را بدان راه دلالت کند و عیب و هنر این راه با او گوید و در هرمنزل میگوید که این فلان منزلست اینجا زیادت مقام باید کرد و اگر مهلکه جایی بود بگوید که

حذر باید کرد و اورا برفق دل می‌دهد تا او بقوت دل آن راه می‌رود تا بمقصود برسد چون بمقصود رسیـد بیاساید . وآنکس که تنها خود رود چون دیوی در میان بیابانی فرو ماند و نداند که راه ازکدام سوست چنانکه حق جل‌وعلا میگوید **کالذی استهوته‌الشیاطین‌فی‌الارض‌حیران** . و اصـل این راه فرمان برداری پیر بود باید که هر چه پیر فرماید مطیع بود **فان تطیعوه تهتدوا** چون مرید پیر را فرمان بردار باشد همچنان بود که خدای را طاعت دارد **ومن یطع‌الرسول فقد اطاع‌الله** ، **والشیخ فی‌قومه کالنبی فی امته** .

شیخ ما گفت . **ایاك وصحبة‌الاشرار ولاتنقطع عن‌الله بصحبة‌الاخیار** با بدان صحبت مدار و بصحبت نیکان نیز قناعت مکن .

شیخ ما گفت : صحبت را شرطهاست ، نیکوترین لباسی که بنده پوشد لباس تواضع است . و هیچ پیرایه بنده را نیکو تر از پیرایهٔ تواضع نیست و هیچ چیز بنده را عزیز نگرداند مگر تواضع **من تواضع لله رفعه‌الله** ، تواضع شکستی بود و سر نهادن درین راه و درکارها دید ناآوردن . و هیچ آفت بنـده را در راه از تکبر بدتر نیست تکبر سرفرازی بود و منی کردن چنانکه ابـلیس علیه‌اللعنة انا خیر منـه گفت‌بیك منی طاعت هزار سالهٔ او ناچیز شد . وگویند که ابلیس در باز ارها میگردد و میگوید ای مردمان شهر و روستا نگرید تا منی نکنید و نگویید که من و بنگرید تا چه آمد برمن از منی کردن . تکبر و بزرگواری صفت اوست جل‌جلاله پس هرکه با خداوند در برابرآید و منازعت کند و تکبر نماید گردنش فرو شکنند و قهرش کنند .

شیخ ما گفت : **التصوف بالتلقین کالبناء علی‌السرقین** ، پس گـفت : **هذاالامر لایخاط علی احد بالابرة ولا یشد علیه بالخیط** این نه آن کار است که برشته برکسی برتوان بست یا بسوزن برتوان دوخت و این نه کاریست که بسخن بسر شود تا نبری خون ندود ، این‌کار بنیاز بسر توان بردن نیاز باید .

شیخ ما گفت هرکه با ما درین‌راه موافقست او ما را خویش است اگرچه از ما مرحلها دور است و هرکه هم پشت ما نیست اندرین حدیث او ما را هیچ‌کس نیست اگرچه ما را از اقرباست ، تو با منی و میان ما منزلهاست .

شیخ گفتی قحط خدای آمده است ، قحط خدای آمده است .

هرگاه که کاروانی را دیدی گفتی از همکاران ما هیچ کس با شما بودند که جامه‌های پاره پاره پوشیده اسد وآنگاه با جمع خویش گفتی همکاران ما اند که ایشانرا در هر دو جهان هیچ کار نیست .

شیخ ما گفتی حکم وقت راست و فرمان غیب راست آنگاه گفتی :

زلفت سبمست(۱) مشک‌را کان گشتی　　از بس که بجستی تو همه آن گشتی

شیخ ما گفتی این همه خلایق را آسانست که با رحمن و رحیم کار افتاده است ما را بتر است که با جباری قهاری کار افتاده است پس گفت که :

نزدیکانرا بیش بود حیرانی　　کایشان دانند سیاست سلطانی

شیخ ما گفتی هرچند می‌کنیم ما با این سار خدای کلاه گوشهٔ خود راست نمی‌توانیم نهاد .

شیخ ما گفتی درهرکاری که بود یار باید و درین راه یاران بایند چنانکه ترا بحق دلیلی می‌کنند و هرکجا که فرو مانی یاریت دهند هرچند که یار تو حق تعالی بود ولیکن این نشانی بود .

شیخ ما گفت ما می‌نگریم از شرق تا بغرب چنانکه شما بطبقی فرو نگرید و هرچه بر وی باشد ببینید ما نیز همچنان می‌نگریم و می‌بینیم تا هیچ کس هست جایی که وی بدین حدیث گرفتار است می بینیم که ختم شد و اگر درهمه دنیا کسی بودی و یا قومی بودندی که گرفتار ایننsee واجبستی بر ما بپهلو آنجا خزیدن .

شیخ ما گفت : **قال‌النبی علیه‌السلام ستفترق امتی نیفاً وسبعین فرقة الناجی منهم واحدة والباقون فی‌النار** شیخ ما گفت یعنی فی‌نار انفسهم .

مقری عبدالرحمن ابی‌صالح گفت (که مقری شیخ ما بود) که شیخ ما روزی بسماع در حالتی بود و نعرها می‌زد و رقص میکرد درحلقهٔ جمع چون بنشست و ساکن گشت ما خاموش بودیم شیخ گفت هفتصد پیر از مشایخ در ماهیت تصوف سخن گفته‌اند تمامترین و بهترین همه قولها اینست که **استعمال الوقت بماهو اولی به .**

(۱) ظ ، سیهست .

شیخ ما گفت : کان التصوف الما فصار قلما .

شیخ ما گفت : مطالعة الاثار من الخلق غلط وما الخلق الا سقط بلی سقط .

شیخ ما گفت : اهل الرسوم فی حیوتهم اموات و اهل الحقایق فی مماتهم احیاء .

شیخ ما گفت وقتها هرجایی میگشتیمی درکوه و بیابان و این حدیث سر در پی ما نهاده بود و ما خدایرا جستیمی درکوه و بیابان و بودی که باز یافتیمی و بودی که باز نیافتیمی اکنون چنان شده‌ایم که خویشتن می باز نیابیم زیرا همه اوست ما نه‌ایم از ان معنی که او بود و ما نبودیم و او خواهد بود و ما نباشیم و اکنون یك دم زدن بخودی خود می‌نتوانیم که باشیم ما کسی باشیم و ما را دعوی مشاهده و تصوف و زاهدی رسد کسی که او را چیزی نباشد و نامی نباشد او را نامی که توان نهاد این خود روا نبود .

شیخ ما گفت هرقرایی که او برسماع درویشان انکار کند او بطال طریق است .

شیخ ما مجلس میگفت روزی در میهنه کاروانی بدانجا برگذشت شیخ گفت که فرخ این کاروان ، سگی بدانجا برگذشت شیخ گفت فرخ این سگ فردا او را در قیامت برسگ اصحاب الکهف شرف خواهد بود که وی این سخن را بشنود .

شیخ ما را در نشابور سؤال کردند که ای شیخ هیچ نشانی هست که بنده در دنیا بداند که خداوند تعالی از وی راضی هست یا نه ؟ شیخ ما گفت که هست بباید نگریست تا بدان صفت که حق سبحانه و تعالی بنده را می‌دارد در دنیا آن بنده از خدای راضی هست یا نه اگر بهرصفت که خداوند بنده را می‌دارد از خداوند بدان راضی است بباید دانست که خداوند نیز از وی راضی است و اگر راضی نیست بباید دانست که خداوند نیز ازان بنده راضی نیست .

شیخ ما گفت هرکجا ذکر بوسعید رود دلها خوش‌گردد زیرا که از ابوسعید با ابوسعید هیچ چیز نمانده است .

شیخ ما را سؤال کردند که چونست که حق را بتوان دید و درویش را

نتوان دید شیخ ما گفت برای‌آنکه حق‌تعالی هستست ، هست را بتوان دید و درویش نیستست ، نیست را نتوان دید .

شیخ ما گفت ای مسلمانان بحقیقت بدانیدکه بدنیا بازتان نخواهندگذاشتن اگر بار حقیقت بکشی بنقد براحت برسی و فردا بیاسایی و اگر نه باطلی در گردنتان نهندکه نه در دنیا بیاسایید و نه درآخرت .

شیخ مارا پرسیدند از معنی این آیت که **ولذکرالله اکبر** گفت معنی آنست که یادکرد خداوند بنده خویش را بزرگتر ، زیرا بنده اورا یاد نتواند کردن تا نخست او بنده را یاد نکند ، این بزرگترکه خداوند بنده را یادکند و بنده را توفیق دهد تا بنده نیز خداوند را یاد کند . چون نیکو بنگری او خود را یاد میکند و بنده هیچ کس نیست در میانه بسیاری بنده برود وگرد جهان برآید پندارد که راحتی هست بی‌او و هیچ جا راحت نباشد وهرکجا روی تا او نبود راحت نبود او خود همه‌جایی هست جایی شدن چه معنی دارد چون هم‌اینجا اورا میبینی .

یك چند دویدم و قدم فرسودم   آخر بی‌تو پدید نامد سودم
تا دست ببیعت وفایت سودم   در خانه نشستم و فرو آسودم

در پیش شیخ ما مقریی این آیت برخواندکه **ان‌الذین‌آمنوا و عملوا الصالحات کانت لهم جنات‌الفردوس نزلا خالدین فیها لایبغون عنها حولا** شیخ ماگفت :

جز در دل (۱) از نظارهٔ خوبان چیست .
آنراکه دو دست وکیسه از سیم تهیست

مقری دیگر برخواندکه **فاولئك یبدل‌الله سیآتهم حسنات** شیخ ماگفت :

مارا بسر چاه بری دست زنی   لاحول کنی دو دست بر دست زنی

شیخ ما گفت عزیزتر از سلیمان نیاید و ملك ازو عظیم تر نیاید با این‌همه بدست او جز بادی نبود **ولسلیمان‌الریح** . آنگه قدر ملکش بوی باز نمودندکه اورا از تخت فرود آوردند وصخر جنی راکه شیطان بود بجای او بنشاندند تا همان ملك‌که او را بود وی نیز براند آنگاه سلیمان را باز نمودندکه این‌کراه آن نکندکه بدنبال چشم باو باز نگری این را استحقاق‌آن نیست‌که‌گویی **هب لی ملکا لا ینبغی‌لاحد**

(۱) ظ ، درد دل

من بعدی .

شیخ مارا پرسیدندکه دولت چیست شیخ ماگفت درین معنی بسیار سخن گفته‌اند ، ما میگوییم : **الدولة اتفاق حسن** چون پدید آیـد آن عنایت ازلی بود **سبقت العنایة فی البدایة فظهرت الولایة فی النهایة** همه رنگها در دنیاکنند ، دلها را رنگ در ازل کرد چنانکه میفرماید **صبغة الله ومن احسن من الله صبغة ونحن له عابدون .**

وهواك اوّل ماعرفت من الهوی　　　والقلب لاینسی الحبیب الا ولا

این دولت ازان جمله نیست که برشتـه بر توان بست یا بسوزن بر توان دوخت یا بمیزان بر توان سنجید چون نبود نبود .

وآنراکـه بیامدست زیبا آمـد　　　دانی که بیامده چوآورده نبود

در مجلس شیخ یکی بر پای خـاست وگفت ای شیخ پس مارا چـه تدبیرگفت **التدبیر فی العقل تدمیر والتدبیر فی العشق تزویر** و هیچ خطا و رای آن نبودکه در حق دوست و خداوند خویش با دشمن تدبیرکنی ، تدبیر صفت نفس است ونفس دشمن است . اگر تدبیر خواهی‌کرد با زیرکی بایدکرد و از اول عهد تا منقرض دنیا هیچ آفریده زیرکتر از مصطفی صلوات‌الله و سلامه علیه نبود و نخواهد بود تدبیر با وی‌کن و بنگرکه چـه‌گفته است بران برو و از هر چـه نهی‌کرده است دور باش .

گفتار دراز مختصر بایدکرد　　　وز یار بد آموز حذر بایدکرد

یار بد آموز تو نفس تست **افرأیت من اتخذ الهه هواه** تا تو باتویی هرگزراحت نیابی نفسك سجنك ان خرجت منها وقعت فی راحة‌الابد .

شیخ مارا وقتی درویشی سؤال‌کردکه یا شیخ عقل چیست شیخ ماگفت **العقل آلة العبودیة** بعقل اسرار ربوبیت نتوان یافت که وی محدثست و محدث را بقدیم راه نیست .

شیخ مارا درویشی گفت کـه یا شیخ دعایی درکار من‌کن شیخ ماگفت که هیچ کار را مشاییاکه شایستهٔ هر کارکه هستی در بند آن مانی وآن حجاب تو گردد و خدای تو . قاعدهٔ بندگی بر نیستیست تا ذرهٔ اثبات در صفات تو میماند حجاب

میماند اثبات صفت خداوند است ونفی صفت بنده . موسی را علیه‌السلام گفت **فارسل الی هرون** نه از موت میگریخت ولیکن ذوق نفی یافته بود میگفت ما را هم در نیستی بگذار که ما از وجود خود سیر گشته‌ایم و بلاهای بسیار دیده . گفتند نبوّت را نفی خلقیت میباید رسول صلی‌الله علیه وسلم همین گفت در غار که جبرئیل ما را همچنین بی‌سر و بی پای بگذار او میگفت **اقرأ** و محمد میگفت **انالست‌بقاری** اینجا بزرگان و دنیا داران هستند از مزدور خدیجه و یتیم ابوطالب چه میطلبی :

سودت نکند بخانه در بنشستن   دامنت بدامنم بایـد بستن

شیخ ما گفت پادشاهان بنده نفروشند شما جهد کنید تا بنده شوید چون او بیندگی پذیرفت و خطـاب یا عبادی شنوابید کار شما از قیاس و تصرف در گذشت یکی گفت که یا شیخ بنده بگناه از بندگی بیوفتد شیخ ماگفت چون بنده بود نه ، پدر ما آدم صلوات‌الله علیه بنده بود بگناه از خداوند نیفتاد بنـدهٔ او باش و هر کجا خواهی باش « ذنب مع‌الافتقار خیر من طاعة مع‌الافتخار » آدم افتقار آورد و ابلیس افتخار **لولاالعصاة لضاع نعمةالله** .

شیخ ما روزی سخن میگفت گفت سر درین سخن جنبانید تا روز قیامت از شما سؤال کنند که شما کیستید گویید سرجنباتان سخن کسان (۱) توییم تا بنقد بند از شما بردارند .

شیخ ما را سؤال کردند ازین آیت که **وربك يخلق مايشاء ويختار** شیخ گفت اختیار کردهٔ خداوند میباید شایسته وآراستهٔ خداوند میباید اختیار بنده بکار نیاید ما نتوانیم که دم زنیم بی او اما چیزی نیاید البته که نیاید ما آن بهتر باشیم که نباشیم اگر کششی پدید آید بنده بآن کشش آراسته گردد و پیراستهٔ کوشش شود و شایستهٔ بینش گردد وچون بیناگشت شنوا گردد آنگاه با اوگویند **قـل بفضل الله و برحمته فبذلك فليفرحوا هو خير مما يجمعون** بگوی بفضل و رحمت ما شاد باشید که این شمارا بهتر از هرچه میکنید ماراگفت هو خیر یا ابن ابی‌الخیر ما شما را میگوییم هو خیر یاآل ابی‌الخیرهر کس بچیزی می نازند گروهی بـدنیا گروهی بعقبی گروهی بدرجات گروهی بحسنات ما میگوییم شمارا که این همه نبود بس بیود

(۱) ظ : سخن‌کسان

و او بود و هست و باشد ابوالقاسم بشر یاسین در میهنه پیر زنان را این ذکر تلقین می‌کرد یا تو ویا همه از آن تو و یا همه ترا وحدك لاشریك لك و این جمله آنست که حق‌تعالی گوید **هو خیر مما یجمعون** ای مسلمانان غریب شد کسی که ازین بویی دارد ویا کسی که ازخودی خودسیرآمده است سخن که گشاید برنیاز کسی گشاید که بویی و گرفتاریی دارد نیاز می باید نیاز می باید نیاز خاستنی بود خواست بکار نیاید خواست ساعتی بود نه خاست که پدید آید در عشق پدید آید چون پدید آمد همه عشق بود ایشان ازین گفته‌اند که نیاز مقناطیس است که اسرار حقیقت را بخود کشد .

شیخ ما گفت خداوند تعالی پیش‌از آنکه این کالبد ها را آفریند جانهـا را بچهار هزار سال بیافرید و در محل قرب بداشت و آنگاه نوری بریشان نثار کرد و او دانست که هرجانی ازان نور چه نصیب یافت بقدر آن نصیب ایشانرا نواخته می‌داشت تا در آن نور می‌آسودند و دران پرورده میگشتند و کسانی که درین دنیا با یکدیگرشان انس و قرار باشد و اینجا با یکدیگرشان نزدیکی بوده باشد و اینجا دوست دار یکدیگر باشند ایشانرا دوست خدای گویند و دران باشند که برای خدای یکدیگر را دوست دارند آنگاه هرکه خدایرا جوید بدان طلب بیگدیگر بوی برند کما یشام الخیل . گفت آن جانها یکدیگر را ببوی شناسند چون اسبان اگر یکی بمشرق بود و یکی بمغرب انس و تسلی بحدیث یکدیگر یابنـد و اگر یکی در قرن اول افتد و دیگر در قـرن آخـر فایده و تسلّی جـز بسخن او نیـابد این قوم بفضل حق تعالی آراسته باشند بهیچ چیز از خداوند برنگردند نه ببلا و نـه بنعما نه بکرامات و نه بمقامات . هرکه بچیزی ازین معانی فرود آید او دروغ زن بود از برای آنکه کرامات و مقامات و احوال و درجات همه نه خدایست همه نصیب بنده است و هرگاه که بنده بدین فرود آمد نصیب پرست گشت .

شیخ ما گفت ای مسلمانان تا کی از من و ما شرم دارید مگوییـد چیزی که در قیامت نتوانید گفت اینجا چیزی مگویید که آن بر شما وبال باشد این منی دمار از خلق برآورد این منی درخت لعنتست .

اول کسی که گفت من ابلیس بود و آن گفتار من برو درخت لعنت بود هرکه میگوید درآنچه میگوید من بر آن درخت بدو میرسد و هر روز از خـدای تعالی

دورتر میماند جابر بن عبدالله در حجرهٔ رسول علیه‌السلام بزد رسول علیه‌السلام گفت آن کیست جابر گفت انا ، رسول علیه‌السلام برخاست و میآمد تا در باز کند و میگفت انا انا اما انا فلا اقول انا چون او از منی خود بیزار شد و در آن درست و راست بود گفتند اکنون بدستوری ما بگوی **قل هذه سبیلی ادعو الی‌الله علی بصیرة انا** .

شیخ ما گفت : **لاتکرهوا النفس فان فیها خسار المنافقین** .

شیخ ما را پرسیدند از تفسیر این خبر که **تفکر ساعة خیر من عبادة سنة** شیخ ما گفت یك ساعت اندیشه از نیستی خویش بهتر از یك ساله عبادت باندیشهٔ هستی خویش .

از شیخ سؤال کردند ازسماع شیخ ما گفت : **السماع قلب حی و نفس میت** .

شیخ ما گفت ما مجلس بی علم کنیم و دعوت بی‌سیم .

شیخ ما گفت چندگاه آن بود که حق را می‌جستیم گه بودی که یافتیمی و گاه بودی که نیافتیمی اکنون چنان شدیم که هرچند خود را میجوییم باز نمی‌یابیم همه او شدیم زیرا که همه اوست .

بچون و چرا در شدم سالیان	که چون این‌چنین و چرا آن‌چنان
چو از خواب بیدار شد خفته مرد	بیداری آسان ترش گشت درد

شیخ ما گفت مرد را همه چیزی بباید که در همه کویها فرو رفته بود وآزموده تا دلش بهیچ چیز باز ننگرد .

شیخ ما گفت هر که بخویشتن نیکوگمانست خویشتن نمی‌شناسد و هر که بخدای بد اندیش است خدای را نمی‌شناسد .

شیخ ما گفت : **لولا ان‌العفو احب‌الاشیاء الی‌الله تعالی لما ابتلی بالذنب احب‌الخلق الیه** یعنی آدم .

شیخ ما را پرسیدند **من عرف‌الله کل لسانه** شیخ ما گفت یعنی **عن خصومة الخلق فان رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم کان اعزالخلق ولم یکل لسانه** .

شیخ ما را سؤال کردند از « **من عرف نفسه فقد عرف ربه** » . شیخ گفت : « **من عرف نفسه بالعدم عرف ربه بالوجود** » .

شیخ ما گفت : **من فضل‌الفقیر علی‌الغنی ان کل احد یتمنی عندالموت و**

فی القیامة انه کان فقیرا وذلك حالة الصدق و لایتمنی احدفی ذلك الوقت الغنی .

شیخ مارا پرسیدند که نصر عزیز چیست شیخ گفت که دشمن دو است یکی از اندرون پیراهنست و دیگر بیرون پیراهن آنکه از بیرون پیراهن است هر وقت که ترا بروی دست دادند آنرا فتح ظفر گویند وآنکه از اندرون پیراهنست هرگاه که ترا بروی دست دادند آنرا نصر عزیز خوانند اینست تفسیر نصر عزیز .

شیخ ماگفت هرچه خلق را نشاید خدایرا نشاید و هرچه خدای را نشاید خلق را نشاید .

شیخ ماگفت اصل زله ازینجاست که مصطفی علیه السلام مارا از آنجا زله آورد از نزدیك دوست اکنون زله از خانهٔ دوستان باید کرد نه از خانهٔ بیگانگان .

شیخ ماگفت برنج در رنج توان افزود ولیکن در روزی نتوان افزود این ببخشش است نه بکوشش .

شیخ ماگفت کره را بمویی کشیدن آسانتر است از آنکه از خود بخود بیرون آمدن .

شیخ ماگفت : **من علم الله بالصدق کتب له منشور الولایة .**

شیخ ماگفت مردمان گویند ایشانرا خوش است و در راحتند اگر آنچه ما میکشیم ایشان آنرا بدیدندی همه بجهان بیرون شدندی و بگریختندی .

شیخ ماگفت : این نه دیویست که بلاحول شود ، گزنده وجهنده است .

شیخ ما را پرسیدند که « ماالشر وشرالشر » شیخ گفت : « الشر انت وشر الشر انت » و تو می‌ندانی .

شیخ ماگفت حق سبحانه و تعالی باك ندارد که صد هزار صاحب نفس را فدای صاحب دلی کند .

شیخ ماگفت بعد هفتاد واند سال معنی این بیت را بدانستیم .

وای ای مردم داد ز عالم برخاست جرم او کند و عذر مرا باید خواست

شیخ ماگفت سلیمان صلوات‌الله علیه گفت **رب هب لی ملکا** او را آن ملك بدادند چون آفت ملك بدید و بدانست که آن سبب دوریست نه سبب نزدیکی بحضرت گفت

لاینبغی لاحد من بعدی

شیخ ما گفت چون مرید براه تجرید رسید ملک سلیمان ویرا معلوم نماید و اگر بتجرید نرسیده است فضلهٔ سر آستین که زیادت از دست بود معلوم بود و از اینجا بود که امیرالمؤمنین عمر خطاب رضی‌الله عنه در بازار فضلهٔ سر آستین بکارد ببرید .

شیخ ما گفت : **اسع ان یکون لك وارد لاورد .**

شیخ ما را پرسیدند از **فلما جن علیه‌اللیل رآی کوکبا** شیخ گفت اللیل لیل‌الاستتار والنهار نهارالتجلی .

شیخ ما گفت : **کل ماکان من قبل‌الهوی والباطل فهو نفس وماکان فیه راحة من‌الخلق فهو نفس .**

شیخ ما گفت : **لما خلق‌الله تعالی العقل وقفه بین یدیه فقال من انا فتحیر فکحله بنور وحدانیته فقال من انا فقالت انت‌الله لااله الاانت فلم یکن للعقل طریق من معرفته الا به .**

شیخ مارا پرسیدند که معرفت چیست گفت آنکه کودکان ما میگویند بینی پاك کن پس حدیث ما کن .

شیخ ما گفت : **القرب ثلاثة اوجه : قرب من حیث‌المسافة وهو محال و قرب من حیث‌العلم والقدرة وهو واجب وقرب من حیث‌الفضل والرحمة وهو جایز .**

شیخ ما گفت وقت تو این نفس تست در میان دو نفس یکی گذشته و یکی نا آمده دی رفت و فردا کو روز امروز است و امروز این ساعتست و این ساعت این نفس است و نفس این وقتست .

شیخ ما گفت گازر جامهٔ یك هفتگی شوید ولیکن نیك نبود گازر چون بعنایت خواهد شست گوید من ترا خیانت نکنم وکار تو سرسری فرا نگیرم اگر نیکو میباید باش تا دیگر بار با آب برم لیکن دو هفته را شود آنگاه کرباسی بیرون آید که هر که بدان نگرد گوید زهی استاد زهی استاد .

شیخ ما گفت روزی در میان سخن که **ان‌الذین یکثرون‌الصلوة والذکر ویعدون مالهم عندالله فلو عدّوا ماالله عندهم لاستراحوا** پس گفت **قال رسول الله صلی‌الله علیه ایاکم و مجالسة الموتی ، قیل یا رسول‌الله من‌الموتی قال**

اهل الدنيا الذين ولدوا في التنعم ثم قال صلى الله عليه يا معاذ اياك والتنعم فان عباد الله ليسوا بمتنعمين .

شيخ ما در ميان مجلس گفت كه : **الحيوة** بالعلم والراحة في المعرفة والذوق في الذكر و ثواب التوحيد النظر الى الله تعالى في الجنة و ثواب اداء الامر الجنة و ثواب اجتناب النهي الخلاص من النار ثم قرأ الشيخ **يا ايها الناس انتم الفقراء الى الله والله هو الغني الحميد ان يشاء يذهبكم و يات بخلق جديد وما ذلك على الله بعزيز .**

شيخ ما گفت . **لما** خلق الله الارواح خاطبهم بلا واسطة واسمعهم كلامه كفاحا و قال خلقتكم لتساروني و اساركم فان لم تفعلوا فتناجوني و اناجيكم فان لم تفعلوا فكلموني و حدثوني فان لم تفعلوا فاسمعوا مني ثم قرأ الشيخ الكبير رضي الله عنه **واذا سمعوا ما انزل الى الرسول ترى اعينهم تفيض من الدمع مما عرفوا من الحق** ثم قال ان كلام الله تعالى صفة قديمة مختصة بذاته ليس بحرف ولاصوت وهو مسموع في ذاته فاذا اسمع عبده من غير واسطة حرف ولا صوت يسمى مكالمة و مخاطبة و اذا اعتبره عليه بان يخلق في المحل مايدل عليه من العبارات والحروف او غير ذلك من الادلة فيسمى مسارة و اذا خلق في قلبه معاني كلامه فيسمى مناجاة ومن شرط هذا القسم الاخير ان يعقبه علم ضروري بان هذا من كلام الله فما ورد من الفاظ المسارة والمناجاة والمخاطبة فمحمول على هذه المعاني و اما الوحي فايجاد الكلام في النفس بواسطة رسول من رسله .

شيخ ما گفت در ميان سخن : سيروا الى الله سيرا جميلا والسير الى الله بالهمم لا بالقدم .

شيخ ما گفت **من عرف الله بلا واسطة عبده بلا عوض ومن عرفه بواسطة عبده على العوض .**

شيخ ما گفت **الزم بابا يفتح لك الابواب و اخدم سيدا واحدا يخضع لك الرقاب** . پس شيخ گفت : **تان تنل فان هذا رب ليس العجلة من شانه .**

شيخ مارا پرسيدند از معنى اين خبر كه « ان الله تعالى لاينظر الى صوركم ولا الى اموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم و اعمالكم » . شيخ گفت : قيمة كل امرء قلبه لان الصور هو الصدف والقلب هو الجوهر والملوك لاينظرون الى الصدف بل ينظرون

الى الجوهر والجواهر مختلفة و قيمة كل امرء قلبه وعاقبة كل امرء قلبه والقلب ناظر بالفضل والرحمة كذا قال تعالى **ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء يختص برحمته من يشاء .**

پس شيخ ماگفت : الدنيا صوركم والاخرة صوركم و جميع ما فى الكونين صوركم والامر والاسم والصور فالمقامات حركات الظواهر والاحوال حركات السرآئر والتوحيد والمعرفة ورآء الظواهر والسرآئر ولا يصل العبد بروح التوحيد و صفاء المعرفة الا بكفاية و رعاية و عناية من الحق تعالى و تقدس .

شيخ ماگفت : **السماع** يحتاج الى ايمان قوى لان الله تعالى قال **ان تسمع الا من يومن بآياتنا** فالسماع غذآء الارواح و شفاء الاشباح والسماع لسالكى الطريق و من لم يسالك الطريق لا يكون له سماع بالتحقيق .

شيخ ماگفت : **ان اردت ان تجده فاطلبه في رجوعك عما دونه .**

شيخ ماگفت : **السلامة في التسليم والبلاء في التدبير .**

شيخ ماگفت : **من احب الدنيا حرم عليه طريق الاخرة لان النبى صلى الله عليه وسلم قال حب الدنيا رأس كل خطيئة .**

شيخ ماگفت : **من سكن الى شيئ دون الله تعالى فهلاكه فيه .**

شيخ ماگفت : **من حدث في نفسه غاب عن مولاه و ردّه الله الى نفسه لان اوّل جناية الصديقين حديثهم مع انفسهم .**

شيخ ماگفت : **لايجد السلامة احد حتى يكون في التدبير كاهل القبور لان الله تعالى خلق الخلق مضطرين لاحيلة لهم و اسعد الناس من اراه الله قلبه حيلته .**

شيخ مارا برسيدند اى شيخ « ما الشريعة وما الطريقة وما الحقيقة » شيخ ما گفت : الشريعة افعال فى افعال والطريقة اخلاق فى اخلاق والحقيقة احوال فى احوال فمن لاافعال له فى المجاهدة و متابعة السنة فلا اخلاق له بالهداية والطريقة ومن لااخلاق له بالهداية والطريقة فلا احوال له بالحقيقة والاستقامة والسياسة .

شيخ ماگفت من حيوته بنفسه فحيوته الى ذهاب اوجه (١) ومن كان حيوته بالاجابة والصدق فهو حى ينقل من دار الى دار اما سمعتم قول رسول الله صلى الله عليه : يا اهل

(١) كذا و لعله « روحه »

الخلود والبقاء خلقتم للبقاء لا للفناء ولكنكم ينقلون (۱) من دار الی دار .

شیخ ما گفت : اوحی الله تعالی الی نبی من الانبیاء تزعم انك تحبنی فان کنت تحبنی فاخرج حب الدنیا من قلبك فان حبها وحبی لایجتمعان . پس شیخ ما گفت ما ترك عبد فی الله شیئا الا عوضه الله خیرا منه و من لم یکن عیشه بالله ولله فلا اعذ لموته . پس سایلی سؤال کرد « ففیم الراحة » شیخ ما گفت الراحة فی تجرید الفوآد عن کل المواد لان الله تعالی قال **و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا تفضیلا** ای فضلناهم بان بصرناهم بعیوب انفسهم وکذا قال رسول الله صلی الله علیه وسلم « من زهد فی الدنیا اسکن الله الحکمة فی قلبه و نطق بها لسانه و بصره عیوب الدنیا ودآءها و دوآءها ومن قال لااله الاالله فقد بایع الله ولا یحل له اذا بایعه أن یعصیه ومن لم یتنعم مذکره و امره فی الدنیا لم یتنعم برؤیته و جنته فی العقبی » .

شیخ ما گفت هیچ سخن بهتر ازین نیست که ما میگوییم لیکن اگر این می‌نبایدی گفتن بهترستی .

وقتی جماعتی از بزرگان پیش شیخ ما بودند یکی ازیشان گفت ما هرچه نگوییم بکنیم شیخ ما گفت ما را برخلاف اینست ما هرچه بیندیشیم آن کنیم .

شیخ ما گفت :

چون نیست شدی هست نبودی صنما　　　چون خاك شدی پاك شدی لاجرما

مرد تا نیست نگردد از صفات بشریت بدو هست نگردد .

شیخ ما را سؤال کردند از عشق شیخ ما گفت : **العشق شبكة الحق .**

شیخ ما گفت ندانی و ندانی که ندانی و نخواهی که بدانی که ندانی .

شیخ ما بسیار گفتی خداوندا هرچه از ما بتو رسد استغفرالله و هرچه از تو بما رسد الحمدلله .

شیخ ما قرآن می‌خواندی و هروقت که بآیتی رسیدی که سوگند بودی گفتی خداوندا این عجزت تا کی بود .

شیخ ما گفت هردل که درو دوستی دنیا بود آن دل پراکنده بود و دل پراکنده نه سود را شاید و نه زیانرا .

(۱) ظ : تنقلون .

حسن بصری که عزیز تابعین بود روزی یکی ویرا پرسید که « کیف انت وکیف حالك » حسن گفت یا اخی سی سالست تا ما در نفس خویش بسته ایم و منتظر فرمان نشسته .

آنگاه شیخ ما گفت پراکندگی دل از دوستی دنیا بود و تا دوستی دنیا باشد هرگز دل جمع نگردد که رسول صلی الله علیه و سلّم گفت « حب الدنیا رأس کل خطیئة » سرهمه خطاها چون لشکری درخانهٔ دل نشسته آنگاه چیزی د یگررا راه ندهد تا بخانهٔ دل درآید آنگاه شیخ ما گفت ابوالقاسم بشریاسین این بیت را بسیار گفتی :

مهمان تو خواهم آمدن جانانا	متواریک و زحاسدان پنهانا
خالی کن خانه و زپس مهمان آ	با ما کس را بخانه در منشانا

آنگاه شیخ ما گفت تمام سخنی است آنکه رسول صلی الله علیه و سلّم گفته است : **طوبی لعبد جمع الله هومه هما واحدا ومن تشعبت به الهموم لایبالی الله فی ایّ وادٍ اهلکه .**

آنگاه گفت : کل ماشغلك عن الله فهو مشؤوم علیك ، هر چه دنیای تست آفت و پراکندگی تست وهرچه پراکندگیست واماندن تست ازین معنی دردنیا وآخرت.

آنگاه شیخ ما گفت پیر ابوالقاسم بشریاسین از بزرگان میهنه بود و این ابیات بسیار گفتی .

که گشت زنده بدو وز جزو که مرد بدو	ازو حیات نیابی تا از جزو نبری
مقام صفوت خواهی و پایت آلوده	خسیس همت ترسم کاندرو نخوری

شیخ ما را گفتند که ای شیخ هرچند تدبیر می کنیم درین معنی نمی رسیم شیخ گفت **التدبیر تدمیر** تدبیرکار بی خبران بود و هیچ راه زن عظیم تراز تدبیر نیست ایشان گفته اند : **اطلبوا الله بترککم التدبیر فان التدبیر فی هذا الطریق تزویر .**

آنگاه گفت ابله ترین خلق کسی بود که در حق دوست خود با دشمن تدبیر کند این تدبیر از قلت معرفت بود ، پیری بود که این دعا بسیار گفتی که **اللّهم انی اشکو الیك من قلّة معرفتی بك .**

آنگاه گفت : سعیدة الصوفیة از ناسکات این طریقت بوده است و شیخ

بوعبدالرحمن او را در طبقات ازناسکات آورده است جمعی ازین طایفه متبرك بسلام بدر حجرهٔ او شدند و گفتند دعایی بگوی ما را گفت رابعه گفته است : **قطع‌الله عنکم کل قاطع یقطعکم عنه .**

آنگاه شیخ ما گفت : **المتکلف محجوب بتدبیره مقطوع بدعواه فی جمیع اموره .**

شیخ ما درآخر عهد گفت که ما ابوالفضل حسن را بخواب دیدیم و گفتیم از دوستان دست وا داشتیم گفت نیکو دوستان که داشتی آنگاه که داشتی و نیکو تر دست باز داشتی اکنون که دست باز داشتی .

شیخ ما گفت : **اغباب الزیارة مع حضور القلب خیر من دوامها مع نفور القلب .**

شیخ ما گفت بندهٔ آنی که در بند آنی .

آنگاه گفت تا کسی صفا و معاملت خود میبیند میگوید انت و انا ، چون نظرش بفضل و رحمت وی افتاد بجملگی گوید انت انت آنگاه بندگیش حقیقت گردد .

آنگاه گفت پیر ابوالقاسم بشر یاسین این بیتها بسیار گفتی .

گر من این دوستی تو ببرم تا لب گور

بزنم نعره ولیکن ز تو بینم هنرا (۱)

شیخ ما گفت : **من لم یر نفسه الی ثواب الصدقه احوج من الفقیر الی صدقته فقد بطلت صدقته .**

درویشی گفت یا شیخ کسی خفته مانده است در خواب بمنزل رسد شیخ گفت اگر در ظل اخلاص خفته است عین خوابش صد منزل بود « نوم العالم عبادة » .

شیخ مارا پرسیدند از شریعت و طریقت و حقیقت شیخ ما گفت این اسامی منازلست و منازل بشریت را بود . شریعت همه نفی و اثبات بود بر قالب و هیکل ، و طریقت همه محو کلیست ، و حقیقت همه حیرتست . امیرالمؤمنین ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه از دنیا میرفت میگفت **یاهادی الطریق حرت** از حیرت حقیقت خبر میداد این گفتها نشانست و نشان از بی نشان کفر است .

---

(۱) ظ ، همه را

شیخ ما گفت این کار بسر نشود تا خواجه ازخود بدر نشود اینست :

چو نان شده‌ام که دید نتوانندم تا پیش تو ای نگار بنشانندم
خورشید تویی بذره من مانندم چون ذره بخورشید همی دانندم

شیخ ما گفت طمع ازکار بیرون باید کرد اگر خواهی که عمل بر تو سبک گردد در عمل بی‌طمع باید بود .

کمال دوستی آمد ز دوست بی طمعی
چه قیمت آرد آن چیز کش بها باشد
عطا دهنده ترا بهتر از عطا بیقین
عطا چه باید چون عین کیمیا باشد

شیخ ما را سؤال کرد درویشی که یا شیخ **الفقر اتم ام‌الغناء** شیخ ما تبسمی کرد و گفت :

بوالعجب یاری ای یار خراسانی چاکر بوالعجبهای (۱) خراسانم

پس گفت اتم و اکمل و افضل در شریعت است چون نظر سبحانی خود مرکسی پیدا کند فقرش غنا گردد و غنا فقر . شریعت آینهٔ ربوبیت است او بهرچه آفرید بدان نظر نکرد جز بآدمی **ان‌الله تعالی لم ینظر الی‌الدنیا منذ خلقها بغضالها** چون بحدیث آدمیان رسید گفت **ان‌الله تعالی لاینظر الی صورکم ولکن الی قلوبکم** همه عالم را در آفریدن امری بس بود که گفت **کن فکان** چون بآدم رسید از امر در گذشت و گفت **خلقت بیدی** و این قالب‌را بود چون بروح رسید گفت **و نفخت فیه من روحی** .

شیخ ما گفت اگر از برای اسماعیل از آسمان فدا فرستادند در قیامت برای اوباش امت محمد صلوات‌الله و سلامه علیه فدا فرستند ، یجاء بالکافر و یقال یا مسلم هذا فداؤك من‌النار .

شیخ ما گفت هر که با هر کسی تواند نشست و از هر کسی سخن تواند شنید و با هر کسی خورد وخواب تواند کرد بدو طمع نیکی مدار که نفس او دست بشیطان باز داده است .

---

(۱) ظ : بوالعجبی های

شیخ ما را پرسیدند که ای شیخ اصل ارادت چیست ؟ شیخ گفت آنکه خواستش خاست گردد ، و فرقست میان خواست و خاست در خواست تردد درآید خواهد کند و خواهد نکند و در خاست مویی را راه نبود . خواست جزوی بود و خاست کلی حدیثی درآید ترقی (١) مجهد کششی پدیدآید پس کوششی پدید آید آنگاه حر مملکت گردد یك نظر و یك همت شود .

شیخ مارا پرسید درویشی که یا شیخ بندگی چیست شیخ ما گفت : **خلقك الله حراً فکن کما خلقك** خدایت آزاد آفرید آزاد باش . گفت یا شیخ سؤال در بندگیست شیخ گفت ندانی که تا آزاد نگردی از دو کون بنده نشوی پس این بیت بگفت :

آزادی و عشق چون همی نامد راست
بنده شدم و نهادم از یکسو خاست
زین پس چونانکه داردم دوست رواست
گفتار و خصومت از میانه بر خاست

شیخ ما را درویشی پرسید که فتوت چیست شیخ گفت صاحب همتی باید تا باوی حدیث فتوت توان کرد با صاحب منیت حدیث فتوت نتوان کرد . پس گفت : **زلة صاحب الهمة طاعة و طاعة صاحب المنیة زلة** فتوت و شجاعت و لطافت و ظرافت نباتهایی است که در بوستان کشش روید ، در بوستان کوشش نمازهای دراز وروزه‌ها و گرسنگیها و بیداریهای شب و صدقه سیار است هرچه کوشش اثبات میکند کشش محو می کند .

شیخ ما روزی گفت : رأی النبی صلی‌الله علیه لیلةالمعراج قوما من‌الملائکة کلهم نورا من بین ایدیهم نورا ومن خلفهم نورا و فوقهم نورا و تحتهم نورا ، قال قال یاجبرئیل من هولاء ؟ قال هولاء قوم لمیعرفوا سوی‌الله .

شیخ ما روزی گفت : **بلغنا ان السید الصادق جعفر بن محمد قال ما رایت احسن من تواضع الاغنیاء للفقراء واحسن من ذلك اعراض الفقیر عن الغنی استغنی بالله عزوجل** پس برخواند **ولله العزة ولرسوله وللمؤمنین**

(١) ظ : برقی

شیخ ما روزی گفت : غایة عزنا الافتقار الی‌الله تعالی والتذلل بین یدیه لان‌النبی صلی‌الله علیه قال اذا اراد‌الله بعبد خیرا ادله علی ذل نفسه .

شیخ ما را پرسیدند که **الفقر اتم‌ام‌الغناء** شیخ گفت **الغنیة عن‌الکل** پس گفت :

اذا نحن ادلجنا وانت امامنا　　　کفی لمطا یانا بذکرك هادیا

شیخ ما روزی گفت : **کیف یدرك‌الخالق بالمحدث ام کیف یدرك ذو مدی من‌لا مدی له .**

شیخ ما روزی در میان سخن گفت : **سمعت ان‌السید الصادق جعفر بن محمد یقول الغنی بالله انه لایرید به بدلا ولاعنه حولا ومن‌قال لااله الاالله فقد بایع‌الله ولا یحل له اذا بایعه ان یعصیه .**

شیخ ما گفت که کسی که براه حق در آید نخستین نامی که برو نهند نام مریدی بود و هزار چیز بیاورده‌اند که مرید را باید تا نام مریدی بر وی افتد اول آنست که زیستنش نه چون زیستن خلق بود همچنانکه لباس بگرداند همه چیزها نیز بر ضد خلق باشد گفتن نیز نه چون گفتن خلق باشد و رفتن نه چون رفتن خلق و نشست و خاستنش نه چون خلق و خورد و خفتنش نه چون خلق و هر چند گویی ازین سخن آخر نیاید .

شیخ مارا پرسیدند که پیر محقق کدام است و مرید مصدق کدام شیخ گفت نشان پیر محقق آنست که کمترین این ده چیز درو باید که باشد تا در پیری درست باشد . **نخست** مراد دیده باشد تا مرید تواند داشت ، **دوم** راه سپرده باشد تا راه تواند نمود ، **سوم** مؤدب و مهذب گشته باشد تا مؤدب بود ، **چهارم** سخی باشد تا مال فدای مرید تواند کرد ، **پنجم** از مال مرید آزاد باشد تا در راه خودش بکار نباید داشت ، **ششم** تا باشارت پند تواند دادن بعبادت (۱) ندهد ، **هفتم** تا برفق تادیب تواند کرد بعنف و خشم نکند ، **هشتم** آنچه فرماید نخست خود بجای آورده بود ، **نهم** هر چیزی که ازانش باز دارد نخست خود ازان باز ایستاده باشد ، **دهم** مرید را بخدای فرا پذیرد بخلقش رد نکند . چون چنین باشد و پیر بدین اخلاق آراسته بود مرید جز مصدق و راه رو نباشد که آنچه بر مرید

(۱) ظ ، بعبارت

پدید می‌آید آن صفت پیر است که بر مرید ظاهر میشود اما برمرید مصدق .

شیخ ما گفت کمترین چیزی که مرید مصدق را بباید این ده چیز است و این ده در وی موجود باید تا مریدی را بشاید . **اول** زیرك باید که باشد تا اشارت پیر را بداند . **دوم** مطیع تن بود تا فرمان بردار پیر بود ، **سوم** تیزگوش باشد تا سخن پیر را دریابد ، **چهارم** روشن دل بود تا بزرگی پیر ببیند ، **پنجم** راست‌گوی باشد تا از هر چه خبردهد راست دهد ، **ششم** درست عهد بود تا بهر چه‌گوید وفاکند ، **هفتم** آزاد مرد بود تا آنچه دارد بتواند گذاشت ، **هشتم** راز دار بود تا اسرار نگاه تواند داشت ، **نهم** پند پذیر بود تا نصیحت پیر بپذیرد ، **دهم** عیار بود تا جان عزیز درین راه فدا تواند کرد . چون بدین اخلاق مرید متحلی باشد راه بروی سبکتر انجامد و مقصود پیر از وی در طریقت زودتر حاصل آید انشاء الله تعالی .

شیخ ما یکروز سخن مترسمان همیگفت پس گفت اول رسمی بود که مردم بتکلف بکند آنگاه آن تکلف عادت گردد آنگاه آن عادت طبیعت شود آنگاه آن طبیعت حقیقت گردد . پس شیخ ما ابوبکر مؤدب را گفت برخیز و دوات و کاغذ بیار تا از رسوم و عادت خانقاهیان فصلی بگوییم چون دوات وکاغذ بیاوردند شیخ ما گفت بنویس و بدانکه اندر رسوم و عادت خانقاهیان ده چیز است که برخود فریضه دارند بسنت اصحاب صفه رضی‌الله عنهم ، و خانقاهیانرا صوفی بدان گویند که صافی باشند و بافعال اهل صفه مقتدی ، اما آن ده چیز که برخود فریضه دارند در موافقت کتاب خدای تعالی و سنت مصطفی علیه‌السلام بود .

یکی آنست که جامه پاك دارند که گفت **و ثیابك فطهر** و پیوسته باطهارت باشند که گفت **فیه رجال یحبون ان یتطهروا والله یحب المطهرین .**

دوم آنکه در مسجد یا در بقعهٔ نشینند که گفت **یسبح له فیها بالغدو و الآصال رجال .**

سیوم آنکه باوّل وقت نمازهای بجماعت کنند که گفت : **و کن من الساجدین .**

چهارم آنکه بشب نماز بسیار کنند که گفت : **و من اللیل فتهجد به نافلة لك .**

پنجم آنکه سحرگاه استغفار و دعاء بسیار کنند که گفت : **و بالاسحارهم یستغفرون .**

ششم بامداد چندانکه تواند قرآن خواند و تا آفتاب برنیاید حدیث نکنند که گفت **ان قرآن الفجر کان مشهودا .**

هفتم آنکه میان نماز شام و نماز خفتن بوردی و ذکری مشغول باشند که گفت : **ومن‌اللیل فسبحه و ادبار السجود .**

هشتم آنکه نیازمندانرا و ضعیفانرا و هرکه بدیشان پیوست ویرا در پذیرند و رنج ایشان نکشند که گفت : **ولا تطردالذین یدعون ربهم بالغداة و العشی یریدون وجهه .**

نهم آنکه بی موافقت یکدیگر چیزی نخورند که گفت : **یـــا ایهاالذین آمنوا اوفوا بالعقود .**

دهم آنکه بی‌دستوری یکدیگر غایب نگردند که گفت : **و اذا کانوا معه علی امر جامع لم یذهبوا حتی یستاذنوه .**

و بعدازین اوقات و فراغت ایشان سه کار بود یا علم آموختن یا بوردی مشغول بودن یا کسی را راحتی و چیزی رسانیدن . پس هر کس که این جمع را دوست دارد و بدانچه تواند ایشان را یاری دهد در فضل وثواب ایشان شریك بود که گفت : **فاستجاب لهم ربهم انی لااضیع عمل عـامل منکم من ذکر او انثی بعضکم من بعض** و پیغامبر صلوات‌الله علیه گفت **من‌احب قوماً فهو منهم** و اندرآن قوم باشند که مصطفی علیه‌السلام ازیشان صفت کرد **رب اشعث اغبرذی طمرین لایؤبه به لو اقسم علی‌الله لابره منهم‌البراء ابن عازب** ، و باز خدای تعالی در حق ایشان گفت **اولئك هم الراشدون فضلا من‌الله و نعمة والله علیم حکیم وصلی‌الله علی محمد وآله اجمعین .**

شیخ ما گفت هرکه ما را بدید و در حق فرزندان و مریدان و خاندان ما سعی نیکو کرد فردا در مظلهٔ شفاعت ما باشد و از شفاعت ما محروم نماند .

شیخ ما گـفت همسایگان ما چپ و راست و پیش و پس را از خـدای

عزوجل خواسته‌ایم و خداوند تعالی ایشانرا درکار ما کرده است پس شیخ ما گفت همسایگان ما بلخ ومرو و نیشابور و هری است آنان که اینجااند خود حدیثی نیست.

و هم شیخ ما گفت درحق کسانی که گرد ما درند هیچ چیز نمیباید گفت که آنکس که برخری نشسته است و بکنار و پایان این کوی بگذشته است یا کسی که بدین خانهٔ ما برگذشته است و یا بگذرد و یا روشنایی شمع ما بر وی افتد کمترین چیزی که خدای عز و جل با وی کند آن باشد که بر وی رحمت کند.

الدعوات

(**الحکایة**) خواجه ابوطاهر شیخ ما گفت که خواجه ابو منصور ورقانی یك روز بزیارت بنزدیك شیخ ابوسعید (قه) درآمد و گفت یا شیخ راهی در پیش من نه. شیخ گفت آن راه نگاه دار که خداوند تعالی بدان راه فرموده است گفت آن کدام راه است گفت آنکه فرمود **واتبع سبیل من اناب الی** نگفت واتبع سبیل من خاب گفت متابع کسانی باش که با ماگشتند و ما را بودند نگفت متابع آن قوم باش که راه زیانکاری رفتند و زیانکار دنیا وآخرت بودند. گفت یا شیخ این راه را بچه زاد روم گفت پیوسته میگوی **یا رجاء الراجین یا امل الاملین لا تخیب رجائی ولا تقطع املی یاارحم الراحمین توفنی مسلما والحقنی بالصالحین.**

(**الحکایة**) هم خواجه ابوطاهر شیخ گفت روزی سلطان طغرل کس فرستاد و خواجه بومنصور ورقانی را که وزیر وی بود بخواند، او گفت من هنوز نماز چاشت نگزارده‌ام نتوانم آمد. آنکس که آمده بود باز پیش سلطان رفت وآنچه خواجه بومنصور گفته بود بگفت سلطان هیچ چیز نگفت، چون خواجه بومنصور از اوراد فارغ گشت پیش سلطان آمد سلطان گفت ای خواجه هروقت که مرا با تو شغلی باشد، و ترا بخوانم گویند قرآن میخواند یا نماز میگزارد شغل من ضایع ماند

خواجه بومنصور گفت چنین است که سلطان میفرماید ولیکن بدانکه من بندهٔ خدایم و چاکر تو تا حق فرمان خدای‌تعالی بجای نیارمو شرط بندگی او نگزارم بچاکری تو نپردازم اگر تو وزیری یابی که بندهٔ خدای تعالی نبود جمله چاکر تو بود من روم و بخانه باز شوم سلطان گفت البته هیچ چاکر نیابم که نه بندهٔ خدای بود ومرا بر تو هیچ مزیدی نیست تو هر بندگی که دانی برین درگاه بکن آنگاه بشغل من آی .

چون خواجه اومنصور از پیش سلطان بازگشت و بخانه آمد این خبر کسی با شیخ ما قدس‌الله روحه بگفت شیخ گفت اسب زین کنید تا بتهنیت او شویم چون شیخ از خانه بیرون شد ، حسن مؤدب درویشی را پیش فرستاد تا خواجه بومنصور را ندا داد که شیخ بوسعید بتهنیت تو می‌آید . چون شیخ بدر سرای خواجه رسید دربان حسن مؤدب را گفت که زودتر در شوید که تا خبر آمدن شیخ بخواجه رسیده است او در میان سرای ایستاده است هرچند میگویند که بنشین میگوید نیکو نبود که چنان بزرگی بتهنیت و سلام ما بر پای باشد و ما نشسته باشیم . چون شیخ در سرای در آمد اورا دید در میان سرای ایستاده گفت سبب چیست که خواجه بر پایست گفت چون کسی آمد و خبر آمدن شیخ آورد روا نداشتیم که شیخ بر پای باشد و ما نشسته شیخ گفت یا خواجه ما نیز روا نداریم در قیامت که تو بر پای باشی و ما نشسته تا ترا ننشانیم ما ننشینیم خواجه گفت کار دو جهانی ما برآمد .

چون شیخ بنشست واو را تهنیتها گفت او گفت یا شیخ این سلطان بزرگست و متهوّر نباید که بتهوّر کاری بکند ، شیخ ما گفت چون پیش او شوی دعاء احزاب میخوان که از رسول صلی‌الله علیه درست شده است که هر که در پیش سلطانی شود و دعاء احزاب می خواند او را الـمی و رنجی نبود و مقضی الحاجـة بازگردد و دعا اینست :

اللهم انا نعوذ بنور قدسك و عظمة طهارتك و بركة جلالك من كل آفة و من كل سوء و عاهة ومن طوارق‌الليل والنهار الا طارقا يطرق بخير منك يارحمن . اللهم انت غياثنا فبك نغوث وانت ملاذنا فبك نلوذ يامن ذلت له‌رقاب‌الجبابرة و خضعت له اعناق الفراعنة نعوذ بك من خزيك وكشف سترك ونسيان ذكرك والانصراف عن شكرك.. ذكرك شعارنا وثناؤك

دثارنا فی نومنا و قرارنا وظعننا واسفارنا لیلنا ونهارنا اصرف علینا سرادقات حفظک وادخلنا جمیعا فی حفظ عنایتک جد علینا بخیر خدمتک یا رحمن یارحیم یا لااله‌الا انت وحدک لاشریک لک نستغفرک ونتوب الیک .

(**الحکایة**) خواجه بوطاهر گفت که دران وقت که شیخ ما مرا بنسا می‌فرستاد پیش شیخ آمدم شیخ ما مرا این دعا در آموخت و گفت در راه این دعا را میگوی و ازین غافل مباش :

یاحنان یامنان یادیان یابرهان یاسبحان یارحمن یامستعان یاعزیزالشان یادائم‌السلطان یاکثیرالخیر والاحسان نعوذ بک من‌الحرمان والخذلان .

(**الحکایة**) این دعا از شیخ ما ابوسعید (قه) بروایت‌درست گشته است که در اوراد بامداد خوانده است :

بسم‌الله الرحمن الرحیم بسم‌الله ماشاءالله لایأتی بالخیر الاالله ، بسم‌الله ماشاء الله وما بنا من‌نعمة فمن‌الله ماشاءالله ولاحول ولاقوة الابالله ، بسم‌الله لایضر مع اسمه شئی فی‌الارض ولا فی‌السماء و هوالسمیع‌العلیم ، بسم‌الله الشافی ، بسم‌الله‌الکافی ، بسم‌الله‌المعافی ، بسم‌الله ذی الشان الشدید السلطان‌العظیم البرهان ماشاء الله کان اعوذ بالله‌من الشیطان **و ننزل من‌القرآن ماهو شفاء و رحمة‌للمؤمنین** فتحصنا بالحی‌الذی لا یموت و رمینا من ارادنا بسوء لا اله الا انت وتمسکنا جمیعا بالعروة الوثقی **لاانفصام‌لها والله سمیع علیم** .

(**الحکایة**) این دعا هم روایتی از شیخ ما (قه) درست گشته است که هرروز بعداز نماز بامداد می‌خوانده است :

الحمدلله رب‌العالمین حمدا کثیرا طیباً مبارکا کما یحبه ربنا و یرضی وکما ینبغی لکرم وجهه و عزجلاله والحمدلله حمداً لاانقضاء لعدده ولا انتهاءلمدده و الحمدلله الذی حللنا لیوم عاقبته و اقالنا بمهل عافیته و الحمدلله‌حمدا بعدد احسانه وفضله علینا و علی جمیع خلقه‌والحمدلله‌حمدا بعدد حسنات خلقه‌وسیئاتهم اذفضلناعلی کثیر ممن‌خلقه اللهم لک الحمدبجمیع محامدک کلها علی جمیع نعمائک کلها علیناوعلی‌جمیع‌خلقک کلهم‌وصلوات‌الله‌و ملائکته ورسله‌و جمیع خلقه‌علی نبینا محمد و علی آله علیه وعلیهم‌السلام ورحمة‌الله و برکاته مرحبا مرحبا بالحافظین و حیاکماالله من کاتبین ملکین رفیقین شاهدین عدلین جزاکماالله

عنی من جلیسین کریمین خیرا اکتبا رحمکما الله و رضی عنکما بسم‌الله و بالله ولا حول ولا قوة الا بالله و اشهد ان‌لا اله الاالله وحده لاشریك له و اشهد ان محمدا عبده ورسوله و ان‌الجنة حق و ان‌النـار حق و ان‌السـاعة آتیة لاریب فیهـا و ان‌الله یبعث من فی‌القبور اصبحت عبداً مملوکا لا اقدر ان اسوق الی نفسی خیرهـا ارجو ولا ان اصرف عن نفسی شر ما احذر اصبحت علی فطرة‌الاسلام وکلمة‌الاخلاص و علی دین نبینا محمد صلی‌الله‌علیه و علی ملة ابینا ابراهیم علیه‌السلام و ولایة ولیهما والبرائة من‌عدوهما اللّهم انی اصبحت فی عافیتك و نعمتك فاتمم علی عافیتك و نعمتك اللهم بك اصبحت و بك امسیت و بك احیی و بك اموت و علیك اتوکل و الیك‌النشور ولا حول ولا قوة الا بالله‌العلی‌العظیم .

(**الحکایة**) هم بروایتی درست از شیخ ما نقل کرده‌انـد کـه هر روز بامداد بعداز فریضه بیست و یکبار میگفته است : اللّهم بارك لی فی‌الموت و فیما بعده و اجرنی من‌النار .

(**الحکایة**) بخط خواجه ابوالبرکات شیخ دیدم که بنشته بود کـه از خواجه اسماعیل عباس شنودم کـه اوگفت از محمد عارف نوقانی شنودم که گفت از شیخ ما ابوسعید (قه) شنودم که گفت در خبر است از رسول صلی‌الله علیه کـه روزآدینه میان نماز شام ونماز دیگر ده رکعت نمازگزارد بپنج سلام درهررکعتی فاتحه یکبار و ده بار قل هوالله احد ، وچون فارغ شد صدبار بگفت سبحـان الله و الحمدلله و استغفرالله و اتوب الیه .

بدانکه سنت شیخ ما ابوسعید (قه) آن بوده استکـه دعاء سفره بآخر گفته است بعداز آنکه از طعام خوردن فارغ شده بوده‌اند و دعا این بوده است :

اللّهم بارك لنا فیما رزقتنا و ارزقنا خیرا منـه و افضل واعطنا جمیع مـا سألناك من‌الخیر و مالم نسأل و زدنا من فضلك‌الواسع و انا الیك راغبون .

نامه های

شیخ ما قدّس‌الله روحه‌العزیز بعضی آورده شد برای تبرك

نامهٔ نبشته بود سلطان چغری شیخ بدست خواجه حمویه که رئیس میهنه بود و مرید شیخ ما و از شیخ ما درخواستی کرده و خواجه حمویه را بدان مهم فرستاده، شیخ ما جواب نبشت:

بسم‌الله الرحمن الرحیم خداوند عز و جل امیر جلیل ملك مظفر را بداشت خویش بدارد و بخویشتن و بمخلوقان باز مگذارد وآنچه رضای او در آنست بارزانی داراد و هر چه عاقبت آن پشیمانیست بفضل خویش ازان نگاه داراد بمنه و رحمته . نامهٔ امیر جلیل ملك مظفر که ایزدش بر خیرها موفق داراد رسیده بود بر دست خواجه حمویه سدّده‌الله خوانده آمده بود و مراد شناخته شده بود و عذرها که ظاهر بود او را باز نموده آمده بود و او تمام بدانسته بود و خود همه بازگوید و بشرح بار نماید و اومید هم داریم که پذیرفته شود و خداوند عز اسمه بفضل خویش عذرهای امیرجلیل ملك مظفرهم پذیرفته گرداناد و بلاهای هردوجهانی ازو دورگرداناد و هرچه صلاح و نجات او درانست بتوفیقش بران پیوسته گرداناد بمنه و فضله انه قریب مجیب والحمد لله وحده لاشریك له والصلوة علی محمد وآله .

(**الحکایة**) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشابور بود درویشی بنزدیك شیخ آمد وگفت عزم میهنه دارم شیخ دوات وکاغذ خواست و گفت ساعتی توقف باید کرد تا چیزی باوطاهر نویسیم پس بنوشت:

بسم‌الله الرحمن الرحیم سلام‌الله اللّطیف الخبیر علی‌الکبیر والصغیر وهو علی جمعهم اذا یشاء قدیروالسلام . کاغذ بدست درویش داد تا برفت و ببرد .

(**الحکایة**) شیخ ما را درویشی گفت که ای شیخ بمروالرود می‌روم خدمتی هست شیخ ما گفت تا بقاضی حسین چیزی نویسیم ، بنوشت:

بسم‌الله الرحمن الرحیم

الا حفظها فتعلم ما بقلبی و تلحفظنی فاعلم ماترید والسلام

(الحکایة) بیکی از بزرگان نویسد شیخ ما بدرخواستنی خطیبی عزیزرا :

بسم‌الله الرحمن الرحیم   سلام‌الله تعالی علی‌الشیخ العالم و رحمته و برکاته وهذاالخطیب‌الافضل‌ادام‌الله فضله من‌اهل بیت‌العلم والفضل وقد قصد ساحته وطلب مجاورته متفیئا ببرکته ونرجو ان‌ینزله منازل امثاله باظهار شفقته علیه واساله بکرمه و افضاله والسلام.

(الحکایة) خطیب ازجاه بشیخ ما چیزی نبشته بود شیخ ما جواب نبشت .

بسم‌الله الرحمن الرحیم   وصل (۱) ادام الله فضله (۱) کتاب الخطیب الافضل الادیب وفقه الله علی جمیـع ما یقربه الیه دینا و دنیا وآخرة و اولی و علی جمیع مـا یضمره من صحة‌الاعتقاد و محض‌الوداد کشف ولاغرو ان یکون کذا اذالقلوب متشاهدة و الضمایر بنورالحق متلاحظة والله یبقیه و عن‌السوء یقیه و اما حدیث‌المتوفاه نورالله مرقدها وبشر(۲) بلقائه صدرها فانشد علی فراقها قصیرة من‌طویلة .

ولو کان النساء کمن‌فقدنـا   لفضلت النساء علی‌الرجال   والسلام

(الحکایة) خواجه امام محمدبن عبدالله‌بن‌یوسف‌الجوینی درنشابور برحمت خدای تعالی رسیده بـود شیخ مـا نامـهٔ نـوشت از میهنه ببزرگـان نشابور بجهت تعزیت او :

بسم‌الله الرحمن الرحیم   سلام‌الله تعالی علی السـادة الاجلّة و رحمته و برکـاته فنقول **انا لله و انا الیه راجعون** رضینا بقضائه و تسلینا لحکمه و حمدنا تحت قهره   والسلام .

(الحکایة) دران وقت که شیخ ما ابوسعید (قه) بنشـابور بود درویشی بنزدیك شیخ آمـد پای افزار پوشیده و گفت بمیهنه می‌روم خدمتی هست شیخ گفت تا بفرزندان چیزی نویسیم بنوشت :

بسم‌الله الرحمن الرحیم

هیچ صورت گر بصد سال از بدایع وز نگار
آن نداند کرد و نتواند کـه یك باران کند

روی تازه و پیشانی گشاده وز میهمان چاره نی   والسلام .

(الحکایة) این نامه شیخ ما نویسد بفقیه ابی‌بکر خطیب بمرو از میهنه

(۱) ظ یمن‌الله و فضله
(۲) ظ ، شرح .

بسم‌الله الرحمن الرحیم . پیوسته ذکر دانشمند افضل اوحد ادام‌الله قوته و نصرته و استقامته علی طاعته می‌رود باندیشه و دعاء ، بهیچ وقت از وی واز فرزندان وی و درستگان وی ادام الله راحتهم خـالی نباشیم و از خداوند عز اسمه می خواهیم تا ویرا و ایشان را جمله را بداشت خویش شغلهای دو جهانی کفایت کند وآنچه بهین وگزین است بارزانی دارد و بخود و بخـلق باز نماند بفضله انه خیر مسئول . پیوسته راحتهای دانشمند افضل اوحـد ادام الله فضله و توفیقه و تسدیـده می‌رسیـده است و اندران فراغتهـا می بوده است و از بس دیدار می بود و هست نرجو که زود بوقت رسد . سلام و تحیت ما بخود و بفرزندان و دوستـان هرکه آید خرد وبزرگ برساند انشاءالله تعالی والحسن المؤدب نخصصه ادام‌الله عزه بالسلام الجزیل والحمد لله و سلام علی رسوله محمد وآله وحسبناالله و نعم‌المعین .

ابیات پراکنده

که برزبان شیخ ما قدس‌الله روحه رفته است و ابتدا بدین بیت کرده شد که شیخ ما گفته است

جانا بزمین خاوران خـاری نیست کش با من و روزگار من کاری نیست
بـا لطـف و نوازش جمـال تو مرا در دادن صد هزار جان عاری نیست

شیخ گفت :

صاحب خبران دارم آنجا که تو هستی یا جمله مرا هستی یا عهد شکستی

شیخ گفت :

مارا بجز این جهان جهانی دگراست جز دوزخ و فردوس مکانی دگراست
قـلاشی و عـاشقیش سرمـایهٔ ماست قرایی و زاهـدی جهانی دگر است

شیخ ما گفته است :

مـا و همین دوغبا وترف و ترینه بختـهٔ امروز یا ز بـاقی دینه
عز ولایت بـذل عـزل نیرزد گرچه ترا نور حاج تا بمدینه

گفت :

بس که جستم تا بیابم من ازان دلبرنشان
تا گمان اندر یقین گم شد یقین اندر گمان

در خیال من نیامد در یقینم هم نبود
بی‌نشانی که صواب آید ازو دادن نشان

چندگاهی عاشقی ورزیدم و پنداشتم
خویشتن شهره بکرده کوچنین و من چنان

درحقیقت چون بدیدم زو خیالی هم نبود
عاشق و معشوق من بودم ببین این داستان

گفت :

هرآن دلی که ترا سیدّی بران نظر است
خطر گرفت اگرچه حقیر و بی‌خطر است

اگرچه خود که یکی شاخکی گناه (۱) بود
که تو بدو نگری زاد سرو غاتفر است

هرآن دلی را همت بود نهفت زمین
که تو بدو نگری همتش ز عرش براست

بیت

در راه یگانگی نه کفر است ونه دین
یک گام ز خود برون نه و راه ببین

ای جان جهان تو راه اسلام گزین
با مار سیه نشین و با خود منشین

شیخ ما روزی بدرختی که بر در مشهد مقدس است در نگریست برگ زرد گشته بود شیخ گفت :

ترا روی زرد و مرا روی زرد تو از مهر و ماه و من از مهر ماه

(۱) ظ . گیاه

وقتی قوّال در پیش شیخ ما این بیت می‌خواند :

سمر گشتم نگاری را که دیدار پری دارد

نبوّت را همی سازد نه کار سرسری دارد

شیخ ما گفت معاذالله چنین نباید گفت چنین باید گفت :

نبودت را همی سازد نه کار سرسری دارد

و یکروز دیگر قوّال در پیش شیخ ما این بیت می‌خواند :

نه‌همرهی تو مرا راه‌خویش گیرو برو ترا سلامت باد و مرا نگونساری

شیخ ما گفت چنین نباید گفت باید گفت :

ترا سلامت باد و مرا سبك ساری

شیخ ما گفت امشب ابراهیم خوانده است :

من بودم و او و او ومن اینت خوشی

این چنین سه چهار تن را این ناخوشی بود این چنین باید گفت :

من بودم و او و او و او اینت خوشی

شیخ ما گفت

خواهی که کسی شوی ز هستی کم کن ناخورده شراب وصل مستی کم کن
بازلف بتان دراز دستی کم کن بت را چه گنه تو بت پرستی کم کن

بیت

تازلف توشاه گشت ورخسار توتخت افکند دلم برابر تخت تو رخت
روزی بینی مرا شده کشتهٔ بخت حلقم شده در حلقهٔ زلفین تو سخت

بیت

گرفت خواهم زلفین عنبرین ترا ببوسه نقش کنم برگ یاسمین ترا
هر آن زمین که‌تو یکروز بر قدم بنهی هزار سجده برم خاك آن زمین ترا
هزار بوسه دهم برسخاه (۱) نامهٔ تو اگر ببینم بر مهر او نگین ترا
بتیغ‌هندی گر(۲) دست من‌جدابکنند اگر بگیرم روزی من آستین ترا
و گر چه خلقش مردم که شعر باید گفت زبان من بروی گردد آفرین ترا

---

(۱) ظ ، سجاه (بمعنی عنوان نامه است) (۲) ظ ، گو

بیت

تا روی ترا بدیدم ای شمع طراز | نی کار کنم نه روزه دارم نه نماز
چون با تو بوم مجاز من جمله نماز | چون بی‌تو بوم نماز من جمله مجاز

شعر

تقنع بالکفاف تعش رخاء | ولا تبغ الفضول مع الکفاف
ففی خبز القفار بغیر ادم | وفی ماء القراح غنی وکاف
وکل تزین بالمرء زین | وازینه التجمل بالعفاف

بیت

واحببت اولاد الیهود بامرهم(۱) | لاجلك حتی کدت ان اتهوّدا
اصلّی فأزوی قبلتی متعمدا | لقبلتکم فاشهد صلاتی لتشهدا
ولائی لاهدی فی صلاتی بحبکم | بتوریت موسی ثم فرقان احمدا
ولولا مقال الکاشحین و بغضهم | تعبدّت یوم السبت فیمن تعبدا
وکان دخول النارفی الحب هینا | اذا کان من نهواه فی الحب مسعدا

امام اسماعیل ساوی گفت که من رقعهٔ نوشتم بشیخ بوسعید و چنین نوشتم که کسی ترا غیبت کرده است اورا بحل کن شیخ گفت کردم و بخط مبارك خود بر پشت رقعه نوشت :

تقشع غیم الجهد عن قمر الحب | و اشرق نور الصبح فی ظلمة الغیب
وجاء نسیم الاعتذار محففا (۲) | فصادفه حسن القبول من القلب

بیت

از یك سو شیر و از دگر سو شمشیر | مسکین دل من میان شیر و شمشیر

بیت

کار همه راست شد چنانکه باید(۳) | حال (۴) شادیست شاد باشی شاید
اندُه و اندیشه را دراز چه داری | دولت تو خود همان کند که بیاید
رأی وزیران ترا بکار نیاید | هرچه صوابست بخت خود فرماید
چرخ نیارد بدیل تو ز خلایق | وآنکه ترا زاد نیز چون تو نزاید
ایزد هرگز دری نبندد بر تو | تا صد دیگر ببهتری نگشاید

(۱) ظ : با سر هم (۲) ظ ، مهففا (۳) ظ ، بباید (۴) ظ ، حالت

بیت

آنجا که نیابی‌نه پدیدی گویی | آنجا که بیابی از زمین بر رویی
عاشق کنی و مراد عاشق جویی | اینت خوشی و ظریفی و نیکویی

بیت

ای ساقی پیش آر ز سرمایهٔ شادی | زان می که همی تابد چون تاج قبادی
زان باده که با بوی گل و گونهٔ لعلست | قفل در گرمست (۱) و کلید در شادی

بیت

خوش آیداورا چون من بناخوشی باشم | مرا که خوشی او برد ناخوشی شاید
مرا چو گریان بیند بخندد ازشادی | مرا چو کاسته بیند کرشمه بفزاید

بیت

هر کسی محراب کردست آفتاب و سنگ و چوب
من کنون محراب کردم آن نگارین روی را

بیت

درشب تاریك برداری نقاب از روی خویش | مرد نابینا ببیند باز یابد راه را
طاقت پنجاه روزم نیست تا بینم ترا | شاه ما برمن ازین پنجاه بفکن آه را
پنج و پنجاهم نباید هم کنون خواهم ترا | اعجمی‌ام می ندانم من بن و بنگاه را

بیت

جایی که تو باشی اثر غم نبود | آنجا که نباشی دل خرم نبود
آنرا که ز فرقت تو یکدم نبود | شادیش زمین و آسمان کم نبود

شیخ ما این دو بیت را بخط مبارك خود نبشته بود :

وان کانت الایام فرقن بیننا | فانا لقرب القلب مجتمعان
تصوّرت‌فی‌قلبی‌لفرط‌صبابتی | فشبحك لی نصب بكل مكان

بیت

ای دوست ترا بجملگی گشتم من | حقا که درین سخن نه زرقست ونه فن
گرتوزوجودخودبرو(۲)جستی‌پاك | شاید صنما بجای تو هستم من

(۱) بگاف فارسی مضموم بمعنی اندوه است (برهان قاطع) (۲) ظ : برون

بیت

چندانکه بکوی سلمه یاراست و رنود | چندانکه درخت میوه دار است مرود
چندانکه ستاره است برین چرخ کبود | از ما ببر دوست سلامست و درود

بر رسته دگر باشد بر بسته دگر . . . .

بیت

تنگ دلی نی و دل تنگ نی | تنگ دلانرا بر ما رنگ نی

بیت

دریغم آید خواندن گزاف وار دو نام | بزرگوار دونام از گزاف خواندن خام
یکی زخوبان را یکسره نکو خوانند | دگر که عاشق گویند عاشقانرا عام
دریغم آید چون مر ترا نکو خوانند | دریغم آید چون بر رهیت عاشق نام

وقتی پیش شیخ ما می‌خوانده اند :

فا ساختن و خوی خوش و صفرا کم | تا عهد میان ما بماند محکم
فا ساختن و خوی خوش و صفرا هیچ | تا عهد میان ما بماند بی‌پیچ

رنج مردم ز بیشی و پیشیست | راحت و ایمنی ز درویشیست
برگزین زین جهان نکی و بسی(۱) | گرت بادانش و خرد خویشیست

این ابیات پراکنده در میان سخن برلفظ مبارك او می‌رفته است .

---

(۱) ظ : کمی وبسی

باب سیوم

(در انتهای حالت شیخ و آن سه فصلست)

فصل اوّل در وصیتهای او در حالت وفات .

فصل دوّم در حالت وفات او و کیفیت آن .

فصل سیوم در کرامات او که بعضی در حال حیات بر زبان مبارك او رفته است و بعداز وفات وی ظاهر گشته است و بعضی آنکه او نشان باز داده است و بر وجه کرامات بعد از وفات او دیده‌اند .

فصل اوّل

(در وصیتهای وی در وقت وفات و نزدیك آن)

(الحکایة) درآخر عهد که شیخ ما ابوسعید را (قه) وفات نزدیك رسیده بود گفت مارا بپاگاهانیدند که این مردمان که اینجا می‌آیند مارا نبینند این حدیث از زمین برجوشد اگر ما باشیم واگر نباشیم این حدیث خواهد بود تا قیامت .

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید (قه) درآخر عهد گفت جایگاههای ما پدید آمد و مرقع داران بسیار گردند ولیکن ستر این مردمان باشند تا خلق فرا نگرند همه را یکی بینند و یکی دانند و این جماعت خود پوشیده باشند تاخلق را با ایشان هیچ شغل نباشد .

(الحکایة) جدّم شیخ‌الاسلام خواجه بوسعید شیخ گفت که شیخ ما (قه)

در آخر عهد یکسال هر روزی که مجلس داشتی در میان مجلس گفتی ای مسلمانان قحط خدای می‌آید، و در آخر مجلس که مجلس وداع میگفت وبعدازآن نیز مجلس نگفت روی بجمع کرد وگفت اگر شما را فردا سؤال کنند که شما کیید چه خواهید گفت ؟ گفتند تاچه شیخ فرماید شیخ گفت مگویید که ما مؤمنانیم مگویید ما صوفیانیم مگویید ما مسلمانانیم که هرچه گویید حجت این از شما بخواهند و شما عاجز شوید، گویید ما کهترانیم مهتران ما در پیش‌اند مارا بنزدیك مهتران برید که جواب کهتر بر مهتر بود ؛ جهد کنید تا مهتران خود را در یابید که اگر شما را بشما بازگذارند بسا فضایح که از شما آشکارا شود .

(**الحکایة**) یکروز خواجه بومنصور ورقانی که وزیر سلطان طغرل بود پیش شیخ ما آمد وگفت یا شیخ مرا وصیتی بکن شیخ ما گفت « اول مقامات العباد مراعات قدرالله وآخر مقامات‌العبد مراعات حق‌المؤمنین » کار تو امروز اداء حقوق خلقست پیوسته چشم برین خبر می‌دار که فردا دستگیر تو باشد که رسول صلی‌الله‌علیه گفت : **لایدخل‌الجنة احدکم حتی‌یرحم‌العامة کما یرحم احدکم خاصته** ، این خلق جمله ابناء دولت تواند در جمله بنظر فرزندی نگر بحطام دنیا و زحمت خلق فریفته مشو که خلایق بندهٔ حاجات خویشند اگر بحاجات ایشان وفا نمایی قبولت کنند اگرچه بسیار عیب داری و اگر حاجات ایشان نگزاری بتو التفات نکنند اگر چه بسیار هنر داری .

(**الحکایة**) شیخ ما در آخر عهد در وصیت روی بجمع کرد وگفت : بخدمت درویشان مشغول باید بود و خدمت ایشانرا میان در باید بست ، کودکانرا بازی‌نباید کرد وجوانانرا بوالعجبی نباید کرد پیرانرا قرایی نباید کرد علم دوجهان درین کلمات گفته شد **انالله وانا الیه راجعون** . قحط خدای‌آمد قحط خدای پیش قحط نان وآب بوده است اکنون قحط خدای آمد در ما نگرید که این سخن برما ختم شد و دست بروی فرود آورد وختم کرد .

(**الحکایة**) شیخ ما گفت در مجلس وداع که ما در کودکی پیش محمد عتاری (۱) بودیم وقرآن می‌آموختیم چون تمام بیاموختیم گفتند بادیب باید رفت

(۱) عادی خ

استاد را گفتیم مارا بحل کن اوگفت تو مارا بحل کن و این لفظ از ما یاد دار **لان‌ترد همتك الی‌الله طرفة عین‌خیرلك مماطلعت علیه الشمس** یعنی که یکساعت همت با حق داری بهتر از کل دنیا ، وما شمارا هم برین وصیت میکنیم که ازحق غایب مباشید . پس حسن مؤدب را گفت که یاحسن برپای خیز حسن برپای خاست شیخ گفت بدانیدکه ما شمارا بخود دعوت نکردیم شمارا بنیستی شما دعوت کردیم هستی او بس است شمارا برای نیستی آفریده است اگر کسی طاعت ثقلین بیارد مقابلهٔ آن نیفتدکه راحتی بکسی رساند و رسول صلی‌الله‌علیه در وصیت اصحاب را گفته است **تخلقوا باخلاق‌الله** ما شمارا همین میگوییم که راه خدای گیرید و همه را بخدای بینید از خدای بخلق نگریدکه **من‌نظر الی الخلق بعین‌الخلق طالت خصومته معهم ومن نظر الی‌الخلق بعین‌الحق استراح منهم** .

(**الحکایة**) شیخ ابوسعید (قه) در مجلس وداع روی بخواجه حمویه کردکه رئیس میهنه بود و مرید شیخ ما بود وگفت یا خواجه ترا حمویه برای آن میخوانندکه خلق‌را در حمایت داری گوش با حلق خدای تعالی دار وگوش با شغل ما دارکه روز آدینه مارا اینجا خواهند آورد و روز بازار ما خواهد بود ودرآن روز زحمتها خواهد بود هم از جماعتی‌که بینند وهم از جماعتی‌که نبینند تو ایمان خود را نگاه دار و جهدکن تا بیکبار مارا ازین سرای بخاك رسانی‌که عقبهٔ عظیم در پیش است .

خواجه نجارگفت ای شیخ جماعتی‌که نبینندکدامند شیخ گفت یا احمد بدانکه سه‌کس از خلفاء رسول علیه‌السلام‌که بر جنیان خلیفه‌کرده بودند دیدیم عمر وبحر وعقب ، و عقب را باما صحبت بودبر سر خاك ما پیش از فوت ما مجاور باشد تا وقت وفات او جز روز عرفه و عید اضحی غایب نبود . و جمع بسیار از جنیان بسخن ما آسایشها داشته اند چه بنشابور و چه باینجا و انس ایشان با این انفاس بوده است ، و در سماع درویشان بخدمت ایستاده بودند . تا درویشان و شما برسر تربت ما سماع میکنید ایشان بخدمت می‌آیند حق ایشان نگاه دارید بپاکی ، و در سرایهای خود سپند سوزیدکه جنیان کافران ببوی سپند بگریزند . و بفرمایید تا نماز دیگر رفت و روی‌کنند وهمه آلایشها بپاکی‌بدل‌کنید ، ودر وقت وفات ما اگر

آوازی شنوید و کسی نبینید بدانید که ایشانند و بدانید که ما برفتیم و چهار چیز بشما میراث بگذاشتیم : رفت وروی ، وشست وشوی ، وجست وجوی ، و گفت وگوی . تا شما برین چهار باشید آب جوی شما روان باشد و زراعت دین شما سبز وتازه بود وتماشاگاه خلقان باشد وجهد کنید تا ازین چهار اصل از شما چیزی فوت نشود که آخر عهد است چیزی نماند وآنچه مانده بود نیز رفت این کار بر ما ختم شد و ماراهزار ماه تمام شد و ورای هزار شمار نیست **انا لله وانا الیه راجعون** .

(**الحکایة**) هم درین مجلس شیخ ما گفت که کاغذ بیارید و دوات و قلم بیارید بابوالحسن اعرج ابیوردی اشارت کرد و او کاتب شیخ ما بود گفت بنویس :

بسم‌الله الرحمن الرحیم

ابوطاهر سعیدبن فضل‌الله طهره‌الله وأسعده وفضله بفضله و منته و عونه و نصرته ولا قوة الا بالله ،

ابوالوفا المظفر بن فضل‌الله ایده و سدده و خیره و مهده ولا قوة الا بالله ،

ابوالعلا ناصر بن فضل‌الله نصره الله و ظفره وایده و خیره و حمله و نصره واقبه ولا قوة الا بالله ،

ابوالبقاالمفضل بن فضل‌الله ابقاه‌الله وفضله علی کثیرمن خلقه تفضیلا ولاقوةالابالله ،

اولاد ابی‌طاهر ابوالفتح طاهربن سعید فتح‌الله له وبمنه و جمعیته ولاقوة الابالله ،

ابوسعید اسعدبن سعید اسعده الله و ایده واکرمه وسدده ولا قوة الابالله ،

ابوالعزالموفق بن سعید وفقه‌الله ونصره وایده وخیره ولطفه وسدده ولاقوةالا بالله ،

ابوالفرج الفضل بن احمدالطاهری فرج‌الله عنه و به ولا قوة الابالله ،

ابوالفتوح مسعود بن ابی‌الفضل اسعده‌الله وفضله وفتح له و بجله ولاقوة الا بالله .

پس گفت این ده تن‌اند که پس از ما تا از ایشان یکی می‌ماند اثرها و طلبها می‌بود چون جمله روی بنقاب بپوشند این معنی ازخلق پوشیده گردد آنگاه گفت **فانما نحن به وله** .

(**الحکایة**) چون شیخ ما این‌کلمات بگفت درین مجلس ساعتی سر در پیش افکند پس سر برآورد وآب برروی عزیز شیخ فرو می‌دوید و همه جمع

میگریستند . پس شیخ ما گفت داعیهٔ ما از حق سؤال کرد که این معنی چند مانده است جواب آمد که بوی این معنی صد بسال دیگر در میان خلق بماند بعد از ان نه بوی ماند نه اثر و اگر جایی معنیی بود روی درنقاب آرد وطلبها منقطع گردد .

و این معنی را ما معاینه بدیدیم که چون آن اشارت که شیخ فرموده بود بدین صد سال تمام شد آغاز فترت وتشویش هم دران ماه پدید آمد تا رسید بجایی که مدتها آن بود که کس بزیارت مشهد مقدس درمیهنه نتوانست شد وفرسنگی درپیش کوه بموضعی که آنرا سرکله گویند زیارت میکردند و می رفتند ، چنانکه این معنی روزی در مجلس برلفظ مبارك او رفته بود که روزگاری پدید آید که بزیارت ما بمیهنه در نتوانند آمد بسرکله پوشیده ما را زیارت می کنند و می روند .

ودر مدت این صد سال که شیخ فرموده بود که خادم ما باشیم هرگز یك وقت نماز فوت نشد پنج نماز بجماعت وبامداد وشبانگاه سفره نهادیم و هر روز بامداد برسر تربت مقدس او ختم بود و هرشب تا بوقت خواب وسحرگاه تا بروز شمع و ترتیب مقریان بامداد و شبانگاه وجمع صوفیان زیادت ازصدکس ازفرزندان و مریدان او بر سر تربت مقدس او مقیم فرو نماند و هیچ فتور و خلل بدان راه نیافت بلکه هرروز بنو فتوحی و نعمتی روی مینمود و از اطراف جهان بزرگان هر سال بدان حضرت بزرگوار می آمدند و پیوسته سماعها و خرقه سازیها می رفت و هرکرا درجهان درطریقت اشکالی بودی ازان حضرت و ازفرزندان او حل شدی .

وآن حرمت ونعمت ورفاهیت که درین صد سال فرزندان اورا بود و مردمان میهنه را بتبع ایشان بود درهیچ موضع کس نشان نمی داد وچنان شده بود که برلفظ مبارك شیخ رفته بود که روزگاری بیاید که آنچه بدرمسنگ است بستیر گردد وآنچه بستیر باشد بمن گردد وآنچه بمن باشد بخروار گردد وآنچه بخروار باشد بانبار گردد یعنی خواجگی ما چنان شود که ازین حدیث بویی نماند یعنی فقرا آنگاه خود گردد آنچه گردد واین آن وقت بود که صد سال تمام شد که هم در ان ماه ازین همه آثار باقی نماند واز فرزندان ومریدان او الا تنی چند معدود بر سر تربت مقدس باقی نماندند وجمله شهید شدند بردست غزان چنانکه صفت آن نتوان کرد و جمعی باطراف جهان بغربت افتادند و همه در ان غربت بجوار رحمت حق

سبحانه و تعالی انتقال کردند .

و اکنون مدت سی سال و چهل سال است تا بر سر روضهٔ مقدسهٔ او ازین ترتیب‌ها که پیش ازین یادکرده آمده است هیچ چیز نبوده است و هنوز هیچ روشنائی پدید نیست .

اومید بدوچیز می‌داریم : یکی آنکه برلفظ مبارك شیخ ما رفته است که بعداز پانصد و اند سال هم از ما همچو ما نه چو ما کسی پدید آید که این کار بردست او زنده گردد ، و دیگر آنکه از پدرم نورالدین منور رحمة الله علیه روایتست که او گفت از خواجه ابوالفتح شنیدم که شیخ ما گفت صد سال خادم ما باشیم وصدسال فرزندان ما واین هزار سال بدارد و از خواجه عبدالکریم که خادم خاص شیخ ما بود روایت کردند که اوگفت که شیخ ما گفت که تا دامن قیامت بدارد . امید ما بدین هر دو اشارت و بشارت است که تا بآخر عمر این سعادت دریابیم که روزی چند برسر تربت مقدس بیاساییم و وفات ما دران حضرت باشد و خاك ما در جوار خدمت آبا واجداد بود اللّهم ارزقنا بفضلك وکرمك ورحمتك یاحی یاقیوم یاذاالجلال والاکرام یا ارحم‌الراحمین .

(الحکایة) شیخ ما ابوسعید (قه) هم درین مجلس روی بخواجه عبدالکریم کرد و گفت این کودك خواست که این‌راه بسر برد ولیکن ای پسر اینجا که رسیدهٔ قدم نگاه دار زیادت طلب مکن که نیابی .

(الحکایة) شیخ ما (قه) هم دران مجلس روی بفرزند مهین خود خواجه ابوطاهر کرد و گفت یا اباطاهر بر پای خیز خواجه ابوطاهر برخاست شیخ جامهٔ او بگرفت وبخویشتن کشید و گفت ترا و فرزندان ترا بر درویشان وقف کردیم نصیحت ما گوش دار گفت :

عاشقی خواهی که تا پایان بری	بس که بپسندید باید ناپسند
زشت باید دید و انگارید خوب	زهر باید خورد و انگارید قند
توسنی کردم ندانستم همی	کز کشیدن سخت‌تر گردد کمند

پس گفت قبول کردی ؟ گفت کردم .

شیخ ما گفت کسانی که حاضرند بدان جماعت که غایبند برسانید که خواجه ابوطاهر

قطبست بدو بچشم بزرگان نگرید ، دو خواجه بوده اند صوفیانرا یکی خواجه علی حسن بکرمان و دیگر خواجه علی خباز بمرو و سیوم خواجهٔ صوفیان خواجه بوطاهراست و پس‌از وی نیز صوفیانرا خواجه نبود .

این طرفی از وصیتهای شیخ ما است ابوسعید قدس‌الله روحه .

فصل دوم

درحالت وفات شیخ ما ابوسعید قدّس‌الله روحه‌العزیز

شیخ ما روزآدینهٔ بیست و هفتم ماه رجب سنهٔ اربعین و اربعمائه مجلس میگفت درآخر مجلس ختم برین بیت کرد :

دردا که همی روی بره باید کرد وین مفرش عاشقی دوته باید کرد

پس خواجه علیك را که از نشابور بود و مرید شیخ ما بود گفت بر پای خیز خواجه علیك برپای خاست شیخ ما گفت اکنون بجانب نشابور باید رفت که بسه روز بروی و سه روز را بازآیی ونیم روز آنجا باشی چنانکه روز پنجشنبه نماز پیشین اینجا بازآیی وآنجا ماماں روی‌گررا سلام ما گویی وگویی که ایشان میگویند که آن کرباس که برای آخرت نهادهٔ درکار ایشان کن ، علیك هم در ساعت برفت.

وصوفیانرا اضطرابی می‌بود تاروز دوشنبه بامداد اول‌روزماه شعبان بود که شیخ این وصیتها کرد در مجلس پس هم در مجلس روی بخواجه عبدالکریم کرد وگفت در زندگانی ما شغل طهارت‌ما تو تیمار می داشتی و بگرمابه خدمت ما تو کردهٔ در وفات ما هم ترا تیمار باید داشت در غسل ما تقصیر مکن و با حسن یار باش و با خبر باش تا دران دهشتی نیفتند و بشرایط و سنن قیام کن که ایشان محفوظند و اگر ترك سنتی رود باز نمایند .

چون وصیتها تمام‌کرد و مجلس بآخر رسانید از منبر فرود آمد و حسن

مؤدب را گفت اسب زین کن اسب شیخ را زین کردند شیخ بر نشست و گرد میهنه برمی‌گشت و هر موضعی و جایی و درختی را وداع می‌کرد و هرجایی که او را آنجا خلوتی بوده بود و عبادت‌گاه او بود همه را وداع می‌کرد و هر جایی که او را دیده بود وداع کرد .

و حسن مؤدب گفت که من در رکاب شیخ میرفتم و می اندیشیدم که بعد از وفات شیخ من خدمت چنین کنم و چنان سازم و دلم عظیم با فام مشغول بود و من درین اندیشه می بودم که شیخ عنان باز کشید و روی بمن کرد و گفت :

ایا برجان من (۱) ما هر چو بر شطرنج اهوازی
چـو ما را شاهمات آیـد ترا سپری شود بازی

من از دست بشـدم شیخ گفت ای حسن دل مشغول مدار کـه بوسعـد دوست دادا بعداز وفات ما میآید و بسه روز برسد و دل تو از فام فارغ گرداند .

وآن هر دو سخن چنان بود که شیخ اشارت کرده بود . چون شیخ ما را وفات رسیـد بعد از ان خواجـه حسن مؤدب هیچ خدمت نتوانست کرد ، خدمت درویشان بعداز وفات شیخ ما خواجه ابوطاهر و فرزندان او کردند چنانکـه اشارت شیخ بود و بعد از وفات شیخ ما بسه روز بوسعـد دوست دادا از غزنین در رسید و فام شیخ بگزارد چنانکه آن حکایت بجای خویش آورده شود ،

پس شیخ ما باشارت بسرای خویش آمد و از اسب فرودآمد و در سرای شد و اندك مایهٔ رنج بر وجود او ظاهر شد و پیوسته فرزندان و مریدان شیخ پیش او بودند و از شیخ ما سؤال کردند که در پیش جنازهٔ شما کدام آیت برخوانند از قرآن ؟ شیخ گفت آن کاری بزرگست در پیش جنازهٔ ما این بیت باید خواند :

خوبتر اندر جهان ازین چبود کار ، دوست بر دوست رفت و یار بر یار
آن‌همه اندوه بود و این‌همه شادی آن همه گفتار بود و این همه کردار

پس آن روز که جنازهٔ شیخ را بیرون آوردند مقریان بحکم اشارت شیخ در پیش جنازهٔ او این بیت میخواندند . و هم دران روز از شیخ ما (قه) پرسیدند که برسر تربت شما « شهدالله وآیةالکرسی » نویسیم یا « تبارك » شیخ ما گفت آن کاری بلند

(۱) ما ، خ

است این قطعه باید نوشت :

سالتك بل اوصيك ان مت فاكتبی   علی لوح قبری كان هذا متيما

لعل شجيا عارفا سنن الهوى   يمر علی قبر الغريب مسلما

وکثیر در حق عزه این قطعه که می گوید باید نوشت پس املا کرد :

يا عز اقسم بالذی انا عبده   وله الحجيج وما حوت عرفات

لا ابتغی بدل لا سواك خليلة   فثقی بقولی و الكرام ثقات

ولوان فوقی تربة و دعوتنی   لاجيب صوتك والعظام رفات

واذا ذكرتك ما خلوت تقطعت   كبدی عليك و زادت الحسرات

پس بعداز وفات شیخ این هر دو قطعه در سه خط بر لوح سر تربت شیخ نوشتند هر دو بیتی در یك خط .

و پیش از وفات شیخ ما بدو روز لفظ مبارك شیخ ما برفت بوقتی که مریدان و فرزندان همه پیش او نشسته بودند شیخ ما روی بدیشان کرد و گفت **نعمة الله مجهولة ما دامت محصولة فاذا فقدت عرفت** . و باز پسین سخن که شیخ ما فرزندان و مریدان گفت این بود که گوش باز دارید تا ایمان بکار خلق بزیان نیارید .

خواجه عبدالکریم گفت که شیخ روز پنجشنبه نماز پیشین چشم باز کرد و با خواجه ابوطاهر گفت علیك آمد ؟ گفت نی شیخ چشم برهم نهاد . من برخاستم و بیرون آمدم علیك در رسید من در خانه شدم و با خواجه ابوطاهر گفتم که علیك آمد و کرباس آورد ، خواجه بوطاهر با شیخ بگفت شیخ چشم باز کرد و با خواجه ابوطاهر گفت که چه میگویی خواجه بوطاهر دیگر بار بگفت که علیك رسید و کرباس آورد شیخ گفت الحمدلله رب العالمین و نفس منقطع شد چهارم شعبان سنة اربعین و اربعمائة شب آدینه نماز خفتن ، خروشی از بوستان و میان سرای شیخ برآمد چنانکه آواز بهمه میهنه برسید و چون شیخ چنین خبر باز داده بود دانستند که آن جنیانند و در میان آن آواز این سخنها میشنودند که دریغا و دریغا رفتی و ببردی و هیچ چیز خلق را نگذاشتی همچنین بود تا نیم شب .

و ما وقت صبح بغسل شیخ مشغول شدیم و شیخ گفته بود که این کرباس را

نیمی بمیزر خرج کنید و نیمی بر دوش ما گیرید و مارا در وطاء (۱) ما پیچید چو زیادت ازین مکنید . خواجه عبدالکریم گفت که چون شیخ را بر کفن بنهادیم خواجه بوطاهر و جملهٔ فرزندان شیخ حاضر بودند و من از سوی پای شیخ بودم چون بشیخ نگریستم شیخ چشم باز کرد و بمسبحهٔ دست راست خود بران خود اشارت کرد چنانکه همه جمع که آنجا حاضر بودند بدیدند من بنگریستم یك گوشهٔ میزر بوی برنکشیده بودم و ران شیخ یك طرف که عورت بود برهنه بود حالی راست کردم . و این آن سخن بود که شیخ گفته بود که گوش باز دار که تا بشرایط و سنن قیام کنی که اگر ترکی رود ایشان محفوظند باز نمایند من ترکی کردم و او باز نمود .

چون آفتاب برآمد شیخ را بیرون بردند و بر وی نماز کردند و جنازه بر داشتند تا از در سرای شیخ در مشهد آوردند تا وقت چاشت آن جنازه در هوا بمانده بود و هر چند خلق قوّت میکردند می‌نرفت تا خواجه نجار خواجه احمد حمویه را گفت که شیخ ترا چه فرموده است وقت آن آمد خواجه حمویه بحکم وصیت شیخ چوب برداشت و خلق را دور میکرد تا ببسیار جهد جنازهٔ شیخ بمشهد آوردند و دفن کردند .

واز جملهٔ کرامتها که ما درین باب مشاهده کردیم این بود که تختی بلند چنانکه کرسی دیگر بودی (چون پایهٔ که در پیش تخت بنهادندی) تا شیخ پای بر وی نهادی و برتخت شدی که این تخت چنان بلند بود که بی‌پایه از زمین برین تخت نتوانستی شد و شیخ برین تخت مجلس گفتی در میهنه و او را بران تخت غسل کردند در وقت وفات او در صومعهٔ او که در سرای او هست در برابر مشهد وآن تخت را ازان موضع که شیخ ما را شسته بودند هرگز نجنبانیدند و هر وقتی که آن صومعه را عمارت کردندی زمین اورا ارزخ (۲) کردندی و زیرآن تخت را ارزخ کردندی چندانکه بودی که دست ازان بداشتندی حالی آن جملهٔ ارزخ بزمین فرو شدی و خاك نرم بر زبر زمین برآمدی و بکرات آن تجربه کرده بودند و در یکسروز

(۱) بفتح و کسر اول گستردنی
(۲) ظاهراً معرب لارزه بمعنی کاه گل است

چند بار بکیج ارزخ آن موضع محکم کرده و هم در ساعت بزمین فرو شده و هم آن خاك نرم بر زبر آمده و هرگز آن قدر زمین که آب شستن شیخ بوی رسیده بود قرار نگرفت .

و دیگر آنکه چون شیخ را وفات رسید آن پایهٔ تخت وکرسی که شیخ ما بروی وضوکردی هردو برین تخت بودی نهاده دران موضع که یادکرده آمد و مردمان آنرا زیارت می‌کردندی تا وقت فترت غزکه میهنه را خراب‌کردند وآن همه فرزندان و مریدان شیخ و اهل میهنه را هلاك‌کردند و هرکجا دری و چوبی بود سوختند آن تخت و هردوکرسی ناپدید شد و هیچ‌کس را ازان جماعت‌که در دست ایشان اسیر بودند ازین هرسه خبر ندادندکه ما آن تخت وکرسیها را شکسته یا سوخته دیدیم و بیشتر درین محلّه بودند و درین سرای‌که پناه با این بقعهٔ متبرك آورده بودند و پیوسته محافظت و مراقبت‌آن تخت وکرسیها می‌کردند هیچ اثر شکستگی و سوختگی ندیدند و نشان ندادند الا آنکه نماز دیگر دران خانه شدند آن تخت وکرسیها را درین صومعه دیدند بسلامت دیگر روز بامداد درشدند هیچ چیز ندیدند و هیچ اثر سوختگی و شکستگی نیافتند العلم عندالله .

و دران حادثهٔ غز ازین چند حادثه غریب تر بیفتاد هم درین بقعه :

یکی آنکه دران وقت‌که سلطان شهید سنجربن ملك شاه نورالله مضجعه از دست غزان خلاص یافت و بدارالملك مروآمد این دعاگوی از سرخس با جمعی از مشایخ و قضاة و ائمهٔ سرخس بمرو رفت بمبارك باد قدوم سلطان و از جهت مصالح بقعهٔ شیخ و ازخویشان و فرزندان شیخ هیچ‌کس با دعاگوی نبودند چه آنچه مانده بودند متفرق بودند و بعراق رفته بودند ، چون دعاگوی بمرو رسید رئیس میهنه رحمه‌الله چند روز بودکه آنجا رسیده بود از جهت مصالح ولایت و هنوز سلطان را ندیده بود . چه پیش‌ازان بهمه اوقات درمصالح آن ولایت جز فرزندان شیخ نتوانستندی گفت و اگرکسی‌گفتی مسموع نبودی و رئیس و عامل و شحنه و هرکه دران ولایت شغلی توانستی‌کرد جز باشارت فرزندان شیخ نتوانستی کرد و اگرکسی ظلمی‌کردی بریك‌کس دران ولایت بدین قدرکه مقدّم و پیر فرزندان شیخ بنوشتی‌که فلان‌کس در خابران نمی‌باید وآن‌کاغذ درویشی بلشکرگاه بردی

حالی که برسلطان عرضه کردندی مثال عزل آن شخص بنوشتندی . القصه چون رئیس از رسیدن دعاگوی خبر یافت شاد گشت و حالی آمد وگفت چند روز است که من منتظر یکی ازشمایم اکنون چون تو رسیدی فردا سلطان را ببینم ، دیگر روز بخلوت هردو سلطانرا بدیدیم چون دعاگوی‌را بدید استقبال کرد چون بنشستیم دعاگوی دعایی بگفت ، سلطان سنجر نورالله مضجعه گفت که میهنه جایی مبارکست وتربت شیخ موضعی است که ازان بزرگوارتر و شریفتر نبود وچون یکی از غزان دست بآن تربت درازکرد و بخواست که آنرا بشورد چنانکه معهود ایشان بود که بچند جای در خاکهای اهل دنیا ایشانرا چیزی نشان داده بودند وآن خاك بشوریده بودند و نعمتها یافته این را بران قیاس خواست که بشورد چون دست بدان خاك برد حالی سنگ گشت و خویشان اوآن سنگ را بلشگرگاه آوردند و من آن سنگ را دیدم . و دعاگوی این حکایت را جز ازلفظ سلطان سنجر از هیچ کس دیگر نشنوده بود والعهدة علیه .

پس هزار خروار غـلّه فرمود از جهت تخم خابران و صد خروار از جهت تخم اسباب (۱) مشهد مقدّس‌و رئیس میهنه استدعاء گاو کرد گفت خراسان خرابست و مرا خزینهٔ نه ، حال را باهمین قدر بباید ساخت و بعضی در وجه گاو کرد و بعضی بکشت اما از جهت مشهد صددینار نقد بفلان دهید تا بعضی در وجه عمارت‌وسفره خرج کند . دعاگوی آن زر بستد و بمیهنه بازآمد و اسباب مزروع‌مهیاکرد وکس باطراف فرستاد تا آنچه از فرزندان و مریدان شیخ زنده بودند همه را بازآوردند تنی پنجاه جمع آمدند و سفره و پنج نماز وختم سر تربت و شمع و مقریان همه برونق گشت‌وروشنایی تمام بحاصل آمد و ترتیبی بواجب می‌رفت و دعاگوی همگی خویش برای خدمت وقف کرده بود و از اطراف عزیزان وغربا روی بدان حضرت نهادند وآسایشها روی نمود .

درین‌میانه سلطان سنجر رحمه‌الله برفت و سلطان محمود بنشست و مصاف بمرو با غزان اتفاق افتاد و دیگربار لشکر سلطـان شکسته و منهزم شدند و غزان دست یافتند و این نوبت بیکبار کارآن بقعه از دست بشد و رسید آنچه که رسیـد

---

(۱) آسیاب ، خ

حق سبحانه و تعالی بفضل خویش روشنایی پدیدارآورد و اهل آن ولایت را خاص و اهل خراسان را عام بکرم خویش امنی و عدلی وآبادانیی خراسانرا و جملهٔ عالم را روزی گرداناد بمنه وفضله .

فصل سیوم

در بعضی از کرامات شیخ که بعداز وفات آشکارا گشتهاست بعضی آنکه در حال حیات بر زبان مبارك او رفته است و او ازان خبر داده وآن بعداز وفات او ظاهر گشته و بعضی آنکه او خبر نداده است و برموجب وقت ظاهر می‌گشت .

(الحکایة) در ابتداء حالت شیخ ما ابوسعید (قه) پیر زنی بوده است که در سرای شیخ ما ابوسعید (قه) مطبخی کردی او را دادای مطبخی گفتندی و او پسری داشت بوسعد نام هروقت که او را مادرش کاری فرمودی گفتی هلا دوست دادا فلان کار بکن . یکروز شیخ در صومعهٔ خویش سر باز نهاده بوده بوقت قیلوله و صوفیان جمله درمسجد سر باز نهاده بودند و گرمایی عظیم گرم بود سبویی بپو سعد داد و گفت هلا دوست دادا سبویی آب بیار تا از جهت شیخ و صوفیان چیزی سازم . بوسعد سبوی برگرفت وآب می‌آورد و پایها برهنه داشت و زمین گرم گشته بود بوسعد را پایکها می‌سوخت وآب از چشمش می‌دوید و سبوی بریشت گرفته وآب می‌آورد . چون ار در سرای شیخ درآمد شیخ از اندرون صومعه آواز داد که ما بداد بپوسعد دوست دادا و فرزندان او دادیم بدین سبوی‌آب . بعدازان مردمان او را بوسعد دوست دادا گفتندی تبرك لفظ مبارك شیخ را .

بعدازان بوسعد بزرگ شد در خدمت شیخ و بجایی رسید که از اصحاب عشرهٔ شیخ گشت و ده تن بوده اند از مریدان شیخ ما که ایشانرا اصحاب عشره

خوانده‌اند که رسول را صلی‌الله علیه ده یار بوده‌اند که ایشانرا اصحاب عشره خوانده است ما را نیز حق جل و علا ده مرید داد بر متابعت سنت مصطفی صلوات‌الله علیه و ایشانرا اصحاب عشرهٔ ما گردانید. و شیخ ما هرکسی را بعداز وفات خود بجایی فرستاد و ایشان و فرزندان ایشان دران ولایت مشهور گشتنـد و پیشوای این طایفه شدند دران ولایت و بردست این طایفه کارها برآمد وآسایشها یافتند.

پس شیخ درآخر عهـد خویش یکروز بوسعد دوست دادا را بخواند و گفت ما ازین عالم می‌نتوانیم رفت که حسن مؤدب را از جهت صوفیان قـامی جمع آمده است سه هزار دینار. ترا بشهر غزنین می باید رفت بنزدیك سلطان غزنین و سلام ما بوی رساندن و او را بگویی که ما را سه هزار دینار فامست دل ما را از آن فارغ می‌باید گردانید که بدین سبب از دنیا بیرون نمی‌توانیم شد. بوسعد گفت چون شیخ این سخن بگفت حالی بدل من اندرآمد که من این سخن بـا سلطان چگونه توانم گفت و سلطان مرا چه داند واین حکایت بسمع او که رساند. چون این اندیشه بدل من اندرآمد شیخ گفت ای بوسعد دل فـارغ دار که ما این چند کلمه سخن با وی گفته‌ایم و او قبول کرده است.

بوسعد گفت من حـالی پای افزار کردم و پیش شیخ آمـدم شیخ گـفت ای بوسعد مـا را وداع کن که چون بازآیی ما را نبینی و زینهار که چون بمیهنـه رسی سه روز بیش مقام نکنی و ببغداد روی که ما بغـداد را بتـو و بفرزندان تو داده ایم باقطاع زینهار تا بهیچ موضع مقام نسازی مگر در بغداد که آنجا بر دست تو بسیار راحتها وگشایشها پدید آید این طایفه را.

بوسعد گفت من بسیار بگریستم و در دست و پای شیخ افتادم و شیخ را وداع کردم و رفتم تا بغزنین چون بدر شهر غزنین رسیدم اندیشه مند و متردد که من سلطانرا چون بینم و این سخن چون توانم گفت با او. با خود اندیشه کردم که مرا بر در سرای سلطان مسجدی طلب باید کرد و دران مسجد نزول کرد هراینه از خاصگیان سلطان کسی بنماز آید من این سخن با وی در میان نهم تا او بسمع سلطان برساند. بدین اندیشه بشهر اندرآمدم و بی‌خویش می‌رفتم و نمی‌دانستم که کجا می‌شوم چون پارهٔ راه نیك برفتم بمحلتی رسیدم فراخ روی سر بدان محلت

فرو نهادم چون قدری برفتم در پیش [illegible] در سرای بزرگ پادشاهانه پدید آمد چنانکه از آن ملوك و سلاطین باشد و بر در سرای دوکانها کشیده و جمعی مردم انبوه دست درکمر کرده و بر پای ایستاده چون من از دور پیدا شدم آن جمع راه باز دادند خادمی نیکوروی دیدم بران دوکانی نشسته چون مرا دید بر پای خاست و پیش من بازآمد و مرا در برگرفت وگفت ای شیخ اینجا بنشین تا من بیرون آیم من بنشستم او دران سرای رفت و حالی بیرون آمد وگفت شیخ بوسعد دوست دادا مرید شیخ بوسعید بوالخیر از میهنه تو هستی گفتم هستم گفت برخیز و درآی برخاستم گریان و بسرای سلطان درشدم و تعجب می کردم که ایشان مرا چه میدانند و نام من ازکه شنیده‌اند و سلطان با من چکار دارد ، آن خادم مرا در سرای آورد و از انجا درحجره برد درآمدم سلطانرا دیدم دران حجرهٔ خالی بر چهار بالش نشسته من سلام گفتم سلطان جواب داد وگفت بوسعد دوست دادا توبی گفتم آری سلطان گفت چهل شباروز است تا من شیخ بوسعید را بخواب دیده‌ام و این خادم را برین در سرای بنشانده منتظر رسیدن تو و شیخ قصهٔ وام با من گفته‌است و من قبول کرده‌ام اکنون خدایت مزد دهاد که از دنیا می برود .

من چون این سخن بشنودم مدهوش گشتم و نعره بر من افتاد و بسیار بگریستم و سلطان نیز بسیار بگریست ، پس سلطان آن خادم را فرمود که اورا ببر تا پای‌افزار بیرون کند مرا هم در سرای سلطان بحجرهٔ بردند آراسته چنانکه از آن ملوك باشد و خدمتگاران آمدند و پای‌افزار از پای من بیرون کردند و مرا تکلفها کردند چنانکه لایق سرای ملوك باشد و همان روز مرا بحمام فرستادند و جامه های نیکوی صوفیانه بدر حمام فرستادند و سه روز مرا مهمان داشتند چنانکه ازان نیکوتر نتواند بود روز چهارم بامداد آن خادم آمد وگفت سلطان ترا میخواند من برخاستم و پیش سلطان آمدم سه هزار دینار زر بسنجیده بودند و در جایی کرده بمن دادند سلطان گفت این از جهت وام شیخ است ، و هزار دیگر بمن داد وگفت این از جهت عرس(۱) شیخ است تا بر سر تربت شیخ از جهت ما عرسی کنند شیخ را ، و هزار دینار دیگر بمن داد وگفت این از جهت بوستست تا خویشتن را پای افزار ترتیب کنی که راهی دور

(۱) بضم اول طعام و لیمه (اقرب‌الموارد) .

آمدهٔ . پس آن خادم را گفت که اورا بقافلهٔ خراسان برسان که فردا بجانب خراسان میروند و از برای او چهار پایی کراگیر تا بخراسان برود و برگ راه او بواجب بساز و او را بمعارف آن قافله سپار و بگوی که او ودیعت ماست بنزدیك شما تا او را بسلامت بخراسان رسانید و در راه خدمت کنید .

من سلطان را خدمت کردم و سلطان مرا اعزاز کرد و در برگرفت وخادم بیامد با من و مرا بکاروان خراسان سپرد و برگ راه من بساخت و ستور کرا گرفت تا بخراسان و مرا وداع کرد و بازگشت و من میآمدم تا بخراسان رسیدم . و در راه هرچه آسوده تر بودم و روی بمیهنه نهادم و رنجور وگریان بودم از وفات شیخ چون بکنار میهنه رسیدم جملهٔ فرزندان شیخ و مریدان و متصوفه مرا استقبال کردند بحکم اشارت شیخ که گفته بود حسن مؤدب را که بعد از وفات ما بسه روز بوسعد دوست دادا از غزنین برسد و دل تو از فام فارغ گرداند وآن روز که من بمیهنه رسیدم روز چهارم بامداد بود از وفات شیخ . ایشان چون مرا بدیدند فریاد برآوردند و دیگر باره ماتم شیخ تازه شد و حالتها پدید آمد من در خدمت ایشان بسر تربت شیخ آمدم و زیارت کردم و قصهٔ خویش پیش جمع حکایت کردم وسه هزار دینار که از جهت فام شیخ بود پیش خواجه ابوطاهر بنهادم وگفتم این از جهت فام شیخ است و هزار دینار که از جهت عرس شیخ داده بود تسلیم کردم وآن هزار دینار که مرا داده بود پیش خواجه ابوطاهر بنهادم وگفتم این ازجهت من شیخ را عرسی کنید وخویش را هیچ چیز باز نگرفتم .

آن روز فام شیخ بگزاردند و کار عرس بساختند و دیگر روز شاهد کردند وخرقهٔ شیخ و خرقهای جمع که موافقت کرده بودند پاره کردند وروز چهارم بحکم اشارت شیخ عزم بغداد کردم و مریدان شیخ را وداع کردم و برفتم بجانب بغداد . چون ببغداد رسیدم وآن وقت آبادانی بدان سوی آب بود من در مسجدی نزول کردم چون روزی چند بیاسودم با دوستی این حکایت در میان نهادم که مرا میباید اینجا بقعهٔ سازم از جهت صوفیان و ایشانرا خدمت کنم . آنکس گفت همهٔ مسجدها بما گذاشته است در هر مسجدی که خواهی برو و خدمت میکن و اگر میخواهی که خانقاهی سازی برین سوی آب ترا میسر نگردد که اینجا مردمانی منکر باشند

و توا سیمی و آلتی نداری مصلحت تو آنست که چیزی نویسی بخلیفه و ازان سوی آب چندان جای خواهی از وی که آنجا بقعه سازی. من رقعه نوشتم بامیرالمؤمنین که مرا اندیشه می‌باشد که اینجا از جهت صوفیان خانقاهی سازم و من مردی‌ام از خراسان از مریدان شیخ ابوسعید ابوالخیر از میهنه اینجا آمده‌ام تا این جماعت را خدمتی کنم بدان سوی آب مرا چندان جای فرماید که بقعهٔ سازم از جهت این طایفه. خلیفه بخط خویش توقیع فرمود که چندان که اورا باید ازان سوی آب جای گیرد که اورا مسلمست. من بیامدم و کنارهٔ احتیار کردم و موضعی نیکو برگزیدم ومیرفتم وگاه میریختم قرب دو هزار گز جای نشان کردم و بگرفتم پس زنبیلی برگرفتم و شب و روز در ویرانهای بغداد میگشتم و خشت پارهٔ پخته بر میچیدم و بر پشت بدان موضع میآوردم و در میان آن گاه‌ها که نشان کرده بودم میریختم.

تا آن وقت که خبر آمد که قافلهٔ خراسان میآید من برخاستم و باستقبال قافلهٔ خراسان شدم تا بنهروان چون ایشان مرا بدیدند مراعاتها کردند و تقربها نمودند که بیشتر آن بودند که مرا در خدمت شیخ دیده بودند و قربت من در حضرت او دانسته و ایشان مریدان شیخ بودند و بعضی نیز مریدان من. من از ایشان درخواست کردم که من اندیشه دارم که اینجا از جهت صوفیان بقعهٔ سازم، اکنون شما میباید که بدان موضع نزول کنید و نزدیك من فرودآیید که نخست مسافران شما خواهید بود. جماعتی صوفیان در قافله بودند و جمعی بازرگانان و مردم انبوه همه اجابت کردند و موافقت بیامدند و دران موضع فرود آمدند و خیمها بزدند من برخاستم و زنبیل برگرفتم و روی بدریوزه نهادم و هر روز بامداد و شبانگاه سفره مینهادم و پنج وقت بانگ نماز میگفتم و امامت میکردم و بامداد قرآن بدور میخواندیم و درین مدت که ایشان آنجا بودند بسیار روشناییها بود چون ایشان میرفتند و چشم ایشان بر زندگانی من افتاده بود و خدمت پسندیده بودند برفتند و هرکسی مرا مراعاتی کردند و مرا چیزی نیك بحاصل آمد.

چون قافله برفت من روی بعمارت آوردم و چهار دیوار خانقاه برپای کردم و صفهٔ بزرگ نیکو و جماعت خانهٔ خوب و مطبخ و متوضا تمام کردم و مسجد خانهٔ بزرگ عمارت کردم و همه را درها نهادم و دیگر بناها و حجره‌ها را بنیاد

نهادم چنانکه جملهٔ مواضع پدید آمد که این چه جای خواهد بود . چون سابق الحاج در رسید و خبر داد که قافله آمد من تا بفرات استقبال کردم و از همان جمع درخواست کردم که شما بوقت رفتن بدان سفر مبارك بدرخواست من و از جهت رضای خدای بموضع خانقاه من فرو آمدید و بوقت رحلت سعیها کردید اکنون بباید آمد و اثر سعی خویش مشاهده کرد . ایشان اجابت کردند و همچنان بموافقت آنجا فرود آمدند و چون آن چندان عمارت نیکو بدیدند تعجبها کردند که بمدتی اندك چندین عمارت نیکو چگونه کرده ام و اعتقاد ایشان یکی صد گشت و من هم بران قرار در یوزه میکردم و سفره مینهادم و پنج نماز را بانگ نماز میگفتم و خود امامی میکردم و هر روز در خدمت می‌افزودم تا وقت رفتن هر کسی مرا چیزی نیك بدادند چنانکه مبلغی حاصل آمد .

چون قافله برفت من روی بکار آوردم و دست بعمارت کردم و خانقاهی سخت نیکو با همه مرافق از حجره ها و حمام و جماعت خانه و غیر آن تمام کردم و فرشهای نیکو و اسباب و آلات مطبخ و هر آنچه در بایست آن بود از همه نوع بساختم و بر در خانقاه بازاری با دکانها و کاروان سرای و غیر آن ترتیب کردم و خدمت نیکو میکردم و از اطراف عالم صوفیان روی بدین بقعه نهادند و این آوازه در جهان منتشر شد که بوسعید (۱) در بغداد چنین بقعهٔ ساخته است از جهت متصوّفه و خدمتی میکند که درین عهد کسی نکرده است و بیشتر اهل بغداد مرید گشتند . و پیوسته این سخن بسمع خلیفه میرسانیدند تا شب نماز خفتن گزارده بودیم و کسی در خانقاه بزد فراز شدم و در باز کردم امیر المؤمنین بود با تنی چند از خاصگیان خویش که بزیارت من و نظارهٔ خانقاه آمده بود چون استاذالدار و حاجب‌الباب و صاحب‌المخزن و امثال ایشان خدمت کردم و خلیفه در خانقاه آمد و چون درعمارت نگریست و در جماعت خانهٔ درویشان آمد جمعی سخت نیکو دید زیادت پنجاه‌تن از مشایخ و متصوّفه برسر سجاده نشسته بودند ایشانرا زیارت کرد و بنشست .

من حالی آن قدر که وقت اقتضا کرد بنشستم و چند حکایت از کرامات شیخ

(۱) در چند موضع ازین حکایت بوسعد را بوسعید نوشته است خوانندگان این‌نکته را در نظر داشته باشند

ابوسعید ابوالخیر بگفتم خلیفه را وقت خوش گشت و بسیار بگریست و مرید این طایفه گشت وهم آنجا که نشسته بود استاد سرایٔ (را) فرمود بمشافهه که هروقت که ابوسعید بدر سرای ما آید در هر حال که ما باشیم اورا بار نباید خواست و حالی بی‌اطلاع ما اورا در حرم باید آورد پس فرمود که ای ابوسعید ما مصالح مسلمانان درگردن تو کردیم و هرچه ترا خبر بود باید که بر رأی ما عرضه داری تا ما بر مقتضی اشارت تو آن مهم باتمام رسانیم .

چون خلیفه بازگشت دیگر روز بسلام بدارالخلافه شدم حالی بی‌توقف و اجازت مرا در اندرون حرم بردند من پیش خلیفه شدم و اورا دعا گفتم و عذر تقصیر شبانه خواستم و امیرالمؤمنین مرا بسیار اعزاز و اکرام کرد و همان سخن که گفته بود اعادت کرد و عهدهٔ خلق درگردن من کرد چون من برون آمدم از پیش خلیفه همگنان تعجب کردند و مردمان بیکبار روی بمن نهادند و حاجات برمن رفع میکردند و من بر رأی خلیفه عرضه میکردم و اجابت می‌فرمود و بیشتر از مردمان بجوار من رغبت کردند و در پهلوی خانقاه من سرایها می‌ساختند چنانکه آن موضع انبوه گشت و هر روز حرمت من پیش خلیفه زیادت میگشت و اعتقاد در حق من زیادت می‌شد تا چنان شد که خلیفه گفت ما نیز بموافقت شیخ ابوسعید دوست دادا دارالخلافه باز آن سوی آب بریم و باز این نیمهٔ آب آمد و جماعهٔ خلق بیکبار خانها باز آن سوی آوردند و شهر بیکبار باز اینجا آمد وآن سوی آب خراب شد و من شیخ‌الشیوخ بغداد گشتم و حرمت من در بغداد کم از حرمت خلیفه نبود ببرکت نظر مبارك شیخ .

و اکنون فرزندان او شیخ‌الشیوخ بغدادند و حل و عقد بدست ایشان است و خلیفه نشان گشته چنانکه هر خلیفه که بخواهد نشست آنکه از فرزندان شیخ که بزرگتر باشد دست آن خلیفه بگیرد و در چهار بالش بنشانند و نخست او بیعت کند آنگاه از ابناء خلیفه باشند آنگاه خاصگیان و امرا آنگاه عوام مردمان تا آن وقت که همه خلق بیعت کنند و در بغداد حل و عقد بدست فرزندان شیخ بوسعید دوست دادا باشد .

(الحکایة) از اشرف ابوالیمانی شنیدم که او نقل کرد از پیر محمد

ابواسحق گفت از پدر خود شنودم که شیخ را اسبی کمیت داشت که هیچ کس را دست ندادی که برنشستی از تندی که بودی و چون شیخ خواستی کــه بر نشیند پهلو فرا دکان داشتی تا شیخ پای در وی درآوردی و چون شیخ از دنیا برفت او را دیدند افسار گسسته وآب از دیدهٔ وی می‌دوید وآب و علف نمیخورد و هفت شبانروز آن اسب همچنین میبود و در روز هفتم گفتند این اسب لاغر شــده است نه آب میخورد و نه علف و بزیان خواهد آمد چکنیم با خواجه ابوطاهر بگفتنــد خواجه ابوطاهر گفت بباید کشت تا درویشان ازو چیزی بخورند و بمردمان دهیم پس بکشتند و تبرك را ببردند .

(الحکایة) از پیر زین‌الطایفه عمر شوکانی شنودم که او گفت که یکروز خواجه ابوالفتح که پسر شیخ بود از دختر شوکان با پدر در خانقاه نشسته بودند و خواجه امام ابوالفتح حکایت وفــات شیخ می کرد که پیش‌از وفــات خویش بسه روز روی بما کــرد وگفت روز پنجشنبه ما را وفات خواهد بود و روز آدینه زحمتی خواهد بود چنانکه شما فرا جنازهٔ ما نتوانید آمدن پس بفرمود تا چادری بیاوردند و چهار گوشهٔ آن چــادر برگرفتند و در هوا بــاز کشیدند و ما را میگــفت اکنون بزیر این‌چادر برون شوید و انگارید که این جنازهٔ ماست همه فرزندان شیخ و بزرگان چنان کردند که شیخ فرموده بود بعداز ان بسه روز همان که شیخ اشارت کرده بود ببود و چون جنازهٔ شیخ برون می‌آوردند چنــدان غلبه بود که هرچند میخواستیم که پیش فرزندان شیخ رویم نتوانستیم که فرا نزدیك جنازه رویم این‌حکایت میگفت و میگریست .

(الحکایة) شیخ ابوالقاسم روباهی مریــد شیخ و پیش رو و مقــدم ده مرد صوفی معروف بود چون ابونصر حرضی و احمد عدنی باف و مثل ایشان و گفت چون خبر وفات شیخ بنشابور رسید استاد امام ابوالقاسم قشیری بنشابور بود گفت رفت کسی که از وی هیچ کسی خلف تر نبود پس برخاست و بخانقــاه کوی عدنی کوبان رفت و بماتم بنشست و صاحب ماتمی کرد وآن روز در ماتم گفت مــا چون شیخ بوسعید ندیدیم هم صوفی نبودیم وهم ندیدیم اگر اورا ندیدیمی صوفیی از کتاب برخواندیمی .

چون فارغ شدیم و استاد عرس شیخ بداشت روز هفتم علی محتسب را که وکیل در استاد امام بود باین ده تن فرستاد وگفت اگر مقصود شیخ بود شیخ رفت و شما هرده تن از من بوده‌اید چون شیخ بیامد شما پیش شیخ رفتید اکنون چون شیخ رفت بایدکه پیش من آیید جماعت گفتند ما را مهلتی ده تا اندیشه بکنیم دیگر روز بامداد باز آمد وگفت اندیشه کردید ایشان خاموش شدند و مرا صبر نماند وگفتم چرا جواب نمی‌دهید گفتند چگوییم ابوالقاسم گفت دستوری که جواب اوگویم گفتند بگوی ابوالقاسم گفت که استاد امام را از ما سلام برسان و بگوی که شیخ بوسعید را عادت بودی که چون دعوتی بودی کاسهٔ خوردنی و قلیه و شیرینی از بهر زلهٔ من از مطبخ روان بودی و بمن دادی و یکروز دعوتی بود و من رکوهٔ خوردنی ستدم و نوالهٔ در یك آستین نهادم و رکوه وکاسه در یك دست گرفتم و شیرینی که شیخ بمن داده در دیگر آستین نهادم وگرمگاه بود و شیخ در خانه سر نهاده بود و جملهٔ جمع خفته و من بدین صفت از خانقاه برون آمدم ازار پای از پای من بیرون شد آواز شیخ از صومعه شنیدم که گفت ابوالقاسم را دریابید در حال صوفیی را دیدم که می‌دوید و میگفت که ترا چه بوده است که شیخ فرمود که ابوالقاسم را دریابید من گفتم که ازار پای از پای من فرو شد آن درویش دست در زیر من کرد و ازار من ببست. اکنون ما پیر چنین مشفق داشته‌ایم اگر ما را هم چنین نگاه توانی داشت ما پیش تو آییم و اگر نه دست از ما بدار. علی محتسب بازگشت و دیگر روز استاد امام پیش ما آمد و از ما عـذر خواست و درخواست که تا من زنده باشم این سخن ماکس نگویید ما قبول کردیم.

و استاد امام برفت و قصد زیارت شیخ کرد بمیهنه و چهل تن‌ازبزرگان متصوفه با او موافقت کردند و در خدمت او برفتند و چون برباط سرکله رسیدند از اسب فرود آمد وآن رباطی است که ازآنجا تا میهنه دو فرسنگ باشد و با او مقریان بودند استاد ایشانرا گفت این بیت را بگویید که شیخ گفت:

جانا بزمین خاوران خاری نیست	کش بامن‌و روزگارمن کاری نیست
با لطف و نوازش جمال تو مرا	دردادن صد هزار جان عاری نیست

مقریان این بیت میگفتند استاد را وقت خوش شد و ازخرقه بیرون آمد و فرزندان

شیخ را خبر شده بود و قدر یك فرسنگ باستقبال برون آمده بودند و استاد امام با جمع از رباط یك فرسنگ پیاده آمده بودند ودرراه بیکدیگر رسیدند و مقریان همچنان می‌خواندند و جمع نیز بیکبار از خرقه برون آمدند تا پیش تربت شیخ همچنان درویشان در خاك میگشتند و حالتها رفت پس خرقها پاره کردند و یك روز استاد امام بیاسود .

پس فرزندان شیخ از استاد امام درخواست کردند تا بدر مشهد شیخ مجلس گوید اجابت نکرد و بسیار الحاح کردند و البته ممکن نشد و گفت من بدر مشهد سخن نگویم اما از جهت درخواست شما بمسجد جامع نگویم پس سه روز بنوبت بمسجد جامع سخن گفت و روزی درمیان مجلس گفت : « کنا نعترض علی الشیخ ابی‌سعید فی اشیاء وکنا نظلمه لان من قابل صاحب‌الحال بالعلم ظلم » پس چند روز بمیهنه بود و بازگشت .

(**الحکایة**) و در ابتداء حالت شیخ مستورهٔ بود از بزرگ زادگان میهنه بخواب دید که درین موضع که اکنون مشهد شیخ ما است آدم علیه‌السلام آمده بود با جمعی از پیغمبران علیهم‌السلام چنانکه آن مستوره ابراهیم و یعقوب و موسی و عیسی علیهم‌السلام یك یك می‌داست و دران وقت که آن موضع سرای بود وبعد اران بمدتی بخانه کردند بعد ازان شیخ بخرید و اسب شیخ آنجا بستندی و دران وقت که شیخ این عمارت کرد و مشهد ساخت و صوفیان درانجا نشستند اسم مشهد بر وی نهاد و خواجه امام نورالدین مشرقی در خدمت شیخ بود و چون شیخ را وفات رسید بفرمود تا او را دران خانه دفن کردند و این مستوره گفت این موضع بود که من پیغامبران آنجا ایستاده دیدم و بعد از چهل سال تعبیر خواب من پدید آمد که مضجع این بزرگوار گشت .

(**الحکایة**) از اشرف الیمانی شنودم که گفت از شیخ حسن جانادو شنودم که گفت از خواجه ابوالفتح شنیدم که گفت پدرم خواجه ابوطاهر شیخ در بکودکی بدبیرستان می رفت یك‌روز استاد او را بزده بود چنانکه نشان زخم‌برتن وی گرفته بود خواجه‌گریان از دبیرستان بازآمد وآن نشان بشیخ نمود شیخ استاد را پیغام فرستاد که ما ازیشان مقریی و امامی نخواهیم ساخت چندانی می‌باید که در

نماز بکار باید ، گوش باز دارکه ایشان نازنینان خدمت حق تعالی‌اند تبارك و تعالی ایشانرا بلطف پرورده است بایدکه هیچ عنف نکنی با ایشان .

و خواجه ابوطاهر دبیرستانرا دشمن داشتی زیادت تر ازکودکان و سخت بدشواری رفتی و پیوسته فرصتی می‌جستی‌که بنوعی از دبیرستان رهائی یابد .

روزی برلفظ مبارك شیخ برفت‌که هرکه ما را خبر آمدن درویشان آرد هرآرزوکه خواهد ما بدهیم و چند روز بودکه شیخ را هیچ مسافر نیامده بود و آرزوی مسافر بود خواجه ابوطاهر این سخن بشنید حالی بربام آمد و از اطراف تجسس‌کرد و مترصد می‌بود اتفاق را هم دران ساعت جمعی درویشان از جانب طوس پدیدآمدند خواجه ابوطاهر خوش‌دل از بام فرودآمد و شیخ را گفت ای شیخ جمعی درویشان می‌رسند ، شیخ گفت اکنون چه می‌خواهی گفت آنکه بدبیرستان نروم شیخ گفت مرو گفت این ماه نشوم گفت مشو گفت هرگز بدبیرستان نشوم گفت مشو گفت تا انا فتحنا بیاموز و از بر کن و دیگر بدبیرستان مرو خواجه ابوطاهر خوش دل گشت و شیخ دست دراز کرد و شاخی ازان درخت تود که بر در مشهد بود بازکرد و برمیان خواجه ابوطاهر بست و جاروبی بوی داد که این خانه و مسجد بروب . خواجه ابوطاهر هر جای می‌رفت درویشان در رسیدند و سنتهای درآمدن بجای آوردند و پیش شیخ آمدند ایشان را گفت ابوطاهر در نظر شما چگونه می‌آید گفتند سخت نیکو شیخ گفت اکنون ما او را و فرزندان او را برخدمت شما وقف‌کردیم .

پس خواجه ابوطاهر اانافتحنا از برکرد و روزگاری برین بگذشت چون شیخ فرمان یافت وچند سال برآمد نظام‌الملك وزیر سلطان ملکشاه بود و دارالملك باصفهان بود و نظام‌الملك چنانکه پیش‌ازین شرح داده است مرید شیخ و فرزندان و متصوفه بود پس خواجه ابوطاهر را بسبب صوفیان اوامی افتاد و حاجت افتاد که باصفهان رود بنزدیك نظام‌الملك،که اوامی بودکه جز اوکس نگزاردی خواجه‌ابوطاهر با جملهٔ فرزندان و مریدان شیخ بپیش نظام الملك شدند و او را ترتیبها فرمود زیادت از حدّ وصف .

و دران وقت علویی آمده بود از پیش سلطان غزنین مردی فاضل و

صاحب رأی و متعصب و منکر صوفیان و درین وقت که آنجا بود پیوسته نظام‌الملك را ملامت میکرد که مال خویش بجمعی میدهی که وضویی بسنت‌ندانند ساخت‌ودو رکعت نماز ندانندکرد و ندانند که چند فرض است و چند سنت و از علوم شرع بی‌بهره مانده مشتی جاهل دست زدهٔ شیطان و نظام‌الملك میگفت که چنین مگوی که ایشان مردمان با خبر باشند و آن هیچکس نباشد که علم شرع آن قدر که در مسلمانی بکار آید نداند و مقتدایان ایشان علماء شریعت اند و طریقت و چون مقصود ازعلم عملست اهل علم و عمل ایشانند و بیشتر علماء آنانند که میدانند و میگویند و کار نمیکنند و علم را چون عمل نبود جز حجت ووبال نبود .

فی الجمله آن مقالت میان ایشان دراز شد و آن رسول غزنین شنوده بود که خواجه ابوطاهر قرآن نمیداند و نظام الملك نمی‌دانست ، رسول غزنین گفت اتفاق است که شیخ ابوسعید مقتدای صوفیان همه عالم است گفت بلی گفت اتفاق است که بعد ازو پسر او بهتر از همه صوفیان وقت است گفت بلی گفت بوطاهر قطب است نظام الملك گفت بلی گفت خواجه ابوطاهر قرآن نمی‌داند نظام‌الملك گفت داند واورا بخوانم و تو سورتی اختیارکن از قرآن تا من بگویم و بخواند خواجه ابوطاهررا بخواندند و او نمی‌دانست که او را بچه میخوانند جمع صوفیان و فرزندان پیش نظام‌الملك آمدند چون بنشستند نظام الملك از رسول غزنین پرسید که کدام‌سورت بخواند گفت بگوی تا انا فتحنا بخواند خواجه ابوطاهر انا فتحنا آغازکرد و بخواند و نعره میزد و او را و جملهٔ جمع را وقت خوش گشت و می‌گریستند چون او انافتحنا تمام کرد نظام الملك سخت شادمان گشت و رسول غزنین بشکست که در پیش چندین (۱) صدوری و مجمعی دروغ زن گشت و از شکستگی برخاست‌وبرفت .

پس نظام‌الملك از خواجه ابوطاهر احوال پرسید خواجه ابوطاهر گفت بدان ای صدر بزرگوار من قرآن ندانم وحکایت از اول تا بآخر باز گفت . نظام‌الملك گفت کسی که پیش ازین بهفتاد سال ببیند که بعداز وفات او معترض در فرزندی از فرزندان اوخواهند شد بنگر که درجهٔاو چون باشد پس‌ازآنچه بود هزار بارمریدتر گشت وبسیار بگریست . و خواجه ابوطاهر کم از ده سال بود که شیخ اورا فرموده بود که انافتحنا ازبرکن وچهل ساله بود که شیخ را وفات رسید و بعداز وفات‌شیخ

---

(۱) ظ ، چنین

چهل سال بزیست و وفات یافت درسنهٔ ثمانین واربعمائه .

(الحكاية) در آن وقت که شیخ بریاضت و مجاهدت مشغول بود و یك ماه و دو ماه ازخانه غایب بودی وکس اورا باز نیافتی وخواجه ابوطاهر کودك بود و شیخ را عظیم دوست داشتی بهر وقت کـه شیخ غایب بودی او سخت مضطرب شدی وگرد عبادتگاههای شیخ برمی‌آمدی ومی جستی. و وقتی شیخ چند روز بود که غایب بود وباز خانه نرفته بود وخواجه ابوطاهر عظیم اضطراب میکرد و بغایت آرزومند شیخ بود و گرما بغایت رسیده بود یك روز بامداد خواجه ابوطاهر بر خاسته بود وگرد صحراء میهنه وعبادت‌گاههای شیخ می گشت وهرکجا رباطی ومسجدی وگورخانهٔ بود می‌گشت ونماز پیشین بدر رباط کهن آمد ، وآن رباطیست بر سر راه باورد که یکی از عبادت‌گاههای شیخ بوده است چنانکه بعضی در اول این مجموع شرح داده آمده است ، چون خواجه ابوطاهر بدر این رباط آمد در رباط بسته بود در بزد و اتفاق شیخ‌آنجا بود فراز آمد ودر بازکرد حواجه ابوطاهررا دید بدان حال گرما در وی اثرکرده و هزار قطره از روی و موی او می‌چکید و از حرارت هوا و ماندگی هوش از وی رفته بود چون شیخ را بدید بیفتاد و آب از چشم شیخ روان‌گشت گفت یا باطاهر چه بوده است وچه کار آمدهٔ گفت ای‌شیخ مرا شما را می‌باید ، گفت چون تو مارا می‌باید در دنیا با ما باشی ودرخاك ودرقیامت باما باشی ودر بهشت با ما باشی پس دست بازکرد و خواجه ابوطاهررا در برگرفت ودر رباط برد .

و بعد از ان حواجه ابـوطاهر پیوسته با شیخ بودی تا بوقت وفات شیخ .
و بعد از ان خواجه ابوطاهر را وفـات رسید و فرزنـدان شیخ ازین سخن غافل بودند و فراموش‌کرده خواستند که او را درگورستان دفن‌کنند چون او را بشستند و قصدکردند که او را بیرون برند حالی بارانی عظیم در ایستاد و ایشان توقف‌کردند تا باران باز ایستد . هرساعت بیشتر می‌بود سه شبانه روز خواجه ابوطاهر را درخانه می داشتند هرساعت باران زیادت می بود . چون عاجز شدند یکی ازخواص‌مریدان گفت شیخ اشارت‌کرده بود که تو درخاك با ما خواهی بود او را در جوار شیخ در خاك باید کرد که این‌حادثهٔ نیست جزگفت شیخ ، چون او این‌کلمه بگفت همگنان این سخن شیخ را یادآمد و او را تصدیق کردند و قتیبه نامی بود درکوی صوفیان در

جوار مشهد شیخ وکارگل کردی و خاك او فرو برده بود او را بخواندند وبفرمودند تا در پس پشت شیخ خاك خواجه ابوطاهر فرو برد قتیبه بکار مشغول شد چون خاك تمام کرد اینجاکه جایگاه سر بود از لحد واست میکرد کلنگی بزد پارهٔ کلوخ از سرلحد بیرون افتاد و سوراخ بخاك شیخ در شد نعرهٔ بزد و بازآن کلوخ در سوراخ نهاد و بیهوش بیفتاد مردمان بخاك فرو شدند و قتیبه را ازخاك برآوردند و خواجه ابوطاهر را دفن کردند و هنوز دست ازخاك تمام نیفشانده بودندکه باران بازایستاد و میغ برفت و آفتاب برآمد و همگنانرا محقق گشت که آن باران کرامات گفت شیخ بوده است وقتیبه همچنان چهل شبانروز بیهوش بود و هیچ چشم باز نکرد و حدیثی نگفت و تحقیق نشدکه اوچه دیده بود و بعد از چهل شبانروز برحمت خدای تعالی بپیوست و هرکس درآنکه او چه دید از کرامات شیخ سخن گفته اند اما از زبان قتیبه‌که صاحب واقعه بوده است هیچ روایت نکرده اند که او خود سخن نتوانست گفت و عقل باز وی نیامد و وفات یافت .

(الحکایة) شیخ ابوالفضل شامی مردی سخت عزیز بود و بزرگوار وازمشاهیر مشایخ‌ومتصوفه بود درشب بخواب دیدکه شیخ ابوسعید در خانقاه درآمد و طبقی‌قند بر دست نهاده بود چون درمیان‌آمدی از کناره درگرفتی و هرکس را ازآن نصیبی می دادی چون شیخ ابوالفضل رسید آنچه بر طبق بمانده بود جمله در دهان وی نهاد چنانکه دهان وی‌برشدو ازان شادی ازخواب درآمد دهان خویش پر قند یافت حالی خادم را آواز داد وگفت تا روشنایی بیاوردند و جمع را بیدارکردند و بنشست و شیخ ابوالفضل خواب‌خویش بگفت وآن قند جمله را نصیب کرد وبرخاست‌و غسل ساخت وپای افزاردرپای‌کرد وگفت صلا بزیارت شیخ ابوسعید بوالخیر بمیهنه و جمع موافقت‌کردند و او پیاده‌ازبیت المقدس بمیهنه‌آمد و اورا اینوقت هشتاد سال عمر بود وچون بمیهنه‌رسید چند روز مقام‌کرد و بوقت بازگشتن‌جملهٔ فرزندان شیخ‌را بخواند وگفت شما را وصیت میکنم تا حرمت این بقعه و تربت بزرگوار نگه‌داریدکه شما نمی‌دانیدکه چه داریدو قدر این همت نمی‌شناسید ودرین معنی وصیتها کرد و جمع را وداع‌کرد وببیت المقدس بازگشت .

(الحکایة) و بعد از وفات شیخ بروزی چند یکی از بزرگان شیخ را بخواب

دید بر تخت نشسته و میگفت من ثبت نجا هر که ازشما ازین پس بر آنچه ما رفته است ثبات کند اورست و بمراد رسید سر فرو گذارید و نگرید تا هزیمت نکنید .

و کسی دیگر از عزیزان بعد از وفات شیخ بمدتی مدید شیخ را بخواب دید گفت نان درویشان میخورید و کار درویشان نمیکنید

(الحکایة) از جدّم شیخ‌الاسلام ابو سعید روایت است که گفت وقتی براهی برون شدم و چند شبانروز باران میبارید و ما با اسبان دران موضع بی برگ بمانده یکبار از تنگ دلی بر زبان من برفت که چیست که می کنی آن شب بخفتم و شیخ را بخواب دیدم که گفت ای ابوسعید سخن چرا چندان نگویی که در شفاعت ما گنجد ، من بیدار شدم و استغفارها گفتم و بسیار بگریستم .

(الحکایة) شیخ مهد ماراوزی مردی سخت عزیز و بزرگوار بوده است وسلطان سنجر مرید اوگشته وجملگی لشکر همه مرید او شد و او را احوال نیکو و بنزدیك اهل روزگار مقبول و در عهد پدرم نورالدین منوّر رحمة الله علیه او خادم بقعه بود وبمیهنه آمد بزیارت روضهٔ شیخ وهیچکس حدمت درویشان چنان نکرد که او وآن توفیق که او در عمارت بقعهٔ مبارك و نگاه داشت جمع غربا یافت کس نیافت . القصه چون زیارت بکرد و آن روز بیاسود وشمع مشهد هر شب بقرار بنهاد و مقریان پیش تربت قرآن خواندند وجمع متصوفه ومردمان زیارت بکردند شیخ مهد گفت مرا امشب اندیشه میباشد که امشب درین مشهد بر سر تربت مقام کنم وشب زنده دارم و بعبادت مشغول باشم، بزرگان و فرزندان شیخ گفتند این معهود نبوده است و بعداز وفات شیخ کس دراینجا قرار نتواند گرفت که شیخ اشارت فرموده است که شب جمعی دیگر راست و روز شما را یعنی بشب جنیان می‌آیند و همه شب که در مشهد بسته باشد وقفل بر نهاده هر که گوش دارد چیزها بشنود و حس حرکت جمعی دریابد و معلوم گردد که آن اشارت که شیخ کرده است که شب نوبت جنیان است که بر سر تربت من مجاور باشند حقیقت است بدین سبب کس بشب در مشهد قرار نتواند گرفت وچندانکه ازین معنی با او بگفتند فایده حاصل نبود و گفت البته من امشب در اینجا خواهم بود چون بسیار الحاح کردند و او قبول نکرد خادم برون آمد و روشنایی برگرفت و در از برون ببست و قفل بر نهاد و برفت وجمع

صوفیان ربام شدند که فصل تابستان بود وسرباز نهادند هنوز در خواب نشده بودند که فریاد شیخ مهد ازکوی و مشهـد برخاست و صوفیان از بام فرو دویدند و شیخ مهد را دیدند درکوی برلب حوض خانهٔ صوفیان نشسته و هر دو پای درآب نهاده برگرفتند وبنگریستند در مشهد برقرار بسته بود وقفل برنهاده اورا بربام بردند و از وی سؤال کردند که این چه حالت بود شیخ مهد گفت چون شمع برگرفتند ودر مشهد ببستند من بنماز مشغول شدم و رکعتی چند بگزاردم بنشستم و سر بخویشتن فرو بردم تا ساعتی تفکر کنم اندکی از خویشتن باز شدم تری از آب بپایم رسیـد چشم بازکردم و خودرا در میان کوی دیدم و هردو پای درآب نهاده چنانکه شما مشاهده کردید . وآن شب شیخ مهد بر بام بخفت سحرگاه که خادم در مشهد باز کرد و شمع بنهاد کفش مهد از مشهد برون آورد و پیش وی برد .

پس شیخ مهد چند روز بمیهنه مقام کرد وبازگشت چون بنسا باز رسید مشایخ نسا از وی باز پرسیدند که فرزندان شیخ چگونه یافتی گفت منوّر منوّری دیدم این کلمه در حق پدرم بگفت .

(الحکایة) از تاج‌الاسلام ابوسعید بن محمد السمعانی شنیدم در مجلس که گفت : من با پدر بحج بودیم چون از مناسك حج فارغ شدیم پدرم گفت بیا تا شیخ عبـدالملك طبری زیارت کنیم . و او از مشایخ عصر بوده است وکرامات او مشهور ، چنانکه خواجه ابوالفتوح غضایری رحمةالله علیه حکایت کرد که از یکی از بزرگان متصوّفه شنیدم کـه گفت روزی در مسجـد حرام نشسته بودم پیش شیخ عبدالملك طبری و شخصی از در مسجد درآمد بر هیأت آدمی ولیکن نه بر هیأت آدمیان که اکنون هستند و شیخ عبدالملك راگفت نعم وآن شخص برفت . درویشی حاضر بود گفت ای شیخ بحرمت مصطفی علیه‌الصلوة والسلام کـه بگوی که این مرد چه کس بود و چه گفت شیخ عبـدالملك گفت خضر بود علیه السلام گفت فردا بیا تا بمدینه رویم گفتم آیم وازین چنین کرامات او بسیار است .

تاج الاسلام گفت بخانقاه مکه شدیم بطلب او و او نماز چاشت گزارده بود و بمسجد عایشه رفته بود رضی الله عنها راه میقات و عمره که آنجا سنگهای درشت سخت ناخوش است و نرم می کرد تا پای حاجیان مجروح نگردند ، و بآنجا رفتیم

و از دور پس پشت او بایستادیم و او را دیدیم مرقعی پوشیده و میان در بسته و آستینها باز نوردیده و بر سنگی نشسته و سنگی دیگر پیش نهاده و بمیتین (۱)خرد می‌کرد چون آن سنگ تمام بشکست روی سوی ما کرد و پدرم سلام گفت اوجواب داد و گفت فراتر آیید ما نزدیك او شدیم پدرم گفت از خراسانیم از مرو مظفر سمعانی گفت می دانم ، بحج آمدهٔ ؟ گفت بلی گفت بمیهنه رسیدهٔ گفت رسیده ام گفت زیارت شیخ ابوسعید ابوالخیر کردهٔ گفت کرده‌ام . عبدالملك گفت پس اینجا چه میکنی واین راه دراز بچه آمدهٔ ؟ این بگفت و بکار خود مشغول شد و ما خدمت کردیم و بازگشتیم . پس تاج الاسلام گفت ازان وقت باز که این سخن بشنودم خویشتن را فریضه کرده ام که هرسال که مردمان بحج روند من بزیارت شیخ آنجا آیم .

و باسنادی دیگر همین حکایت از ناصح الدین محمد پسر عم خویش شنودم که او گفت من با رئیس میهنه بسرخس رفته بودم رئیس میهنه گفت ما بسلام خواجه امام کبیر بخاری شویم ، و او امامی بود که او را امیر اجل از بخارا بتدریس مدرسهٔ خویش آورده بود بسرخس ، چون درشدیم و مرا تعریف کردند که فرزندان شیخ ابوسعید ابوالخیر است او دیگر بار برخاست و مرا در برگرفت و تقربها کرد و گفت من درجوانی در مرو بودم پیش خواجه امام محمد سمعانی و بر وی فقه می‌خواندم و او را سفر قبله پیش‌آمد و مرا بمعیدی سپرد و برفت چون بازآمد مرا می‌بایست که آنچه درغیبت او تعلیق کرده بودم بروی خوانم و دیگرروز بنزدیك وی درشدم وتنی دو از بزرگان ائمهٔ مرو پیش او بودند نشسته و با وی حدیث می کردند و خواجه امام حکایت حج خویش میگفت پس چون بمکه رسیدم خواستم که شیخ عبدالملك طبری را زیارت کنم و این‌حکایت همچنین که نبشته آمده است بگفت.

(الحکایة) حکیم محمد الابیوردی گفت نزدیك ما مردی بود عظیم زاهد و متعبد و با مجاهدات بسیار اوگفت من یك سال پیوسته عبادت می‌کردم و از حق تعالی بتضرع و زاری میخواستم که تا مرا دلالت کند بعملی که بدان عمل بدرجهٔ شیخ ابو سعید رسم چون یك سال تمام برین اندیشه بگذشت شبی در خواب دیدم

(۱) بر وزن پیشین کلنگ و میل آهنی که سنگ تراشان بدان سنگ تراشند و بشکافند و بکنند (برهان قاطع)

که هاتفی مرا گوید که ای شیخ ، ابو سعید ابوالخیر از احادیث مصطفی علیه الصلوة والسلام کار کرد تا بدان درجه رسید که دیدی من از خواب درآمدم و بتضرع و زاری ازحق تعالی درخواستم تا آن حدیث بمن نمایند که کدام است که شیخ بدان کار کرد بعد از یك سال بخواب دیدم که کسی گوید که حدیث آنست **صل من قطعك و اعط من حرمك و اغفر من ظلمك** بیدار شدم وبدانستم که مرتبهٔ شیخ ابوسعید بطلب کردن کار من و امثال من نیست که مرا دو عبادت باید کرد و ریاضت باید کشید تا با من بگویند که او بکدام حدیث کار کرد من نتوانم کرد .

(الحکایة) ابوالفتح محمدبن علی‌الحداد گفت پدر من سالها خدمت شیخ کرده بود و چون شیخ را وفات رسیده بود او غایب بود چون باز آمد در خانه بنشست هر سال دو نوبت بزیارت شیخ شدی بمیهنه ، ومن بدست وی فرزندان شیخ راچیزها فرستادمی و بران مراعات بحضرت شیخ تقرب کردمی . و پدرم پیوسته حکایتهای شیخ بر می گفتی وصفت چهره و روی و موی مبارك او میکردی .

چون پدرم برحمت خدای‌تعالی رسید مرا در دل افتاد که بزیارت شیخ ابوسعید روم ، چون بکنار میهنه رسیدم توقف کردم تا شب درآمد و بشب در میهنه شدم و غسل‌کردم و بر در مشهد دوگانهٔ بگزاردم و بنشستم و سر فرو بردم وخوابم ببرد . شیخ را بخواب دیدم بدان صفت که پدرم شرح داده بود مرا گفت گرد فرزندان ما مگرد اگرخواهی که راه خدای تعالی در آموزی بنزدیك بانوفله شو بسرخس . من بیدارشدم و حالی پای افزار در پای کردم و بسرخس شدم بنزدیك بانوفله . و او از بزرگان و مریدان شیخ بود و چون شیخ را وفات رسید او را فرموده بود که بسرخس شو و بخانقاه پیر ابوالفضل حسن رحمةالله علیه و اوچنان کرد و بر دست او آنجا کارها رفت و مرید بسیار پدیدآمد واین طایفه را ازو روشناییها بود و اکنون آن خانقاه را خانقاه بانوفله گویند و من بخدمت اوشدم ومرا درخدمت اوبسی روشنایی بود در راه دین .

وچون او را وفات رسید بپیش ابوالقاسم قشیری شدم و او مرا پرسید که از کجا می آیی من حکایت خواب که دیده بودم با او بگفتم او بگریست از کرامات شیخ وگفت مرا با بانوفله حادثهٔ افتاده است که من بسرخس بودم بمهمی چون بآنجا

رسیدم همه ائمه و بزرگان متصوفهٔ شهر و ولایت باستقبال من آمدند الا بانوفله که نیامد و مرا توقع بود که بسلام من آید و نیامد و من از ان برنجیدم شبی مصطفی را علیه الصلوة و السلام بخواب دیدم که مرا گفت که احمد با نوفله از پس در ها باز ایستاده است و تو هنوز بدرها می‌شوی ترا بسلام او باید شدن من از خواب بیدار شدم و دیگر روز بحکم اشارت مصطفی علیه الصلوة والسلام بزیارت بانوفله شدم .

و این محمد حداد از بزرگان این طایفه گشت باشارت شیخ و ارشاد بانوفله رحمهم الله .

(الحکایة) از خواجه امام اجل ظهیر الدین ابوالاسعد قشیری شنودم که استاد امام ابوالقاسم بود که گفت مرا در نشابور ازجهت صوفیان هفتصد دینار اوام افتاده بود عزم لشکرگاه کردم ولشکر بمرو بود چون بمیهنه رسیدم فرزندان شیخ مرا چند روز بازگرفتند و بسیار مراعات کردند و رها نکردند که بروم چون مدتی مقام کردم وکار ها راست کردم تابجانب مرو روم و پای افزار بپوشیدم وبرین اندیشه درمشهد شدم چون چشمم برسر تربت شیخ افتاد سر درپیش افکندم و چشم برهم نهادم گفتی جملهٔ حجابها از پیش چشم من برخاست شیخ را دیدم معاینه که مرا گفت که این که تو می کنی بدرت کرد یاجدت کرد برو و بازگرد وبنشین که هم آنجا مقصودت حاصل شود من برون آمدم وگفتم اسب را تا بنشابور بکرا گیرند و باز بنشابور آمدم ودر خانقاه بنشستم حق‌تعالی چنان ساخت که دران ماه ازان هفتصد دینار نشابوری دانگی اوام نماند جمله گزارده شد وآن سال چندان فتوح بیرون از خرج خانقاه راست شد که هیچ سال مارا معیشت ازان فراخ تر نبودی .

(الحکایة) خواجه امام ابوالمعالی القشیری گفت بعد از وفات شیخ بچند سال در نشابور بخانقاه شیخ دعوتی بود ومن با پدرم وهردوعم خود امام بونصر و امام بوسعید قشیری آنجا بودیم و جملهٔ شهر ائمه و متصوفه حاضر بودند فخر-الاسلام ابوالقاسم جوینی پسر امام الحرمین با ما بود و او مردی متبرك بود و متهور وجوان بود با ما بسیار سخن میگفت پدرم اورا گفت بسیار سخن مگوی که صوفیان ما را بازخواست کنند ، فخرالاسلام گفت چه برسبلت همه صوفیان خندی آنکه بمنزلت جنید رسیده بوند این کلمه بگفت و همچنان سخن میگفت . گربهٔ از در خانقاه در

آمد و ازکنار در گرفت و یکدیگر را می بوبید چون بفخرالاسلام رسید پای از جای برگرفت و بر وی میزید و برون شد . فخرالاسلام بشکست و بدانست که قفا ازکجا خورد برخاست تا استغفار کند جملهٔ جمع اشارت بخواجه امام ابوسعید قشیری کردند که او بزرگتر جمع بود ، چون بدانست که چه رفته است گفت این استغفار بدر مشهد شیخ ابوسعید ابوالخیر باید کرد که این کرامات وی بود که این خانقاه ویست و او بعد از چندین سال بعد از وفات خویش مشرف است بر حالات جمع که از یکی بی‌خردی در وجود آید گوش‌مال بچه وجه دهد . پس همه جمع برین متفق شدند و فخرالاسلام روی بمیهنه کرد و بسیار بگریست و استغفار کرد و جمع را حالتها پدید آمد و نعرها زدند و خرقها پاره کردند و حالتی خوش برفت .

(**الحکایة**) خواجه ناصر پسر شیخ ابوسعید در میهنه بیمار شد بعد از وفات شیخ ، بمدّتی طبیب بطوس شد چون روزها آنجا بود چون اندك خفت یافت روزی بگورستان سفالعان شد بزیارت تربت مشایخ قدس‌الله ارواحهم چون باز آمد آن شب بخفت شیخ را بخواب دید با او گفت که ای ناصر

مشك تبتی داری یا عنبر تر　　　ای دوست ببویهای دیگر منگر

خواجه ناصر از خواب درآمد حالی عزم میهنه کرد و دیگر روز بگاه از طوس برون شد وهم دران ماه برحمت حق تعالی رسید .

(**الحکایة**) امام ابوبکر محمد بن احمد واعظ سرخسی گفت از خواجه احمد محمد صوفی شنودم که گفت درویشی عزیز از اصحاب خانقاه من بعد از وفات شیخ ابوسعید را بخواب دید گفتی ای شیخ تو در دنیا برسماع ولوعی تمام داشتی اکنون حال تو چیست شیخ روی بوی کرد و این بیت بخواند :

- . - . - . - . - . -　　　. - . - . - . - . -

چون شیخ این بگفت درویش نعره بزد و از خواب بیدار شد و ما از وی حال پرسیدیم ما را حکایت کرد والسلام .

(**الحکایة**) دران وقت که سلطان شهید را بسمرقند بشکستند وکافران او را شهید کردند وآن حادثه بدان عظیمی بیفتاد پادشاه خوارزم بخراسان آمد چون بباورد رسید قصد خابران کرد که در دل داشت که خابرانرا غارت کند چون

بیك فرسنگی میهنه وسیـد بموضعی که آنرا رباط سربالا گویند چون چشم او بر میهنه افتاد اسبی که برنشسته بود بایستاد و بسیار تازیانه بزد وجهد کرد و اسب نرفت جنبیت خواست و برنشست و هم نرفت چندانکه بکوشید گام برنـداشت . وزیر در خدمت او بود گفت ای پادشاه این خانقـاه موضعی عزیز مبارك نشان میدهند و درین بقعه شیخی که یگانهٔ عالم بودهاست خفتهاست اندیشهٔ که در حق این بقعه داشتهٔ از دل برون کن وآنرا بدل فرمای ، گفت فرمودم . حالی اسب که بر نشسته بود برفت و اورا اعتقادی عظیم درحق شیخ پدید آمد ، و حالی جانداری خاص خویش را بمیهنه فرستاد بشحنگی و فرمود که اهل این بقعه را بشارت ده که ما این اندیشه که داشتیم بدل کردیم وکس را با شما بیك نان طمع نیست و فرمود آن جاندار را که باید که این دیه نگاه داری که یك برگ کاه کسی را زیان نشود و چاوشان جای لشکر معین کردند چنانکه زیانی نبود و چون فرود آمد منادی فرمود که این‌ولایت خزینهٔ خاص ماست و نخواهیم که هیچ کس بهیچ چیز زیانی روا دارد وفرمود که سه روز اینجا مقام خواهـد بود . پس فرزندان شیخ و صوفیسان برون شدند و ایشانرا بار دادند و بسیار اعزاز کردند ، وکمال‌الدین ابوالروح که پسرعم این دعاگوی بود و در فنون علم متبحر دعایی و فصل نیکو بگفت و از حالات شیخ وکرامـات و ریاضت و مجاهدات او فصلی تقریر کرد و او جمع را بازگردانید وکمال‌الدین‌را باز گرفت که سخنش را خوش آمده بود و بعداز نماز خفتن حالی با او بهم بزیـارت آمد و چون زیارت بجای آورد کمال‌الدین را بازگردانید بدان قرار که بامداد پیش او باز شود و درین سه روز پیوسته بخدمت او میرود .

چون او بلشکرگـاه باز شد و مردمان آرام گرفتنـد آتشی از پیش قبله پدیدآمد و هرساعت‌آن‌آتش زیادت میگشت و شعاع‌آن برآسمان افتاد و بیك بار سرخ نمود چنانکه گفتی درآسمان پدیـد آمده است و بادی خوش میجست چنانکه جملهٔ کوه که بمیهنه نزدیك بود آتش گرفته بود و نزدیك دو فرسنگ چنان می‌نمود که آتش روی بمیهنه نهاده است گفت وگوی و غلبه در لشکرگاه افتاد و از خواب شد پرسید که چیست ؟ احوال بگفتند خوارزمشاه از نوبت‌گاه برون‌آمد وآن حالت چنان با هیبت مشاهده کرد وآن تشویش و ترس لشکر بدید حالی پـای در اسب

نوبتی‌آورد و گفت شیخ بوسعید آتش بر ما زد این بگفت و اسب برانگیخت و لشکر حالی براثر برفتند . و اهل میهنه کس ازین حال خبر نداشت الا آنکه آن آتش در پیش قبله و کوه می‌دیدند و سرخی آسمان و هول آن مطالعه می‌کردند و دیگرروز بامداد یك‌جانور ازان چندان حشم و چهارپای و مردم درصحرای میهنه هیچ نمانده بود . مردمان تعجب کردند که چگونه در شب برفتند که هیچ کس را خبر نبوده بود وآواز حرکت ایشان نشنوده .

پس اهل میهنه بپرسیدند که آن آتش چه بود معلوم‌شد که جمعی از بزرگران دران کوه غلّه کاشته بودند و بدروده بخرمن افکنده و بتحصیل آن مشغول بودند و در شب آتشی کرده بودند از جهت نان پختن و قدری آتش بیك افتاد و دران سوادی و باد آنرا تهییج کرد بدان صحرا که غلّه دروده بودند جملهٔ آن سوادیها آتش درگرفت و شعاع آن برآسمان افتاد .

و از جملهٔ کرامات شیخ این بود که این چنین آتشی بدین عظیمی که بیك دوفرسنگ طول و عرض‌آن بود می‌سوخت و در میان‌آن بسیار مردم و چهارپای وغلّه بود البته یك دانه غلّهٔ کسی بزیان نیاورد و این چنین بلاها از میهنه و جملهٔ حابران دفع شد که هیچ مضرت بهیچ کس نرسید .

(**الحکایة**) اوحد الطایفه محمدبن عبدالسلام از مولی‌زادگان جدّ این دعا گوی بوده است ، درین مدت که حادثهٔ غز افتاد و بیشتر از فرزندان دران حادثه شهید شدند چنانکه در میهنه از صلب شیخ صد و پانزده کس شکنجه کردند و بسوختند و بزخم تیغ کشته شدند برون از آنکه بعد ازین حادثه بماهی دوسه در بیماری و قحط و وبال سبب این حوادث بیشتر ایشان بوده‌اند که وفات یافتند واهل میهنه مانده بودند و متفرق و ولایت دیگر بار کشیدند بعد ازان بسالی دو سه درویشی چند باز آمدند وحصار که گرد میهنه بود عمارت کردند و درآنجا متوطن گشتند وازان حصار تا بمشهد مسافتی نیك دور است .

و این اوحد درین مدّت بسر تربت شیخ مجاور بود چه اورا عرجی بود فاحش چنانکه بدشواری حرکت توانستی کرد . و چون بوقت تفرقهٔ مردمان در میهنه چهارپای نبود وآنجا که می‌گریختند زن وفرزند درپیش کرده پیاده و اطفال در گریختن

گرفته ومی‌رفتند او بحکم ضرورت آنجا بماند و پناه در مشهد کرد وتنی سه چهار از نابینایان و بی‌کس وضعفا با او بودند . چون جماعت برفتند و او تنها و بی‌کس بماند حق تعالی بکمال کرم ابواب روزی ونعمت بر او وضعفا گشاده کرد وهرکه از آینده و رونده که آنجا میرسیدند بزیارت ایشانرا مراعات میکردند . و چون خبر اجلاء میهنه و مقام این ضعفا بر سر تربت باطراف منتشر گشت مفسدان تاختن و قصد در باقی کردند و معتقدان ایشان مراعاتها میفرستادند تا بحدّی که او حکایت کرد که در همه عمر خود مارا خوشتر ازین یك دو سال نبود وهرگز لذت و رفاهیت آن فراموش نکنیم .

چون مردمان باز آمدند و در حصار متوطن شدند همچنان بر سر تربت شیخ بخدمت بایستاد مدت بیست سال و زیادت وچون درویشی رسیدی خدمت او بجای آوردی و عورات بحصار فرستاد و خود بر در مشهد می‌بود . مصنف این کلمات بعد بمدتها آنجا رسید سؤال کرد که درین مدت که تو آنجا مقیم گشتهٔ از کرامات شیخ چه دیدی گفت هیچ روز نباشد که مرا کراماتی از وی روشن نگردد که بر شمردن آن ممکن نیست اما ترا دو حکایت بکنم که این هر دو کرامات من دیدم و مردمان را بگفتم و طاقت اخفای آن نداشتم بعد ازان مثل آن نیز ندیدم و بدانستم که اگر آن سر نگاه داشتمی بعد آنان بسیار چیزها دیدمی بیش ازین ، پشیمان گشتم و سود نداشت .

یکی آن بود که بتابستان بر در مشهد خفتمی و بحصار نشدمی بنزدیك فرزندان ، یك شب خفته بودم وآن شب از شبهای بیض بود واز اول شب تا آخر شب روشن بود ومن قرار هرشب درها ببستم . و در خواب اول مردی از اهل میهنه اینجا رسیده بود چون مرا بدید بر در مشهد بخفت . چون از شب نیمی بگذشت من بیدار شدم از اندرون مشهدآواز قرآن خواندن برمی‌آمدگوش داشتم کسی بآوازی خوش اناافتحنا می‌خواند . من تعجب کردم که من درهای مشهد بسته‌ام کسی چگونه این درها باز کرد و در مشهد شد ، برخاستم و بنگریستم و هنوز در مشهد بسته بود و ماه بمیان آسمان رسیده و مرا محقق گشت که این الا آواز شیخ و قرآن خواندن او نیست. و حالتی در من پدید آمد وهر چند جهد کردم خویشتن

را نگاه نتوانستم داشت . آن مرد راکه آنجا خفته بود بیدار کردم گفتم بشنو که بعد از صدو اند سال که از وفات شیخ میرود قرآن خواندن چگونه‌است من چون این‌سخن بگفتم‌آن مرد از خواب بیدار شد آواز در حجاب شد نه من شنودم و نه‌کس دیگر.

و دوم آنکه مرا معهود بودی هر روز بامداد بزمستان که از حصار بدر مشهد آمدمی از جهت چاشت چیزکی خوردنی با خویشتن‌آوردمی چه از حصار تا بمشهد مسافتی دور بود و رفتن متعذر . یك روز چیزی خورده بودم ورنجور گشتم و دران تب استفراغی نیك برفت ، روز دیگر بامدادگرسنگی غلبه‌کرده بود و یك شبانروز بودکه چیزی نخورده بودم پارهٔ نان وبیضهٔ چند برگرفتم تا بدر مشهد بکار برم . چون آنجا رسیدم درویشی دیدم مرقعی پوشیده و بر در مشهد نشسته و سر بخود فرو برده و ابریقی بپهلوی خود نهاده چون چشم من بر وی افتاد از آدمی گری هیچ چیز با من نماند روحی وآسایشی از وی بمن رسید چنانکه بی‌خود گشتم ، پس‌آهسته بدر مشهد فراز شدم و در مشهد بازکردم چون آواز در بشنود سر برآورد من سلام کردم او برخاست و جواب داد و مرا در بر گرفت بنشستم و پرسیدم و اگر چه او هیچ نگفت معلوم شد که او نماز شام رسیده و هیچ‌کس آنجا نبوده است که او را مراعات‌کردی و بی برگ و همه شب آنجا بیدار داشته . حالی‌آن نان و بیضهٔ مرغ پیش وی نهادم و من طریق ایثار می‌سپردم و از موافقت او اندکی بکار میبردم و خدمتی بجای می‌آوردم و براحت مشاهدهٔ او که غذای روح بود قناعت می‌کردم و چیزی بکار برد و دست بشست و وضو تازه کرد و دو رکعتی بگزارد و پای افزار در پای کرد ومرا وداع‌کرد و برفت . و من آن روز گرسنه ماندم اما از صحبت آن درویش مرا گرسنگی یاد نیامد چون نماز شام بحصار باز آمدم و در خانه چیزی ناموافق ساخته بودند و ایشان اعتماد کرده بودند که من چیزی خورده‌ام آن شب بغایت گرسنه بخفتم . دیگر روز بقرار معهود روی بمشهد آوردم و در راه چندان ضعف در من پدید آمد که بهر دوسه گامی می‌نشستم چون بدر مشهد آمدم و در بازکردم تا برقرار هرروزه جای بروبم آنجا که مردم‌کفش بیرون‌کنند برابر روی تربت شیخ کوزهٔ نو دیدم پرآب و دوتا نان سپید بر سر کوزه نهاده دست فراز کردم آن نان گرم

بود چنانکه اثر حرارت آن بدست من رسید برداشتم وگریستن بر من افتاد و دانستم که این الا محض کرامات شیخ است چه درآنجا هیچ کس نبود که این نان بپخت و در دیه هیچ کس متوطن نبود و اگر از جایی آورده بودندی چنین گرم نبودی بنشستم وآن نان بکار بردم وهرگز تا عمر من بود ازان خوشتر طعام نخورده بودم . وکرامات بزرگتر ازین که من دو شبانروز گرسنه بودم و بدان دو نان سبك چنان سیر شدم که دران دو روز مرا هیچ اشتهای طعام نبود . چون نماز شام بحصار شدم و مردمان بجماعت آمدند این سخن در حوصلهٔ من نمیگنجید و چندانکه جهد کردم که نگویم نگاه نتوانستم داشت گفتم ای مردمان شما نمی‌دانید که چه دارید و حق و قدر این‌تربت بزرگوار نمی‌دانید و حرمت او نگاه نمی‌دارید و این همه بلاها ومحنتها بدین سبب می بینید وآن قصه حکایت کردم حاضران بسیار بگریستند اما من‌بعد هیچ ازین جنس ندیدم که نا اهلی کردم و ندانستم که اگر این دو کرامات اظهار نکردمی بسیار چیزها برمن آشکارا خواست گشت پشیمان گشتم و سود نداشت ثیکن کراماتهای(۱) او بر دیگران ظاهر شد و شمردن آن متعذر .

شیخ گفته است فرخ آن کس که مرا دید و فرخ آنکس که اورا دید که مرا دید تا هفت کس برشمرد که فرخ آنکس که آن هفت کس را دید که مرا دید .

(الحکایة) بدانکه کرامات که بعد از وفات شیخ ظاهر گشت بیش ازانست که در قلم آید چنانکه پسر خال داعی ابوالفخر بن المفضل و برادر زادهٔ داعی منوّر بن ابی‌اسعد حکایت کردند که در ایام فترت غز میهنه خراب شده بود ودر دیه کسی متوطن نه و مردم آنقدر که مانده بودند از جهت هیزم درختان تود میشکستند که در محلّتها بود . ما هردو بمحلهٔ صوفیان آمدیم و بنزدیك مشهد درختی میزدیم و جز ما درین محله کس نبود و بقاعدهٔ کودکان بی‌ادبی میکردیم ومشغله میکردیم وشاگردان تبر میزدند آواز غلبهٔ ما و زخم تبر درمحله افتاده بود . از در مشهد آوازی شنیدیم که این چیست که شما میکنید ما باز نگریستیم پیری دیدیم ایستاده سرخ و سپید و محاسن تا بناف چنانکه صفت شیخ بود بانگ بر ما زد وگفت آخر وقت نیامد که ما از بی‌ادبی شما برهیم . چون چشم ما بر وی افتاد از

(۱) کذا

هیبت وی بگریختیم و تبر و رختها بگذاشتیم و بعد از نماز دیگر که مردم دران محلّه پدید آمدند ما فراز شدیم و تبر و جامه برداشتیم .

وهمچنین کرامات او نه چندانست که این کتاب تحمل آن تواند کرد واین قدر از بهر تبرك آورده شد و این قطرهٔ بود از دریا چنانکه ابوالحسین مالکی گفت از چندکس از مشایخ بزرگ شنوده‌ام که گفتند مردمان تعجب می کنند از بسیاری کرامات شیخ و از اشرافی که او را برخاطرها بوده است و بر احوال بندگان خدای تعالی .

و شیخ میگوید صاحب کرامات را بدین درگاه بسی منزلت ندارد زیرا که او بمنزلت جاسوس است و پدید بود که جاسوس را بر درگاه پادشاه چه منزلت تواند بود .

و شیخ گفت تو جهد کن تا صاحب ولایت باشی تا همه تو باشی و هرچه باشد ترا باشد .

و ازین سخن ما را معلوم می‌شود که کرامات و اشراف بر خواطر با نسبت با حال شیخ ما هیچ نبوده است که تا بمقامی بزرگتر ازان نرسد که داشته باشد حقیرش ننماید اما در نظر عوام این قدر بزرگ آید و این در جنب حال شیخ هیچ وزن نداشت اما ما جز ظاهر نمی بینیم .

و . . . . میخواهد که چون این مجموع مطالعه . . . . و خطائی مطالع گردند بدیدهٔ عفو بپوشند و اصلاح دریغ ندارند و چون از حالات و مقامات شیخ حالتی روی نماید دران وقت این ضعیف را فراموش نکنند و این گناه‌کار عاصی را بدعای خیر یاد دارند و اگر کسی را ازین سخن مبارك و ازین حالات شریف گشایشی حاصل آید ازین بیچارگان غافل نباشند ان شاءالله . حق سبحانه و تعالی برکات این پادشاه دین و سلطان اهل یقین پیشوای اهل طریقت و مقتدای اهل حقیقت در هیچ حالت از ما و از کافهٔ اهل اسلام منقطع مگرداناد و ما را در دنیا و آخرت در زمرهٔ خادمان آن حضرت . . . . مستسعد . . . . اد تا چنان فرمود . . . . جواب کهتر بر مهتر بود و شفیع خطاها و زلات ما باشد و دل ما را بمحبت خویش و تن مارا

در خدمت دوستان خویش وقف داراد و مــا را یك طرفة العین وکم ازان بر خلق باز مگذاراد وآنچه نا گزیر دین و دنیا وآخرت مــاست در خدمت و دوستی او و حضرت او و محبت او بارزانی داراد بحق محمد وآله الطیبین الطاهرین .

تمّ کتاب اسرارالتوحید فی‌مقامات الشیخ ابی‌سعیدبن ابی‌الخیر قدّس‌الله روحــه العزیز و صلّی‌الله علی نبیه محمد وآله اجمعین و سلّم .

رسالة حورائيه

تأليف

عبدالله بن المحمود الشاشی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله فیاض الحکم والمواهب و موصل الطالبین الی المطالب والصلوة والسلام علی رسوله و حبیبه الذی جلاله (۱) بعلو الهمة و احراز المراتب و فاز اتباعه فی اتباعه بجمیع المقاصد والمآرب .

اما بعد بدانکه این فقیر را بسی شغف می‌بود بدانستن معانی رباعی حضرت قطب الاولیاء سلطان ابوسعید ابوالخیر قدس الله سره رباعی اینست .

حورا بنظارهٔ نگارم صف زد　　رضوان زتعجب کف خود بر کف زد
یکخال سیه بران رخان مطرف زد　　ابدال ز بیم چنگ در مصحف زد

و این فقیر مستمند امیدوار از روح مقدس ایشان می‌بود اما بواسطهٔ اشتغالات گوناگونان از تفکر و استکشاف معنی او را ذهول شده بود . درین مدت شنیده شد که حضرت امیرالامراء جلال‌الدین امیر بایزید زادالله توفیقه لاعانة المسلمین از بعضی‌عزیزان تحقیق‌معانی این رباعی‌میخواسته ایشان آن معانی که بعضی ارباب تحقیق نوشته‌اند نقل کردند اگرچه آن معانی بس شریفست اما تعطش این فقیر بمعانی این رباعی باین مقدار تسکین نیافت زیرا که خواندن این رباعی بر سر بیمار ازین معانی بفهم این فقیر دور مینمود . و همچنین در انتظار می بود که ناگاه حضرت فیاض حقیقی جل ذکره وعم انعامه برمقتضای **من ادام علی قرع باب یوشك ان یفتح له** بر دل این فقیر معنی افاضه کرد که اورا فی الجمله تسکینی حاصل شد اما پیش از تقریر معانی موهبه از ذکر چیزی که این معانی تعلق با او دارد ناگزیر است .

واین آنست که حضرت حق سبحانه وتعالی ارواح انسانی را که خلق کرد از برای آن خلق کرد تا در مشاهدهٔ جمال و جلال او باشند چنانکه در حدیث **فاحببت ان اعرف** اشارت باینست و چون ارواح مشاهدهٔ آن جمال کردند ایشانرا انس ومحبت بآن جمال پیدا شد . چونکه حضرت حق‌سبحانه وتعالی برمقتضای مشیت ازلی ارواح را باین عالم فرستاد ومتعلق ابدان گردانید ایشانرا حجابی ظاهر گشت .

---

(۱) کذا فی الاصل

هرچند خواستند که رجوع بحالت خود کنند نتوانستند چنانکه منقولست ازحضرت آدم صلوات‌الله علیه . و درین حالت اگر چه اشتیاق ایشان بآن جمال زیاده می‌گشت ولیکن بواسطهٔ تعلق بابدان اندك اندك از مقتضیات ابدان متأثر می‌شدند بمقدار تأثر حجابی ظاهر می‌گشت تا بدرجهٔ رسید که طایفهٔ تمام محجوب گشتند ولذت مشاهدهٔ جمال را فراموش کردند تا غایتی که هر چند انبیا و اولیا سعی کردند که ایشانرا از آن جمال یاد آید نیامد چنانکه حضرت حق سبحانه درکلام مجید از حال ایشان خبر می‌دهد قوله تعالی **ان‌الذین کفروا سوآء علیهم ءَ انذرتهم ام لم تنذرهم لایؤمنون** تا آنجا که **بما کانوا یکذبون** . و طایفهٔ دیگر اگرچه فراموش کردند ولیکن چون انبیا و اولیا ایشانرا یاد دادند ارواح ایشانرا آن حال پیشین یاد آمد و بنورانیت او یاد ایمان آوردند و منوّر بنور ایمان گشتند .

گروهی را بسبب این نورانیت اشتیاق عظیم بآن جمال پیدا شد چنانکه گوییا هرگز فراموش نکرده‌اند ایشانندکه آتش محبت در دل دارند و تسکین این آتش جز بیاد مشاهدهٔ آن جمال نتوانندکرد اگرچه جز این آتش نسوزد ولیکن جز این آتش نسازد .

مسلمانان مسلمانان مرا ترکیست یغمایی — که او صفهای شیرانرا بدراند بتنهایی
بهپیش خلق نامش عشق و بیش من بلای جان — بلا و محنت شیرین که جز با او نیاسایی
دهان عشق میخندد دو چشم عقل میگرید — که حلوا سخت شیرینست و پیدا نیست حلوایی

این طایفه‌اندکه چون ایشانرا زحمتی و بیماری برسد درین حال اگر کسی ایشانرا مردن بیاد دهد در حال در ایشان سروری پیدا شود زیراکه دانسته‌اندکه دریافت مشاهدهٔ آن جمال بی‌مردن میسر نیست .

پس از حصول شادی بدن را خفتی حاصل شود چراکه شادی خاصیتی است که هرگاه در بیمار ظاهر میشود تحلیل مواد میکندکه بیماری بواسطهٔ آن مواد است و این بنزد اطبا مقرر شده است اینجا همین قدر کافیست . ازینجاست که پرسیدن دوستان مر دوستانرا سنت شده است **لقاءالخلیل شفاءالعلیل** متین (۱) این معنی است . و هم ازین جهت که دریافت لذت مشاهدهٔ آن جمال بعد از انتقال ازین عالم است ، اکابر گفته‌اندکه بشارت حضرت رسالت صلی‌الله علیه وسلم درین حدیث

---

(۱) ظ ، مبین

که **من بشرنی بخروج الصفر بشرته بدخول الجنة** از جهت آن بود که حضرت رسالت را صلی‌الله‌علیه وسلّم داناننده (۱) بود حضرت حق‌سبحانه که درماه ربیع‌الاول ازین عالـم رحلت خواهی کرد پیغامبر را صلی‌الله علیه وسلّم اشتیاق عظیم پیدا شد بآمـدن ماه ربیع‌الاول و از غایت اشتیاق فرمودنـد من‌بشرنی بخروج الـصفر بشرته بدخول الجنة .

چون این معنی مقرر شد که ذکر مردن نسبت بطایفهٔ سبب صحت میشود چنانکه ذکر کرده شد این فقیر میگوید که خواندن این رباعی بر سر بیمار دلیل است برانکه درین رباعی چیزی هست که سبب سرور محبانست وآن آنست که این رباعی یاد دهنده است آن حالی راکه ارواح محبان را در آن حال بصد هـزار ذوق و شوق رجوع بحق سبحانه خواهد بود چنانکه حضرت حق سبحانه و تعالی در کلام خود بیان کرده است **یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربك راضیة مرضیة** .

بعد از تقریر این مقدمات یقول العبد الضعیف عبدالله بن المحمود الشاشی که مراد از **حورا** جماعتی ازحوران وغیر ایشان(۲) که برسر بیمار حاضرمیشوند درحال مردن چنانکه احادیث نبویه ناطق است باین معنی . ومراد از **نگار** روح انسانی است که او را مقام محبوبی است چنانکه حضرت حق‌سبحانه وتعالی فرمود **یحبهم ویحبونه** و غیر این احادیث و اخبار از انبیا بسیار است که دلالت میکند کـه روح بعضی از آدمیان را مقام محبوبی است . ومراد از **رضوان** عقل است که دربان وپاسبان بهشت دل است اخباری که دلالت میکند بر صحت اطلاق اسم جنت بر دل بسیار است چه بهشت در مقابلهٔ دل تواند بود که حضرت حق سبحانه وتعالی میفرماید **لایسعنی ارضی ولاسمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن** ولیکن ببهشت دل نرسی تا از دوزخ طبیعت نگذری حضرت قطب الاقطاب والاوتاد سلطان بایزید بسطامی قدس‌الله سره چون بدل رسید دل را مظهر جمال و جلال حضرت حق سبحانه و تعالی یافت گفت اگر عرش و صد هزار برابر عرش در دل عارف بگذرد دل عارف را ازان خبر نشود و تعجب او اشارت است باطلاع او در حال نزع روح بر چیزی کـه او را مستبعد مینمود . و مراد از **خال سیاه** آن مذلت و خواری و انکسار است که در

(۱) ظ ، دانابنده (۲) ظ ، ایشان است

میرنده در وقت مردن ظاهر میشود یا خود مراد از ان فقر حقیقی است که روح را در حین مشاهده حاصل میشود و تحقیق این مناسب این مقام نیست . و مراد از **ابدال** قوای انسانیست که تبدل و تغیر از لوازم ماهیت ایشانست . و مراد از حقیقت انسانیست که نسخهٔ جامعه و مظهر کل است قوله تعالی **سنریهم آیاتنافی الافاق وفی انفسهم** بعضی اکابر در بیان این آیه اینچنین گفته‌اند :

ای نسخهٔ نامهٔ الهی که تویی   وی آینهٔ جمال شاهی که تویی
بیرون زتو نیست هرچه درعالم هست   درخود بطلب هر آنچه خواهی که تویی

وچنك زدن ایشان عبارت از در آویختن ایشان است در روح در زمان اطلاع ایشان بر انحطاط رتبهٔ خود و علو رتبهٔ روح .

اینست بعضی از معانی این رباعی که این فقیر را در خاطر آمده است باری ازین تقریر محقق شد که درین رباعی چیزی بوده است که مذکر است روح را ولذتی راکه در مشاهدهٔ جمال ذوالجلال میباشد بعداز اطلاع بر آن لذت از اشتیاق آن جمال چنان بیقرار گردد که در هر نفسی خواهد که خود را از قید حیات حسی خلاص سازد .

از پی این عیش و عشرت ساختن   صد هزاران جان بباید باختن

اما چون سنت الهی برآن رفته است که اورا چندگاهی درین عالم از برای تکمیل خود قرار دهند نمی تواند که خود را ازین قفس خلاص دهد . بعد ازین تحقیق شد که اگر کسی این رباعی را بر سر بیماری که او را محبت حق سبحانه و تعالی در دل باشد بخواند و او از معنی این رباعی حالت رجوع بآن جناب فهم کند البته اورا سروری پیدا شود زیراکه از خواص محبت آنست که محب را هیچ لذتی بهتر از ملاقات محبوب نباشد والله اعلم بالصواب .

تمت

فهرست نامها و نسبتهای اشخاص

بترتیب حروف

فهرست نامهای بلاد و امکنه

بترتیب حروف

(۱) نام محلی خاص نیست و بمعنی سرای مهماندار است چون در فهرست اصل بود عیناً نقل شد .

(۱) بقرینهٔ مطلب و عبارت کتاب نام محلی نیست و بمتابعت اصل نوشته شد ؛
(۲) بمعنی قمار بازان است و نام محلی نیست و بمتابعت اصل نوشته شد .

غلطنامه

با دقتی که درتصحیح کتاب شده بود ، بواسطهٔ بعض نواقص موجوده ، از قبیل شکستن و ریختن حروف و نقاط در حین طبع و سهو، ونسیان مصحح و حروفچین ، اغلاطی دربعض صفحات دیده شد و دراین غلطنامه ثبت گردید ، تا خوانندگان محترم ازروی آن کتابرا اصلاح نمایند .

صفحه	سطر	باید چنین باشد
۳	آخر	جملهٔ
۷	۱۹	ازاین تحفه
۸	آخر	و نعم‌المعین
۱۳	۱۰	ائمهٔ
۱۷	۲	سؤال
۱۸	۱۰	طوس
۱۹	۲٤	سؤال
۲۱	۸	هست که اگر
۲۴	۱۵	سؤال
۲٦	۱۴	و آن را
۲۹	۲۱	کس
»	۲۵	فراسرخاك
۳۰	۸	که ازجهت
۳۱	حاشیه	بستر ، ظ
۳۳	۲۰	هذا الامر
۳۴	۲۰	بشب
»	۲۲	وآن شب
۳۵	۵	درما پوشند
»	۲۴	برآن اعتماد
٤۲	۹	که از آن
۴۳	۲	اما اگر
٤۳	۱۸	مگرداناد
»	۱۹	بحرمهٔ
۴۵	۱۳	دو دست در هوا
۴٦	۱۰	بانگ نماز
»	۱۴	توان
»	۲۲	و من بر زبر
٥٤	۱	ازآن خویش
۵۵	۳	وکس را
»	۹	تا عود
»	۲۱	ایستاد
۵۹	۲۴	والدهٔ
»	آخر	پوشید
٦۹	۷	خانهٔ
۷۰	۱٤	دیدم
۷۲	۵	درخانقاه
۷۴	۷	وحبذا
۸۰	۲۱	چون بدان دره
۸۴	۱۱	بگرد آتش
۸۵	۱۹	فرود
۸٦	۱۱	گشتم
۸۷	۲۵	اوام (۲ موضع)

صفحه	سطر	باید چنین باشد
۹۰	۹	و اینجا
۹۷	۲۲	که او
۱۰۲	۸	که شیخ همه عمر
۱۰۴	۳	سخن شیخ
»	۱۵	داری بیار
»	آخر	در خواستم
۱۰۶	۲۰	وروی
۱۰۹	۷	جامهٔ
۱۱۲	۸	خرقهٔ (۲ موضع)
»	آخر	شیخ بوالحسن
۱۱۶	٦	اردمان
»	۱۳و۱٤	سرباز (۱)
»	بحاشیه الحاق شود	(۱) ط ، سرباز
۱۱۸	۴	جناشك
۱۲۰	۲۵	وگوش
۱۲۵	۹	من نشتافتم
»	۱٦	و دیدیم
۱۳۲	۲۵	وگفت
۱٤۴	۷	از برکت
۱۵۵	آخر	میفروختم
۱٦٦	۲۰	بنوشت جواب او
۱٦۸	۲۱	خاشهٔ
»	۲۲	درجهٔ
»	۲۳	خاشهٔ
۱۷۱	٦	بجامهٔ
»	۷	خرقهٔ
۱۷۲	۲	شیخ چگوید
۱۷۷	۵	همهٔ روز

صفحه	سطر	باید چنین باشد
۱۹۸	۱	وهمگنان را
۲۰۰	۱۷	چون سبحان بگویی
۲۱۸	آخر	السمع (۳)
»	بحاشیه الحاق شود	(۳) خذواالشمع بین،ظ
۲۲۱	۱۴	برمامی فشاندید
۲۳۳	۱۳	درآمدی
۲۴۱	حاشیه	زال ، ط
۲٤۷	۷	چندان (٤)
»	بحاشیه الحاق شود	(٤) حندان ، ظ
»	۱۹	ان لله
۲۵۲	۱۲	واین
۲۵۳	۷	بندهٔ خویش را
۲٦٤	۱۷	الصدقة
۲۷۲	۱۲	بسم الله الذی
»	۲۰	الحمدلله
»	۲۴	جمیع
۲۷۵	۹	المتوفاة
۲۷۸	آخر	گفت
»	»	گردد
۲۸۱	۵	باشد و
۲۸۲	۱۴	آید و مرقع
۲۹۵	۱۳	ای بوسعد
۲۹۷	۲٤	همه
۳۰۴	۱۵	ابوطاهر جای
۳۰۵	۲۰	چندین صدوری (۱)
»	حاشیه	(۱) ظ ، چنین صدری
۳۱۰	۱۹	پس گفت چون بمکه
۳۱۱	۱۰	وهر سال
۳۱۲	۲۱	بایدر